

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE İŞSİZLİK SORUNSALI VE ÜNİVERSİTELİ
GENÇLERİN İŞSİZLİĞE BAKIŞI-BEKLENTİLERİ

Mahmut Selim SARIKAYA
1330202533

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Ayşegül BAYKUL

ISPARTA - 2018

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	Mahmut Selim SARIKAJA	
Anabilim Dalı	İktisat	
Tez Başlığı	TÜRKİYE'DEKİ İSTİHDAM SORUNLARI VE 2000'Lİ YILLAR SONRASI İŞSİZLİĞİN ARALTILAMAMASININ NEDENLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)	TÜRKİYE'DE İŞSİZLİK SORUNLARI VE ÜNİVERSİTE ÇIĞLARININ İŞSİZLİĞE BAKIŞI-BEKLENTİLERİ	
<p>Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında jürimiz 23.02.2018 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için;</p> <p>☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU²</p> <p>ile aşağıdaki kararı almıştır.</p> <p>☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez KABUL edilmiştir. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin DÜZELTİLMESİ³ kararlaştırılmıştır. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin REDDEDİLMESİ⁴ kararlaştırılmıştır.</p>		
TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Yrd. Doç. Dr. AYŞEGÜL BAYKUL	
Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Selin İSİK MADEN	
Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Uğur GİRAK	
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 28-(4) Tezi hakkında DÜZELTME kararı verilen öğrenci sınav tarihinden itibaren en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur.

⁴ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrencinin enstitü ile ilişkisi kesilir.

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye’de İşsizlik Sorunsalı ve Üniversiteli Gençlerin İşsizliğe Bakışı-Beklentileri” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

İmza
Mahmut Selim SARIKAYA
23.02.2018

SARIKAYA, Mahmut Selim
Türkiye’de İşsizlik Sorunsalı ve Üniversiteli Gençlerin İşsizliğe
Bakışı-Beklentileri
Yüksek Lisans Tezi
Isparta, 2018

ÖZET

İşsizlik sorununa tarihsel ve sosyolojik açıdan yaklaştığımızda oldukça eski bir geçmişini olduğunu görmekteyiz. Kapitalist ekonomiler bağlamında işsizliğin, sadece son iki yüz yıllık geçmişi olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle 1929 Ekonomik Buhranı’ndan sonra karşımıza çıkan işsizlik sorunu, devletlerin uğraşmak zorunda oldukları temel bir sorun haline almıştır.

Türkiye’de, son yıllarda giderek derinleştiği görülen işsizlik sorunuyla neredeyse yarım yüzyıldır mücadele edilmektedir. 1960’lı yıllardan itibaren hazırlanan kalkınma planları içerisinde işsizlik ve istihdamla alakalı hedefler hep yer almıştır. Planlar çerçevesinde hedefler konulmuş ve bu hedefler doğrultusunda çeşitli istihdam politikaları uygulanmaya çalışılmıştır. Fakat genel ekonomik ve siyasi ortamında etkisiyle birçok planın hedeflerine ulaşamamıştır. Özellikle 1980 sonrası dönemde işsizlik ağırlaşmış ve yapısal bir sorun haline gelmiştir. Son yıllarda ise işsizlik, bilhassa gençleri fazlasıyla etkilemekte ve hatta üniversite mezunu gençler arasında bile işsizlik giderek artmaktadır.

Bu doğrultuda çalışmada Türkiye’nin günümüz işsizlik sorunu ve işsizlikle mücadele geçmişi ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Üniversiteli gençler üzerinde yapılan anket çalışmasıyla üniversiteli gençlerin devletin işsizlikle mücadelesine bakışı ve devletten beklentileri saptanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: işsizlik, istihdam, işsizlikle mücadele, kalkınma planları, genç işsizliği

SARIKAYA, Mahmut Selim

The Problematic of Unemployment in Turkey and University Youth's view
Unemployment and Their Expectations

Master's Thesis

Isparta, 2018

ABSTRACT

When we approach the problem of unemployment historically and sociologically, we see that it has a quite ancient history. In the context of capitalist economics, it is possible to say that unemployment is only the last two hundred years old. The problem of unemployment, especially after the economic depression of 1929, became a fundamental problem that governments had to overcome.

Turkey has struggled for almost half a century with the problem of unemployment that has deepened in recent years. Within the development plans prepared since the 1960s, there have always been the targets related to unemployment and employment. The targets have been set in the framework of the plans and various employment policies were tried to be implemented in line with these targets. However, the targets of many plans were not able to be achieved because of general economic and political environment. Especially after 1980, unemployment has increased and has become a structural problem. In recent years, unemployment has particularly affected young people, and it has gradually increased even among graduated young people.

In this study, Turkey's current unemployment problem and the struggle against unemployment have been examined in detail. With a questionnaire survey on university students, we tried to determine the university students' view and their expectations from the state.

Key words: unemployment, employment, the struggle of unemployment, development plans, youth unemployment

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA TUTANAĞI	ii
YEMİN METNİ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	x
TABLolar.....	xi
GRAFİKLER.....	xiv
ŞEKİLLER	xvi
ÖN SÖZ.....	xvii

GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4
1.1. İŞGÜCÜ KAVRAMI.....	4
1.1.1. İşgücü Piyasası	6
1.1.2. İşgücüne Katılma Oranı.....	7
1.2. İSTİHDAM VE İŞSİZLİK KAVRAMLARI.....	9
1.2.1. İstihdam	9
1.2.2. İstihdam Türleri.....	10
1.2.2.1. Tam İstihdam.....	10
1.2.2.2. Eksik İstihdam	11
1.2.2.3. Aşırı (Yüksek) İstihdam.....	12
1.2.3. Nitelik Açısından İstihdam	12
1.2.4. İşsizlik.....	13
1.2.4.1. İşsizlik Türleri	14
1.2.4.1.1. Açık İşsizlik.....	14
1.2.4.1.2. Gizli İşsizlik.....	14
1.2.4.1.3. İradî İşsizlik	15
1.2.4.1.4. Gayri İradî (Gönülsüz) İşsizlik	15
1.2.4.1.5. Yapısal (Bünyevi, Strüktürel) İşsizlik.....	15
1.2.4.1.6. Teknolojik İşsizlik	16
1.2.4.1.7. Frikisyonel (Arızı, Geçici) İşsizlik	16
1.2.4.1.8. Konjonktürel (Devrevi) İşsizlik	16
1.2.4.1.9. Mevsimsel İşsizlik	17
1.2.4.1.10. Doğal İşsizlik (Denge İşsizliği)	18
1.2.4.1.11. Reel Ücret İşsizliği.....	19

1.2.4.1.12.Sürekli Durgunluk İşsizliği	19
1.2.5.İşsizlik Oranı Ve İşsizliğin Ölçülmesi.....	19
1.2.5.1.İşsizliğin Maliyeti.....	21
1.2.5.2.Çalışma Süresi Kavramı	22
1.3. İKTİSADİ YAKLAŞIMLARDA İŞSİZLİK VE İSTİHDAMIN YERİ	23
1.3.1.Merkantilist Yaklaşım	23
1.3.2.Klasik İktisadi Yaklaşım.....	24
1.3.2.1.Klasik İstihdam Ve Üretim Teorisi	26
1.3.3.Keynesyen Yaklaşım	27
1.3.4.Monetarist (Parasalıcı) Yaklaşım	30
1.3.5.Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı.....	31
1.3.6.Arz Yönlü İktisat Yaklaşımı	32
1.3.7.Anayasal İktisadi Yaklaşım	34
1.3.8.Yapısalcı İktisadi Yaklaşım	35
1.3.9.Post Keynesyen İktisadi Yaklaşım	36
1.3.10.Yeni Keynesyen İktisadi Yaklaşım	37
1.4.İstihdam Politikaları	38
1.4.1.Pasif İstihdam Politikaları.....	38
1.4.2.Aktif İstihdam Politikaları	39
1.5. Emek, Teknoloji ve İşsizlik (Taylorizm, Fordizm, Post-Fordizm)	39
1.5.1.Taylorizm	40
1.5.2.Fordizm	41
1.5.3.Post-Fordizm (Esnek Üretim Sistemi).....	42
1.6.Teknoloji ve İşsizlik.....	43

II. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İŞGÜCÜ, İSTİHDAM VE İŞSİZLİK

2.1.TÜRKİYE’NİN EKONOMİK GELİŞİMİ VE İŞSİZLİK	45
2.1.1.1923-1930 Dönemi (I.Liberal Dönem)	45
2.1.2.1930-50 Dönemi (I. Devletçi Dönem).....	47
2.1.3.1950-60 Dönemi (II. Liberal Dönem).....	48
2.1.4.1960-80 Dönemi (II.Devletçi Dönem).....	50
2.1.5.1980-90 Dönemi (III. Liberal Dönem)	51
2.1.6.1990-2000 Dönemi (Kriz Yılları).....	52
2.1.7.2000 Sonrası ve Günümüz.....	54
2.2. 2000’Lİ YILLARDA İŞGÜCÜ, İSTİHDAM VE İŞSİZLİK	56
2.2.1.Türkiye’de İşgücü Piyasasının Yapısı	56
2.2.2. Geçmişten Günümüze İstihdamın Yapısında Yaşanan Değişimler	63
2.2.3.Geçmişten Günümüze İşsizlikteki Değişimler.....	70
2.3.TÜRKİYE, GÖÇLER VE İŞSİZLİK	80
2.4.TÜRKİYE, BÜYÜME VE İŞSİZLİK	84
2.5.DEĞERLENDİRME.....	88

III. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İŞSİZLİKLE MÜCADELE VE KALKINMA PLANLARI

3.1.LİTERATÜR TARAMASI	91
3.2.CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE İŞSİZLİKLE MÜCADELE POLİTİKALARI	102
3.3.CUMHURİYETTEN SONRA İŞSİZLİKLE MÜCADELE	106
3.3.1.1923-1934 Dönemi.....	106
3.3.2.1935-45 Sanayi Planları Dönemi	106
3.3.3.1946 Yılı İvedili Sanayi Planı Ve 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı (Vaner) Planı.....	108
3.3.4.1950-60 Plansız Kalkınma Dönemi	109
3.4.PLANLI KALKINMA DÖNEMİ	110
3.4.1.Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1963-1967).....	111
3.4.1.1.İşsizliğe Bakış, Öngörüler, Hedefler ve Politikalar	111
3.4.1.2.Dönemin Ekonomik ve Siyasi Konjonktürü	113
3.4.1.3.Sonuçlar	114
3.4.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1968-1972).....	115
3.4.2.1.İşsizliğe Bakış, Öngörüler, Hedefler ve Politikalar	115
3.4.2.2.Dönemin Ekonomik ve Siyasi Konjonktürü	117
3.4.2.3.Sonuçlar	119
3.4.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1973-1977).....	120
3.4.3.1.İşsizliğe Bakış, Öngörüler, Hedefler ve Politikalar	120
3.4.3.2.Dönemin Ekonomik ve Siyasi Konjonktürü	122
3.4.3.3.Sonuçlar	123
3.4.4.Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1979-1983)	124
3.4.4.1.İşsizliğe Bakış, Öngörüler, Hedefler ve Politikalar	124
3.4.4.2.Dönemin Ekonomik ve Siyasi Konjonktürü	126
3.4.4.3.Sonuçlar	127
3.4.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1985-1989).....	128
3.4.5.1.İşsizliğe Bakış, Öngörüler, Hedefler ve Politikalar	128
3.4.5.2.Özel İhtisas Komisyonu Raporu.....	131
3.4.5.3.Dönemin Ekonomik ve Siyasi Konjonktürü	131
3.4.5.4.Sonuçlar	132
3.4.6.Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1990-1994).....	133
3.4.6.1.İşsizliğe Bakış, Öngörüler, Hedefler ve Politikalar:	133
3.4.6.2.Dönemin Ekonomik ve Siyasi Konjonktürü	135
3.4.6.3.Sonuçlar	137
3.4.7.Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1996-2000)	138
3.4.7.1.İşsizliğe Bakış, Öngörüler, Hedefler ve Politikalar	138
3.4.7.2.Dönemin Ekonomik ve Siyasi Konjonktürü	141
3.4.7.3.Sonuçlar	143

3.4.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (2001-2005)	144
3.4.8.1.İşsizliğe Bakış, Öngörüler, Hedefler ve Politikalar	144
3.4.8.2.Özel İhtisas Komisyonu Raporu.....	146
3.4.8.3.Dönemin Ekonomik ve Siyasi Konjonktürü	147
3.4.8.4.Sonuçlar	150
3.4.9.Dokuzuncu Kalkınma Planı Dönemi (2007-2013).....	151
3.4.9.1.İşsizliğe Bakış, Öngörüler, Hedefler ve Politikalar	151
3.4.9.2.Özel İhtisas Komisyonu Raporu.....	153
3.4.9.3.Dönemin Ekonomik ve Siyasi Konjonktürü	154
3.4.9.4. Sonuçlar	155
3.4.10.Onuncu Kalkınma Planı Dönemi (2013-2018)	156
3.4.10.1.İşsizliğe Bakış, Öngörüler, Hedefler ve Politikalar	156
3.4.10.2.Özel İhtisas Komisyonu Raporu.....	158
3.4.10.3.Dönemin Ekonomik ve Siyasi Konjonktürü	158
3.5.DEĞERLENDİRME.....	159

IV. BÖLÜM

ÜNİVERSİTELİ GENÇLERİN İŞSİZLİKLE MÜCADELEYE BAKIŞ VE BEKLENTİLERİ

4.1.ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	164
4.2.ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI.....	164
4.3.ANAKÜTLE VE ÖRNEKLEM	165
4.4.ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI	165
4.5.VERİ TOPLAMA SÜRECİ	166
4.6.VERİ ANALİZİ.....	166
4.7.ARAŞTIRMA BULGULARI.....	167
4.7.1Demografik Özelliklerin İncelenmesi	167
4.7.2.Anket Formu Cevaplarının Değerlendirilmesi.....	178
4.8.İLİŞKİLERİN ANALİZİ VE YORUMU	195
4.8.1.Demografik Özellikler Arası İlişkiler.....	195
4.8.2.Anket Soruları ve Demografik Özellikler Arası İlişkiler	206
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	220
KAYNAKÇA.....	224
EK-1.....	243
ÖZ GEÇMİŞ	247

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.r.	: Adı Geçen Rapor
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
bkz.	: bakınız
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ECLA	: Latin Amerika Ekonomi Komisyonu
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
IMF	: Uluslararası Para Fonu
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayısı
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri

TABLULAR

Tablo 1.1. Fordizm ve Post-Fordizm Karşılaştırılması.....	43
Tablo 2.1. Kurumsal Olmayan Sivil Nüfusun Yıllar ve Cinsiyete Göre İşgücüne Katılım Oranları	59
Tablo 2.2. Bazı Yıllara Göre İstihdamın Sektörel Dağılımı	63
Tablo 2.3. Bazı Yıllar İtibariyle İşsizliğin İzlediği Seyir.....	70
Tablo 2.4. Genç Nüfusun Eğitimde ve İstihdamda Olma Durumu	77
Tablo 3.1. Sektörlere Göre Tahmin Edilen Yıllık İstihdam Miktarı	111
Tablo 3.2. İstihdam ve İşsizlik Tahmini Hedefleri.....	113
Tablo 3.3. I.Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İşsizlik Verileri.....	114
Tablo 3.4. İstihdam ve İşsizlik Tahmini Hedefleri.....	116
Tablo 3.5. II.Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İşsizlik Verileri	119
Tablo 3.6. İstihdam ve İşsizlik Tahmini Hedefleri.....	120
Tablo 3.7. III.Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İşsizlik Verileri ...	123
Tablo 3.8. İstihdam ve İşsizlik Tahmini Hedefleri.....	124
Tablo 3.9. 1982-1985 Yılları İşsizlik Oranları.....	127
Tablo 3.10. Tahmini İstihdam Hedefleri.....	129
Tablo 3.11. V.Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İşsizlik Verileri ..	132
Tablo 3.12. Tahmini İstihdam Hedefleri.....	134
Tablo 3.13. VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İşsizlik Verileri	137
Tablo 3.14. Tahmini İstihdam Hedefleri.....	141
Tablo 3.15. VII.Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İşsizlik Verileri	143
Tablo 3.16. Tahmini İstihdam Hedefleri.....	145
Tablo 3.17. VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İşsizlik Verileri	150
Tablo 3.18. Tahmini İstihdam Hedefleri.....	153
Tablo 3.19. IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İşsizlik Verileri	155
Tablo 3.20. Tahmini İstihdam Hedefleri.....	156
Tablo 4.1. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı	167
Tablo 4.2. Katılımcıların Sağlık Engeli Durumu	167
Tablo 4.3. Katılımcıların Yaşamlarının Büyük Çoğunluğunu Geçirdikleri Yerleşim Yeri	168
Tablo 4.4. Annenin Eğitim Düzeyi.....	168
Tablo 4.5. Babanın Eğitim Düzeyi	169
Tablo 4.6. Ailenin Aylık Geliri	170
Tablo 4.7. Ailenin Menkul ve ya Gayrimenkul Varlık Durumu	171
Tablo 4.8. Ailenin İşletmesi Olma Durumu	171
Tablo 4.9. Katılımcıların Eğitim Düzeyi	171
Tablo 4.10. Katılımcıların Öğretim Durumu	172
Tablo 4.11. Katılımcıların İş Deneyimi Durumu	172

Tablo 4.12. Katılımcıların Eğitimlerine Uygun Bir İşe Yerleşene Kadar Gececeğini Düşündükleri Süre	173
Tablo 4.13. Katılımcıların 1 Yıl İçin İçinde İş Bulamama Durumunda Yapacakları...	174
Tablo 4.14. Eğitim Dışında Sahip Olunan Avantajlar	175
Tablo 4.15. Mezun Olduktan Sonraki Ücret Beklentisi.....	175
Tablo 4.16. Gerekli Maddi İmkân Bulduğunda Gerçekleştirilebilecekler	176
Tablo 4.17. Yurtdışından İş Teklifi Almaları Durumunda, Teklifi Kabul Etmede Katılımcıları GÜdüleyen Nedenler.....	177
Tablo 4.18. Soru 1 Verileri.....	178
Tablo 4.19. Soru 2 Verileri.....	179
Tablo 4.20. Soru 3 Verileri.....	179
Tablo 4.21. Soru 4 Verileri.....	180
Tablo 4.22. Soru 5 Verileri.....	181
Tablo 4.23. Soru 6 Verileri.....	182
Tablo 4.24. Soru 7 Verileri.....	183
Tablo 4.25. Soru 8 Verileri.....	185
Tablo 4.26. Soru 9 Verileri.....	185
Tablo 4.27. Soru 10 Verileri.....	186
Tablo 4.28. Soru 11 Verileri.....	186
Tablo 4.29. Soru 12 Verileri.....	187
Tablo 4.30. Soru 13 Verileri.....	188
Tablo 4.31. Soru 14 Verileri.....	189
Tablo 4.32. Soru 15 Verileri.....	190
Tablo 4.33. Soru 16 Verileri.....	191
Tablo 4.34. Soru 17 Verileri.....	192
Tablo 4.35. Soru 18 Verileri.....	193
Tablo 4.36. Soru 19 Verileri.....	194
Tablo 4.37. Soru 20 Verileri.....	194
Tablo 4.38. Cinsiyet ile İş Deneyimi Arasındaki İlişki	195
Tablo 4.39. Cinsiyet ile İşe Yerleşme Beklentisi Arasındaki İlişki.....	196
Tablo 4.40. Cinsiyet ile Mezun Olduktan Sonraki Ortalama Ücret Beklentisi Arasındaki İlişki	197
Tablo 4.41. Yaşamlarının Büyük Çoğunluğunun Geçtiği Yerleşim Yeri ve İş Deneyimi Arasındaki İlişki	197
Tablo 4.42. Ailenin Aylık Geliri ve Annenin Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki	198
Tablo 4.43. Ailenin Aylık Geliri ve Babanın Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki	199
Tablo 4.44. Ailenin Aylık Geliri ve Mezun Olduktan Sonraki Ortalama Ücret Beklentisi Arasındaki İlişki	199
Tablo 4.45. Ailenin Aylık Geliri ve Ailenin Maddi Varlığı Arasındaki İlişki.....	200
Tablo 4.46. Ailenin Mal Varlığı ve Mezun Olduktan Sonraki Ortalama Ücret Beklentisi Arasındaki İlişki	201

Tablo 4.47. Ailenin İşletmesinin Varlığı-Mezun Olduktan Sonraki Ortalama Ücret Beklentisi Arasındaki İlişki	202
Tablo 4.48. Ailenin İşletmesinin Varlığı ve Mezun Olduktan Sonraki 1 Yıl İçinde İş Bulamama Durumu Arasındaki İlişki	203
Tablo 4.49. İş Deneyimi Ve Mezun Olduktan Sonraki İşe Yerleşmedeki Süre Beklentisi Arasındaki İlişki	204
Tablo 4.50. Eğitim Düzeyi ve Mezun Olduktan Sonraki Ücret Beklentisi Arasındaki İlişki	205
Tablo 4.51. Cinsiyet Farkı ile Soru 3 Arasındaki İlişki	206
Tablo 4.52. Cinsiyet Farkı ile Soru 7 Arasındaki İlişki	207
Tablo 4.53. Cinsiyet Farkı ile Soru 10 Arasındaki İlişki	207
Tablo 4.54. Cinsiyet Farkı ile Soru 12 Arasındaki İlişki	208
Tablo 4.55. Cinsiyet Farkı ile Soru 20 Arasındaki İlişki	209
Tablo 4.56. Yaşamın Çoğunluğunun Geçtiği Yerleşim ile Soru 2 Arasındaki İlişki ...	209
Tablo 4.57. Yaşamın Çoğunluğunun Geçtiği Yerleşim ile Soru 8 Arasındaki İlişki ...	210
Tablo 4.58. Yaşamın Çoğunluğunun Geçtiği Yerleşim ile Soru 9 Arasındaki İlişki ...	211
Tablo 4.59. Soru 8 ile Soru 9 Arasındaki İlişki.....	211
Tablo 4.60. Ailenin Aylık Geliri ile Soru 3 Arasındaki İlişki.....	212
Tablo 4.61. Aile İşletmesinin Varlığı ile Soru 4 Arasındaki İlişki.....	213
Tablo 4.62. Aile İşletmesinin Varlığı ile Soru 12 Arasındaki İlişki.....	214
Tablo 4.63. Aile İşletmesinin Varlığı ile Soru 14 Arasındaki İlişki.....	214
Tablo 4.64. Aile İşletmesinin Varlığı ile Soru 17 Arasındaki İlişki.....	215
Tablo 4.65. Aile İşletmesinin Varlığı ile Soru 20 Arasındaki İlişki.....	216
Tablo 4.66. İş Deneyimi ile Soru 12 Arasındaki İlişki	216
Tablo 4.67. İş Deneyimi ile Soru 18 Arasındaki İlişki	217
Tablo 4.68. Eğitim Düzeyi ile Soru 4 Arasındaki İlişki	218
Tablo 4.69. Eğitim Düzeyi ile Soru 10 Arasındaki İlişki	218
Tablo 4.70. Eğitim Düzeyi ile Soru 11 Arasındaki İlişki	219
Tablo 4.71. Eğitim Düzeyi ile Soru 20 Arasındaki İlişki	219

GRAFİKLER

Grafik 2.1. Çalışma Çağındaki Nüfus ve Diğer İstatistikler (x1000 kişi).....	57
Grafik 2.2. 2013-2075 Nüfus Projeksiyonu	58
Grafik 2.3. OECD Verilene Göre Ülkelerin İşgücüne Katılım Oranları	60
Grafik 2.4. Net Okullaşma Oranı.....	61
Grafik 2.5. +15 Yaş İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İktisadi Faaliyet Kolları (x1000 kişi)	64
Grafik 2.6. +15 Yaş İstihdam Edilenlerin İşteki Durumu (x1000 Kişi)	65
Grafik 2.7. +15 Yaş Eğitim Durumuna Göre İstihdam Edilenler (x1000 Kişi)	66
Grafik 2.8. +15 Yaş İstihdamın Cinsiyete Göre Dağılımı (x1000 Kişi)	67
Grafik 2.9. Yıllara Göre Kayıt Dışı İstihdam (%)	69
Grafik 2.10. +15 Yaş İşsizlik ve Tarım Dışı İşsizlik Oranları (%).....	71
Grafik 2.11. +15 Yaş Cinsiyete Göre İşsizlik Oranları (%).....	72
Grafik 2.12. +15 Yaş Eğitim Durumuna Göre İşsizlik Oranları (%).....	73
Grafik 2.13. Genç (15-24 Yaş) İstihdamı ve İşsiz Sayısı (x1000 Kişi)	75
Grafik 2.14. Genç İşsizliği (15-24 Yaş).....	75
Grafik 2.15. Genç Nüfusun Yaşlara Göre Dağılımı (x1000 Kişi).....	76
Grafik 2.16. Genç Nüfusun Cinsiyet Dağılımı (x1000 Kişi)	76
Grafik 2.17. Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olan Gençlerin Oranı	77
Grafik 2.18. 2016 Yılı Yaş ve Cinsiyete Göre Gençlerin Eğitim ve İstihdam Durumu .	78
Grafik 2.19. +15 Yaş 2016 Yıl Sonu Bölgesel İşsizlik Oranları ve Diğerleri (%).....	79
Grafik 2.20. Türkiye’de İşsizlik ve Büyüme	84
Grafik 4.1. Annenin Eğitim Düzeyi.....	169
Grafik 4.2. Babanın Eğitim Düzeyi	169
Grafik 4.3. Ailenin Aylık Geliri	170
Grafik 4.4. Katılımcıların Eğitim Düzeyi	172
Grafik 4.5. Mezun Olduktan Sonraki Ücret Beklentisi.....	176
Grafik 4.6. Soru 1 Genel Dağılım.....	178
Grafik 4.7. Soru 2 Genel Dağılım.....	179
Grafik 4.8. Soru 3 Genel Dağılım.....	180
Grafik 4.9. Soru 4 Genel Dağılım.....	181
Grafik 4.10. Soru 5 Genel Dağılım.....	182
Grafik 4.11. Soru 6 Genel Dağılım.....	183
Grafik 4.12. Soru 7 Genel Dağılım.....	184
Grafik 4.13. Soru 8 Genel Dağılım.....	184
Grafik 4.14. Soru 9 Genel Dağılım.....	185
Grafik 4.15. Soru 10 Genel Dağılım.....	186
Grafik 4.16. Soru 11 Genel Dağılım.....	187
Grafik 4.17. Soru 12 Genel Dağılım.....	188

Grafik 4.18. Soru 13 Genel Dağılım.....	189
Grafik 4.19. Soru 14 Genel Dağılım.....	190
Grafik 4.20. Soru 15 Genel Dağılım.....	191
Grafik 4.21. Soru 16 Genel Dağılım.....	192
Grafik 4.22. Soru 17 Genel Dağılım.....	192
Grafik 4.23. Soru 18 Genel Dağılım.....	193
Grafik 4.24. Soru 19 Genel Dağılım.....	194
Grafik 4.25. Soru 20 Genel Dağılım.....	195

ŞEKİLLER

Şekil 1.1. İşgücünün Genel Yapısı	5
Şekil 1.2. Türkiye’de İşsizlik Hesaplaması.....	8
Şekil 1.3. Laffer Eğrisi.....	33
Şekil 2.1. İllere Göre İşsizlik Oranları ve Suriyeli Nüfus (%)	82
Şekil 4.1. Katılımcıların İş Deneyimi Durumu	173

ÖN SÖZ

Bu çalışma Türkiye’de ki işsizlik ile Türkiye’nin işsizlikle mücadele geçmişini ayrıntılı bir şekilde incelemekte ve üniversiteli gençlerin işsizlikle mücadeleye bakışını irdelemektedir. Bu çerçevede öncelikle Türkiye’nin özellikle son yıllarda karşısına çıkan işsizlik rakamları geniş bir perspektifte ele alınmıştır. Ardından Türkiye’nin işsizlikle mücadele geçmişi, tarihsel arka planı da göz önüne alınarak incelenmiş ve kalkınma planları ile konu derinleştirilmiştir. Daha sonra Üniversiteli gençlerin bakış ve beklentilerini tespit etmek için Süleyman Demirel Üniversitesi’nde öğrenim gören ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencilerine rastlantısal bir şekilde yüz yüze anket çalışması uygulanmıştır. Anket 18 demografik ve 20 anket sorusu olmak üzere 38 sorudan oluşmaktadır. 20 soruluk anket çalışması sırasıyla 1-5 arası puanlanan Likert tipi beşli derecelendirme ölçeği kullanarak öğrenim gören gençlerin, devletin işsizlikle mücadelesine bakışı ve devletten işsizlikle mücadele konusunda beklentileri incelenmeye çalışılmıştır.

Türkiye’nin işsizlikle mücadele ve üniversite öğrencilerinin işsizlikle mücadeleye bakışının ve bu bağlamda beklentilerinin incelendiği bu çalışmanın başından sonuna kadar her aşamasında desteklerini esirgemeyen, saygıdeğer tez danışmanım Yrd.Doç.Dr. Ayşegül BAYKUL’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca eğitim hayatımın önünü açan başta babam olmak üzere tüm aileme; fikirleri ile anketin oluşum ve analiz aşamalarında desteklerini sunan tüm arkadaşlarıma; gerekli bilgileri elde etmeme katkı sağlayan değerli hocalarım ve öğrenci arkadaşlara en içten duygularıyla teşekkür ederim.

Mahmut Selim SARIKAYA

Isparta, Ocak, 2018

GİRİŞ

“Gerçekten ne iş olursa yapabilirim. Sözüm söz! Hem bana gösterilenden daha fazlasını yapmazsam en aşağılık insan olayım! Gerekirse arka arkaya iki vardiya çalışırım. Böyle bir şey benim hoşuma gider hem dayanırım da.”

Knut Hamsun/ Açlık/s.262

Ekonomi uzayı içerisinde işsizlik sorunu, aynen yıldızların çöküp kara delik oluşturmasına benzer şekilde hareket etmekte ve dünya milletlerini her geçen gün daha da endişelendiren bir hale bürünmektedir. Milyonlarca insanın değer üretme potansiyeli varken, bu potansiyel kullanılamamakta ve geri dönülemez bir şekilde insan gücü israf olmaktadır. Yani bu kara delik her gün insanlığa biraz daha yaklaşmakta ve etkisini arttırmaktadır.

İşsizlik, sadece günümüzün sorunu olmamıştır. Son birkaç asır boyunca büyük ve zorlu değişimler geçirmiş olan dünya toplumlarının çözemediği, “doğallaşmaya” yüz tutmuş bir sorun olarak karşımızda durmuştur. Toplumların çalışmaya yani istihdam edilmeye hazır insanların kullanamaması demek sadece emek israfı değil aynı zamanda istihdam edilen emeklerin sonucunda ortaya çıkan değerlerin verimliliğinin azalması anlamı taşımaktadır.

Tam bu noktada bireyler ve hatta toplumlar arasında sorunların ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle tarihin en yüksek göç oranlarına ulaştığımız günümüzde birçok etken sonucu iş bulamayan ve göç eden bireylerin gittikleri ülkelerde karşılaştıkları sorunlar, işsizliğin sadece oransal değerler değil aynı zamanda sosyal ve ahlaki nitelik taşıyan bir yönünün de olduğunu bizlere göstermektedir.

Yukarıdaki durum “küreselleşme” denilen olgunun baş tacı edildiği bir dönemde insan gücünün yani emeğin bu küreselleşmeden nasibini alamadığının en açık delilidir. Bu bağlamda sosyal devlet anlayışı gereği devletler, iş imkânlarını arttırmalı, birey ise emeğini pazarlayabilmelidir.

Zaman boyutu açısından ele alındığında devletlerin ve bireylerin konuya bakışının değiştiği görülmüştür. Modern zamanı ele aldığımızda kapitalist ekonomik

yapı dışında kalma eğiliminde olan bazı devletler haricinde çoğu devletin bu durumu piyasanın çözeceğini umduğunu görmekteyiz. Ancak durum pek de beklenildiği gibi olmayınca hem devletler hem bireyler “gelecek kaygısı” ile işsizliğe farklı bir şekilde yaklaşmaya başlamışlardır. Devletler ekonomik güçlerine ve istihdam koşullarına göre bir yol çizmiştir. Bu süreçte ise birey, (en azından yakın zamana kadar) emeğinin niteliğini arttırmanın işsiz kalma durumu karşısında ters yönlü bir etki yaptığını düşünmüştür. Ancak ne gariptir ki başarı örnekleri olmakla beraber ne devletler ne bireyler günümüze değin bu sorunun çözümünde önemli bir mesafe alamamıştır. Devletler politikalar konusunda hızlı hareket edemezken bireyler de kendilerini toplumsal çevrenin etkilerinden yeterli derecede koruyamamıştır.

Bu minvalde işsiz olma durumu, özellikle son otuz yılda yaşanan gelişmelerin neticesinde, tüm dünyada ve Türkiye’de daha belirgin bir hızla artmaya başlamıştır. Türkiye’nin şu an ki durumunu, diğer ülkelerle karşılaştığımızda pek de iç açıcı bir tablonun ortaya çıkmadığını görülmektedir. Bu çalışmanın yapılmasının başlıca nedeni de bu iç açıcı olmayan tablonun nedenlerinin irdelemesi merakıdır.

Bu merak ekseninde araştırmada şu soruların cevapları aranacaktır;

- Türkiye’de işsizliğin tarihsel geçmişi nedir ve günümüze değin işsizlik nasıl bir yol izlemiştir?
- Türkiye’de, istihdam piyasasında yaşanan yapısal, hukuksal ve konjonktürel sorunlar neler olmuştur?
- Türkiye tarihinde işsizliğin azaltılmasına yönelik nasıl çalışmalar, uygulamalar yapılmış ve bunların etkileri neler olmuştur?
- İşsizliğin büyüyerek bugünlere taşınmasında hangi iç ve dış faktörler rol oynamıştır?
- Günümüz üniversite gençliğinin işsizlikle mücadele bağlamında devlete bakışı nasıldır ve beklentileri ne olmaktadır?

Bu sorulara cevap aranılacak olan çalışmanın ilk bölümünde, araştırmanın temelini oluşturacak olan istihdam ve işsizlikle alakalı kavramsal çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Temel kavramlara değinildikten sonra başlıca iktisadi yaklaşımların işsizliğe bakışı değerlendirilmiş, ayrıca değişim içerisinde olan üretim yapıları ve işsizliğe etkileri kavramlar üzerinden ele alınmıştır.

Daha sonra ikinci bölümde öncelikle konu ile ilgili literatür taramasına yer verilmiştir. Özellikle yukarıda sorduğumuz bazı sorulara çeşitli veriler ışığında cevaplar aramaya çalışılmıştır. Türkiye'nin yakın geçmişten bugünlere kadar olan istihdam ve işsizlik verileri ayrıntılı olarak incelemiştir. Bunlara ek olarak Türkiye'deki işsizlik ile göç ilişkisi ve Türkiye'deki iktisadi büyüme ile işsizlik ilişkisi yapılan bazı çalışmalar ışığında kısaca irdelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise bu topraklar üzerinde işsizliğin sosyo-ekonomik ve tarihsel temellerine göz atılmış, Cumhuriyet öncesi ve sonrası işsizlikle mücadele serüvenine değinilmiş. 1960'lı yıllardan başlayarak o yıllarda hazırlanmaya başlanan "Kalkınma Planları" orijininde konu detaylandırılmıştır. Bölüm ile alakalı yapılan değerlendirme kısmında, bölüm içerisinde verilen ekonomik ve siyasi konjonktür bilgilerini destekleyici kaynaklardan yararlanılarak işlenen konu desteklenmiştir.

Dördüncü bölüm çalışmanın uygulama kısmıdır. Bu bölümde üniversite gençliğinin işsizlikle mücadele politikalarına bakışı, rastgele seçilen örneklem yoluyla yapılan ankette çıkan sonuçların bulgularına göre tartışılmış ve daha sonra çalışma sonuç metni yazılarak nihayetlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. İŞGÜCÜ KAVRAMI

Çok uzak geçmişten bugüne değin insanlar, en azından yaşayabilmek için üretim yapmışlardır. Bu üretimde insan aklının yanı sıra insanın emeği de ön plandadır. Her ne kadar gelecekte insan emeğine ihtiyaç kalmayacağı düşüncesi bugünlerde dillendirilse de¹, orta ve uzun vadede insan emeğinin önemini koruyacağı açıktır. Toplumlar vazgeçilemez devamlılıklarını yani gelecekteki varlıklarını sürdürebilmek için kendi içlerinde “çalışabilecek durumda olan” insanların emeğine ihtiyaç duymaktadır.

Tam bu noktada karşımıza “işgücü” kavramı çıkmaktadır. Emeklerini arz eden ve emeklerini arz etmeye hazır olan tüm insanların sayısal karşılığı olarak özetlenebilecek bu kavramın literatürde çeşitli tanımlamaları mevcuttur. Çalışmada sıkça verilerinden yararlanılacak olan TÜİK’e göre işgücü; *Referans dönemi içinde ekonomik mal ve hizmetlerin üretimi için emek arzında bulunan çalışma çağındaki nüfusu kapsar. İşgücü, istihdamda olanlar ile işsizlerin toplamı olarak ifade edilmektedir.*²

Yine TÜİK’e göre Türkiye için çalışma çağında olduğu kabul edilen nüfus ve diğer ülkelerden farklı olan noktalar şu şekilde açıklanmıştır; *“Türkiye için, çalışma çağındaki nüfus kurumsal olmayan sivil nüfus içerisindeki 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus olarak tanımlanmıştır. Yaş kriteri ülke koşullarına göre belirlenmekte ve temelde zorunlu eğitimin tamamlanma yaşı esas alınmaktadır. Ülkelerin genelinde 15 ve yukarı yaştaki nüfus çalışma çağındaki nüfus olarak kabul edilmekle birlikte, 16 ve daha*

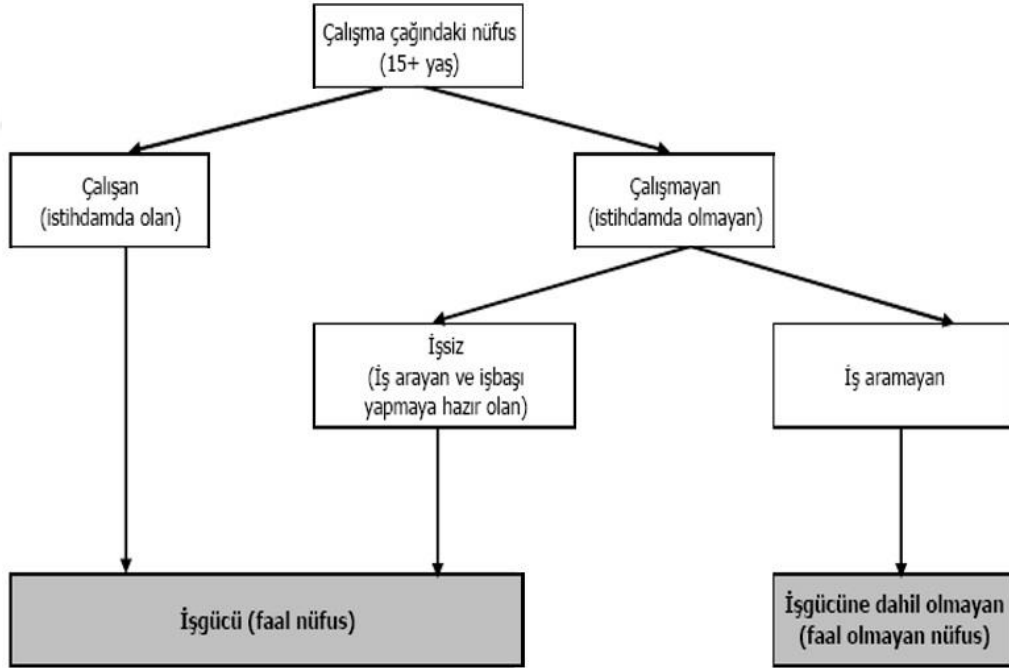
¹ Bkz.: Semih Sönmez, “Elon Musk’tan Vatandaşlık Maaşı Çağrısı”, <https://www.dunyahalleri.com/elonmuskтанvatandaslikmaasicagrisi/>, (26.04.2017) Semih Sönmez, “Jack Ma: Dünyayı Acı Dolu 30 Yıl Bekliyor”, <https://www.dunyahalleri.com/jack-ma-dunyayi-aci-dolu-30-yil-bekliyor/>, (26.04.2017)

² “Tanım Ve Kavramlar”, http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/Hia_2011/turkce/metaveri/tanim/index.html, (31.05.2016)

yukarı yaştaki nüfusu, çalışma çağındaki nüfus olarak alan bazı ülkeler de vardır (İngiltere, İspanya, İzlanda, Norveç gibi)³

İLO'ya göre ise işgücü; istihdam edilenler ile işsizlerin oluşturduğu tüm nüfustur.⁴ İşgücünü hesaplamaya yönelik verileri elde etmek için kurumlar “Hanehalkı İşgücü Anketi” uygulaması gerçekleştirmektedirler. TÜİK bu anketi uygularken İLO ve Eurostat standartlarını dikkate almaktadır. Ancak İLO ile Eurostat’ın farklı ele aldığı birkaç nokta vardır. İLO referans haftasında işbaşı olmayan ücretsiz aile işçilerinin, işten uzak kalma süresine bakılmaksızın, istihdam dışında kabul edilmelerini öngörürken, Eurostat işten uzak kalma süresi 3 aydan az olan ücretsiz aile işçilerinin istihdamda kabul edilmelerini önermektedir. TÜİK bu konuda İLO standartlarını esas almaktadır. Ayrıca TÜİK, işgücüne katılma, istihdam ve işsizlik konularında bir üst sınır belirlemeden “15 ve yukarı yaş” şeklinde hesaplamalarını gerçekleştirmektedir. Bu konuda farklı üst yaş sınırı uygulayan ülkeler olmakla beraber, Eurostat işgücü ile ilgili hesaplamaları yaparken “15-64 yaş” aralığını esas almaktadır.⁵

Şekil 1.1.: İşgücünün Genel Yapısı

Kaynak: Süleyman Bolat, “İşsizlik, İstihdam ve Asgari Ücret”,
<http://sbolat.weebly.com/uploads/2/4/0/5/24055490/5.pdf>, (07.06.2017)

³ TÜİK, “İşgücü, İstihdam Ve İşsizlik İstatistikleri-Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi-1”, Yayın No:3095, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, 2007, s.8.

⁴ İLO, Türkiye - ILO Hane Halkı İşgücü Pilot Anketi, 2013, s.2.

⁵ TÜİK, 2007, s.6.

İşgücüne dahil olmayan nüfus ise işsiz ve ya istihdamda olmayan gruptur. Bu grup iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar, mevsimlik çalışanlar, ev işleriyle meşgul olanlar, öğrenciler, emekliler, çeşitli nedenlerle (özür, hastalık, yaşlılık vb.) çalışmaz halde olanlar, ailevi ve kişisel nedenlerle çalışmayan diğer grup olarak yediye ayrılmaktadır. İş aramayıp çalışmaya hazır olanlar grubu ise iş bulma ümidi olmayanlar ve çeşitli nedenlerle iş aramayıp iki hafta içerisinde işbaşı yapabileceğini belirtenler olarak ikiye ayrılmaktadır.⁶

Kısaca işgücünün bir ülkenin potansiyel emek arzı kapasitesini gösterdiği söylenebilir. Bu bakımdan bir ülkede emek arzı potansiyelini tayin eden faktör, genel nüfus ve çalışan nüfus miktarından çok, işgücünün miktarı ve genel nüfusa oranıdır.⁷

1.1.1.İşgücü Piyasası

İşgücü piyasası bir soyutlamadır; işgücü satıcıları ve alıcılarının, fiyatları ve işgücü hizmetlerinin dağılımını belirlemek için bir araya geldikleri ortamı tanımlamak üzere kullanılan analitik bir kurgudur. Diğer piyasalardan farklı olarak bu piyasada belirli bir coğrafi alan üzerindeki alıcı ve satıcıların zevkleri, motivasyonları, özellikleri ve sınırlılıkları vardır.⁸

Bununla birlikte “emek” birçok açıdan eşsiz bir kaynaktır. İş hizmetleri kiralanabilir ancak işçilerin kendileri satın alınamaz ve satılamazlar. Ayrıca, emek hizmetleri işçilerden ayrı tutulamayacağından, bu tür hizmetlerin kiralanacağı koşullar çoğu zaman ücret kadar önemlidir. Nitekim maddi (parasal) olmayan unsurlar (örneğin çalışma ortamı, yaralanma riski, yöneticilerin kişilikleri, adil muamele algıları ve çalışma saatlerinin esnekliği) istihdam işlemlerinde, emtia piyasalarına göre daha fazla belirsizliğe yol açmaktadır. Bunların sonucunda diğer piyasalarda görmediğimiz, birçok kurum ve mevzuat parçası istihdam ilişkilerini etkiler şekilde karşımızdadır. Yine de, çeşitli nedenlerden ötürü işverenlerin ve çalışanların kira koşulları, emek hizmetlerinin açıkça bir pazar teşkil etmesine yol açar. Bu pazarda karşılaştığımız ilk şey olan kurumlar, emek alıcıları ve satıcıları arasında iletişimi kolaylaştırmak için geliştirilen, ilanları yayınlayan istihdam bürolarıdır. İşçi ve işveren arasında temas kurulduktan

⁶ “Tanım Ve Kavramlar”, http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/Hia_2011/turkce/metaveri/tanim/index.html, (31.05.2016)

⁷ “İşgücü Nedir?”, https://www.iktisatsozlugu.com/nedir-159-İŞGÜCÜ#.WkeK_99I_IU, (05.04.2017)

⁸ Robert F. Elliot, *Karşılaştırmalı Çalışma Ekonomisi*, çev. M. Beşeli, S.Erdoğan, A.Geniş, F.Güngör, G. Toksöz, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1997, s.4.

sonra ikincil olarak, ücret ve kalite ile ilgili bilgi alışverişi, çeşitli istihdam uygulamaları (şekilleri) ve mülakatlar karşımıza çıkmaktadır. Anlaşmaya varıldığı zaman üçüncü olarak; tazminat, çalışma koşulları, iş güvenliği ve hatta mesai süresi dahil olmak üzere resmi ya da gayri resmi sözleşme imzalanır. Bu sözleşmelerle tipik olarak işverenler çalışanlarını, ürettikleri şeyler için değil zamanlarını doldurmak için çağırılmış olur. Bu biçimde verilen bir ödün, işverenlerin seçme ve istihdam süreçlerinde çalışanların motivasyonuna ve güvenilirliğine dikkat etmesini gerektirir.⁹

İşgücü piyasasındaki işveren-işçi işlemlerinin nihai sonucu, tabii ki, kişilerin belirli ücret oranlarında işe yerleştirilmesidir. Bu emek dağıtımı, sadece bireylerin kişisel ihtiyaçlarına değil, aynı zamanda daha büyük toplumun ihtiyaçlarına da hizmet eder. İşgücü piyasası aracılığıyla, en önemli ulusal kaynak olan -emek- firmalara, endüstrilere, mesleklere ve bölgelere tahsis edilmiş olur.¹⁰

Görüldüğü üzere bir üretim faktörü olarak “emek”, diğer üretim faktörlerinden farklı olarak daha kompleks bir yapıya sahiptir. Haliyle işgücü piyasası da bu karmaşıklığı içerisinde barındırır. Bu piyasayı tam manasıyla analiz etme işi, güç olduğu kadar gereklidir de. Bu analizler sayesinde toplumların, daha sağlıklı ve istikrarlı bir ekonomik yapıya kavuşması için çeşitli önlemler uygulamaya konulabilmektedir.

Başta “1929 Ekonomik Bunalımı” olmak üzere birçok ekonomik kriz, işgücü piyasası hakkında önemli verilere sahip olunması gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu minval üzere klasik iktisadi düşünceden farklı olarak Keynesyen düşünce ve daha sonra diğer ekonomik düşünceler ortaya çıkmıştır. Devletler, bu düşüncelerin ekseninde iktisadi politikalar uygulayarak işgücü piyasasını düzenlemeye ve bu piyasaları istikrarlı bir yapıya kavuşturmaya çalışmışlardır.

1.1.2.İşgücüne Katılma Oranı

Bu kavramı açıklamadan önce bir kaç farklı tanımın belirtilmesi gerekmektedir. İlk olarak karşımıza kurumsal olmayan nüfus tanımı çıkar. Kurumsal olmayan nüfus yani üniversite yurtları, yetiştirme yurtları, huzurevi, özel hastane, hapisane, kışla vb. yerlerde ikamet edenler dışında kalan nüfusa verilen isimdir “Kurumsal Olmayan Nüfus”. İkinci olarak “Kurumsal Olmayan Çalışma Çağındaki Nüfus” önümüze gelir. Bu kavram da, kurumsal olmayan nüfus içerisindeki 15 ve daha yukarı yaştaki nüfusu

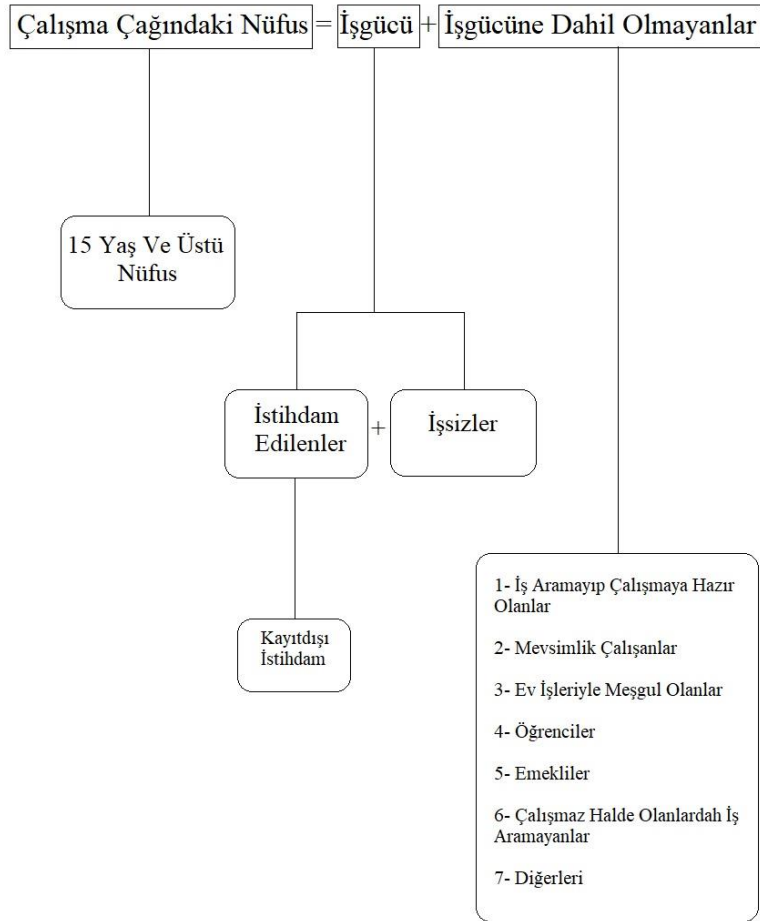
⁹ Ronald H.Ehrenberg-Robert S.Smith, *Modern Labor Economics: Theory and Public Policy*, 11. Baskı, Pearson, Boston, 2012, s.2.

¹⁰ Ronald H. Ehrenberg-Robert S. Smith, *a.g.e.*, s.2.

tanımlamak için kullanılır. Üçüncü olarak “İşgücü” de yukarıda belirtildiği üzere; belirli bir dönem içinde ekonomik mal ve hizmetlerin üretimi için emek arzında bulunan çalışma çağındaki nüfusu kapsar. İşgücü, istihdamda olanlar ve işsizlerin toplamı olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda “İşgücüne Katılma Oranı” da; işgücünün, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus içindeki oranıdır ve aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir. ¹¹ Türkiye’de işgücü piyasası ilgili yapılan hesaplamalar da aşağıdaki şekilde en basit haliyle ifade edilmiştir.

$$\text{İşgücüne Katılma Oranı} = \frac{\text{İşgücü}}{\text{Kurumsal Olmayan Çalışma Çağındaki Nüfus}}$$

Şekil 1.2: Türkiye’de İşsizlik Hesaplaması

Kaynak: Mahfi Eğilmez, “Türkiye’nin İstihdam Ve İşsizlik Şeması”, <http://www.mahfiegilmez.com/2012/03/turkiyenin-istihdam-ve-issizlik-semas.html>, (05.04.2017)

¹¹ “Tanım Ve Kavramlar”, http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/Hia_2011/turkce/metaveri/tanim/index.html, (31.05.2016)

1.2.İSTİHDAM VE İŞSİZLİK KAVRAMLARI

Günümüz dünyasında, istihdam ve işsizlik kavramları genel gündem içerisinde önemli bir yer işgal etmektedir. Özellikle belirli dönem aralıklarıyla (aylık ,üç aylık, yıllık) ortaya konulan istihdam ve işsizlik verileri hükümetler, finansal kuruluşlar, iş insanları, girişimciler ve ekonomistler açısından büyük öneme sahiptir. Saydığımız bu kesimler, ekonomi ile alakalı öngörülerini ortaya koyarken istihdam, işsizlik ve bu iki ana başlığın altında sınıflandırılmış diğer verilere dayanarak bazı çıkarımlarda bulunurlar. Bu çıkarımlar hem bu kesimler hem de tüm diğer kesimler açısından yol gösterici niteliktedir. Çünkü istihdam ve işsizlik ana başlığı altında ortaya konulan veri ve çıkarımlar bir ülkenin ekonomik geleceği hakkında önemli ipuçları barındırmaktadır. Buradan hareketle bu iki kavramın ne olduğunu ve bu kavramlar kullanılırken neler anlatılmak istendiği aşağıda açıklanmaya çalışılacaktır.

1.2.1.İstihdam

İstihdam kelimesi; hizmet ettirme, hizmete alma, kullanma ve çalıştırma gibi anlamların karşılığı olarak dilimizde kullanılmaktadır. Ekonomi konusu özelinde ise herhangi bir üretim faktörünün üretim sürecine dahil edilmesidir, denilebilir. Tam bu noktada istihdam kavramı geniş ve dar anlamda istihdam olmak üzere ikiye ayrılır.¹²

Geniş anlamda istihdam denildiğinde, bir ülkedeki tüm üretim faktörlerinin belirli dönemler dâhilinde sürece dahil edilmesi kastedilirken; dar anlamda istihdam denildiğinde, sadece emek faktörünün sürece dahil edilmesi kastedilmektedir. Yani emek faktörü istihdam konusunun sadece bir kısmını oluşturmaktadır. Ama emek faktörü yapısı gereği istihdam konusunun en önemli ve en sorunlu kısmıdır.¹³

Çünkü emek en önemli üretim faktörü olmak ve üretimin insan yönünü oluşturması bakımından, istihdam sorunun en önemli ögesini oluşturur. İnsanın bizzat kendisi olan bu faktörün, diğer üretim faktörlerinden farklı bir yere sahip olacağı açıktır. Diğer üretim faktörlerinin atıl kalması yani boşta kalması halinde ortaya sadece ekonomik bir sorun çıkarken, emek faktörünün istihdam dışında kalması halinde hem

¹² Sabri F.Ülgener, *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme*, Der Yayınları, 7.Baskı, İstanbul, 1991, s.73.

¹³ Sabri F.Ülgener, *a.g.e.*, s.73.

ekonomik bir kaynak kaybı hem de sosyal ve politik sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden emek faktörünün boşa kalması önemli bir sorun oluşturmaktadır.¹⁴

Bu bağlamda emeği, diğer faktörlerin önüne geçiren türlü sebepler bulunmaktadır. Öncelikle üretimin bir faktörü olarak en bol ve en hızlı kaba emek faktörünün emek olduğu hesaba katmak gerekmektedir. Kıt faktör olarak toprak ve sermayenin çoğu zaman dolu doluya kullanıldığı farz edilmesi yanlış değildir. Eksik kullanım, üretim faktörleri arasında genellikle en hızlı artan emek unsurunu akla getirir. Diğer yandan, eksik kullanım halinde, canlı organizmaya dosdoğru bir şekilde bağlı olduğundan dolayı en fazla yara alan ve öylece en hassas durumda olan faktör yine emek olmaktadır. Eksik kullanılan bir makinanın tamir edildikten sonra ömrü uzayabilir ancak eksik kullanılan emek ise, geçimini bu faktörün günü gününe devrine bağlamış olan kişinin ve neticede yine emek unsurunun ömrünü tam tersine kısaltan bir etken halini alır.¹⁵

TÜİK'e göre istihdam; işbaşında olanlar ve işbaşında olmayanlar grubuna dahil olan kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfustur ve bu bağlamda istihdam oranının hesaplanması ise aşağıdaki şekilde yapılmaktadır;

$$\text{İstihdam Oranı} = \frac{\text{İstihdamda Olan Nüfus}}{\text{Çalışabilir Çağıdaki Nüfus}}$$

1.2.2. İstihdam Türleri

Günümüz dünya ülkelerinin neredeyse tamamı, mevcut işgücü piyasalarının tamamını etkin bir şekilde kullanmayı amaçlamaktadır. Ancak bu genellikle pek mümkün olmaz ve istihdam edilen kesimler belirli miktarlarda kalır. Bu istihdam edilen kesimler işgücüne oranlandığında çeşitli seviyelerde istihdam oranlarıyla karşılaşılır. İktisat bilimi, istihdam teorisi ile ilişkili olarak üç şekilde istihdam tanımını karşımıza çıkarmaktadır. Bunlar; tam istihdam, eksik istihdam ve aşırı (yüksek) istihdamdır.

1.2.2.1. Tam İstihdam

Tam istihdam, cari ücret düzeyinde, çalışmak isteyen herkesin iş bulabildiği istihdam düzeyidir. Gerçek hayatta böyle bir durum, iş arayanlardan daha çok ya da tam

¹⁴ Ekrem Gül-Aykut Ekinci-Serkan Konya, *Türkiye'de İstihdam Politikaları: Yapısal Bir Analiz*, Ekim Basım Yayım Dağıtım, Bilecik, 2009, s.8.

¹⁵ Sabri F.Ülgener, *a.g.e.*, s.77.

o kadar boş yer bulunması biçimde karşımıza çıkmaktadır.¹⁶Tam istihdam seviyesini gerçekleştirmiş olan bir ekonomide üretim faktörlerinin tümünün üretim aşamasına katılımının sağlanmış olduğu kabul edilir.¹⁷

Yani tam istihdam sağlandığında, başka bir manâda çalışmak isteyen herkes iş bulduğunda, emek dışındaki üretim faktörleri de büyük ölçüde üretime katılıyor demektir. Zira, üretimde asli üretim faktörü olan emek, diğer üretim faktörlerinin tamamlayıcısıdır. Emek faktörü üretime katılıyorsa bu ancak öbür üretim faktörlerinin de üretime katılmasıyla mümkün olacaktır.¹⁸

1.2.2.2.Eksik İstihdam

Eksik istihdam, işsizlik halidir. Cari ücret düzeyinden iş aradığı halde bulamayanlar varsa, o ekonomide eksik istihdam var demektir. Geçici ya da sürekli olabilir. Sürekli eksik istihdam daha çok az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir. Geçici eksik istihdam ise gelişmiş ülkelerde, iktisadi daralma ve resesyon dönemlerinde, depresyonlarda gözlenmektedir.¹⁹

Bunlarla birlikte mevcut istihdam tanımı, Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından düzenlenen 16. Çalışma İstatistikçileri Konferansında mevcut tanım, yaşanan ölçüm zorlukları nedeniyle yeniden ele alınarak, eksik istihdam sorununu daha net ortaya koyabilecek “zamana bağlı eksik istihdam” ve “yetersiz istihdam” kavramlarına geçilmesine karar verilmiştir. Zamana bağlı eksik istihdam; referans haftasında istihdamda olan, esas işinde ve diğer işinde/işlerinde toplam olarak 40 saatten daha az süre çalışmış olup, daha fazla süre çalışmak istediğini belirten ve mümkün olduğu takdirde daha fazla çalışmaya başlayabilecek olan kişilerdir. Yetersiz istihdam ise zamana bağlı eksik istihdam kapsamında yer almamak koşuluyla, referans haftasında istihdamda olan, son 4 hafta içinde mevcut işini değiştirmek için veya mevcut işine ek olarak bir iş aramış olan ve böyle bir iş bulunduğu takdirde 2 hafta içinde çalışmaya başlayabilecek olan kişilerdir.²⁰

¹⁶ Sadun Aren, *İstihdam, Para ve İktisadi Politika*, Savaş Yayınları, Ankara, 7.Baskı,1984, s.5.

¹⁷ H. Nur Germir, *Türkiye’de İstihdam Politikalarının Etkinliği*, Adalet Yayınevi, Ankara,2012, s.4.

¹⁸ Zeynel Dinler, *İktisada Giriş*, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2009, s.476.

¹⁹ “Eksik İstihdam Nedir?”, https://www.ekodialog.com/Konular/eksik_istihdam.html, (31.05.2016)

²⁰ “Tanım Ve Kavramlar”, http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/Hia_2011/turkce/metaveri/tanim/index.html, (31.05.2016)

1.2.2.3. Aşırı (Yüksek) İstihdam

Bu tür istihdam durumunda ekonomi tüm faktörleri üretime sürmesine rağmen talebi karşılayamamaktadır. Bu durumda tam istihdam seviyesi aşılmıştır. İlgili piyasa oyuncuları hızlı bir şekilde üretimi arttıramadıklarında ise ekonomide talep yönlü enflasyon durumu yaşanması muhtemeldir.²¹

1.2.3. Nitelik Açısından İstihdam

Yukarıda yapılan istihdam sınıflandırmaları, genel ekonomi içerisinde yaşanan durumları daha iyi tanımlayabilmek için iktisatçılar tarafından kullanılır. Haliyle bireyin bulduğu işin niteliği ve yeterliliği gözden kaçmaktadır. Özellikle yakın geçmişte iş dünyasında yaşanan değişimlerin (teknoloji vb.) ve ekonomik krizlerin sonucunda istihdamın niteliğinde de önemli değişimler olmuştur.

1970’li yıllardan itibaren dünyayı saran işsizlik dalgası, bütün ülkeleri istihdamı arttırma doğrultusunda politikalar geliştirmeye yöneltmiştir. “Bir işe sahip olmanın yoksulluktan korunmanın en iyi yol olduğu” düşüncesi, her ne pahasına olursa olsun yeni işlerin yaratılmasına neden olmuş, bu da çoğu zaman yaratılan işlerin niteliğinin ikinci plana itilmesi sonucunu doğurmuştur.

İstihdamın niteliğindeki değişimin çalışanların yoksullaşması üzerindeki olumsuz etkisi büyük ölçüde yarı zamanlı, geçici ve kendi hesabına çalışma gibi istihdam biçimlerinin yaygınlaşması ve bunun sonucunda da çalışma süresi, ücreti ve statüsünün çalışanlar aleyhine değişmesiyle ortaya çıkmaktadır. Küreselleşmenin ortaya çıkardığı yeni koşulların istihdamın yapısını ve niteliğini büyük ölçüde değiştirdiği bilinen bir gerçektir. İstihdamın yapısında, *imalat* sektörü gibi yüksek ücret düzeyine sahip kesimlerden *hizmetler* gibi genellikle düşük ücretli sektörlere doğru hızlı bir değişim yaşanmış olup; bu değişimle birlikte hizmetler sektörünün yapısına daha uygun olan istihdam biçimleri, geleneksel istihdam yapılarının yerini almaya başlamıştır. Bu süreçte, ücretli istihdamın yerini kendi hesabına çalışma, klasik tam zamanlı çalışmanın yerini yarı zamanlı çalışma ve iş güvencesi bulunan istihdamın yerini de güvencesiz istihdam almıştır.²²

²¹ “Aşırı İstihdam Nedir?”, https://www.iktisatsozlugu.com/nedir-1221-A%C5%9EIRI%20%C4%B0ST%C4%B0HDAM#.WkOPpt9l_IU, (31.05.2016)

²² Naci Gündoğan, *Yoksulluğun Değişen Yüzü: Çalışan Yoksullar*, Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları; no.197, Eskişehir, 2007, s.32.

İstihdamın niteliğinde yaşanan değişimin toplumlar üzerinde oluşturduğu olumsuz etkiyi, özellikle yaşanan ekonomik krizlerle beraber daha net görme şansı elde edebilmektedir. Yaşanan son büyük kriz olarak hafızalara kazınan “2008 Küresel Krizi” sonucunda gelişmiş ülkeler sınıflandırması içerisinde sayılan ülkelerden biri olan ve bazı bölgelerinde işsizlik oranlarının %40'lara dayandığı İspanya ile birçok Avrupa ülkesinde, özellikle gençlerin bu durumdan şikâyetçi oldukları bilinmektedir.²³ Bu yüzden istihdamın niteliğinin yani kişileri en azından temel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri işlere yerleştirmenin, istihdamı arttırmak kadar önemsenmesi gerektiği görülmektedir.

1.2.4.İşsizlik

*“Herkesin çalışma, işini özgürce seçme, adil ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı vardır”*²⁴

İktisatçıların işsizler için en yaygın olarak kullandığı tanım şudur: çalışma yaşında olduğu halde işi olamayan ve cari ücret düzeyinde çalışmak isteyenler. İşsizlik bir yüzde olarak ifade edilmişse, o zaman bu, toplam işgücünün bir yüzdesidir.²⁵

İşsizliğin sosyal ve ekonomik maliyetleri (sakıncaları) bulunmaktadır. İşsizliğin uzun sürdüğü dönemlerde işsizlerin yaşam standarttı düşmektedir. İşsizlik, başta işsiz kalan kişinin psikolojisi olmak üzere ailevi yaşantıda ve toplum içinde maddi-manevi birçok soruna yol açabilmektedir. Bunun yanında çalışma alışkanlığını kaybeden işsizler yeni bir işe başladıklarında adaptasyon problemleri yaşamaktadırlar. Bunlar işsizliğin sosyal sakıncalarıdır. Tüm bunların yanında bir de işsizliğin ekonomik sakıncaları(maliyetleri) vardır. Bu maliyet; işsiz kişinin çalışmadığı sürelerin, ekonomiye maliyeti söz konusu kişilerin aynı sürelerde çalışma olanağı bulmuş olmaları halinde gerçekleştirmiş olacakları üretim miktarı kadardır.²⁶

²³ Hans von der Brelie, “İspanya’nın Güneyindeki İşsizlik Oranı Alarm Veriyor”, <http://tr.euronews.com/2015/12/18/ispanya-nin-guneyinde-issizlik-orani-alarm-veriyor>, (05.08.2016); Kerem Congar, “İspanya’nın Orta-Direk Aileleri Maddi Açıdan Zor Durumda”, <http://tr.euronews.com/2015/12/18/ispanya-nin-orta-direk-aileleri-ekonomik-acidan-zor-durumda>, (05.08.2016); “Genç İşsizliği Alarm Veriyor”, <http://tr.euronews.com/2012/09/14/genc-issizligi-alarm-veriyor>, (05.08.2016).

²⁴ İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Madde:23

²⁵ Jhon Sloman, *İktisat Makro*, çev. Ahmet Çakmak, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 2004, s.43.

²⁶ Zeynel Dinler, *a.g.e.*,s.478.

1.2.4.1. İşsizlik Türleri

Özellikle 20.yy.'ın başlarından bu yana işsiz olan kitlelerin miktarı oldukça yüksek oranlarda seyretmiştir. Hal böyle olunca bu büyük sorunu daha kolay tanımlayabilmek ve çözümlenebilmek için bu konu üzerine yoğunlaşan iktisatçılar işsizliği; cinsiyet, yaş, meslek, coğrafi koşullar, etnik dağılım ve süre gibi çeşitli başlıklar altında incelemişlerdir.

1.2.4.1.1. Açık İşsizlik

Çalışma gücü ve arzusu olmasına karşın, cari ücret düzeyinde iş arayıp da bulamayanların toplamı olan kitleye tanımlamak için açık işsizlik kavramı kullanılmaktadır.²⁷ Yani bu kavram çalışmak isteyen tüm kesimleri ihtiva etmektedir. Buradan hareketle insanların çalışmasına engel olan her şeyin bu kavramın kullanılmasına zemin hazırladığını da belirtmemiz gerekmektedir.

1.2.4.1.2. Gizli İşsizlik

Üretim teknolojisi sabit kalmak koşuluyla herhangi bir üretim aşamasında bulunan işgücünün bir bölümünün üretim dışına alınması durumunda; üretim hacminde bir azalma söz konusu olmuyorsa, gizli işsizlikten söz edilebilir.²⁸ Ayrıca görünürde açık bir işsizlik hüküm sürmediği halde, iş gücünün ancak düşük bir produktivite ve uygun düşük bir ücretle istihdamı ekonomide gizli işsizliğin mevcut olduğunu gösterir.²⁹ Yani bu işsizlik türüne göre kişilerin, üretim sürecine kazandırdıkları bir artı değeri ya yoktur ya da çok azdır.

İktisaden gelişen ülkelerde ziraî nüfusta devamlı bir gizli işsizlik vardır; yani ziraî sektörlerdeki faal nüfusu tamamı istihdam edilir halde görünmektedir. Fakat bu işçilerin bir kısmını işten çektiğimizde geri kalan işçilerle de aynı üretim seviyesi temin edilebiliyorsa bu işsizlik türünden söz edebiliriz.³⁰

Ayrıca verimsiz örgütsel yapıdan kaynaklanan ve genel olarak devlet yapılarında görülen gereğinden fazla kamu istihdamı oluşturulmasının bir sonucu olarak da gizli işsizlik oluşabilmektedir.³¹

²⁷ Sabahaddin Zaim, *Çalışma Ekonomisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul,1997, s.170.

²⁸ Özlem Işığışık, *İşsizlik ve İstihdam*, Ekin Basım-Yayın-Dağıtım, Bursa, 2011, s.88.

²⁹ Sabri F.Ülgener, *a.g.e.*, s.320.

³⁰ Sabahaddin Zaim, *a.g.e.*,s.177.

³¹ Bayram Ali Navruz, "Türkiye'de Kamu İstihdamı ve İstihdam Alanında Kamusal Rantlar", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 2007, s.11.

1.2.4.1.3. İradi İşsizlik

Yetişkin kişilerin cari ücret düzeyinde çalışma olanaklarına sahip olmalarına karşın, çeşitli nedenlerle çalışmak istemeyip, işsiz duruma düşmeleri sonucunda söz konusu olan işsizliğe iradi işsizlik denir.³²

Klasik iktisatçılar, iradi işsizlik diye bir işsizlik türünün var olabileceğini ifade etmişler ve bu tür işsizliğin, kişilerin kendi iradeleri sonucu ortaya çıktığını savunmuşlardır. Klasik iktisatçılara göre, bu işsizler, işe girdiklerinde kendilerine ödenecek maaştan ve kendilerine sunulan çalışma koşullarından memnun olsalardı, iş sahibi olabilirdi.³³

1.2.4.1.4. Gayri İradi (Gönülsüz) İşsizlik

İş bölümü ve uzmanlaşmanın ileri düzeyde olduğu toplumlarda sık sık ortaya çıkan ve ekonomik bakımdan asıl önemli olan işsizlik türüdür. Gayri iradi işsizlikte, iradi işsizliğin aksine, işsiz kalan kimse isteyerek işsiz duruma düşmüş olmadığından, bu durumdan kurtulması da yine kendi çabalarına bağlı değildir. Ülkedeki ekonomik koşullar, cari ücret düzeyine ve iş koşullarına razı olsalar bile iş bulamadıkları şeklindedir. Hatta daha düşük ücrete razı olmaları dahi bu tür işsizliği ortadan kaldıramamaktadır. Bu durumda ortaya çıkan bu işsizlik, gayri iradi işsizliktir.³⁴

1.2.4.1.5. Yapısal (Bünyevi, Strüktürel) İşsizlik

Ekonominin yapısının değişmesiyle beraber bazı endüstrilerde iş olanakları genişler ve ya daralır. Bu durumun iki temel nedeni vardır:

Tüketim kalıbında değişme; Bazı endüstrilerde talep azalması yaşanır Bu durum tüketici zevklerinin değişmesi ya da diğer endüstrilerden kaynaklı rekabetin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olabilir. Örneğin tüketici talebi kömürden diğer yakıt türlerine kayabilir ve bunun sonucunda madencilik bölgelerinde yapısal bir işsizlik oluşabilir.

Üretim yöntemlerinde değişme; Yeni üretim teknikleri genellikle, aynı üretim miktarının daha az sayıda işçiyle üretim yapabilmesine imkân tanımaktadır. ‘Emek

³² Zeynel Dinler, *a.g.e.*, s.481.

³³ Mustafa Sürücü, “İşsizlik, İşsizlikle Mücadelede Pasif İstihdam Politikaları: Almanya ve Türkiye Örnekleri”, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurt Dışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (Uzmanlık Tezi), Ankara, 2014, s.25.

³⁴ Ekrem Gül vd., *a.g.e.*, s.18.

tasarruf edici teknolojik gelişme' olarak adlandırılan bu durumda üretim, işçi fazlasını emecek kadar genişlemediği sürece, çalışanlar işsiz kalır.³⁵

1.2.4.1.6. Teknolojik İşsizlik

Her ülkede, gerek tarım sektöründe gerekse endüstriyel sektörde, ekonomideki sermaye birikimine paralel olarak, verimi arttırıcı sermaye yoğun teknolojiler geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Tarımda “mekanizasyon” tarım dışı sektörlerde “otomasyon” denilen bu gelişmeler sonucunda işlerini makinalara kaptıran işçiler bir süre işsiz kalmaktadırlar.³⁶

Üretim teknolojisinde yukarıda bahsettiğimiz üzere emek yoğun teknolojilerden sermaye yoğun teknolojilere geçişle beraber ortaya çıkan işsizliğe teknolojik işsizlik denilmektedir. Ancak şunu da belirtelim ki zaman içerisinde bu teknolojik gelişim sonucunda ortaya çıkan işsizlik, ekonominin büyümesi ve yan sektörlerin oluşmasıyla beraber azalmaktadır.³⁷

1.2.4.1.7. Friksiyonel (Arızı, Geçici) İşsizlik

İşgücüne yeni katılan gençler ile çeşitli nedenlerle mevcut işlerini terk etmiş olup yeni bir iş arayanlara, arızı (geçici) yani friksiyonel işsiz denir. Her ekonomide mutlaka iş değiştirenler olacağından, toplam işgücü talebi, toplam işgücü arzına eşit olmasına karşın, friksiyonel işsizlik söz konusu olacaktır. Friksiyonel işsizlerin bir kısmı, kendilerine önerilen yeni işi, eski işleri ve daha önce aldıkları ücretleri göz önüne alarak beğenmezler. Bu açıdan friksiyonel işsizleri iradi işsizler grubuna dâhil etmek mümkündür.³⁸

Kısaca, friksiyonel işsizlik, çalışanların daha iyi çalışma imkânları ve daha yüksek ücret elde etmek amacı ile işçilerin yer ve meslek değiştirmelerinden doğan işsizlik olarak tanımlanabilir.³⁹

1.2.4.1.8. Konjonktürel (Devrevi) İşsizlik

Bu tür işsizliğin başlıca nedeni talep yetersizliğidir. Bu tip işsizlik daha çok gelişmiş olarak tabir edilen ekonomilerde görülür. Ekonomik faaliyetlerin genişleyip daralmasının bir sonucu olarak bu tür işsizlikler yaşanıla gelmiştir.⁴⁰

³⁵ Jhon Sloman, *a.g.e.*, s.54.

³⁶ Zeynel Dinler, *a.g.e.*, s.483.

³⁷ Zeynel Dinler, *a.g.e.*, s.483.

³⁸ Zeynel Dinler, *a.g.e.*, s.482.

³⁹ Ekrem Gül vd., *a.g.e.*, s.23.

Bu tür işsizliğe verebileceğimiz bir örneğe son olarak yaşanan 2008 küresel krizidir. Özellikle gelişmiş olarak tabir edilen batılı ülkelerde patlak veren bu kriz sonucunda, belli başlı lokomotif sektörlerde yaşanan talep yetersizliğine bağlı olarak büyük oranda işsizlik oranları gerçekleşmiştir. Ülkeler bu durumu aşmak için çeşitli politikalar uygulamış, istenilen oranda olmasa da işsizliğin belirli sınırlarda kalabilmesi sağlanmıştır.

1.2.4.1. 9. Mevsimsel İşsizlik

Bu işsizlik türü turizm ve tarım gibi sektörlerde karşımıza çıkmaktadır. Ancak daha çok tarıma dayalı ekonomilerde etkisini hissettiren bir gayri iradi işsizlik türü olarak önem kazandığı belirtilebilir.

Tarımsal faaliyetlerin olmadığı dönemlerde, cari şartlarda çalışmak istediği halde iş bulamayan tarım kesimdekilerin durumunu yansıtır ve üretimin teknik koşullarına bağlıdır. Ekonomik faaliyetlerin en yoğun olduğu aylarda bile üretime katkıda bulunmayanlar “gizli işsizliği” meydana getirirken bunun üstündeki dalgalanmalar ise, mevsimlik işsizliği oluşturur. Tarımsal faaliyetlerin yılın belli aylarında yoğunlaşması kalkınmakta olan ülkelerde görülen mevsimlik işsizliğin belli başlı nedenidir. Aktif nüfusun büyük bir kısmının tarımsal alanda çalışmakta olması, bu tür işsizlik sorununun önemini arttırmaktadır. Tarımsal faaliyetler kırsal kesimdeki aktif nüfusa kısmî ve belirli dönemlerde iş olanağı sağlamaktadır. Dolayısıyla, kırsal nüfus yılın büyük bir kısmını çalışmadan geçirmektedir.⁴¹

Mevsimlik işsizlik bütün ülkelerde görülmekle birlikte, tarım sektöründe makineleşmeye gidemeyen ve daha çok emeğe dayalı üretim yapılan ülkelerde, coğrafyalarda daha çok görülmektedir. Buna karşın, tarım sektöründe makineleşmeye gidildiğinde; mevcut iş daha az insan gücü ile yapılacağından, dolayısıyla daha az istihdam sağlanacağından söz konusu işsizlik türü "gizli işsizliğe" veya bir çeşit "teknolojik işsizliğe" evrilecektir. Bu paradoksal durum, kalkınmakta olan ülkelerin makineleşmeye geçerken yeni istihdam alanları oluşturmasıyla daha düzenli hale gelebilir.⁴²

⁴⁰ Sadun Aren, *a.g.e.*, s.2.

⁴¹ Mustafa Sürücü, *a.g.e.*, s.24.

⁴² Mustafa Sürücü, *a.g.e.*, s.24.

1.2.4.1.10. Doğal İşsizlik (Denge İşsizliği)

Cari ücret düzeyinde ekonomide genel bir dengesizlik olmasa da yine de bir miktar işsiz insan olacaktır. Çeşitli nedenlerle boş olan işlerin hepsi dolmayacaktır. Burada sorun birbirine uyma sorunudur. Bazı piyasalarda emek talebi fazlası olabilirken, bazılarında arz fazlası olabilmektedir. Ekonomide toplam emek talebinin emek arzına eşitlendiği bir genel makroekonomik denge olsa da ve dengesizlik işsizliği olmasa da mikro ekonomik düzeyde arz ve talep uyuşmayabilir. İşte bu durum denge işsizliğidir.⁴³

Günümüzde doğal işsizlik oranı yerine, NAIRU (enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı) kavramı daha çok kullanılmaktadır. Bu kavram ilk olarak Modigliani ve Papademos tarafından enflasyonist olmayan işsizlik oranı (Non-Inflationary Rate of Unemployment, NIRU) olarak adlandırılmıştır. Daha sonra Tobin tarafından “NAIRU” olarak isimlendirilmiştir.⁴⁴ En basit ifade ile NAIRU aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır.

$$\text{NAIRU} = \text{Friksiyonel Eksik İstihdam} + \text{Yapısal Eksik İstihdam}$$

NAIRU ya da Doğal İşsizlik Oranı fiyat ve ücret enflasyonunu yukarıya ya da aşağıya doğru çeken güçlerin dengede olduğu orandır. Doğal oranda, enflasyon istikrarlıdır. Yani enflasyon hızlanma ya da yavaşlama yönünde, herhangi bir eğilim göstermez. Yüksek oranlı enflasyonun önlenmesinin öncelikli amaç olarak tutulduğu bir ekonomide işsizliğin doğal oranı katlanılabilecek en düşük oran olarak değerlendirilebilir.⁴⁵

OECD'nin hesaplamalarına göre en düşük NAIRU oranı Güney Kore (%3,2) ve Norveç (%3,3)' te iken, en yüksek oran %20,7 ile İspanya'dadır. İspanya'yı %16,8 ile Yunanistan ve %14,4 Slovak Cumhuriyeti takip etmektedir. Genel olarak OECD ülkelerinin oranları %5 ile %10 arasında değişmektedir. Türkiye'nin NAIRU oranı ise %9,3 olarak hesaplanmıştır.⁴⁶

⁴³ Jhon Sloman, *a.g.e.*, s.53.

⁴⁴ M.Sinan Temurlenk ve Selim Başar, “Türkiye İçin Enflasyonu Hızlandırmayan İşsizlik Oranı (NAIRU) Tahmini”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:27, Sayı:1, 2012, s.71-72.

⁴⁵ Kemal Yıldırım; Mustafa Özer, *İktisat Teorisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2006, s.372.

⁴⁶ “June 2013-OECD Annual Projections: NAIRU”, <http://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=48230>, (11.05.2017)

1.2.4.1.11.Reel Ücret İşsizliği

Reel ücretlerin piyasadaki dengenin üzerinde belirlendiği zamanlar ortaya çıkan işsizlik türüdür. Genellikle sendikaların tekel güçlerini kullanarak ücretleri, emek arzını emek talebine eşitleyen ücret düzeyinin üzerine çekmeleri sonucu ortaya çıkan işsizliktir. Hükümetlerin asgari ücret düzeyini çok yüksek belirlemesi de benzer bir sonuca yol açar.⁴⁷

1.2.4.1.12.Sürekli Durgunluk İşsizliği

Ekonomide her hangi bir sebeple yaşanan sürekli bir durgunluğun neticesinde ortaya çıkan işsizliktir.

Sürekli durgunluğa yol açan nedenler, ülkeden ülkeye değişmekle birlikte; genellikle iç ve dış faktörlerden kaynaklanmakta ve kronik işsizlik sorunu yaşatmaktadır. Nitekim bu duruma en çarpıcı örnek 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'dır.⁴⁸ İlk kez bu bunalımdan sonra bu kavramın kullanılmaya başlanmasının sebebi bütün bu işsizlik türlerinin kapitalist iktisat sistemi denen ve özel teşebbüs esasına dayanan iktisadi bünyenin artık yıpranmış olduğu ve bu yıpranmadan doğan hastalığın gittikçe müzminleşen bir hal alacağı hususunda gelişen kanaat olmuştur. Fakat son yarım asırda gerçekleşen siyasi, ekonomik, teknolojik ve bilimsel gelişmeler sonucunda bu kavram önemini kaybetmiştir.⁴⁹

1.2.5.İşsizlik Oranı Ve İşsizliğin Ölçülmesi

Bir ülkedeki işsiz kişilerin sayısının doğrudan doğruya sayılması, işsizlik sorununun görece ağırlığı konusunda zayıf bir yol göstericidir. Çünkü diğer şeyler aynı kalmak kaydıyla çalışan nüfus ne kadar büyükse, işsiz sayısı da o kadar büyük olacaktır. Bu bakımdan, zaman içindeki ve ülkeler arasındaki karşılaştırmaları kolaylaştırmak için, işsiz sayısını toplam işgücü ve ya sivil nüfusa oranla ifade ederek, onu standartlaştıran bir işsizlik oranı hesaplamak adet olmuştur.⁵⁰ Buradan hareketle basit bir şekilde işsizlik oranını ifade edecek olursak;

$$\text{İşsizlik Oranı} = \frac{\text{İşsiz Nüfus}}{\text{İşgücü}}$$

şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

⁴⁷ Jhon Sloman, *a.g.e.*, s. 51.

⁴⁸ Özlem Işığışık, *a.g.e.*, s. 91.

⁴⁹ Sabahaddin Zaim, *a.g.e.*,s. 193.

⁵⁰ Robert F. Elliot, *a.g.e.*,s. 468.

Toplam işgücü içinde, işsizlerin görece ağırlığını gösteren bu katsayı, aynı zamanda makroekonomik istikrar göstergelerinin en önemlilerindedir. İşsizlik oranındaki artış, genel olarak diğer makroekonomik istikrar göstergelerdeki değişikliklerle birlikte değerlendirildiğinde, ekonomide bir daralmayı; tersi durum ise genişleme dönemini işaret eder.⁵¹

Bu bağlamda dünya genelinde ve ülkemizde işsizlik oranını hesaplanırken Uluslararası Emek Örgütü'nün (ILO) standart hesaplama yöntemlerini kullanılır. Bu doğrultuda Türkiye'de, 15 yaşından büyük olan ve tam gün esasına göre bir işte çalışmıyor olanlar gruplara ayrılır. TÜİK'in kullandığı uluslararası standarda göre istihdam edilmeyen, son üç ayda iş aramış olan ve 15 gün içinde bir işte istihdam edilebilecek durumda olan kişiler işsiz olarak sınıflandırılır ve oran bu sayıya göre hesaplanır. Bu hesaplama iş bulma ümidi olmadığı için son üç ayda iş aramayı bırakmış olup da iş bulsa çalışacak olanlar, mevsimlik işlerde çalıştığı için iş aramayan ama sürekli iş bulsa çalışmaya hazır olanlar, ev kadını, emekli, irat sahibi, öğrenci ya da özürsüz, yaşlı ve hasta olduğu için iş aramayan ama iş bulsa çalışmaya hazır olanlar, diğer nedenlerle iş aramayan ama iş olsa işbaşı yapmaya hazır olanlar dâhil edilmez.⁵²

Özetle 15 yaşından büyük olup da son üç ay içinde iş arayan ve 15 gün içinde işbaşı yapmaya hazır olduğunu bildirenlerin toplam işgücüne bölünmesiyle işsizlik oranı hesaplanır ve denklem şu şekilde karşımıza çıkar;

$$\text{İşsizlik Oranı} = \frac{\text{Son 3 Ayda İş Arayan ve 15 Gün İçinde Başlayabilecek Durumda Olan}}{\text{Toplam İşgücü}}$$

Bu sistemin en önemli eksikliği bir kişinin işsiz sayılabilmesi için son üç ay içinde başvurmuş olması gereğidir. Gelişmiş ülkelerde insanlar başvurularını sürekli yenilese de gelişme yolundaki ülkelerde bu yenileme bu sıklıkla yapılmamakta. Bu yüzden işsiz sayısı da olduğundan az görünebiliyor. Ölçüm doğru olsa da yöntem tam anlamıyla sağlıklı sonuç vermiyor olabilir. İnsanların işsizlik oranlarına itiraz etmelerinin başlıca sebebi olarak karşımıza bu durum çıkıyor.⁵³

⁵¹ Kuvvet Lordoğlu-Nurcan Özkaplan, *Çalışma İktisadına Giriş*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 2014, s.35.

⁵² Bkz.: s. 8

⁵³ Mahfi Eğilmez, "Türkiye'nin İstihdam Ve İşsizlik Şeması", <http://www.mahfiegilmez.com/2012/03/turkiyenin-istihdam-ve-issizlik-semas.html>, (05.04.2017)

1.2.5.1.İşsizliğin Maliyeti

İşsizliğin büyük sosyal ve ekonomik maliyetleri vardır. Ekonomik maliyetler, kaybedilen üretimin değeri, işsizlerin potansiyel marjinal ürünlerinin değeri ile temsil edilir. Sosyal maliyetleri ölçmek çok daha zordur, ama bu maliyetler de çok ve önemli olabilir.⁵⁴

İşsizlik yardımları, diğer sosyal yardım harcamalarından kaynaklanan yük, gerçekleştirilemeyen üretim potansiyeli ve daha düşük vergi gelirleri, işsizliğin diğer ortaya çıkardığı maliyetler arasında gösterilebilir. İşsizliğe bağlı olarak reel gelirde meydana gelen azalma, yoksulluğun ve gelir dağılımında eşitsizliğin artmasına yol açabilir. Çünkü işsizlikten en fazla etkilenen grup, temel üretim faktörü emek olan en alt gelir gruplarıdır. İşsizlik yoksulluğun, suçun, politik istikrarsızlığın, psikolojik problemlerin artmasına ve sağlık standartlarının düşmesine neden olur. Son yıllarda gerek bireysel gerekse toplumsal düzeyde gözlenen şiddet eğilimi, esasen bu sorunun toplum üzerinde yarattığı baskıyı açıkça ortaya koymaktadır.⁵⁵

Yukarıdaki nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan maddi yetersizlikler işsizleri becerilerine ve ya yeteneklerine uymayan işlerde çalışmaya yöneltmektedir. Tüm bunların sonucunda işsizlik, işçilerin işlerinde kendilerini daha güvensiz hissetmelerine, işçi sendikalarının ve üyelerinin dayanışmasının zayıflamasına, işçilerin daha düşük ücret ile daha fazla çalışmalarına neden olmaktadır. Uzun süre işsiz kalanların işe dönmesi ya da iş piyasasına katılımı çeşitli nedenlerden dolayı zaman alabilir ve hatta ilerleyen zaman bağlı olarak ilave harcamalar yapılmasını da gerektirebilir. Yüksek ve sürekli işsizliğin, toplumda moral bozukluğunu ve umutsuzluğu tetiklemesi muhtemeldir. Devletin uzun dönemde gerekli müdahaleleri yapacağı izlenimi yoksa durum daha da derinleşebilir; kronik huzursuzluk, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, dolayısıyla ulusal güvenlik tehdit altında kalabilir. İşsizlikten dolayı toplumda oluşan gerginlik ve huzursuzluk, milliyetçilik duygusu ile göçle gelenlere karşı bir antipatinin yükselmesine neden olabilir. Yüksek ve uzun süreli işsizlik, ülkenin saygınlığını hem vatandaşlar hem de uluslararası toplum nezdinde azaltabilir.⁵⁶⁵⁷

⁵⁴ Robert F. Elliot, *a.g.e.*,s.479.

⁵⁵ Erdal Tanas Karagöl, “İşsizliğin Sosyal Maliyeti”, <https://www.setav.org/issizligin-sosyal-maliyeti/>, (07.06.2016)

⁵⁶ “Erdal Tanas Karagöl, “İşsizliğin Sosyal Maliyeti”, <https://www.setav.org/issizligin-sosyal-maliyeti/>, (07.06.2016)

Ayrıca tüm bunlara ek olarak uzun süreli işsizlik sonucu umudunu yitirmiş olan bireylerin zamanla sosyal yardımlara bağımlı hale gelebilme ihtimali vardır ve her hangi bir işe dönmek yerine bu sosyal yardımları almayı sürdürebilirler. Çünkü bu bireyler bir işe girdiklerinde bu sosyal yardımlar kesilecektir. Normalde sosyal güvenlik sisteminden kişiler çalıştıkları için yararlanırken bu bireyler çalışmadan sistemin üzerine maliyet oluşturma potansiyeli taşımaktadır.⁵⁸

1.2.5.2.Çalışma Süresi Kavramı

İşçinin çalıştırıldığı işte geçirdiği süreye, çalışma süresi denir. Günlük çalışma sürelerinden sayılan haller şunlardır;

1. *“Madenlerde, taşocaklarında yahut her ne şekilde olursa olsun yeraltında veya su altında çalışılacak işlerde işçilerin kuyulara, dehlizlere veya asıl çalışma yerlerine inmeleri veya girmeleri ve bu yerlerden çıkmaları için gereken süreler.*
2. *İşçilerin işveren tarafından işyerlerinden başka bir yerde çalıştırılmak üzere gönderilmeleri halinde yolda geçen süreler. İşçinin işinde ve her an iş görmeye hazır bir halde bulunmakla beraber çalıştırılmaksızın ve çıkacak işi bekleyerek boş geçirdiği süreler.*
3. *İşçinin işveren tarafından başka bir yere gönderilmesi veya işveren evinde veya bürosunda yahut işverenle ilgili herhangi bir yerde meşgul edilmesi suretiyle asıl işini yapmaksızın geçirdiği süreler.*
4. *Çocuk emziren kadın işçilerin çocuklarına süt vermeleri için belirtilecek süreler.*
5. *Demiryolları, karayolları ve köprülerin yapılması, korunması ya da onarım ve tadili gibi, işçilerin yerleşim yerlerinden uzak bir mesafede bulunan işyerlerine hep birlikte getirilip götürülmeleri gereken her türlü işlerde bunların toplu ve düzenli bir şekilde götürülüp getirilmeleri esnasında geçen süreler.”⁵⁹*

Genel bakımdan çalışma süresi haftada en çok kırk beş saattir. Aksi kararlaştırılmamışsa bu süre, işyerlerinde haftanın çalışılan günlerine eşit ölçüde bölünerek uygulanır. Haftanın iş günlerinden birinde kısmen çalışılan işyerlerinde, bu

⁵⁷ 2008 Küresel Kriz’ i bağlamında işsizliğin maliyeti ilgili bilgi içeren bir çalışma : Mai Dao - Prakash Loungani, “The Human Cost Of Recessions: Assessing It, Reducing It”, *IMF Staff Position Note*, 2010

⁵⁸ Cem Kılıç, “Aslında 4 Milyon İşsiz Var”, <http://www.milliyet.com.tr/aslinda-4-milyon-issiz-var/ekonom/ydetay/2047245/default.htm>, (07.06.2016)

⁵⁹ Mehmet Cengiz-Arif Temir-Birsen Erdin, *50 Soruda İş Kanununda Çalışma Süreleri*, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Yayın No:42, 2. Baskı, Ankara, 2011, s.4-5.

süre haftalık çalışma süresinden düşüldükten sonra, çalışılan sürenin çalışılan gün sayısına bölünmesi suretiyle günlük çalışma süreleri belirlenir ve bir işçi her ne olursa olsun günde en fazla 11 saat çalıştırılabilir.⁶⁰

Türkiye’de, yasal tanımlamalar ve kısıtlar yukarıda belirtilen şekilde olsa da gelecekte çalışma süreleriyle alakalı olarak ekonomik konjunktür, gelişen teknoloji ve değişen alışkanlıklar orijininde bir çok yeniliğin yaşanabileceğini şimdiden göz önünde bulundurulabilir.⁶¹

1.3. İKTİSADİ YAKLAŞIMLARDA İŞSİZLİK VE İSTİHDAMIN YERİ

1.3.1.Merkantilist Yaklaşım

Lâtincede “tüccar”, İtalyanca’da “ticaret, ticaretle ilgili” anlamına gelen “merkantelile” kelimesi birçok Avrupa dilinde, günümüzde benzer anlamlarda kullanılmaktadır. Merkantilist Yaklaşım ise ortaya çıktığı 15. ve 17. yüzyıllar arasındaki dönemden daha sonra bu isim ile anılmıştır.⁶²

Merkantilist yaklaşımın oluşmaya başladığı ve geliştiği bu uzun döneme bakıldığında, feodal devlet yapısının yavaş yavaş ulusal devlet anlayışına evirildiğini görülmektedir. Bu dönemde tüccarlar ve devleti şahıslarında temsil eden krallar işbirliği yaparak her ne pahasına olursa olsun zenginleşip güçlenmeyi amaçlamışlardır. Bu yaklaşımın en temel amacı değerli maden yani “altın ve gümüş” biriktirmektir. Sömürgeciliğin de bu yaklaşım çerçevesinde şekillendiği ve çeşitli aşamalara evirildiği söylenebilir. Bu yaklaşımın temel ilkeleri şu şekilde sıralanabilir;

- Dış ticaretin temel amacı hazinede bulunan kıymetli maden stokunu arttırmaktır.
- Devlet milli, güçlü ve müdahaleci olmalıdır.

⁶⁰ Mehmet Cengiz-Arif Temir-Birsen Erdin, *a.g.e.*, s.6-7.

⁶¹ Bkz.: “48 Saat Yerine 38 Saat Çalışılsa İşsizlik Düşer”, <https://www.haberler.com/basbakan-yardimcisi-mehmet-simsek-47-saat-yerine-8296923-haberi/>, (28.05.2017); Taşkın Dirsehan, “Endüstri 4.0 Çağında Yeni İstihdam Fırsatları Ve Tehditleri”, <https://hbrturkiye.com/blog/endustri-4-0-caginda-yeni-istihdam-firsatlari-ve-tehditleri>, (06.04.2017)

⁶² Nazif Kuyucuklu, *İktisadi Olaylar Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 1990, s.23-24.

- İhracatın arttırılmasına özel önem verilmelidir. Hammadde ithalatı serbest olabilir ancak nihai mal ithalatı kısıtlanmalıdır. Ticaret filoları olabildiğince büyümeli ve ülkeye altın taşınmalıdır. Bu bağlamda dış ticaret gereklidir. ⁶³

Bu ilkeler çerçevesinde şekillenen merkantilist yaklaşıma göre dış ticaret yapan ülkeler arasında daima bir çelişki vardır. Bu yaklaşım, dünya servetinin sabit olduğu varsayımıyla devamlı olarak ticarettten bir tarafın kazançlı çıkarken diğer tarafın kayba uğradığını öne sürmektedir. ⁶⁴

Bu bağlamda bir merkantilist yazar olan Thomas Mun, ülkenin altın ve gümüş kaybını ve ya kazancını dış ticaret dengesinin belirlediğini söyler. Dış ticarete fazla verilmesi sayesinde fazla gelir oluşur. Bu fazla geliri sağlayanlarsa tüccarlardır. Bu yüzden tüccarlar toplumun en önemli kesimi olarak kabul edilmelidir. ⁶⁵

Ancak bu yaklaşıma göre “işçi” ve hatta kendi halinde normal bir vatandaş için bile aynı durum söz konusu değildir. Nüfus artışı sayesinde, askeri üstünlük, artan emek arzına bağlı ucuz işgücü ve artan nüfusa oranla artan vergi hasılatı gerçekleşeceğini düşündükleri için nüfus artışını özendiren uygulamalar bu yaklaşımda ön plandadır. Buradan hareketle ucuz hammadde teminine, vasıflı ve düşük ücretli, gerektiğinde zorla çalıştırılan bol işçi sağlanmasına çalışıldığı söylenilebilir. ⁶⁶

1.3.2.Klasik İktisadi Yaklaşım

Klasik İktisadi Yaklaşım; Sanayi Devrimi'nin kendini göstermeye başladığı 18.y.y.'ın sonlarından başlayıp 1928'de yaşanan Büyük Buhran'a kadar olan dönem içerisinde önemli ölçüde ekonomik faaliyetleri etkileyen bir fikir akımıdır. Bilimsel manada ekonominin ve makro ekonominin temellerinin yine bu dönemde ortaya çıktığı varsayılır. Ahlak felsefesi profesörü olan İskoç bilim adamı Adam Smith tarafından kurulduğu kabul edilir. Adam Smith dışında David Ricardo, John Stuart Mill, Jean-Baptiste Say ve daha sonra neoklasikler olarak nitelendirilecek Leon Walras, Alfred

⁶³ Muammer Telekoğlu, *İktisadi Düşünceler Tarihi*, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana, 1993, s.15-19.

⁶⁴ Muammer Telekoğlu, *a.g.e.*, s.15-19.

⁶⁵ Muammer Telekoğlu, *a.g.e.*, s.21.

⁶⁶ Muammer Telekoğlu, *a.g.e.*, s.24.

Marshall ve Arthur Cecil Pigou gibi isimlerde bu iktisadi anlayışa önemli katkılarda bulunmuş ve destek olmuşlardır.⁶⁷

Aslına bakılırsa Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" adlı kitabını yazdığı 1776 yılından başlayarak Büyük Buhran' a kadar geçen yüz elli yıllık zaman dilimi klasik iktisadi yaklaşımın hâkim görüş olarak benimsendiği dönemdir ancak 19.y.y.'ın sonlarından itibaren klasik iktisadi yaklaşıma farklı bakış açıları getiren fikir akımına da neo-klasik yaklaşım denmektedir.

Klasik iktisadi yaklaşımın temel varsayımlarına geçmeden önce "Ulusların Zenginliği" adlı kitapta, Adam Smith'in hangi varsayım ve çıkarımları ortaya koyduğunu belirtmekte yarar vardır. Merkantilist ve fizyokratların eleştirisi de bulunan bu eserde Adam Smith öncelikle, emeğin önemini ortaya koymaktadır. Bir ülkenin yıllık emeğinin, o ülkenin bir yılda tükettiği yaşamsal maddelerin tamamını sağlayan başlıca kaynak olduğu öne sürer.⁶⁸

Daha sonra emek ve verimlilik kavramlarını iş bölümü ana başlığı üzerinden ele alır. İş bölümü sayesinde üretimde verimliliğin her alanda artacağını "toplu iğne üretimi" üzerinden örneklendirir. Para ve değer kavramlarını da yine iş bölümü konusu ile ilişkilendirerek iç ve dış ticareti açıklamaya çalışır. Ona göre; bir ürünün üretim maliyeti ya da talebi varsa fiyatı, o ürünün üretimi için harcanan emek miktarı ile ölçülebilir. Burada emek homojen olarak kabul edilir yani her ortaya konulan emek aynı özelliklere sahiptir. Bu bağlamda üretiminde daha çok emeğin bulunduğu malın fiyatı daha fazla olabilir. A.Smith'e göre dünya serveti fizyokratların belirttiği gibi sabit değildir. Dış ticaret, uluslararası uzmanlaşmayı ve iş bölümünü doğurarak dünya kaynaklarının verimliliğini artırır. Ülkeler bu şekilde yaşam standartlarını yükseltir. Tüm bunlar bağlamında ücret, fiyat, kar ve rant gibi sorunları ayrıntılı olarak irdeleyen A.Smith; daha önce ortaya atılmamış çeşitli varsayımlar üzerinden fikri alt yapıyı kurgular. Ona göre bütün bireyler ekonomik çıkarlarına göre hareket ederler. Yani herkes *homo economicus-rasyonel insandır*. Bireyler kendi çıkarları peşinde koşmakla aynı zamanda toplumsal çıkarlara da hizmet etmiş olurlar. İktisadi hayatta düzen sağlayan bir *görünmez el (invisible hand)* vardır. Tüm bunlar çerçevesinde devlet

⁶⁷ Adam Smith, *Ulusların Zenginliği*, 1.Cilt, Çev.: Ayşe Yunus-Mehmet Bakırcı, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.4.; Ersan Bocutoğlu, *Karşılaştırmalı Makro İktisat- Teoriler ve Politikalar*, Murathan Yayınevi, 4.Baskı, İstanbul, 2011, s.1.

⁶⁸ Adam Smith, *a.ge.*, s.11.

kişilerin bireysel girişim haklarını kısıtlamamalıdır. *Bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler (laissez faire, laissez passer)* prensibi uygulanmalıdır.⁶⁹

Adam Smith'in yukarıda belirtilen fikirleri ve daha sonra onunla aynı anlayışta iktisadi çalışmalar kaleme alan yukarıda belirttiğimiz bilim insanlarının oluşturduğu klasik ekonomik anlayışın temel varsayımları genel olarak şu şekilde sıralanabilir;

- Ekonomi sürekli olarak tam istihdamdadır.
- Satıcılar ve alıcılar rasyoneldir. Satıcılar karlarını tüketicilerde faydalarını maksimize etmeye çalışırlar.
- Mal piyasası, işgücü piyasası, ödünç verilebilir fon piyasası ve diğer tüm piyasalar tam rekabet içerisinde hareket eder.
- Fiyatlar, ücretler ve faiz tam esnektir. Alıcı-satıcı, işçi-işveren ve fon arz eden-alan tam esnek olarak piyasayı belirler.
- Reel faiz oranı, tasarruflar ve yatırımlar sonucu belirlenir.
- Faiz, tasarruf etmenin mükâfatıdır.
- Para sadece işlem güdüsü ile talep edilmektedir.
- Piyasa oyuncularını, piyasa ile ilgili tam enformasyona sahiptirler. Yani taraflar, piyasa ile alakalı olarak her şeyi bilmektedirler.
- Paranın dolaşım hızı kısa dönemde sabittir. Bu yüzden para arzındaki bir artış direkt olarak fiyatları yukarı çeker.
- Para uzun dönemde yansızdır ve önemsizdir. Klasik dikotomi ilkesi geçerlidir. Yani reel sektör ve parasal sektör birbirlerinden yalıtılmıştır. Para sadece ekonomik ilişkilere aracılık eder.
- Maliye ve para politikaları etkisizdir
- Uzun dönem esas alınmaktadır.⁷⁰

Bu varsayımlar bağlamında klasik makro iktisadi anlayışın dayandığı teoriler ve yasalar şu şekillerde sıralanabilir;

1.3.2.1.Klasik İstihdam Ve Üretim Teorisi

Klasik teoriye göre kısa vadede üretimi işgücü belirler yani işgücü arzının artması ya da azalması üretim ile doğru orantılıdır. Uzun dönemde ise; işgücünün

⁶⁹ Adam Smith, *a.g.e.*, s.17-162; Adam Smith, *Ulusların Zenginliği*, 2.Cilt, Çev.: M.Tanju Akad, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2002

⁷⁰ Ersan Bocutoğlu, *a.g.e.*, s.3-6.

yanında teknolojik seviye ve sermaye miktarı üretimin artış ve ya azalışını belirleyen faktörler arasındadır. Bu faktörlerin durumuna göre üretimdeki dalgalanmalar izlenebilir.⁷¹

Burada işgücü arz ve talebinin nelere bağlı olduğuna da değinmek gerekir. Teorik olarak, reel ücret artarsa firmaların işgücü talebi azalır. Ancak işgücünün marjinal verimliliğinin artması durumunda (eğitim, teknolojik donanım vb. koşulların iyileştirilmesiyle) işgücü talebi artabilir. Verimlilik artışına bağlı olarak aynı zamanda ücretler de artar. İşgücü arzına bakıldığında yukarıdaki mantıkla benzer bir durum karşımıza çıkar yani işgücü arzının artması, reel ücretlerin artması sonucu meydana gelir. Klasik teoriye göre, bireyler bu süreçte ücretlerini ve ya işlerini beğenmedikleri için iş değişikliğine gidebilir. Bu kişilere işsiz kaldıkları dönem içerisinde isteğe bağlı işsiz denir ve bunlar teorik olarak işsiz sayılmazlar yani klasiklere göre kişi sadece kendi isteği dışında işsiz kaldığı zaman işsiz sayılabilir. Teoride piyasadaki tam rekabet koşulları denge seviyesinde *tam istihdamı* sağlar. Yani denge reel ücret seviyesinde çalışmak isteyenlerin tamamı iş bulabilir. Ancak sendikalar aracılığıyla denge ücretin üzerinde bir ücret belirlenmesi durumu oluşursa o zaman işsizlik durumu söz konusu olacaktır.⁷²

Sonuç olarak klasiklere göre denge noktasında bir işsizlik söz konusu değildir ve aynı zamanda toplam talepte bir gerilemenin ortaya çıkması durumunun da işsizliğe neden olmayacağını savunurlar..⁷³

1.3.3.Keynesyen Yaklaşım

Büyük Buhran'dan bir süre sonra 1936 yılında İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adlı bir yapıt kaleme almıştır. Bu yapıt o güne kadar ekonomi yönetiminde benimsenmiş yaklaşımlar olan klasik ve neo-klasik yaklaşımların bir sorgulaması niteliğini taşımaktadır. Bilhassa klasik istihdam teorisine getirmiş olduğu eleştiriler ve ortaya koymuş olduğu modelle yeni bir iktisadi yaklaşım tarzının ortaya çıkmasına temel oluşturmuştur. Özellikle istihdam ve talep konuları bağlamında modern ekonominin şekillenmesine de önemli katkıları olmuştur.

⁷¹ Ersan Bocutoğlu, *a.g.e.* s.7-12.

⁷² Ersan Bocutoğlu, *a.g.e.* s.12-19.

⁷³ Ersan Bocutoğlu, *a.g.e.* s.19-20.

Bu yüzdendir ki “Keynesyen İstihdam Teorisi” aynı zamanda “Modern İstihdam Teorisi” olarak da anılmaktadır.⁷⁴

Ancak bu teoriyi tabii olarak Keynes’in diğer iktisadi görüşlerine değinmeden açıklayabilme imkânı bulunmamaktadır. Bu yüzden yukarıda zikredilen eser bağlamında Keynes’in temel ekonomik yaklaşımı kısaca açıklanmaya çalışılacaktır.

Keynes, kitabına klasik iktisadi yaklaşımı eleştirerek başlar. Daha kitabının ilk sayfasında, kitabına “Genel Teori” ismini vermesinin sebebi olarak klasikleri gösterir. Klasik teoriye bağlı kalarak yapılan önermelerin genele değil sadece özel bir duruma uygulanabilirliğini göstermeyi amaç edindiğini belirtir. Yani Keynes’e göre, klasiklerin teorisi daha özel bir yapıya sahipken kendisinin ortaya koyduğu teori genel iktisadi işleyişi kapsayabilmektedir.⁷⁵

Keynes, klasikler gibi uzun dönemi değil kısa dönemi inceler. Ona göre uzun vadede güncel olaylar yanıltıcıdır. Fırtınadan uzun zaman sonra sular tabii ki sakinleşecektir. Ekonomistler uzun vadeyi incelemekle boşuna vakit kaybetmektedir çünkü “Uzun vadede hepimiz ölüyüz”dür.⁷⁶ Bu sözünü kendisini devamlı kısa dönemi incelemekle suçlayanlara karşı da kullandığı söylenmektedir.

Keynes, Say Yasasını kabul etmez. Ona göre ekonominin sağlıklı şekilde ilerleyebilmesi için, toplam talep daha önemlidir. Klasiklerin dediği gibi toplam arz ekonominin güdüleyicisi değildir. Büyük Buhran “Efektif Talep”⁷⁷ yetersizliğinden ötürü yaşanmıştır. Çıktının talep ve arz fiyatında klasiklerin belirttiği gibi eşitlik olmadığını varsaydığımız da bütün teorinin çorap söküğü gibi geldiğini belirtir. Piyasalarda tam rekabet değil eksik rekabet söz konusudur. Bireyler ve firmalar eksik bilgi ile hareket ederler. Bu yüzden yanlış alış-veriş mümkündür. Bir görünmez el bunu düzenlemez. Para sadece işlem amacıyla değil; spekülasyon ve ihtiyat amacıyla da talep edilir. Keynes’e göre faiz, tasarruf etmenin değil parayı talep etmekten vazgeçmenin mükâfatıdır. Bu bağlamda reel faiz oranı da para arzı-talebi durumuna göre belirlenir. Reel faiz oranının, ekonominin diğer değişkenleri (yatırım, gelir, istihdam) üzerinde önemli bir etkisi vardır. Ancak kişiler reel faiz oranına göre değil gelirlerine göre

⁷⁴ Bkz.:Wallace C. Peterson, *Gelir İstihdam Ve Ekonomik Büyüme*, çev.: Talat Güllap, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1994, s.115-138.

⁷⁵ Jhon Maynard Keynes, *Genel Teori-İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*, çev: Uğur Selçuk Akalın, Kalkedon Yayınevi, İstanbul,2008, s.13.

⁷⁶ Jhon Maynard Keynes, *A Tract On Monetary Reform*, Macmillan And Co., Londra, 1924, s.80.

⁷⁷ **Efektif Talep:** Toplam arz ve talebin birbirlerine eşit olduğu noktada ki talebin hacmidir. Kısaca bir malı satın alma gücü olan bireyin bu güç ile desteklenen isteğidir.

tasarruf ve harcamalarını belirler. Yani insanlar gelecekte elde edeceklerini düşündükleri gelire göre tüketim ve yatırım beklentilerini oluştururlar. Bu beklentilerin toplamı (efektif talep), girişimcilerin ürettiği ürünlere karşı gerçekleşecek talebin göstergesidir.⁷⁸

Keynes'e göre onun yaşamış olduğu dönemde gelişmiş ülkeler, dünya genelindeki konjonktürel ve tarihsel sebeplerden ötürü aşırı üretim, buna bağlı aşırı tasarruf gerçekleştirmiş ve tüketim meyili zayıf kalmıştır. Bununla beraber yatırımın marjinal etkinliği azalmakta, bu durum efektif talebin düşmesine sebep olmaktadır. Yani piyasada üretimin karşılığı olan bir efektif talep mevcut değildir. Tüm bunların sonucunda da emeğin tamamı kullanılamamaktadır.⁷⁹

Burada Keynes'in işgücü talebini de sadece firmaların belirlediği kabul ettiğini söylenebilir. Ona göre ekonomi, eksik istihdamda dengededir. Tam istihdam sadece bir istisnadır. Ekonomide istek dışı işsizlik mevcuttur. Keynes'e göre fiyat ve ücretler aşağı yönlü katıdır, yani esnek değildir. Bu yüzden devlet klasiklerin dediğinin aksine ekonomiye müdahale etmeli, bir miktar enflasyon ve bütçe açığına katlanarak işsizliği azaltacak maliye politikaları uygulamalıdır.⁸⁰

Tüm bu bilgilerden hareketle "Keynesyen İstihdam Teorisi" aşağıdaki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Ücretler aşağı yönlü esnek olmadığı için ekonomik dengenin tam istihdamda istikrarlı hale gelmesi çok zor bir durumdur. İşsizlikle karşılaşıldığında ücretlerin düşmesi gerçekleşirse, akabinde gelirin azalması buna bağlı talep yetersizliğinin oluşmasına sebep olacaktır. Ardından fiyatlar genel düzeyi düşecek ve reel ücretlerde bir değişiklik olmadığından tam istihdam durumu da oluşmayacaktır. Yani bakıldığında istihdam, gelir ve talebe bağlıdır. Tüketimin aynı olduğu durumda yatırımlar istihdamın belirleyicisi olur. Yatırımlar faize duyarlı olsa da yukarıda belirttiğimiz gibi gelirin bir fonksiyonudur. Bu yüzden faizin özellikle durgun dönemlerde düşmesi beklenildiği gibi yatırımları arttırmaz. Yani yatırımların faize karşı esnek olduğu söylenemez. Bir diğer durumda fiyatlar genel seviyesi düştüğünde piyasada bulunan paranın değerinin artacağı durumdur. Böyle bir durumda tahvil talebi artacak faiz oranları düşecek, yatırımlar ve toplam talep artacak hepsinin sonucu olarak tam istihdam sağlanacaktır. Ama Keynes'e göre "Likidite Tercihi" nden ötürü faiz

⁷⁸ Jhon Maynard Keynes, (2008), *a.g.e.*, s.31-38.

⁷⁹ Jhon Maynard Keynes, (2008), *a.g.e.*, s.36.- s.314-324.

⁸⁰ Jhon Maynard Keynes, (2008), *a.g.e.*, s.15.29.

oranları düşmeyecek ve beklenen olmayacaktır. Yani faiz oranı beklentisine göre spekülâtif para talebi artacak ya da azalacak sonuçta faizler belirli bir oranın altına inemeyecektir.⁸¹

1.3.4.Monetarist (Parasalıcı) Yaklaşım

Keynes'in yaşadığı dönemde ve görüşlerinin oldukça çok taraftar bulduğu yıllar boyunca, Keynes'in görüşlerinin karşısında duran kalelerden biri ve en önemlisi Chicago Okulu'dur. 1970'lerde yaşanan stagflasyon krizine kadar bu okulun yapmış olduğu eleştiriler, bir bakıma arka planda kalmış olsa da, yine bu yıllardan sonra bu yaklaşımın görüşlerinin daha ön plana çıktığı hatta günümüze kadar etkilerini hissettirdiğini söylemek mümkündür.⁸²

Hiç kuşkusuz Chicago Okulu'nun en önemli temsilcisi ve tartışmasız lideri Milton Friedman'dır. Lisans eğitimini aynı okulda tamamlayan Friedman, hocalarından edindiği akademik yaklaşımı daha da derinleştirmiştir. Bunu yaparken hem kendisi derin, yoğun ve kaliteli analizler ortaya koymuş hem de yine çoğunlukla bu okulda yetişen insanların aynı şekilde çalışma yapabilmelerine ön ayak olmuştur.⁸³

Chicago Okulu ve Milton Friedman çevresinde şekillenen bu iktisadi yaklaşıma da "Monetarist (Parasalıcı)" yaklaşım denmiştir. Özellikle Friedman'ın bu yaklaşım çerçevesinde iktisat teorisine yaptığı katkılar şu şekilde sıralanabilir; miktar teorisini yeniden değerlendirilmesi ve para talebi fonksiyonu analizi, sürekli gelir hipotezi ve tüketim fonksiyonu analizi, para talebi ve dolaşım hızı üzerine yapılan ampirik çalışmalar, enflasyon-işsizlik analizi ve doğal işsizlik oranı hipotezi, transmisyon mekanizması analizi, nominal gelirin parasal teorisi, kısa ve uzun dönem ayrımlarının belirginleştirilmesi ve adaptive (uyumcu) bekleyişler hipotezi.⁸⁴

Friedman göre, faiz oranının para talebi üzerinde Keynes'in düşündüğünün aksine çok zayıf bir etkisi vardır. Sürekli Gelir Hipotezi' ne göre tüketim ve para talebi gelirin uzun dönemde sabit bir fonksiyonudur. Bu yüzden Keynes'in belirttiği gibi para talebinden ve tüketimden istikrarsızlıklar kaynaklanmaz. Para arzı da önemli bir araçtır ancak gereğinden fazla arttırıldığında kısa vadede olumlu etkiler gösterse de (istihdam,

⁸¹ Jhon Maynard Keynes, (2008), *a.g.e.*, s.241-264.

⁸² Gülsün Gürkan Yay, "Chicago Okulu, Milton Friedman ve Monetarizm", *Liberal Düşünce Dergisi*, 2001 Güz, 6(24), 196-207, s.2

⁸³ Gülsün Gürkan Yay, *a.g.m.*, s.3-5.

⁸⁴ Gülsün Gürkan Yay, *a.g.m.*, s.6.

üretim, faiz) uzun dönemde fiyat artışlarından başka bir şeye sebep olmaz. Yani Friedman'a göre hükümetlerin kuralsızca arttırdıkları para arzı, enflasyona sebep olur. Friedman' a göre enflasyonun temel nedeni budur ve uzun dönemde bekleyişler gerçeklere yaklaştığında enflasyonun kısa dönemde sağladığı yararların hepsi kaybolacaktır. Bu durum "Doğal İşsizlik Hipotezi" ile şu şekilde açıklanır. İşçiler önceki dönemin fiyat farklılıklarını göz önünde bulundurarak ücretlerinde ona göre bir değişim talep etmektedirler. Enflasyonist bir ortamda kısa vadede durum normal gibi gözükse de uzun vadede işçiler aldandıklarını hisseder ve emeklerini geri çeker. Sonuç olarak işsizlik doğal seviyesine döner. Bu "Doğal İşsizlik Oranı" değiştirilemeyen sabit bir oran değildir ve piyasa şartlarına göre şekillenir. Sonuç olarak bu süreçte devlet (hükümetler) para arzını büyüme nispetinde dengeli bir şekilde arttırmalıdır.⁸⁵

Yeri gelmişken belirtilmelidir ki Friedman ve bu yaklaşımı benimseyenler devletin ekonomik hayata müdahalesine karşıdır. Yaşanan ekonomik şokların dışarıdan yapılan müdahaleler sonucu ortaya çıktığını savunurlar. Dışarıdan müdahale derken kastedilen kamu kesimi politikalarıdır. Keynes'in önerdiği maliye politikalarının uzun dönemde etkin olmadığını savunurlar. Maliye politikaları sonucu artan kamu harcamalarının, hem dışlama etkisine sebep olduğunu hem de uzun vadede hantal devlet yapısını ortaya çıkardığını söylerler. Bu yüzden onlara göre, maliye politikaları yerine para politikası daha etkin ve güçlü bir araç olarak görülmektedir.⁸⁶

1.3.5.Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı

Chicago Okulu'nda Keynes'in yaklaşımlarına Milton Friedman'dan başka ve farklı şekillerde eleştiri getiren akademisyenlerde bulunmuştur. Bunlardan biri de klasik yaklaşımın yenilenmiş bir versiyonunu ortaya koyan Robert Lucas'dır. R.Lucas, Friedman-Phelps'in enflasyon ve işsizlik kuramını "rasyonel beklentiler" önerisiyle harmanlayarak, Keynes'in uzun vadesinin o kadar da uzun olmayabileceğini öne sürmüştür. R.Lucas'a göre uzun vade, hepimizin ölmüş olacağı bir süreyi değil, hepimizin ekonomik durumun ne olduğunu anladığımız bir süreyi kapsamaktadır.⁸⁷

Ona göre, para talebi artışı sonucu meydana gelen durgunluk sadece insanların tereddüdünün bir sonucu olabilmektedir. Bu durumu aşmak "Rasyonel Beklentiler" ile

⁸⁵ Gülsün Gürkan Yay, *a.g.m.*, s.8-10.

⁸⁶ Gülsün Gürkan Yay, *a.g.m.*, s.10-12.

⁸⁷ Paul Krugman, *Politika Taşeronları ve Önemsizleşen Refah-Azalan Beklentiler Çağında İktisadi Eğilimler*, 3.Baskı, çev.: Neşenur Domaniç, Literatür Yayınları, İstanbul, 2008, s.46-48.

mümkündür. Bu kavram 1960’larda Richard Muth tarafından ortaya konulan bir iktisadi modelledir. R.Muth’a göre şirketler piyasadan elde edebildikleri tüm bilgilerden verimli bir şekilde yararlanabilirler ancak gelecek daima belirsiz olduğundan hata yapma olasılığı da bulunmaktadır. R.Lucas, tam bu noktada sadece şirketlerin değil piyasadaki en büyüğünden en küçüğüne herkesin aynı bilgiye sahip olduğunu öne sürmektedir. Yani bireyler ve diğer piyasa oyuncuları konjoktürel dalgalanmalar karşısında sistematik hatalar içermeyen rasyonel kararlar alabilirler ve bunun sonucunda ekonomi kendiliğinden dengeye oturur. R.Lucas’a göre, öngörülebilir para politikaları yukarıdaki sebeplerden ötürü etkinsizdir. Devresel bunalımları düzene sokmak için yapılan öngörülemez para politikaları da üretime fiilen zarar veren bir sonuca götürür. Maliye politikaları ise kısa dönemde bile etkinsizdir.⁸⁸

1.3.6.Arz Yönlü İktisat Yaklaşımı

1980’li yıllarda özellikle ABD ve İngiltere hükümetleri tarafından yoğun bir şekilde uygulanan “arz yönlü iktisat” yaklaşımı 1970’li yıllarda ortaya atılmış bir iktisadi yaklaşımdır. İlk olarak 1976 yılında Virginia Üniversitesi’nden Dr.Stein “arz yönlü iktisat” kavramını ortaya atmış olsa da bu görüşün en önemli temsilcileri Artur B.Laffer, Jude Wanniski ve Robert Mundell’dir.⁸⁹

Keynesyen yaklaşıma bir tepki olarak görülen bu yaklaşım, Keynesyen makro ekonomik araç olan vergi politikaları üzerinden iktisadi faaliyetleri kurgularlar ve Keynes’in önerdiği gibi kısa dönemde istikrar sağlamak için iktisat politikalarının kullanılmaması gerektiğini belirtirler. Kullanılması durumunda ekonomik dengelerin bozulacağı ve rekabetçi ortamın zarar göreceğini öne sürerler.⁹⁰

Arz yönlü iktisadi yaklaşım, üretimi önceler. Bu yaklaşıma göre, reel gelirden yaşanacak değişimlerin ancak üretimde gerçekleşecek değişimler sonucunda olduğu düşüncesi hâkimdir. Burada üretimin miktarı, yoğunluğu ve verimi önemlidir fakat devletin faaliyetlerinin üretime bir etkisi olmaz. Bu yüzden devlet enerjisini daha çok piyasa ekonomisinin etkinliğini arttırmaya ve potansiyel büyümelere ulaşmaya harcamalıdır. Tam burada vergiler karşımıza çıkmaktadır. Devlet, açıklarını kapatmak

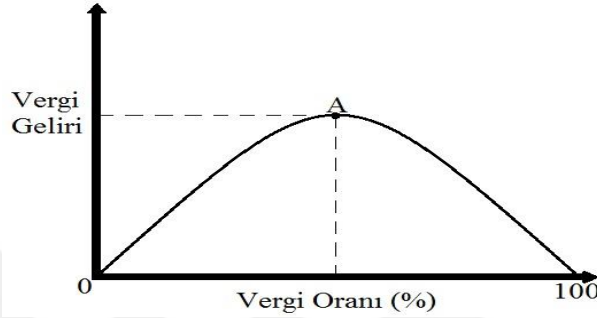
⁸⁸ Paul Krugman, *a.g.e.*, s.48-51.

⁸⁹ Seyhun Doğan, “Keynesyen Teoriye Bir Tepki Arz Yanlı İktisat”, *S.Ü. İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 6(12), Ekim 2006, s.254-255.

⁹⁰ Seyhun Doğan, *a.g.m.*, s.255.

amacıyla vergileri arttırarak enflasyonist etkiler oluşturmak yerine vergileri indirmelidir. Ancak bu yolla üretim ve dolaylı olarak vergi gelirleri pozitif yönlü etki sağlayacaktır. Marjinal vergi oranı azaltıldığında bireyler, tasarrufa ve çalışmaya yöneleceklerdir. Ekonomik istikrar ve adil gelir dağılımı ancak uzun vadede gerçekleşebilir. Vergi oranlarını azaltılması da sanıldığı gibi vergi gelirlerini azaltmaz aksine artırır. Bu artışta “Laffer Eğrisi” ile açıklanır.⁹¹

Şekil 1.3. Laffer Eğrisi

Bu eğriden anlaşılacağı üzere A noktasında vergi geliri en üst seviyeye ulaşmaktadır. Eğer bu seviyeden sonra bir vergi artışı yapılırsa, bu devletin beklediği şekilde vergi gelirini arttırmayacak azaltacaktır. Çünkü insanlar artan vergileri ödemek yerine vergiden kaçınmaya ya da vergi kaçırmaya başvurabilirler. Bu yüzden vergi artışı yerine vergi indirimine gidilerek herkesin daha fazla çalışması ve tasarruf etmesi sağlanmalıdır. Tabi bu etkilerin ortaya çıkması durumu tartışmalı ve incelemeye açıktır.⁹²

Arz yönlü iktisatçılar yüksek vergilerin insanları çalışmaktan caydırdıklarını öne sürerler. Bu bakımdan işçilerin vergilemeden sonra kalan gelirlerinin arttırılması taraftarıdır. Eğer vergilemeden bir düşüş olursa boş vakit geçirmenin de maliyeti artacak ve insanlar çalışmaya yönelecektir. Arz yönlü iktisatçılar burada “gelir etkisi” ihmal etmişlerdir. Bu karşıt etkiye göre eğer vergi oranı azalır, belirli miktarda gelire ulaşmak için harcanan gayret azalacaktır. Yani vergi indiriminin insanları çalışmaya iteceği tartışmalıdır. Ampirik araştırmaların sonuçlarına göre; işçilerin boş zaman yerine çalışmayı tercih etmesi (ikame etkisi), gelir etkisinden daha üstün bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle bu yaklaşımı benimseyen iktisatçılar vergi indirimi sayesinde emek arz ve talebinin artacağını belirtirler. Bu sayede toplam üretim yani

⁹¹ Seyhun Doğan, *a.g.m.*, s.256-258.

⁹² Seyhun Doğan, *a.g.m.*, s.258-262.

toplam arz da artmış olacak ve emeğin verimi de yükselecektir. Tüm bunların sonucunda enflasyonist baskıların azalmasına uygun bir ortam oluşmuş olacaktır.⁹³

1.3.7. Anayasal İktisadi Yaklaşım

“Kamu tercihi teorisi” nin merkezinde şekillenen bu yaklaşım 18 yüzyıla kadar götürülebilse de modern anlamda ortaya konulan çalışmalar 1950’li yıllarda artmış ve 1970’li yıllarda başta James M. Buchanan olmak üzere Kenneth Arrow, Duncan Black, Anthony Downs, Mancur Olson, Gordon Tullock gibi düşünürlerin katkılarıyla sağlam bir teorik yapıya kavuşmuştur. James M. Buchanan bu yaklaşımın öncüsü olarak kabul edilir.⁹⁴

Anayasal iktisadi yaklaşımı üzerine yerleştirdikleri “Kamu tercihi teorisi” Buchanan’ a göre, siyasal karar alma sürecinde bulunan tüm kesimlerin (politikacı, seçmen, bürokrat) davranışlarını, gözlemledikleri ve ya gözlemleyecekleri sonuçların bileşimi ile ilişkilendirmeye çalıştıkları bir disiplindir. Kamu tercihi teorisinin temel ilkeleri üç başlık altında toplanmaktadır. Bunlar; Metodolojik Bireysellik, Rasyonalite ve Maximand ve Politik Mücadele ilkeleridir. Buchanan, bu ilkeler çerçevesinde analizlerinin bireyi esas aldığını belirtir. Yine bu ilkeler çerçevesinde bu yaklaşımı benimseyenler bireylerin rasyonel davranabileceğini ancak siyaset alanını aynı ekonomi gibi bir mücadele alanı olduğunu varsayarlar. Bu çerçevede bireylerin iktisadi yaşamda olduğu gibi politik yaşamda faydalarını maksimize etmeye çalışacaklarını öne sürerler. Seçmenlerin faydalarını arttırmaya çalışacağı bir ortamda politikacıların oy, bürokratların bütçe, baskı gruplarının da rant elde etmeye çalışacağı ifade edilir. Bu yaklaşıma göre, seçmenler elde ettikleri faydaya göre oy kullanacağı için politikacılar kamu kaynaklarını dengesiz bir şekilde harcamaya başlarlar ve bunların bir sonucu olarak bürokratlar da yetkilerini genişletmek adına bütçenin şişmesine neden olurlar. Bu sistem yani “oy ticareti” mekanizması bu şekilde işlediği sürece kaynaklar etkin kullanılamayacaktır.⁹⁵

Anayasal iktisadi yaklaşım da tam olarak bu sorunlar üzerinden konuya odaklanıp çözüm arayışına girer. Buchanan Anayasal yaklaşımı; ekonomik ve politik birimlerin tercihlerini ve faaliyetlerini sınırlayan alternatif yasal, kurumsal ve anayasal

⁹³ Seyhun Doğan, *a.g.m.*, s.262-271.

⁹⁴ Ruveyda Kızılboğa, “Kamu Tercihi Ve Anayasal İktisat Teorilerinin Değerlendirilmesi”, *N.E. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2*, 2012, s.92-94.

⁹⁵ Ruveyda Kızılboğa, *a.g.m.*, s.94-101.

kurallar bütününe işleyiş özelliklerini açıklamak, şeklinde tanımlar. Bu teörinin felsefi temeli ise “Sosyal Sözleşme Teorisi” ne dayanır. Bu teoride, informal kurallar çerçevesinde toplumun görüş birliğine varmasını ifade eder. Anayasal yaklaşıma göre, bu sözleşme ile politik kurallar ve kurumlar oluşturulmalıdır. Tüm bu belirlenen kurallar merkezinde devletin ekonomiye müdahale yetkilerinin yasal/anayasal yollarla kısıtlanması gerektiği savunulur. Devletin ve bireylerin, ekonomik, siyasi konular üzerindeki yetki, hak ve özgürlüklerinin de belirli bir yasal çerçeveye oturtulması gerekliliği vurgulanır.⁹⁶

1.3.8.Yapısalcı İktisadi Yaklaşım

Bu yaklaşım Raul Prebish ve Celso Furdato tarafından ortaya konulmuştur. Prebish, ECLA başkanı olduğu 1950’li yıllarda serbest ticaret teorileri üzerine yoğunlaşmıştır. Farklı mal grupları üzerinde yoğunlaşan ülkelerin ticaretini anlamak için “yapısal” bir analize ihtiyaç duyulduğunu belirtmiş ve başkanlığı döneminde yapısal bir rapor hazırlamıştır. Bu raporunda, A.Smith’den günümüze serbest ticaret ve uzmanlaşmanın, ticarete katılan ülkeler yararına olacağını düşüncesinin olgusal olarak geçersiz olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Prebish, serbest dış ticaretin henüz kapitalistleşmesini tamamlamamış ülkelerin aleyhine bir etki yaptığını verilerle ortaya koyar.⁹⁷

Burada Prebish’in çalışmasının önemli bir noktası da, net takas dış ticaret hadlerinin zamanla mamul mallar (sanayi) lehine ve birincil mallar (tarım) aleyhine uzun dönem eğilimi göstereceği ön savıdır. Aynı yıllarda H.W. Singer’de benzer bir çalışma ortaya koyar ve bu hipotez “Prebish-Singer Hipotezi” olarak anılır. Yazarlar yukarıdaki duruma sebep olarak D.Ricardo’nun statik karşılaştırmalı üstünlükler teorisini göstermişlerdir.⁹⁸

Prebish ve onun ortaya koyduğu çerçeve üzerinden yapısalcı iktisatçılar, kapitalistleşmesini tamamlamamış ülkelerde kronikleşen bazı sorunları ve bunlara karşı çözümleri şu şekilde dile getirir;

Tarımda arz esnekliği; devlet, artan nüfus ve geciken modernizasyona karşı devreye girmelidir. Tarım kesimi yönlendirmeli ve alt yapısını hazırlamalıdır.

⁹⁶ Ruveyda Kızılboğa, *a.g.m.*, s.102-103.

⁹⁷ Fuat Ercan, *Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik*, Bağlam Yayınları, İstanbul,2009

⁹⁸ Rahmi Yamak-Abdurrahman Korkmaz, “Prebish-Singer Hipotezi ve Küçük Açık Ekonomi Varsayımı”, *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi* 10,2006, s.129

Dış ticaret dengesizliği; ithal ikameci sanayileşme gerçekleştirilmelidir. İhracat arttırılmalı ve ithalat kısılmalıdır.

Parasal ve mali dengenin sağlanması; kamu gelirleri arttırılmalıdır ve vergi kayıp-kaçakları en aza indirilerek enflasyonist baskı azaltılmalıdır.

Ekonomik kurumların yetersizliği; hantal devlet yapısı ve benzeri sorunlar uzun vadede çözülebilecek sorunlardır.

Görüldüğü üzere bu yaklaşımı benimseyenler kalkınma ya da ekonomik gelişme için devlet müdahalesinin olması gerektiğini savunurlar.⁹⁹Bu yaklaşımı benimseyenlerin işsizlik hakkındaki tavsiyeleri ise iki basamaklı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

1. İlk olarak Keynesyen para ve maliye politikaları uygulayarak işsizlik azaltılmaya çalışılmalıdır. Fakat bu politikaların enflasyonu arttırıcı etkileri olduğu zamanla görülmüştür.

2. İkinci olarak ise işgücünün formasyonunu arttırmak, piyasadaki akışkanlığı arttırmak ve bölgesel farklılıkları azaltmak gibi yapısalci politikalar uygulanmalıdır. Bu yapılanların sonucunda işsizliğin azalacağı düşüncesi hakimdir.¹⁰⁰

Bu yaklaşımı savunan iktisatçılardan biri olan Arthur Okun, 1962 yılında “Okun Yasası” nı ispatlamıştır. Bu yasaya göre, işsizlikteki bir azalmanın çıktı düzeyi üzerindeki etkisi çok daha büyüktür. Talep yetersizliği ve ya atıl kapasite işsizliğin varlığı için önemli bir nedendir. Bu yasada işsizlik ve çıktı büyümesi arasında bir ilişkinin varlığı benimsenmiştir. Örneğin işsizlikteki %1’lik bir artış büyümede %3’lük bir azalışa neden olabilmektedir.¹⁰¹

1.3.9.Post Keynesyen İktisadi Yaklaşım

Cambridge ekolünden gelen İngiliz Joan Robinson bu yaklaşımın öncüsü olarak kabul edilir. Bu yaklaşımı benimseyen iktisatçılar, Keynes’in teorilerinin özellikle 1970’li yıllarda yaşanan ekonomik olayları açıklamada yetersiz kaldığını görerek bu yaklaşıma yeni yorumlar getirmeye çalışmışlardır.¹⁰²

⁹⁹ Kamil Güngör, “Yapısalci (Structralist) Yaklaşım”, <http://www.dailymarkets.info/yapisalci-structralist-yaklasim/>, (05.08.2017)

¹⁰⁰ Ekrem Gül vd., *a.g.e.*, s.71.

¹⁰¹ Ekrem Gül vd., *a.g.e.*, s.71-72.

¹⁰² Mehmet Fatih Cin, “Joan Robinson(1903-1983)”, <http://iktisat.biz/2016/01/31/joan-robinson/>, (05.08.2017)

Bu çerçevede başta J.Robinson olmak üzere Keynesyen iktisadın bir yorumu olan IS-LM analizini reddetmişlerdir. Onlara göre, ekonomiyi dengeye getirebilecek içsel tutarlılıklar mevcut değildir. Belirsizlik ve zaman sorunundan ötürü rasyonel beklentilerin de oluşamayacağını vurgulamışlardır. Özellikle bu yaklaşıma göre, gelirden ve istihdamda yaşanan dalgalanmalar beklentiler nedeniyle gerçekleşir ve belirsizlik dönemlerinde bu dalgalanmalar artar. Enflasyonun temel nedeni, ücret maliyetleridir ve gelirler politikası ile ücret-fiyat kontrolleri enflasyonla mücadele için kullanılmalıdır. Ekonomide eksik rekabet ve buna bağlı oluşan oligopol yapıdan ötürü mark-up fiyatlama söz konusu olacaktır.¹⁰³ Tüm bunlardan hareketle devlet, ekonomiyi müdahale etmelidir. Ekonomik büyüme ve gelir dağılımı için yatırımlar hayati öneme sahiptir. Yatırımların kaynağı ise karlardır ancak Robinson'a göre, çoğu ekonomik sorunun temelinde çeşitli grupların gelirden daha fazla pay almaya çalışması yatmaktadır.¹⁰⁴

Bu yaklaşıma göre piyasa, tam istihdamın sağlanmasında yetersiz kalacağı için maliye politikası aracılığıyla devletin doğrudan duruma müdahale etmesi gerekir. Bu yaklaşımda, kamu kesiminin ya da özel kesimin yeni istihdam olanakları yaratmadığı durum “tam istihdam” olarak tanımlanmaktadır. Yani bu tanıma göre ana akım iktisadi yaklaşımın tam istihdam hedefinin üzerinde bir hedef belirlendiği söylenebilir. Bu hedefin gerçekleşmesi için Post-Keynesyen yaklaşım içinde iki farklı görüş ortaya atılmıştır. Bunlardan ilki toplam talep yönetimidir. İkincisi ise çalışmanın bir insan hakkı olduğundan yola çıkarak devletin çalışmak isteyen herkese devletin en son işveren olarak iş sağlamasıdır. Bu ikinci görüş tam istihdamı garanti ederken ilk görüşte bu garanti edilmemektedir.¹⁰⁵

1.3.10.Yeni Keynesyen İktisadi Yaklaşım

Yeni Keynesyen iktisatçıların pek çoğunun temel amacı, Keynesyen iktisadın mikro ekonomik temellerini oluşturmak ve teorisinin arz yönünü kuvvetlendirmek

¹⁰³ **Mark-up Fiyatlama:** Genel olarak oligopol piyasalarda maliyetlerin üzerine eklenen kar payı şeklinde tanımlanabilir. Firmalar açısından ise ortalama maliyetlere eklenen “belirli bir kar yüzdesi olarak” açıklanır.

¹⁰⁴ Ulaş Kaya, “Yeni Keynesyen Ve Postkeynesyen İktisat”, <https://ekonomihukuk.com/iktisadi-teoriler/yeni-keynesyen-iktisat-ve-post-keynesyen-iktisat/>, (05.08.2017)

¹⁰⁵ Zeliha Göker-Kutlu Dane, “Tam İstihdamın Sağlanmasında Maliye Politikasının Rolü ve Post-Keynesyen Çözüm Önerileri”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (26,) 2013, s.103-119.

olmuştur. Heterojen bir grup olan Yeni Keynesyenlerin çalışmaları, belirli bir grup ya da üniversite ile sınırlı değildir.¹⁰⁶

Bu yaklaşımı benimseyen iktisatçılara göre devlet, gerekli anlarda yeteri miktarda piyasaya müdahalede bulunabilir. Yani önceden belirlenen kurallara göre yönetim kabul görmemektedir. Yeni Keynesyen yaklaşıma göre, ücret ve fiyatların esnekliği kabul görmemekle beraber birçok faktörün etkisinden dolayı ilgili değişkenlerin katı (yapışkan) olduğu ileri sürülür. Ücret ve fiyatlar ekonomiyi dengeye getirmek için kısa sürede değiştirilemez. Ücret yapışkanlığını menü (işlem) maliyetleri, etkin ücret teorileri, koordinasyon başarısızlığı, zımni(örtük) sözleşmeler, içerdekiler-dışardakiler modeli ve histerisiz etkisi ile açıklanmaktadır. Aynı zamanda klasikler gibi, işçi ve firmaların uzun vadede rasyonel olduğu varsayılmaktadır.¹⁰⁷

Ancak emek piyasasında tüm taraflar için asimetrik bilginin söz konusu olduğu durumda risk duyarlılığı farklı olan tarafların mevcudiyetinin oluşturacağı katılıklar tartışma konusudur. Etkin ücret teorileri çerçevesinde yaygın işsizlik olduğunda bile emek verimliliğinin azalması, işgücü devrinin artması gibi kaygılarla ücret düşürülme durumun gerçekleşmeyeceğini ve işsizliğin süreklilik kazanacağını belirtirler.¹⁰⁸

Eğitilmiş içerdeki işçiler ve eğitilmemiş dışardaki işçilerin birbirlerini tam ikame edemeyeceklerini açıkladıkları içerdekiler-dışardakiler modeli ile emek verimliliğinde doğacak azalışlardan ötürü piyasanın tam temizlenmeyeceğini ve kendiliğinden dengeye gelmenin olası olmayacağını belirtirler.¹⁰⁹

1.4.İstihdam Politikaları

1.4.1.Pasif İstihdam Politikaları

İşsizliğin ortaya çıkarmış olduğu olumsuz durumların etkisini azaltmak üzere uygulamaya konulan kısa vadeli politikalar “Pasif İstihdam Politikaları” olarak adlandırılmaktadır. Bu politikaların hedefi işsize iş bulmak değil işsizliğin meydana getirdiği negatifliklerin en aza indirilmeye çalışmasıdır. İşsizlik sigortası, işsizlik yardımları, erken emeklilik, kıdem tazminatı ve ihbar tazminatı gibi uygulamalar pasif

¹⁰⁶ Doğa Başar Sarıipek-Mehmet Rauf Kesici, "Yeni Keynesyen İktisat ve Emek Piyasaları", *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, Cilt:6 Sayı:2, 2010, s.7-10.

¹⁰⁷ Doğa Başar Sarıipek-Mehmet Rauf Kesici, *a.g.m.,s.10-15.*

¹⁰⁸ Doğa Başar Sarıipek-Mehmet Rauf Kesici, *a.g.m.,s.16-21.*

¹⁰⁹ Doğa Başar Sarıipek-Mehmet Rauf Kesici, *a.g.m., s.22-25*

istihdam politikaları içerisinde sayılmaktadır. Özellikle ekonomik sebeplerden ötürü bu tür politikaların gelişmiş ülkelerde daha geniş uygulama alanı bulunduğu görülmektedir.¹¹⁰

1.4.2. Aktif İstihdam Politikaları

Aktif istihdam politikaları pasif istihdam politikalarından farklı olarak uzun vadeye odaklanır. Bu yüzden yapısal sorunlarla mücadelede aktif istihdam politikaları daha önemli bir araçtır. Aktif istihdam politikaları, işsizlere yardımdan çok işsizlerin çeşitli şekillerde teşvik edilmesi ve gerekiyorsa işsizlerin niteliklerinin artırılmasını amaçlar.¹¹¹

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), aktif istihdam piyasası politikalarını; emek piyasası ve işçilerin işle ilgili niteliklerini geliştirmek ve daha etkin bir emek piyasasını teşvik etmeye yönelik önlemler, olarak tanımlamaktadır. Bu politikalar genellikle işsizlikten en çok etkilenen gruplara ve bölgelere yöneliktir. Öncelikli gruplar içerisinde genç, kadın, engelli ve göçmen gibi iş bulma şansı oldukça zayıf olan gruplar bulunur. Bu politikalar içerisinde kendi işini kurarlara yardım programları, mesleki eğitim programları, kamu danışmanlık hizmetleri, doğrudan kamu istihdamı, ücret ve istihdam sübvansiyonları sayılabilir. Tüm bu aktif uygulamaların sonucunda işçi artık isterse kendi işini kurabilir ya da elde ettiği yeni bilgi, birikim ve teşviklerle emek piyasasında daha çabuk iş bulabilir belki de daha önce almış olduğu ücretlerinde üzerinde bir ücretle iş başı yapabilir.¹¹²

1.5. Emek, Teknoloji ve İşsizlik (Taylorizm, Fordizm, Post-Fordizm)

Bir ürün ile alakalı her bir ayrıntının tasarımı, çağımızın bilgi-üretim kurgusunda katma değer önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Yani katma değer düşünülünün aksine artık çoğaltma anlamında üretimde değil, tasarım sürecinde gerçekleşir. Burada tasarım süreci; ürünün fikir aşamasından itibaren tüm teknik estetik ayrıntılarının belirlenmesi ve prototip üretiminden çoğaltma teknolojisinin tasarlanmasına kadar olan tüm aşamaları kapsamaktadır. Anlaşılabacağı üzere tasarım, yeniliğin ve yaratıcılığın ön planda olduğu bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹³ Günümüzde mikro elektronik ürün üretiminde, kol emeği ve sermayeye düşen pay %15 iken kalan %85'lik pay

¹¹⁰ Naci Gündoğan vd., *Çalışma Ekonomisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2013, s.169-170.

¹¹¹ Naci Gündoğan vd., *a.g.e.*, s.170.

¹¹² Naci Gündoğan vd., *a.g.e.*, s.171-175.

¹¹³ Kemal İnan, *Teknolojik İş(lev)sizlik-Kitle Üretiminden Yaratıcı Tasarıma-*, İletişim Yayınları, 2012, İstanbul, s.177-178.

tasarımcı, uygulayıcı ve programlayıcı mühendisler gibi eğitimli emek tarafında gerçekleşmektedir.¹¹⁴

Emeğin yukarıda bahsi geçen yapıya dönüşümünün birkaç yüzyıllık geçmişi vardır. Tarım toplumlarında çoğunlukla kas gücü şeklinde kendini gösteren emek, sanayi devrimiyle beraber bir dönüşüm süreci içerisine girmiştir. Endüstrileşmeyle beraber kas gücüne zihinsel güç eşlik etmeye başlamış ve emeğin niteliklerinde gözle görülür bir artış meydana gelmiştir. Daha sonra bu gelişim ve dönüşüm zihinsel gücün lehine olacak şekilde evrilmiştir. Endüstri toplumundan bilgi toplumuna geçiş süreci emeğin özellikle zihinsel güç ve yaratıcılığını ön plana çıkarmıştır.¹¹⁵

Özellikle sanayi toplumlarından günümüz bilgi toplumuna gelinceye kadar yaşanan süreçte emeğin niteliği, kullanım alanı ve şekli önemli bir tartışma konusu olmuştur. Bu doğrultuda Taylorizm, Fordizm ve Post-Fordizm gibi kavramlar ortaya çıkmış ve bu “örgütlenme biçimleri” altında üretim sistemi içinde emek irdelenmiştir.

1.5.1. Taylorizm

Amerikalı mühendis Frederick Taylor, 1911 yılında “Bilimsel Yönetimin İlkeleri” adlı bir çalışma kaleme almıştır. Bu çalışmayı kaleme almadan önce okulu bırakıp çırak olarak işe başlamış daha sonra makineci ve okulu bitirip mühendis diploması aldıktan sonra da şef olarak bir işletmede çalışmıştır. Dolayısıyla Taylor’un eserini deneyimlerine dayanarak kaleme aldığı söylenebilir. Taylor çalışmasında özel teşebbüslerin yönetimini incelemiştir ve daha çok alt kademedeki çalışan personel üzerine incelemelerini yoğunlaştırmıştır. Bu doğrultuda Taylor, işçilere çalışma saatlerine bakılarak değil verimliliklerine bakılarak ücret verilmesi düşüncesini ortaya atmıştır.¹¹⁶

Taylor’un yönetim anlayışına göre; yönetimde bilimsel yöntemler kullanılmalı, çalışanların yönetilmesi ve işlerin ölçülmesinde bilimsel ölçütler dikkate alınarak verimlilik artırılmalı, işçiler bilimsel yöntemlerle seçilerek eğitilmeli, yönetim sorumluluğu işçiler ve yöneticiler arasında dengeli olarak paylaşılmalıdır.¹¹⁷

¹¹⁴ Kemal İnan, *a.g.e.*, s.196.

¹¹⁵ Fatih Savuk, “Teknolojinin Emek Kullanımı Üzerindeki Etkisi Ve Teknoloji İşsizlik İlişkisi”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2014, s.125.

¹¹⁶ Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, Umuttepe Yayınları, 8.baskı, İstanbul, 2015, s.41.

¹¹⁷ Bilal Eryılmaz, *a.g.e.*, s.42.

Taylor'un bu görüşleri doğrultusunda şekillenen örgütlenme biçimi genel olarak Taylorizm olarak adlandırılmıştır. Taylorizm'de iş ile alakalı olan neredeyse her şey hesaplanmış, planlanmış ve standardize edilmiştir. İşlerin belirli bölümlere ayrılması ve işçinin sadece bir alanda uzmanlaşarak yaptığı işten sadece kendisinin sorumlu tutulması Taylorizm'in en temel özellikleri olarak ön plana çıkmıştır.¹¹⁸

Taylorizm, işi, zaman ve hareket çalışmalarıyla en ince ayrıntılarına kadar planlanmış ve standardize etmiş olmasına rağmen işçilerin makineler arasındaki hareketliliği, zaman kaybı ve verim düşüklüğünü önleyememiştir. İşçiler yaptıkları işleri diğer birimlere taşımakla da görevlendirildikleri için verim düşmüştür. Bu gibi problemlerin aşılması "Fordizm" adı verilen yeni bir üretim sistemine geçilerek minimuma indirilmeye çalışılmıştır. İlk örneği 1920'lerde uygulamaya konmuş olan bu yönetim biçimi, 1970'li yıllara kadar endüstrideki egemen üretim-organizasyonu biçimi olarak varlığını korumuştur.¹¹⁹

1.5.2.Fordizm

Taylorizm'de işçi sadece üretimi gerçekleştiren bir araç olarak ele alınmaktaydı. Ancak Fordizmle işçiler emekleriyle üretimin, yaşamlarıyla tüketimin bir fonksiyonu haline geldiler. Bu süreç 20. yüzyılın başlarında, otomobil üreticisi Henry Ford'un sanayi kapitalizmini kitle tüketim aşamasına sokan büyük girişimiyle beraber gerçekleşmiştir. Ford, işçi ücretlerini yüksek tutarak beklentilerin üzerinde tüketimi bir yerde de kendi araba satışlarını muazzam bir şekilde arttırmıştır ve toplam araba satışlarının %60'ına erişmiştir.¹²⁰

Ford'un yaptığı uygulamalar sadece ücretlerin artışını kapsamamış aynı zamanda üretimde de yeni bir örgütlenme biçimini dünyaya sunmuştur. Ford'un üretim mantığında dikey bütünleşmenin ve kitle üretiminin önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Bu örgütlenmeyle yani Fordist üretim biçimiyle, uygulamaya konulan hareketli montaj hatları ile beraber belirli ürünler için hazırlanmış özel makineler, kitle, standart ve rekabete dayalı bir üretime geçişi haber vermekteydi.¹²¹

¹¹⁸ Umut Çakmak, "Esnek Üretim Sistemi: İstihdama Etkisi Ve Toyota Örneği", *Ekonomik Yaklaşım*, 2004, vol. 15, sayı:52-53, s.236.

¹¹⁹ Umut Çakmak, *a.g.e.*, s.237.

¹²⁰ Kemal İnan, *a.g.e.*, s.208.

¹²¹ Umut Çakmak, *a.g.e.*, s.237.

Bu üretim biçiminin temel ilkeleri; bireysel ustalığa dayanmadan üretilen ürünün standardize edilmesi, düşük nitelikli işgücünün montaj hattında çalışmasını sağlayan özel amaçlı aletlerin kullanılması ve yapılan işte uzmanlaşmanın gerçekleşmemesi, işçilerin ürettikleri ürünleri alabilecek bir alım gücüne sahip olması, şeklinde sıralanabilir.¹²²

Fordist üretim şeklinin ortaya koyduğu “bant sistemi” ile beraber birim emek maliyetleri önemli ölçüde düşmüş, aynı üründen standart bir şekilde büyük miktarlarda üretimin önü açılmış ve ölçek ekonomilerini önemli ölçüde yükselten bir kitlesel üretim teknolojisi olduğu görülmüştür. Ancak 1920’li yıllardan 1970’lere değin yaygın bir şekilde kullanılan bu üretim teknolojisinin de çeşitli sorunlu alanları olduğu görülmüş ve bazı konjonktürel sebeplere bağlı olarak da yetersizlikleri ortaya çıkmıştır. İlk olarak, her işçinin kendi kullandığı makine ve kendi bant alanında uzmanlaşmasının sonucu işlenen her parça bir sonraki aşamaya sorunsuz bir şekilde geçmelidir ancak burada işlenen parçanın farklı zamanda bitirilmesi ile parçanın gerektiği zamanlar farklı olabilmektedir. Bu durum zaman kayıplarına ve verimin düşmesine yol açmaktadır. Verimin düşmesinin diğer nedenleri ise uzmanlaşma sonucu gelen memnuniyetsizlik, niteliksiz işgücü kullanılması, kitlesel üretimin oluşturduğu stoklama maliyetleri şeklinde sıralanabilir.¹²³

Bunlara ek olarak Fordist üretim biçimi, talep azalması yaşayan doymaya başlamış (otomobil ve dayanıklı tüketim malları vb.) bir kitlesel üretim pazarı, tüketicinin gelirinin artmasıyla daha kişisel mallar talep eder hale gelmesi, yaşanan petrol şoklarıyla belirsizliklerin arttığı ve kar oranlarının düştüğü piyasalar, teknolojik yeniliklerle beraber daha esnek üretim biçimlerine geçme düşüncesinin ortaya çıkması gibi sebeplerle 1970’li yılların sonuna doğru bir değişim sürecine girmek durumunda kalmıştır.¹²⁴

1.5.3.Post-Fordizm (Esnek Üretim Sistemi)

Bu üretim biçimi diğer üretim biçimlerinden daha farklı olarak daha yatay ve adem-i merkeziyetçi bir yapıya bürünmüştür. İşçi, bu örgütlenme biçiminde takım üyesidir ve birimlerdeki takımlar kendi aralarında rekabet halinde olan bağımsız

¹²² Kemal İnan, *a.g.e.*, s.208.

¹²³ Umut Çakmak, *a.g.e.*, s.238.

¹²⁴ Umut Çakmak, *a.g.e.*, s.240.

ünitelerdir. Uzmanlaşan işçiler sadece yaptıkları işin değil tüm sürecin bir parçasıdır ve sürecin her aşamasında sorumluluk üstlenebilir.¹²⁵

Bu üretim biçiminin özellikleri şu şekilde sıralanabilir,¹²⁶

- I. Küçük boyutlu üretim vardır.
- II. Ölçek yükselterek maliyet düşürmek yerine yazılım sektöründe olduğu gibi ürün çeşitlendirilerek maliyetler düşürülür. Yani ürün çeşitleme ekonomileri ortaya çıkar.
- III. Daha fazla uzmanlaşma ve iş olanakları ortaya çıkar.
- IV. Yeni enformasyon teknolojileri geliştirilir.
- V. Toplumsal sınıflar yerine tüketici gruplarını ön plana alan yaklaşımlar sergilenir.
- VI. Emek gücü kadınları içermeye daha müsait hale getirilir.

Tablo 1.1. Fordizm ve Post-Fordizm Karşılaştırılması

	Fordist Dönem	Post-Fordist Dönem
<i>Piyasalar</i>	Kitlesele	Özel
<i>Yaşam Tarzı</i>	Konformist	Çoğulcu
<i>Düzenleme</i>	Ulusal	Küresel
<i>Öncü Sektör</i>	Tüketim	Finans
<i>Vasıflar</i>	Vasıflı	Çok Vasıflı
<i>İşçiler</i>	Kitle	Çok Değerlikli
<i>Özel Kavramlar</i>	Katılık, Emegın Verimi	Esneklik
<i>Üretim</i>	Montaj Hattı	Esnek
<i>Teknoloji</i>	Elektronik, Kimya, Petrol, Otomobil, Plastik	Mikroelektronikler, Biyoteknoloji, Yeni Ham Maddeler
<i>Emek İlişkileri</i>	Sendikalar ve Toplu Sözleşme	Şirket ve Bireysel Sözleşme
<i>Hükümet Politikaları</i>	Sosyal Devlet	Liberalizasyon
<i>Sosyal Odak</i>	Fabrika	Üniversite
<i>Baskın Ekonomik Sektör</i>	İmalat	Ticaret, Finansman
<i>Baskın Meslekler</i>	Yarı Vasıflı İşçi, Mühendis	Profesyoneller
<i>Teknoloji Girdisi</i>	Enerji	Bilgi

Kaynak: İlhan Dağdelen, "Post-Fordizm", *Mevzuat Dergisi*, Yıl:8, Sayı:90, Haziran, 2005¹²⁷

1.6. Teknoloji ve İşsizlik

Ünlü İngiliz düşünür Bertrand Russell, 1930'lu yıllarda üretimde mekanikliğin öyle bir boyuta ulaştığını düşünüyordu ki, ona göre topluma yararlı olmak için haftada

¹²⁵ Umut Çakmak, *a.g.e.*, s.242.

¹²⁶ Kemal İnan, *a.g.e.*, s.209.

¹²⁷ Fatih Savuk, *a.g.t.*, s.37.'den naklen

yirmi saatten fazla çalışmak gereksizdi. İşsiz sayısı çok olmasına rağmen çalışan kesimin de aşırı çalıştırıldığını düşünüyordu. Russel, makinelerin yaşam tarzımızı değiştirdiğini ancak içgüdülerimizin aynı kalması sonucu uyum sorunu yaşadığımızı da ileri sürüyordu.¹²⁸

Russell’ın düşünceleri yukarıda bahsettiğimiz gelişmiş üretim yapılarına rağmen günümüzde halen bir ütopya olarak görülmektedir. Mekanik gelişmenin çok daha spesifik bir şekle evrilmeye başladığı günümüzde teknolojik gelişmenin istihdama, işsizliğe ve bu bağlamda ücret, çalışma saatleri gibi daha alt konulara etkisi günümüze değin tartışıla gelmiştir. Özellikle teknolojik gelişme ile ücretler arasındaki ilişkileri analiz etmek için dünyanın çeşitli ülkelerinde yapılan birçok çalışma; teknolojik gelişmenin hem gelişmiş hem azgelişmiş ülkelerde ücretler üzerinde artırıcı etki yaptığı saptanmıştır. Üstelik teknolojik gelişmeye bağlı olarak nitelikli işgücüne olan talebinde artışı gözlemlenmiştir. Bu artışlara rağmen niteliksiz işgücüne olan talepte bir azalma ya da ücretleri üzerinde bir negatif etkinin görülmemesi de teknolojik gelişmenin refah artışına sebep olduğu düşüncesinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.¹²⁹

Yapılan çalışmalar genel manada teknolojinin direk olarak işsizliğe sebep olmadığını göstermekle beraber ülkelerin kendi iç dinamiklerine, üretim yapılarına ve konjonktürel sebeplere göre teknolojinin dolaylı olarak işsizlik üzerinde bir etki yapabileceği öngörülebilir.¹³⁰

Bu doğrultuda ülkelerin ve bireylerin, teknolojinin insan emeğinin ikame edeceği düşüncesine kapılmak yerine gelişen teknoloji ile oluşacak yeni iş alanları üzerine yoğunlaşılması önem arz etmektedir. Ancak bu sayede Endüstri 4.0 olarak tanımlanan yeni üretim şekilleri üzerinde bir söz sahibi olunabileceği genel kabul gören bir düşüncedir.¹³¹

¹²⁸ Paul Western, “Çalışmak Abartılmış Bir Erdemdir”, <http://www.dusunbil.com/bertrand-russell-calismak-abartilms-bir-erdemdir/>, (03.30.2017); Bertrand Russel, *Sorgulayan Denemeler*, Tübitak, çev.: Nermin Arık, Ankara, 2005, s.93.

¹²⁹ Ahmet Eren Yıldırım, “Teknolojik Gelişme, İstihdam Yapısı Ve Ücretler: Türkiye İmalat Sanayileri Üzerine Bir Çalışma”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2012, s.28.-s.67.

¹³⁰ Fatih Savuk, a.g.t., s.127-128.

¹³¹ Konu ile ilgili bkz.: Taşkın Dirsehan, “Endüstri 4.0 Çağında Yeni İstihdam Fırsatları Ve Tehditleri”, <https://hburturkiye.com/blog/endustri-4-0-caginda-yeni-istihdam-firsatlari-ve-tehditleri>, (06.04.2017)

II. BÖLÜM

TÜRKİYE’DE İŞGÜCÜ, İSTİHDAM VE İŞSİZLİK

İşsizlik, Türkiye’de güncelliğini koruyan önemli bir sorundur. Türkiye özelinde genel ekonomik problemlerden bağımsız olarak, işgücü piyasasında karşılaşılan ve istihdamın yapısından kaynaklanan çeşitli sorunların, işsizlik rakamları üzerinde önemli bir baskıya neden olduğu söylenebilir. Çünkü Türkiye’de, geçmişten günümüze iktisadi hayatla ilgili olarak atılan adımlarda istihdam ve işsizlik konuları genel olarak ikinci planda kalmış ve bunun sonucunda bu alanlarda aşılması güç kronikleşen sorunlar ortaya çıkmıştır. Dönemsel olarak değişebilen ya da değişmek durumunda kalan iktisadi politikaların uygulama aşamasında işgücü piyasası, istihdam ve işsizlik gibi konuların genel olarak ihmal edildiği gözlemlenmiştir.

Bu yüzden Türkiye’de yaşanan işsizlik sorununu tam manasıyla anlayabilmek için sadece güncel bilgi ve ya verilerin değil geçmiş dönemlerdeki hem genel ekonomik bilgilerin hem de işsizlik verilerinin incelenmesi gerektiği görülmüştür. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümünde öncelikle Türkiye’nin kuruluşundan itibaren yaşanan iktisadi gelişim, istihdam ve işsizlik konularına da değinilerek dönemsel bazda kısaca ele alınmıştır. Daha sonra bilhassa 2000’li yıllara odaklanılarak Türkiye’nin işgücü piyasasının durumu, istihdamının yapısı ve işsizlik ile ilgili verileri ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Güncel tartışmalar bağlamında göç-işsizlik ve büyüme-işsizlik ilişkilerine de ayrıca değinilmiştir.

2.1.TÜRKİYE’NİN EKONOMİK GELİŞİMİ VE İŞSİZLİK

2.1.1.1923-1930 Dönemi (I.Liberal Dönem)

17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir’de İktisat Kongresi’nin yapılmasıyla genç Türkiye Cumhuriyeti’nin ekonomik alanda izleyeceği yol bir manada çizilmiş ve kongrenin açılış konuşmasını yapan Mustafa Kemal ATATÜRK, iktisadi zaferlerle taçlandırılmayan hiç bir askeri zaferlerin kalıcılığı olmayacağını belirtmiştir. Bu minvalde katılımcılar, ülke ekonomisini yeniden ayağa kaldıracak fikirleri tartışmış ve aşarın

kaldırılması gibi konularda fikir birliğine varılmıştır. Ama bu kongrenin en önemli fonksiyonlarından biri de batılı devletlere, Türk-Sovyet dostluğuna rağmen, Türkiye Cumhuriyeti'nin kapitalist iktisadi anlayıştan ayrılmayacağını göstermek olmuştur.¹

Kongrede benimsenen kararlar doğrultusunda yapılandırılan iktisadi anlayış, 1923-1930 yılları arasında konjoktüre bağıli değişikliklerle beraber genel manada faaliyet alanı bulmuştur. 1929 Ekonomik Buhranı'na kadar olan süreçte devlet, özel sektörü özendirip ve destekleyen bir anlayışla hareket etmiş; özel sektörün marifetiyle kalkınan kapitalist bir ekonomi amaçlanmıştır. Ancak 1929'a değin gümrüklerin dondurulmasından ötürü yerli mallara beklenen düzeyde koruma sağlanamamıştır. Devlet bu durumu krediler yoluyla aşmayı denemiş ve bu amaçla bankalar kurulmuş, farklı sektörlerde kurulacak fabrikalar için yasalar çıkartılıp bu fabrikalara destekler verilmiştir. 28 Mayıs 1927' Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmıştır. 1929'da dünya genelinde oluşan kriz havasıyla birlikte devlet gümrük vergilerini arttırabilmiş ve yerli üreticiye daha sağlam bir koruma sağlayabilmiştir. Fakat oluşan kriz ortamından ötürü devlet destekli sanayi gelişimin yavaş ilerlediği görülmüş ve otuzlu yılların başlarında devletçilik ilkesi kabul edilerek devlet bizzat sanayi yatırımları yapmaya başlamıştır.²

Devletçilik ilkesinin benimsenmesinde sadece krizin rol oynadığını söylemek yanlış olur. Devlet özel sektörü desteklemek için yukarıda zikredilen uygulamaları yapmış ama karşılığını alamamıştır. Bunun birkaç sebebi vardır. İlki 1920'lerin Türkiye'sinde özel sektörün yok denecek kadar az olması durumudur. 1927 yılında sanayi işçilerinin toplam nüfus içindeki oranı %0,2'dir ve bu işçilerin %90,8'i işçi sayısının 5'in altında olduğu işletmelerde çalışmaktadır. Yani fabrika şeklinde bir üretim neredeyse yoktur ve bunun üzerine dış ticaretteki kısıtlarda eklenince üretimin gelişmesi imkânsız hale gelmiştir. Ancak köylülerin köyde üretimlerinin desteklendiği ve okumuş kesimin genel olarak devlette istihdam edildiği bir dönem olduğu için işsizlik oranlarının görece yüksek seyretmediği söylenebilir.³ Ancak bazı çalışmalara göre 1930'lu yılların başlarına değin işsizlik oranları %4 civarlarında seyretmiştir.⁴

¹ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, 10.Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s.178-179.

² Sina Akşin, *a.g.e.*, s.218.

³ Kuvvet Lordoğlu-Nurcan Özkaplan, *a.g.e.*, s.190.

⁴ Alptekin Güney, "İşsizlik, Nedenleri, Sonuçları ve Mücadele Yöntemleri", *Kamu-İş Dergisi*, Sayı:4, 2009, s.141.

2.1.2.1930-50 Dönemi (I. Devletçi Dönem)

Bu dönemde öncelikle ülkedeki yabancı yatırımların devletleştirildiği görülmüştür. Özellikle dünya krizi bu devletleştirme politikaları için önemli bir zemin oluşturmuştur. Devlet bu dönemde, demiryolu inşasına özel önem vermiş ve yakıtı Türkiye’de çıkartılan bu araçla hem dışa bağımlıktan kurtulmuş hem de ulaşım ağını geliştirerek ticari faaliyetleri arttırmıştır. Yapılan yatırımlar, az dış borçla ve enflasyona zemin hazırlamayacak şekilde yapılmıştır. Önceki dönemde savaşın bitmesi ve daha sonra aşarın kaldırılmasıyla tarım sektörü hissedilir derecede büyümüş ve girişimlerin yapıldığı 1930-39 yılları arasında da Türk sanayi %11,6 büyüme hızına ulaşmıştır.⁵ Yine bu dönemde çalışmada daha sonra değinilecek olan I. ve II. sanayi planları hazırlanmış, ilki uygulanmıştır.⁶

1940’lı yıllarda tüm dünya için olduğu kadar Türkiye Cumhuriyeti içinde zor yıllar olmuştur. Türkiye, II. Dünya Savaşı’na girmemesine rağmen savaşın yıkıcı etkilerinden sonuna kadar etkilenmiştir. Savaş dönemi yetkilerini kullanan devlet özel kesim üzerinde yoğun bir kontrol uygulamasına başlamıştır. 1940 yılında Milli Koruma Kanunu çıkarılmış, özel teşebbüse ait çimento fabrikalarına iki yıl süre ile el konulmuş ve dokuma fabrikalarının ürünlerini devlete satmaları zorunlu hale getirilmiştir. 1941’de Teşvik-i Sanayi Kanunu kaldırılmıştır. İşgücünün büyük bir bölümü seferberlik nedeniyle üretim dışı kalmış; tarımsal üretimde büyük düşüş ve buna bağlı olarak ekonomide darboğazlar yaşanmıştır. Devletin Merkez Bankası kaynaklarına yönelmesi sonucu enflasyon önlenemez şekilde yükselmeye başlamıştır. Enflasyonla beraber 1943 yılında Türkiye, ilk devalüasyonu da tanışmış ve 126 kuruş olan 1 dolar 193 kuruşa kadar çıkmıştır. Bu dönemde devlet sanayileşmeye çalışmaktan çok karaborsa ekonomisini önlemeye uğraşmıştır. Bazı karaborsa simsarı tüccarlar büyük kazanç elde etmeye başlamışlar ve bunun sonucunda devlet bu durumu önlemek için 1944 yılında yürürlükten kaldırılacak olan Varlık Vergisi’ni 1942 yılında yürürlüğe koymuştur. Ancak bu verginin uygulanması aşamasında hem özel kesim hem devlet nezdinde istenilmeyen durumlarla karşılaşmıştır. Tüm bunlara rağmen yirmi yıla yakın zamandır istenilen düzeyde

⁵ Sina Akşin, *a.g.e.*, s.218-220.

⁶ “Kurumsal İktisat ve Atatürk”, <http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/ataturk-devletcilik-donemi-ekonomi.html>, (29.12.2016)

gerçekleşmeyen özel sermaye birikimi bu dönemde sağlanmıştır. Ama bu dönemde milli gelirin de %31 oranında düştüğünün de belirtilmesi gerekir.⁷

Savaştan sonra yani 1945-50 yılları arasında yaşanan önemli ekonomik olaylardan bir tanesi de 7 Eylül 1946 tarihinde Türk lirasının büyük oranda devalüe edilmesidir. Başta ithalat-ihracat dengesini sağlamak için yapılan bu kur ayarlaması sonucunda, ihraç ürünleri tükenmiş ancak Avrupa sanayisi henüz beklenen seviyede üretimine geçemediği için elde edilen döviz geliri genel olarak tüketim ürünlerine harcanmış yani israf edilmiştir. Bu yıllarda özel girişimciler genel olarak, üzerlerinde hissettikleri katı uygulamalardan artık kurtulmak istediklerini belirtmişlerdir. 1947’de yayınlanan ve uygulanmayan 1947 Kalkınma Planı, dünyanın başat ülkelerine liberal politikalarından ayrılmayacağını deklare eder nitelikte bir plandır. Bu sayede Türkiye, 1948-49 yılları arasında Marshall Planı çerçevesinde 50 Milyon dolar yardım almış ve ilk dış borçlanmaya açılma da yine bu yıllarda gerçekleşmiştir. Bu yıllarda Türkiye’de işsizlik oranlarının %3 civarlarında seyrettiği söylenebilir. Özellikle işgücünün büyük bir kesiminin bu dönemde devam eden savaş ortamı sebebiyle orduda olması da bu oranların oluşmasında etkili olmuştur. Ayrıca dönemin sonlarına doğru Türkiye Dünya Bankası (IBRD), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) gibi uluslararası örgütlere de üye olmuştur.⁸

2.1.3.1950-60 Dönemi (II. Liberal Dönem)

1950’li yıllarda Türkiye’de siyasal iktidar el değiştirmiş ve daha liberal politikalar uygulanması gerektiğini savunan Demokrat Parti (DP), iktidara gelmiştir. Ancak çevresel koşullar ve piyasa ekonomisine uygun davranış kalıplarının eksikliğinden ötürü liberal politikalar istenilen düzeyde faaliyet alanı bulamamıştır. On yıllık dönemde var olan Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) daha büyük yapılar haline gelmiş ve yeni KİT’ler de kurularak devletin iktisadi hayat içerisindeki yeri genişlemiştir. Dönemin ilk yılları, ülkenin başat sektörü olan tarım sektörü için olumlu geçmiştir. Uygun iklim koşulları, dengeli iç dinamikler, Kore Savaşı gibi etmenler tarımsal üretimin de talebinde artmasına yol açmıştır. Ayrıca DP iktidarı bu yıllarda, devlet topraklarının bir kısmını köylüye dağıtmış, boş toprakları işlemeye açmış, tarım ürünlerinin taşıma ve depolaması için

⁷ İsmet Sabit Barutçugil, *Cumhuriyet’ten Bu Yana Türkiye Ekonomisinin Gelişimi ve Geleceğe Bakış*, İTO Yayınları, Yayın N.:1989-1, 1989, s.26-27

⁸ İsmet Sabit Barutçugil, *a.g.e.*, s.27-29.; Alptekin Güney, *a.g.m.*, s.141.

önlemler alınmış, Ziraat Bankası kanalıyla tarımsal kesime uygun kredi sağlamış ve tarımda makineleşme önemli ölçüde artırılarak verim sorunları aşılmaya çalışılmıştır.⁹

Ancak belirtilmesi gerekir ki tarımda makineleşme büyük ölçüde Marshall yardımları kapsamında sağlanmış ve ABD'nin kullanmadığı traktörler ABD kredisiyle alınmıştır. Bu dönemde traktör sayısı, 1948'de 2000 iken 50'lerin sonlarına doğru 40.000'in üzerine çıkmıştır. Fakat tanktan bozma bu traktörler toprağı çok derinden yarıdıkları için etkisi ancak yirmi yıl sonra keşfedilecek olan toprak erozyonu fark edilmese de bu dönemde başlamıştır.¹⁰

1950'li yıllarda devlet, altyapı yatırımlarının yanında ara ve yatırım malları sanayisine yoğunlaşmış; bu sayede özel kesim tüketim malları üreterek bu alanda gerçekleşen yüksek kar payı durumlarından faydalanabilmiştir. 1950-57 yılları arasında sanayi %10 üzerinde büyüme yakalamış ancak 1956 yılından sonra döviz yetersizliğinden dolayı yaşanan daralmayla birlikte özel sermaye önce dayanıklı tüketim mallarına daha sonra da spekülasyon alanlarına yönelmiş yine beklenen dışa bağımlılıktan kurtulma çabaları bir manada sonuçsuz kalmıştır. Bu yıllarda yabancı sermayeyi ülkeye çekmek için çıkartılan kanunlar olmuş ancak bunlar beklenen etkiyi sağlamamıştır. Dönemin başından itibaren uygulanan genişletici maliye ve para politikaları ekonomik dengenin bozulmasına yol açmış; bunların bir sonucu olarak 1958 yılında istikrar tedbirleri uygulamaya koyulmuş ve TL devalüe edilmiştir. Devalüasyonla birlikte yurtdışı girdi kullanan sanayilerde üretim düşmüş ve kredi imkânlarının da azalmasıyla işsizlik sosyal bir sorun haline gelmeye başlamıştır. Dönemin sonlarına doğru hem devletin hem özel kesimin borçlarında artış gerçekleşmiş ve devlet dış borç almıştır.¹¹

Bu dönemde tarım sektöründeki istihdam yavaşta olsa azalırken sanayi ve hizmet sektörlerinde istihdam yavaşta olsa artma eğilimine girmiştir. Hizmet sektöründeki istihdamın artma eğiliminin daha yüksek olduğu söylenebilir. Bu yıllarda işsizlik oranının genel olarak %2-3 aralığında seyrettiği görülmektedir. Ancak yukarıda belirtilen sanayileşme ile beraber bu dönemde köyden kente göç başlamış ve işsizlik özellikle kentlerde hissedilmeye başlamıştır.¹²

⁹ Abdullah Takım, "Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:67, No:2, 2012, s.157-168.

¹⁰ Oya Köymen, "Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar - Üretenler - Patronlar", *Mülkiye Dergisi*, Sayı:262, 2009, s.28-29.

¹¹ Abdullah Takım, *a.g.m.*, s.169-183

¹² Kuvvet Lordoğlu-Nurcan Özkaplan, *a.g.e.*, s.190-191.; Alptekin Güney, *a.g.m.*, s.141.

2.1.4.1960-80 Dönemi (II.Devletçi Dönem)

Askeri darbe ile başlayan 1960'lı yıllar çalışmanın üçüncü bölümünde de geniş bir şekilde yer vereceğimiz kalkınma planlarının, hazırlandığı ve uygulamaya konulduğu yıllar olmuştur. Kalkınma planlarının hükümetler tarafından uygulanmaya çalışıldığı bu yıllar 1980 yılında yine bir askeri darbe ile son bulmuş ancak kalkınma planları eskileri kadar bağlayıcılığı olmasa da hazırlanmaya devam etmiştir.

1950'li yıllarda bilinçsiz olarak uygulanan ithal ikameci politikalar, bu yıllarda daha bilinçli ve planlı halde uygulanmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede ilk kalkınma planı 1963-67 yıllarını kapsayacak şekilde hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. İthal ikameci yaklaşımla sanayinin, çeşitli teşvik ve koruma önlemleriyle geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu yıllar boyunca devlet desteğiyle sanayiciler, farklı alanlarda değişik ve önemli projeleri hayata geçirmişlerdir. Birinci planın son yıllarına kadar sanayi sektörünün önemli ölçüde büyüme ve gelişme gösterdiği söylenebilir. Ancak bu yıllardan sonra özellikle dış ticarete, sonucu hesaba katılmayan bazı uygulamaların etkisiyle enflasyon hızla artmaya başlamıştır. 1970'lerin başında devalüasyon yapılarak hem bu durum aşılmasına hem de liberalleşme yönünde adımlar atılmaya çalışılmıştır. Fakat bir kaç yıl içinde dünyayı etkisi altına alan kriz, ülke içi siyasi belirsizliklerin artması ve Kıbrıs Harekatı gibi nedenler içe dönük politikaların devam etmesine neden olmuştur. Ancak içe dönük uygulanan politikalarda da doğru tercihlerin yapılabildiğini söylemek oldukça zordur. Fiyat ve faizlere aşırı müdahaleler, yanlış kur politikaları bunlara mukabil her alanında yaşanan darboğazlar ekonomiyi durma noktasına getirmiştir. Büyümenin lokomotifini ihracat kaleminde önemli bozukluklar, bağlantılı olarak da sanayide yapısal sorunlar meydana gelmiştir.¹³

Özellikle yetmişli yıllarda, ülke içindeki çalkantılı siyasi atmosfer, siyasi istikrarsızlıklar ve bunlara bağlı hükümetlerin uyguladığı popülist politikalar sonucunda, sadece ekonomik alanda değil neredeyse her alanda ülkenin geleceğinde derin yaralar açılmasına sebep olunmuştur. 76.000 bin tane lise mezununun 40 günlük eğitimle öğretmen olarak atanması bu politikanın örneklerinden sadece biridir.¹⁴ Yine bu dönemde

¹³ Emin Çarıkçı, "Cumhuriyet'ten Bugüne Türkiye'nin İktisat Politikaları", <http://www.ekodialog.com/Makaleler/turkiyenin-iktisat-politikasi.html>, (25.01.2017); "75 Yılda Türkiye Ekonomisi", <http://metalworkers.tripod.com/gazete/75yil3.htm>, (25.01.2017)

¹⁴ "70'lerdeki 'Ecevit Ekonomisi' Tartışılıyor", <http://www.gazetevatan.com/70-lerdeki--ecevit-ekonomisi--tartisiliyor-325878-ekonomi/>, (24.01.2017); Yusuf Uçar, "Eğitime Vurulan Darbeler", http://www.tokatgazetesi.com/author_article_detail.php?article_id=7676, (24.01.2017)

uygulamaya konulan planlarda istihdamı arttırmanın ilk amaç olduğunu söylemek oldukça güçtür. Daha çok kalkınma ile birlikte işsizliğin azalacağı düşünülmüştür. İthal ikameci sanayileşme politikalarına bağlı olarak kentlerde ve sanayi sektöründe istihdamın arttığı görülmüştür. İstihdamın yapısında değişme gözlemlenmiş ve bir önceki dönemde belirtilen sektörler arası geçiş hızlanmıştır. Ayrıca yurt dışına işçi göçüyle beraber istihdam üzerindeki baskı bir nebze olsun azaltmıştır. Ancak 1967’de %5 civarlarına gelen işsizlik yaşanan olumsuz gelişmelere bağlı olarak dönemin sonunda %10'lara kadar yükselmiştir.¹⁵

Bu yirmi yıl içinde dört tane kalkınma planı ve 1958-1970-1980 yıllarında da “Ekonomik İstikrar Paketleri” devreye sokulmuştur. Bu istikrar paketlerinden şüphesiz en önemlisi 24 Ocak 1980’de yürürlüğe konulanıdır. Her ne kadar dokuz ay sonra askeri darbe yapılmış olsa da bu paket doğrultusunda alınan kararlardan dönülmemiştir.¹⁶

2.1.5.1980-90 Dönemi (III. Liberal Dönem)

24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri, var olan sorunları aşmaya çalışmanın yanında, artık yeni bir iktisadi anlayışın da ülkede hâkim olacağını göstermiştir. Bu kararlarla birlikte devlet, ekonomiden çekilmeye başlayacak ve liberal ekonomik politikalar uygulamaya sokulacaktır. IMF’de bu tedbirlere destek verecek, bu sayede dış kaynak sorunu önemli ölçüde aşılabacaktır. Bu tedbirler temel olarak şu hedefleri içermektedir;

- Enflasyonda kamudan kaynaklanan etkinin en aza indirilmesi
- Üretimi yeniden harekete geçirmek için döviz, enerji gibi unsurların arzını arttırmak
- İhracatı teşvik ederek döviz kazanma kabiliyetini geliştirmek
- Zorunlu ithalat dışında döviz harcamalarını en aza indirmek
- Serbest piyasa mekanizmasının etkin bir şekilde çalışmasını sağlamak
- Yeni tasarruf, faiz ve kambiyo politikaları uygulamak¹⁷

Alınan bu kararlar hızla uygulamaya konulmuştur ve Türkiye dünya konjonktürüne benzer şekilde; uluslararası rekabete açık, serbest piyasa mekanizmasına ağırlık veren ve ihracatını arttırmaya çalışan bir ülke haline gelmiştir. Uygulamalar ilk

¹⁵ Kuvvet Lordoğlu-Nurcan Özkaplan, *a.g.e.*, s.190-191.; Alptekin Güney, *a.g.m.*, s.141-142.

¹⁶ “1958,1970 ve 1980 Ekonomik İstikrar Kararları Ve Sonuçları”, http://www.ekodialog.com/Makaleler/1958_70_80_kararlari.html, (25.01.2017)

¹⁷ Şevki Özbilen, *Maliye Politikası*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1998, s.402-403.

yıllarda gözle görülür şekilde olumlu etkisini göstermiştir. Enflasyon düşmüş, döviz tasarrufları artmış ve fakat elde edilen bu tasarrufları sermaye kesimi yeni bir sanayi atılımı için kullanmamıştır. Daha spekülâtif kazançlar elde etme çabası öne çıkmış ve gelir dağılımı önemli ölçüde bozulmuştur. Ekonomik büyüme, fazlasıyla kamu harcamaları ve alt yapı yatırımlarıyla sağlandığı için özellikle on yılın ikinci yarısında %80 dolaylarında bir enflasyon ülkenin gündemine oturmuştur. Devlet beklenildiği kadar etkin bir şekilde küçülememiştir. Bu dönemin son yıllarında ekonomik veriler giderek kötüleşme eğilimde olmuştur ama konjonktürel etkilerle 1990 yılında %9,7 gibi bir büyüme oranına ulaşılmıştır. Fakat 1991 yılında yaşanan “Körfez Krizi” sonucunda oluşan olumlu hava hızlı bir şekilde dağılmıştır.¹⁸

Bu dönemde gerçekleşen bu gelişmelerden emek piyasasının etkilendiği söylenebilir. Özellikle askeri yönetim döneminde emek piyasasına yönelik düzenlemeler yapılmış, sendikalar baskı altına alınmıştır. İşçi sendikalarının dışarıda bırakıldığı serbest bölgeler artarken ücretlerin de yükselmesi engellenmiştir. İşveren örgütlerinin katkılarıyla işgücü piyasası esnekleşmiştir. Dönemin işsizlikle ilgili başlıca sorunu ise piyasanın hızla artan genç işgücüne yeteri miktarda iş olanağı oluşturamamasıdır. Artık devlet de geçmiş dönemlerde olduğu gibi fazla emeği istihdam eden bir yapıda değildir. Tüm bunlara bağlı olarak dönem boyunca işsizlik %7 ile %9 arasında seyretmiştir.¹⁹

2.1.6.1990-2000 Dönemi (Kriz Yılları)

Yukarıda kısaca değinildiği üzere 1990 yılı büyümesi aslında sağlıklı ve sağlam politikaların bir sonucu olarak gerçekleşmemiştir. 1989 yılı ve sonrası finansal liberalleşme çerçevesinde uygulamaya sokulan “sıcak para” yı ülkeye çekme politikaları ve tarım sektörü açısından iyi geçen bir yıl bu büyümenin sebeplerindedir. Sabite yakın döviz kuru ve yüksek faizlerle borçlanma ile çarklar döndürülmeye çalışılmıştır. Bu arada kamu harcamaları da hesapsız bir şekilde arttırılarak iç piyasanın ivmelenmesi sağlanmıştır. Ancak devlet kamu harcamalarını, vergi yerine yüksek faizle borçlanma ile karşılamayı tercih ettiği için bütçenin neredeyse yarısı faiz ödemelerine gitmeye başlamıştır. Büyüme üretimden çok ithalata dayandığı için hem kamu hem özel kesim borcu gitgide büyümüştür. 1994 yılına gelindiğinde enflasyon %114’leri bulmuş, dövize aşırı talep yaşanmış ve dış borç bulunamamış Merkez Bankası’na başvurulmuştur. 1994

¹⁸ Şevki Özbilen, *a.g.e.*, s.404-410.

¹⁹ Kuvvet Lordoğlu-Nurcan Özkaplan, *a.g.e.*, s.191-192; Alptekin Güney, *a.g.m.*, s.141.

yılında ekonomi %6 oranında daralmış, TL %100 üzerinde değer kaybetmiş, gecelik faiz %1000'leri bulmuş, piyasa dolarlaşma ve yüksek faiz arasına sıkışıp kalmıştır. Tüm bunların sonucunda 5 Nisan 1994'de, IMF ile anlaşılan hükümet yeni ekonomik istikrar paketini kamuoyuyla paylaşmıştır. Şok faiz uygulamasıyla ödemeler dengesi açığı kapanmış, kamu borçları azalmış ancak piyasada yoğun bir durgunluk, işsizlik ve yoksulluk baş göstermiştir. İstikrar tedbirleri açıklandıktan bir buçuk yıl sonra seçimler yapılmış yani bir manada bu tedbirler rafa kalkmıştır. Bir kaç yıl daha sıcak parayla büyüme modeli devam ettirilmiştir. Bu arada kamu açıkları sürdürülemez bir hal almış ve on yılın sonuna doğru artık açıklar borçlarla finanse edilemeyecek kadar büyümüştür. Bu ortamda özel sektör sermayesini, üretim faaliyetlerinden çok devlete borç vererek yüksek faiz yoluyla arttırmıştır. Devletin faiz harcamaları son beş yılda neredeyse üç kat artmış ve bu durum gelir adaletsizliğini derinleştirmiştir. Tüm bunların üzerine birde yolsuzluklar artmış; özellikle siyasiler, devlet bankaları kanalıyla farklı kesimlere geri dönmeyecek krediler açmıştır. Özel finans kesiminde de TMSF'nin el koyduğu banka sayısı yirmiye yaklaşmıştır. 1999 yılında yaşanan deprem felaketi, iktisadi yaşamı şüphesiz olumsuz bir şekilde derinden etkilemiş ve bütçe açıkları kara delik haline gelmiştir. Bunlara terörle mücadeleye ayrılan kaynaklar da eklenince durum daha ağır bir hal almıştır. Enflasyon oranları %60'larda kemikleşmiş ve Türkiye, belki de tarihinin en büyük krizine adım adım ilerlemiştir.²⁰

Bu dönemde işsizlik %6,5 ile %8,5 arasında dalgalı bir seyir izlemiştir. İşgücüne katılım oranlarında gözle görülür bir düşüş yaşanmış dönemin başında %56,6 olan oran dönem sonunda %49,8'lere kadar düşmüştür. Ayrıca yine dönem sonunda istihdam içerisinde hizmetler sektörünün payı tarım sektörünü geçmiştir. Bunlara ek olarak 90'lı yıllarda özellikle seçim dönemlerinde uygulanan popülist politikaların, hem devletin hem gelecek nesillerin üzerine on yıllar boyu sürecek maddi bir yükün binmesine de sebep olduğu söylenebilir. Bu durum bilhassa SGK açıkları ve emeklilik yaşıyla ilgili konularda güncelliğini hala korumaktadır.²¹

²⁰ Mustafa Sönmez, *Türkiye Ekonomisinin 80 Yılı*, İTO yayınları, İstanbul, 2004, s.146-156.

²¹ "İşgücü İstatistikleri", http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, (07.06.2017); "Demirel Dönemindeki Bebekler Şimdi Emekli", <http://www.haberturk.com/ekonomi/makro-ekonomi/haber/67492-demirel-donemindeki-bebekler-simdi-emekli>, 27.01.2017

2.1.7.2000 Sonrası ve Günümüz

Geçmiş yıllardaki gelişmelerin doğal bir sonucu olarak Türkiye, 2000’li yıllara krizlerle başlamıştır. Önce Kasım ayında patlak veren finansal kriz ve daha sonra Şubat ayında yaşanan bir siyasi gerginliğin piyasalara yansısıyla oluşan olumsuz hava sonucunda ikinci bir kriz Türkiye ekonomisini belki de hiç olmadığı kadar kötü bir duruma getirmiştir. Ekonomi bu duruma gelmeden yaklaşık bir buçuk sene önce IMF ile anlaşma imzalanmış ancak yapılan uygulamalar, olumlu etkiler göstermesine rağmen beklenen sonuçları doğurmamıştır. Tabii anlaşmada bulunan tüm maddelerin yerine getirildiğini söylemek de oldukça güçtür. Mesela anlaşmanın özelleştirme ayağında beklenenin neredeyse yarısı bir performans gerçekleştirilmiştir.²²

Krizleri aşmak için “Güçlü Ekonomiye Geçiş(GEGP)” programı adıyla yeni bir ekonomik istikrar paketi devreye sokulmuş ve bu programla IMF’den yeni destekler sağlanmıştır. Bu programın amaçları kısaca; kamuda mali disiplinin sağlanması ve borçların azaltılması, dış ticaret ve kur politikalarında değişiklik (serbest dalgalı kur rejimine geçiş), enflasyonla mücadele politikası bağlamında “enflasyon hedeflemesi” ve yapısal diğer reformların hızla yapılması, şeklinde sıralanabilir. Hayata geçirilen önlemler sonucunda kamu maliyesinin en azından hedefinden şaşmadığı söylenebilir ancak hem vergi konusunda hem diğer konularda kayıt dışılık aşırı derece artmış ve GEGP’nin başarısı sınırlı kalmıştır. Rakamsal olarak bakıldığında 2001 yılında ekonomi %9,4 küçülmüş, işsizlik %8,4 çıkmış ve enflasyon %68,5’lerde seyretmiştir. Yani kamuda düzelmeler gözlemlenirken hane halkı düzeyinde tüm sıkıntılar varlığını korumuştur.²³

Bu atmosfer içerisinde Türkiye, 2002 Kasım’da seçimlere gitmiş ve halk uzun yıllar sonra iktidarı tekrar tek bir partiye vermiştir. Yeni kurulan hükümet vakit kaybetmeden “Acil Eylem Planı” nı açıklamış ve uygulamaya başlamıştır. Bu plan IMF ile varılan anlaşmaları destekler niteliktedir. Ana başlıklara bakıldığında vergi-harcama reformları, yapısal reformlar ve dış ticarete ilişkin düzenlemelerin yer aldığı görülmektedir. Bu planın uygulamaya konulmasını takip eden yıllarda hükümet, Avrupa Birliği (AB) ile üyelik müzakereleri kapsamında görüşmelerini yoğunlaştırmış ve sosyo-ekonomik etkileri olan uyum yasalarını çıkarmayı başarmıştır. Bu sayede uluslararası sermaye çevrelerinin ülkeye olan güvenin artma eğilimine girdiği söylenebilir. Yaşanan

²² Hayal Ayça Şimşek, “Türkiye’de 2000 Sonrası Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri”, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Cilt:44, Sayı:512, 2007,s.52-59

²³ Hayal Ayça Şimşek, *a.g.m.*, s.59-61.

bu gelişmeler sonucunda 2002-2007 yılları arasında ekonomik büyüme “2008 Küresel Krizi”ne kadar istikrarlı bir şekilde devam etmiştir. GSMH iki kattan fazla artmış ve kamu borçları giderek azalmıştır. Ama bu dönemde işsizlik beklenen ölçüde düşmemiş ve “istihdamsız büyüme” tartışmaları başlamıştır.²⁴

Küresel çapta yaşanan 2008 Krizi, ABD’de başlayıp tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Türkiye, istikrarlı ve sağlam finansal temellere kavuşmuş bir ekonomi olarak bu krize diğer birçok ülkeden daha fazla direnç gösterebilmiştir. Ancak hiç etkilenmediğini söylemek yanlış olur. Krizin başladığı ve etkisini gösterdiği yıllarda büyüme gözle görülür bir biçimde yavaşlamıştır. Bu durumu aşmak için hükümet, çeşitli maliye ve para politikalarıyla önlemler almaya çalışmıştır. Yapılan uygulamalarla bütçe dengesi mali açık kriterleri 2008-2010 yıllarında sağlanamasa da politikaların etkilerinin gözlemlendiği diğer yıllarda bütçe açığı azalmıştır. 2010-2011 yılları arasında talebi canlandırıcı politikalar sayesinde, sırasıyla %9,2-%8.8’lik büyüme oranları gerçekleşmiştir.²⁵

Bu yıllardan sonra ülke içinde ve dışında yaşanan siyasi gelişmeler, yapısal bazı sorunların aşılamaması hem ekonomik büyümenin dalgalı bir seyir halini almasına hem de “Orta Gelir Tuzağı” tartışmalarının başlamasına neden olmuştur. Bu tartışmaların merkezinde büyümenin yanında işsizlik, işsizlikle ilişkili eğitimin kalitesi sorunu, bölgesel farklılıklar ve uluslararası konjonktür gibi konularda fazlasıyla yer almıştır.²⁶ Genel olarak 2000’li yıllar olmak üzere geçmişten günümüze işgücü piyasası, istihdamın yapısı ve işsizlik konuları bölümün geri kalanında ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

²⁴ Hayal Ayça Şimşek, *a.g.m.*, s.61-68.; Onur Sungur, “2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi: Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Borçlanma ve Dış Ticarete Gelişmeler”, *Toplum ve Demokrasi*, 9 (19-20), Ocak-Aralık 2015, s.243-269.; M.Bayrak-O.C.Kanca, “Türkiye’de 1970 ve 2011 Yılları Arasında Oluşan Ekonomik Ve Siyasi Gelişmelerin Seyri”, *Akademik Bakış Dergisi*,S.:35, Mart-Nisan 2013, s.1-20.; G.A.Yılmaz, “2000’li Yıllarda Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*,Cilt:33, Sayı:2, 2012, s.455-496.; Sumru Öz, “İstihdamsız Büyüme (Mi)?”, *Tüsiad-Koç Üniversitesi EAF Politika Notu* 10-14, Temmuz 2010

²⁵ Onur Sungur, *a.g.e.*; D.G. Kaya-D. Kaygısız, “2008 Küresel Krizi Sonrasında Türkiye’de Uygulanan Maliye Politikalarına Genel Bir Bakış”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt:11, Sayı: 26, 2015, s.171-194.

²⁶ Bkz.: Gökhan Yılmaz, “Turkish Middle Income Trap And Less Skilled Human Capital” *TCMB Working Paper*, No:14/30, 2014; Martin Raiser, “Kimi Tanıdığından , Nasıl Yaptığına Geçiş: Türkiye Ve Orta Gelir Tuzağı”, <http://www.worldbank.org/tr/news/opinion/2015/02/19/know-who-to-know-how-in-turkey> , (29.01.2016); “Orta Gelir Tuzağı Efsanesi”, <http://www.businessst.com.tr/ekonomi/haber/1096519-orta-gelir-tuzagi-efsanesi> , (29.01.2016); Rüştu Bozkurt, “Vasatlığı Benimsemek “Orta Gelir Tuzağı” Kurar...”, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/vasatligi-benimsemek-quotorta-gelir-tuzagiquot-kurar/15559> , (29.01.2016)

2.2. 2000'Lİ YILLARDA İŞGÜCÜ, İSTİHDAM VE İŞSİZLİK

2.2.1. Türkiye'de İşgücü Piyasasının Yapısı

İşgücü piyasasını ele alırken incelememiz gereken ilk olgu nüfustur. Nüfus ve nüfus artış hızı işgücü arzını belirleyen önemli bir faktör olarak karşımıza çıkar. TÜİK'in "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi" ne göre ülkemizin, 2016 yılı sonu itibariyle toplam nüfusu 79.814.871'dir. Nüfus içerisinde en büyük payı %68'lik oranla 15-64 yaş grubu oluştururken, %23,7 oranla 0-14 yaş grubu ikinci sırada gelmekte ve üçüncü sırayı da %8,3'lük oranla +65 yaş grubu almaktadır. Bu nüfusun 40.043.650'sini erkekler oluştururken kadınların sayısı da 39.771.221'dir. Bu bağlamda ülkemizin nüfus artış hızından bahsetmemiz gerekir. Dalgalanmalar olmakla beraber 2011-2012 döneminde %1,20'lere kadar düşen nüfus artış hızı, yine dalgalanmalar göstermekle beraber 2015-2016 döneminde %1,35'lere kadar yükselmiştir.²⁷ Ancak şunun da belirtmesi gerekir ki ülkemizde II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan ve %2,8 olan nüfus artış hızı günümüze değin genel olarak düşme eğilimi göstermiştir.²⁸ Aynı zamanda doğurganlık hızının da azalma trendi içerisinde olduğunu söyleyebiliriz. 2000 yılında kadın başına 2,53 olan doğurganlık hızı 2016 yılı sonunda 1,95 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranın 2023 yılına kadar 1,85 kadar düşmesi tahmin edilmektedir. Tüm bunlarla beraber ortalama yaşam beklentisinin de artış eğilimi içerisinde olduğu söylenebilir. 2000 yılların başında erkeklerin ortalama yaşam beklentisi 69 yıl iken 2016 yılı sonunda bu beklenti 75 yıla kadar yükselmiştir. Yine aynı dönemde kadınlarda ortalama yaşam beklentisi 73,1 yıl iken 2016 yılı itibariyle bu oran 79,5 yıldır. Cinsiyet fark etmeksizin hesaplanan ortalama beklentisi ise 77,2 yıldır.²⁹

Şüphesiz yukarıdaki oranlar özellikle nüfus artış hızının düşmesi ve yaşam beklentilerinin artması Türkiye açısından olumlu göstergelerdir. Bu durumların istihdama genel olarak olumlu katkı yapması beklenir. Ancak istihdam artışı nüfus artışı karşısında zayıf kalırsa bu olumlu beklenti gerçekleşmeyebilir.

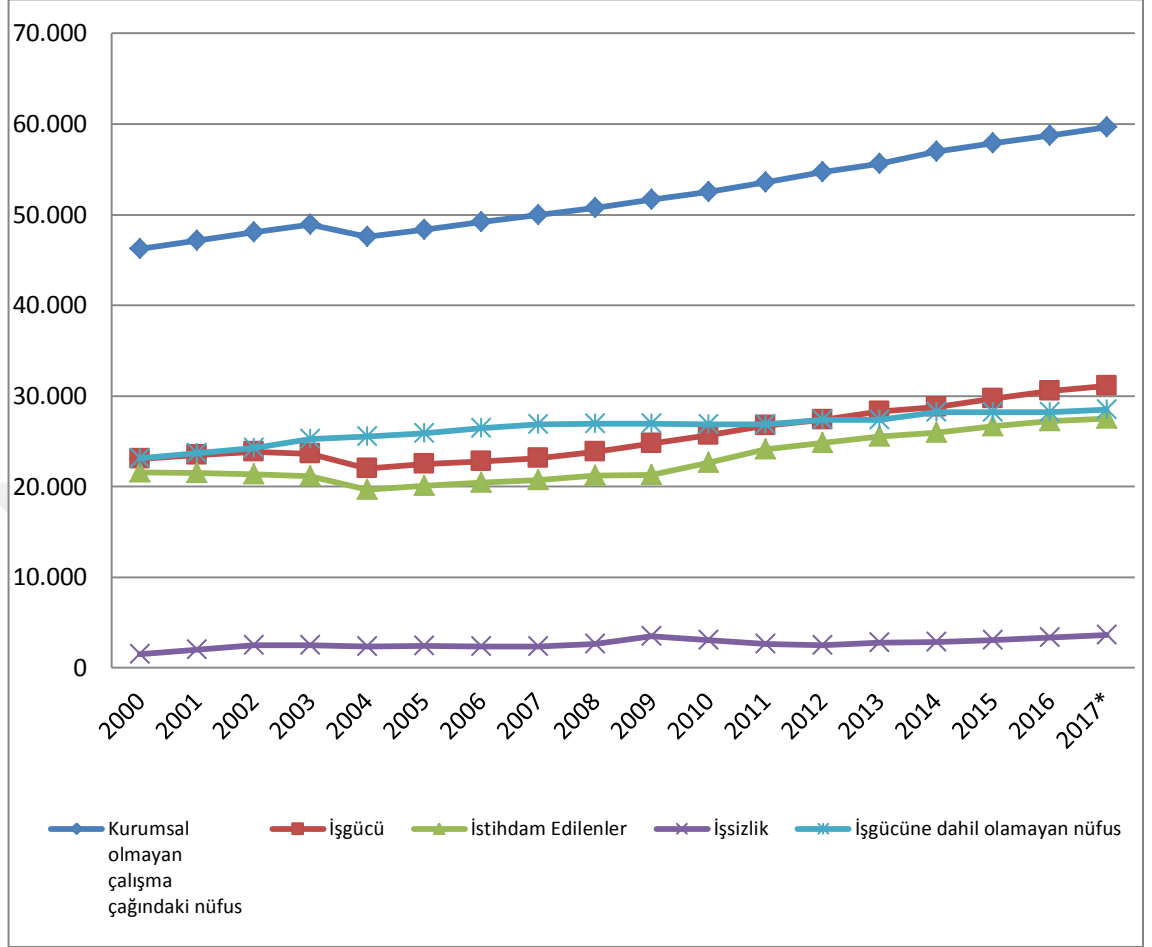
Burandan hareketle öncelikle işgücü arzı durumunu ve işgücüne katılma oranlarını incelenip daha sonra istihdam konusuna ayrıntılı bir şekilde değinilecektir.

²⁷ "Temel İstatistikler", <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist#>, (23.04.2017)

²⁸ S.Gürsel-H.Levent-E.Taşrı-A.Yörükoğlu-A.S.Erçevik-P.Tercan; *Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik*, TÜSİAD, Yayın No: TÜSİAD-T/2002/12-354, İstanbul,2002, s.31.

²⁹ "Temel İstatistikler", <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist#>, (23.04.2017)

Grafik 2.1. Çalışma Çağındaki Nüfus ve Diğer İstatistikler (x1000 kişi)

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. *2017 yılının ilk çeyrek verileri kullanılmıştır.³⁰

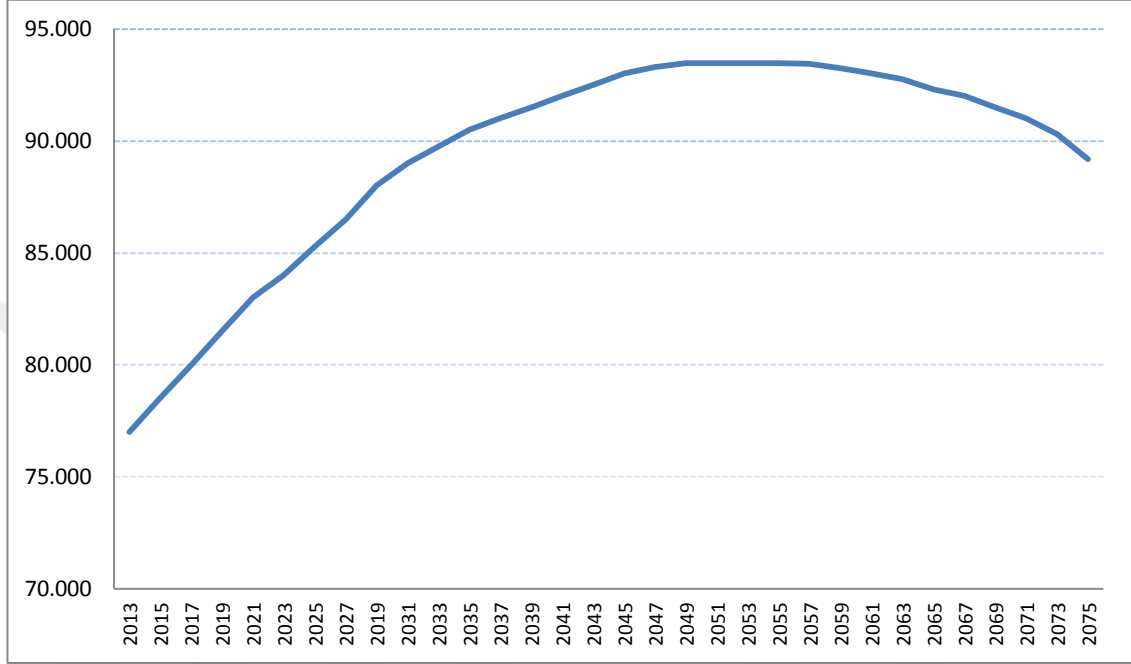
Grafik üzerinden görüldüğü üzere çalışma çağına ulaşmış olan nüfus yani +15 yaş üzeri nüfus, incelenecek olan dönemde sürekli bir artış göstermiştir. Yukarıdaki bilgilerle beraber değerlendirdiğimizde çalışma çağına gelen insanların sayısının uzun yıllar boyu artmaya devam edeceği söylenebilir.

Kurumsal olmayan nüfus artışına bakarak, işgücünün artmasının beklenen bir durum olduğu söylenebilir. Bununla beraber istihdam edilenlerle işgücü arasındaki farkın da giderek açılmaya başladığı görülmektedir. Bu farka işgücünün tanımında

³⁰ TÜİK ölçümleme sistemlerinin, 2000-2005/2005-2013/2014-... dönemlerinde uluslararası standartlara göre güncellendiğini ve bazı geçmiş verilerinde bu bağlamda tekrar işlenmiştir. Çalışmada TÜİK tarafından sunulan en doğru verileri kullanmaya gayret edilmiştir ancak farklı hesaplama standartları üzerinden sunulmuş olan bazı verileri incelenen dönemler ile alakalı olarak fikir vermesi açısından çalışmaya dahil edilmiştir. Grafik ve tabloların bu açıdan değerlendirilmesi daha sağlıklı olacaktır.

bahsedildiği üzere “işsizlik” diyoruz ve ne yazık ki işsizliğin devamlı bir artış eğilimi içerisinde hareket ettiğini görüyoruz. Her ne kadar grafik üzerinde işsiz insan miktarı göze küçük geliyor gibi görünse de işsiz insanların sayısının 3.5-4 milyon kişiye tekabül ettiği anlaşılmaktadır.

Grafik 2.2. 2013-2075 Nüfus Projeksiyonu

Kaynak:TÜİK

Nüfus ve işgücüne katılımdaki yüksek artışlar nedeniyle, istihdam oranındaki artış kadar işsizlik oranlarında düşüş oluşmamaktadır. İşgücüne yeni katılan her gence iş imkânı sağlansa bile bu durum işsizlik oranının azaltılması için yeterli olmamaktadır. Türkiye'nin demografik özellikleri dikkate alındığında, işsizliğin makul düzeylerde kalması için tarım dışı sektörlerin her yıl 450 binin üzerinde istihdam yaratması gerekmektedir.³¹

Tüm bunlarla birlikte işgücüne dâhil olmayan nüfusta da bir azalış gözlemleniyor. Bu muhtemeldir ki işgücüne dâhil olan insan sayısında olan artışın da bir nedeni. Ancak tamamıyla işgücü artışı bu duruma bağlanamaz. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu durumun nedenleri üzerinde durulacaktır.

³¹ Türkiye'de İşgücü Piyasası ve Çözüm Önerileri, Maliye Bakanlığı, Araştırma Raporu, 2011, s.5.

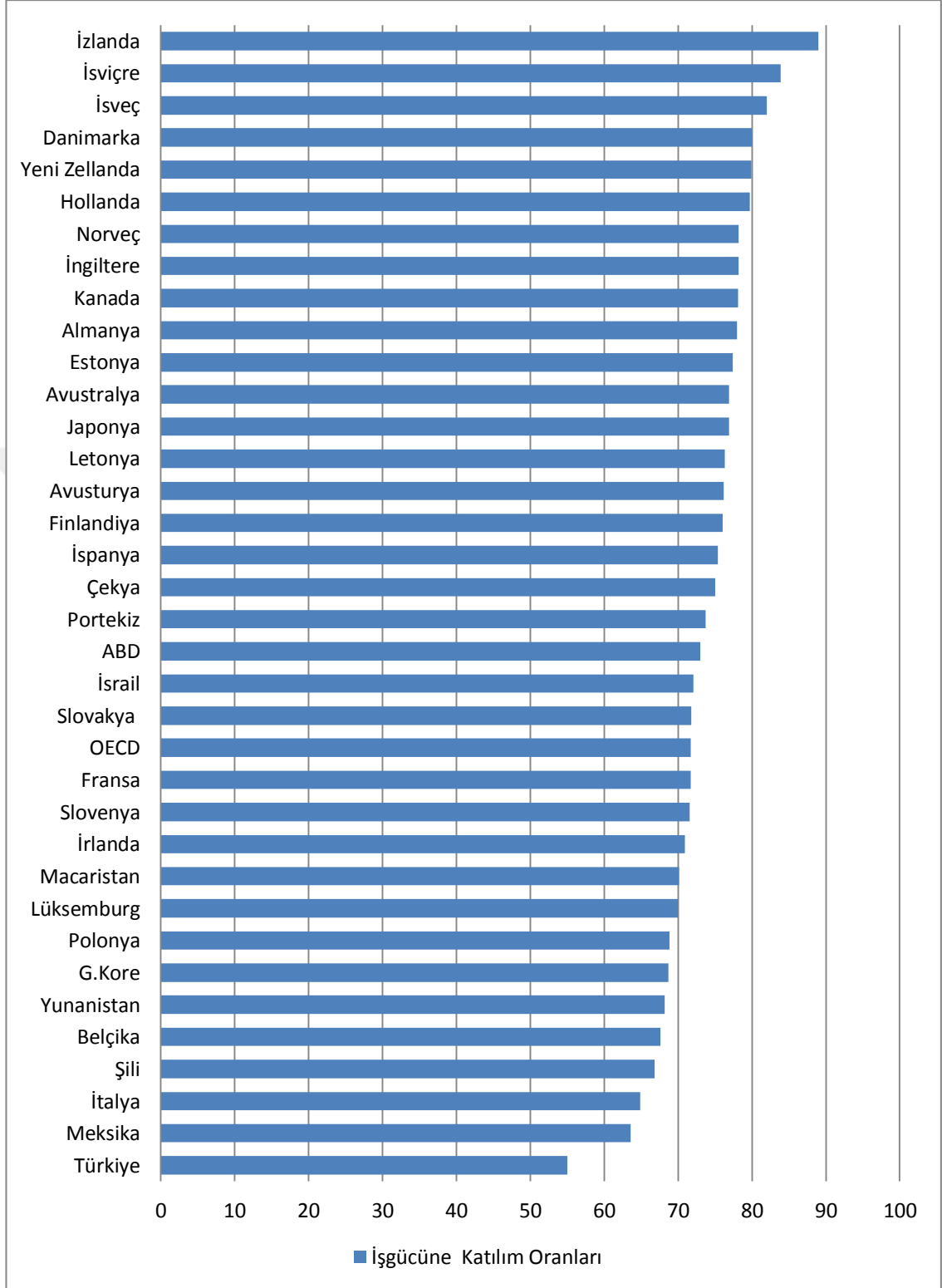
Tablo 2.1. Kurumsal Olmayan Sivil Nüfusun Yıllar ve Cinsiyete göre İşgücüne Katılım Oranları

15+yaş	(%)	<i>Erkek</i>			<i>Kadın</i>		
		<i>Toplam</i>	<i>Kent</i>	<i>Kır</i>	<i>Toplam</i>	<i>Kent</i>	<i>Kır</i>
2000	49,9	70,9	77,9	73,7	17,2	40,2	26,6
2001	49,8	70,6	76,4	72,9	17,4	41,7	27,1
2002	49,6	69,8	74,5	71,6	19,1	41,4	27,9
2003	48,3	68,9	72,9	70,4	18,5	39,0	26,6
2004	46,3	69,1	73,3	70,3	17,7	36,7	23,3
2005	46,4	70,0	72,0	70,6	18,7	33,9	23,3
2006	46,3	69,3	71,3	69,9	19,5	33,1	23,6
2007	46,2	69,3	71,0	69,8	19,8	32,5	23,6
2008	46,9	69,5	71,6	70,1	20,8	32,9	24,5
2009	47,9	69,9	72,0	70,5	22,3	34,6	26,0
2010	48,8	70,4	71,6	70,8	23,7	36,3	27,6
2011	49,9	71,0	73,3	71,7	24,8	37,5	28,8
2012	50,0	71,0	71,2	71,0	26,1	36,9	29,5
2013	50,8	71,6	71,2	71,5	28,0	36,7	30,8
2014	50,5	-	-	71,3	-	-	30,3
2015	51,3	-	-	71,6	-	-	31,5
2016	52,0	-	-	72,0	-	-	32,5
2017 (Mart)	52,2	-	-	71,9	-	-	32,9

Kaynak: TÜİK³²

³² 2014 yılından sonra kent ve kır ayrımı hesaplaması kaldırılmıştır. Bunun bir sebebi de; büyükşehir belediyelerinin yetki alanlarını genişleten yasanın yürürlüğe girmesi sonucu kent ve kır alanlarını tanımlamanın oldukça güçleşmiş olmasıdır.

Grafik 2.3. OECD Verilene Göre Ülkelerin İşgücüne Katılım Oranları

Kaynak : OECD

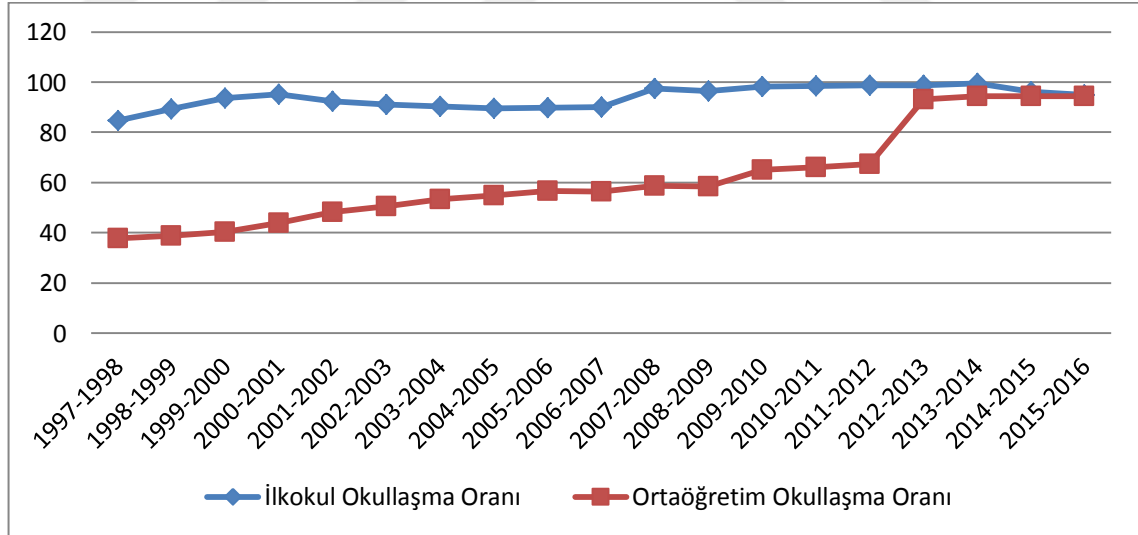
Yukarıdaki grafikte de görüldüğü üzere Türkiye, OECD ülkeleri ile kıyaslandığında, işgücüne katılım oranının en düşük düzeyde seyrettiği ülke konumundadır. Genel işgücüne katılım oranı OECD genelinde yüzde 70'ler düzeyinde

seyrederken, Türkiye’de bu oran yaklaşık yirmi puan daha aşağıda yer almaktadır. Türk işgücü piyasasında işgücüne katılım ve istihdam oranlarının cinsiyete ve kent-kır ayrımına göre büyük farklılıklar gösterdiği de söylenebilir. Kırsalda işgücüne katılım oranı kente göre daha yüksek olmakla birlikte toplamda erkek işgücüne katılım oranı kadın işgücüne katılım oranından oldukça yüksektir.³³

Tablo 2.1.’de de görüldüğü üzere ülkemizde genel işgücüne katılım oranlarında bir artış eğilimi vardır. Bu demografik açıdan bakıldığında beklenen bir durumdur. Bu tabloda dikkat çeken veriler ise erkek ve kadın işgücüne katılım oranlarında karşımıza çıkmaktadır.

Kentli erkeklerin işgücüne katılım oranları hemen hemen aynı bantta sabit kalırken kırsalda yaşayan erkek işgücünde gözle görülür bir azalma yaşanmıştır. Bu durumun bir sebebi de üniversite sayısının artması, buna bağlı olarak eğitim sürelerinin uzaması ve kırsala geri dönüşlerin azalması olabilir.³⁴ Erkeklerin genel işgücüne katılım oranları ise belirli bir dönem azalma eğilimi gösterdikten sonra incelediğimiz dönemin ortalarında yükselme eğilimine girmiştir. Bu durum bize yıllık erkek aktif nüfus artışının, işgücü artış hızına göre daha hızlı arttığını göstermektedir.

Grafik 2.4. Net Okullaşma Oranı

Kaynak: TÜİK

Erkeklere paralel olarak kırsalda bulunan kadın işgücünün de benzer sebeplerden ötürü azalma eğiliminde olduğu söylenebilir. Kentte yaşayan kadın işgücünün işgücüne katılım oranları ise dikkat çekicidir. Verilere göre kentli kadınların işgücüne katılımları

³³ Maliye Bakanlığı Araştırma Raporu, *a.g.e.*, s.6

³⁴ “10 Yılda Üniversite Sayısı Kaç Oldu”, <http://www.hurriyet.com.tr/10-yilda-universite-sayisi-kac-odu-2898266>, (09.02.2017)

her yıl artmaktadır. Yine yukarıdaki grafikten de anlaşılacağı üzere okullaşmanın burada önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Yani okullaşma kentte işgücüne katılımı pozitif bir etki yaparken kırsalda tam tersi negatif bir etki oluşturmaktadır. Hepsi birlikte değerlendirildiğinde genel olarak kadın işgücü istikrarlı bir yükseliş trendi içerisindedir.

Her ne kadar kente ve kırsala etkisini direk olarak göremesek de, okullaşmanın işgücüne etkisini desteklemesi açısından 2013 verileri bir örnek olarak alınabilir. 2013 yılı verilerine göre en az üniversite eğitim düzeyine sahip fertlerin işgücüne katılım oranı yaklaşık %80 seviyesinde iken lise ve altı eğitim seviyesine sahip fertlerin katılım oranı %46,7 düzeyindedir. Bu fark göz önünde bulundurulduğunda ülkedeki eğitim seviyesinin yükselmesi ülke genelindeki işgücüne katılım oranlarını yukarı yönlü etkileyecektir.³⁵ Tabii burada her işgücüne katılan insanımızın niteliğine uygun işlerde çalıştığını, işinden memnun olduğunu ya da devamlı bir işte çalıştığını söylemek oldukça zordur.

Genel olarak bakıldığında nüfusu etkileyen bir durumun işgücünü de direk olarak etkileyebileceği söylenebilir. Buradan hareketle doğum oranlarında yaşanacak bir değişimin nüfus artış hızını, dolayısıyla işgücünü etkileyebileceğini görülür. Bu ihtimalde Türkiye ile alakalı tahminlerin değişmesine yol açabilir. Ayrıca yaşam sürelerinin uzaması, sağlık hizmetleri ve sosyal hizmetlerde yaşanacak değişimler ileriye yönelik tahminlerde değişiklikler olmasına neden olabilir. Sonuç olarak işgücü piyasamızın yapısal özellikleri olarak aşağıdaki durumlar ortaya çıkmaktadır;

- Kadın işgücüne katılım oranı arttıkça gelişmiş ülkeler düzeyinde işgücüne katılım oranlarına ulaşılabilir. Aksi halde işgücü oranı düşük seyretmeye devam edecektir. Kadın işgücü oranındaki artış eğilimi bu açıdan umut vermektedir.
- Nüfus artış hızına bağlı olarak artan genç nüfusun sürekli bir şekilde işgücü piyasasında baskı oluşturması ve buna bağlı gerçekleşen yüksek işsizlik karşımızda sorun olarak durmaktadır.
- Kırsalda yaşayanlar yani tarım sektörü içerisinde kabul edilen kesim hala işgücü piyasasında büyük bir yer tutmaktadır.

³⁵ E. Ceritoğlu-O. Eren, “İşgücüne Katılım Oranı Öngörülerini”, *TCMB Ekonomi Notları*, 2015/7, Ankara, s.2.

- Her ne kadar okullaşma oranı ve eğitim süresi artsa da hala bu durumun etkilemediği büyük bir kesim mevcudiyetini korumaktadır.

2.2.2. Geçmişten Günümüze İstihdamın Yapısında Yaşanan Değişimler

(Sektöre Göre, İşteki Duruma Göre, Eğitime Göre, Cinsiyet Göre, Çalışma Sürelerine Göre)

1962-1980 yılları arasında ithal ikameci politikalara bağlı olarak uygulanan, sermaye yoğun teknolojileri özendirici yüksek değerlenmiş döviz kuru politikası sonucunda sanayi alanında yapılan yeni yatırımların istihdam etkisi zayıflamıştır. Aynı dönemde tarım ve hizmetler sektörünün istihdam etkinliği sanayi sektörünün istihdam etkinliğinin üzerinde gerçekleşmiştir. İstihdam açısından olumsuz olan bu durum aslına bakılırsa bahsi geçen dönemde verimliliğin arttığını göstermektedir. Ancak 1980 yılından sonra bu durumun aynı şekilde devam ettiğini söylemek oldukça güçtür.³⁶

Tablo 2.2. Bazı Yıllara Göre İstihdamın Sektörel Dağılımı

SEKTÖRLER	1962	1978	1991	1999
Tarım	77,0	61,2	49,3	45,8
Endüstri (İmalat & İnşaat)	10,3	16,5	20,8	20,5
Hizmetler	11,0	20,4	29,9	33,7

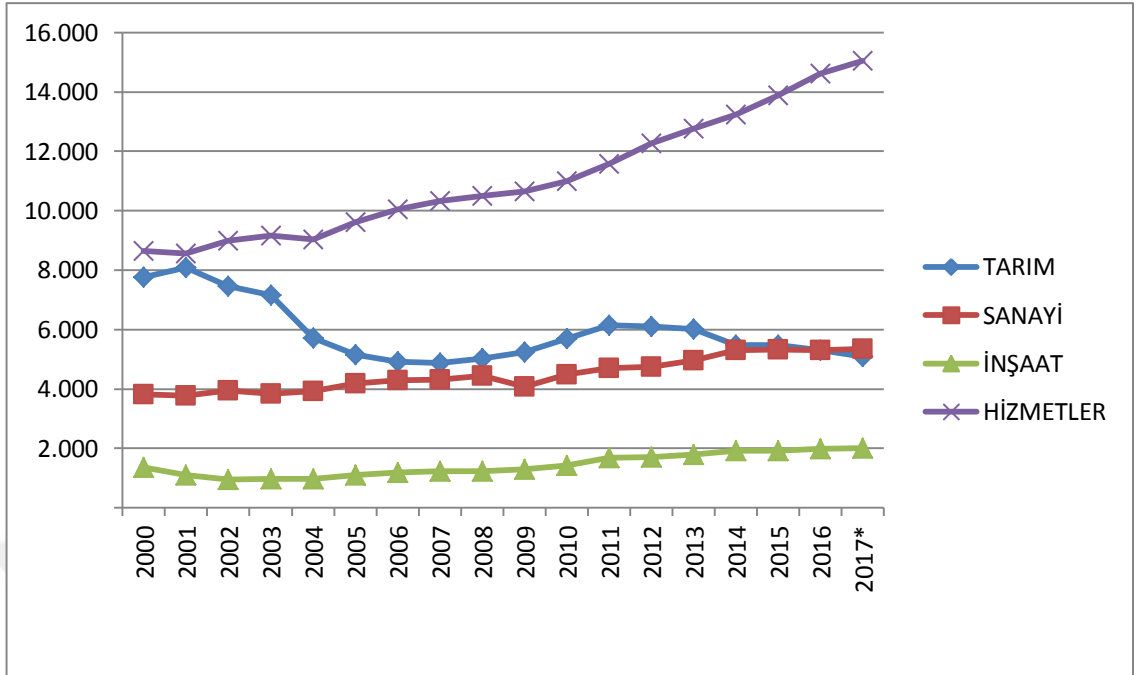
Kaynak : DİE, Ercan Tatlıdil ve Yota Xanthocou, *a.g.m.*'den naklen

Bununla beraber yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere 1962 yılından 2000 yılına kadar olan dönemde tarımda çalışan insanların azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. Ancak bu eğilimin sağlıklı bir yapıda ilerlediğini söylemek oldukça zordur. Çünkü tarımdan ayrılan nüfus özellikle erken kapitalistleşmiş ülkelerde önce sanayi sektörüne daha sonra hizmetler sektörüne kaymaktadır; ülkemize baktığımızda ne yazık ki bu sürecin bu şekilde ilerlemediği açıktır. Tarımdan ayrılan nüfus kente akın etmiş ancak vasıfsız olduğu için vasıf gerektiren imalat sektöründe yer bulamamıştır. Bu durumda ya işsizliğe neden olmuş ya da vasıf gerektirmeyen hizmet sektöründeki işlere yönelmiştir. Bahsedilen dönemde özellikle eğitim konusunda ve eğitimin bir alt başlığı olan “Yaşam Boyu Öğrenme” konusunda yeterli düzeyde politika uygulanmamasının bu sorunu derinleştirdiği söylenebilir.³⁷

³⁶ Hüseyin Şahin, “Türkiye’de İstihdam Sorununun Nedenleri Ve Çözüm Yolları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.:43, Prof.Dr.S.F.Ülgener’e Armağan, İstanbul, 1987, s.335-345.

³⁷ Ercan Tatlıdil-Yota Xanthocou, “Türk İşgücünün Yapısı ve Avrupa Birliği İstihdam Politikaları”, *Ege Akademik Bakış*, 2002, 2(2)

Grafik 2.5. +15 Yaş İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İktisadi Faaliyet Kolları (x1000 kişi)

Kaynak: TÜİK

Tüm bunlarla birlikte hem tabloda hem de grafikte görüldüğü üzere 2000’li yıllara kadar tarım sektörünün toplam istihdamda ki payının beklenenin üzerinde yüksek seyrettiği söylenilebilir. Bunda özellikle bir önceki başlıklarda bahsettiğimiz krizler, yüksek enflasyonlu dönemler ve diğer konjonktürel sebeplerin etkisi olabilir. 2000’li yıllarla birlikte bu durumun tersine döndüğünü görüyoruz. Grafikte görüldüğü üzere tarımın toplam istihdamda payı küresel kriz dönemi haricinde hep düşme eğilimi içinde olmuştur. Bunun yanında sanayi, inşaat ve hizmetler sektörlerinin istikrarlı bir artış içerisinde olduğu söylenebilir. Burada dikkati çeken hizmetler sektöründe yaşanan aşırı artıştır. Yani tarımdan ayrılan kesimin büyük çoğunluğu anlaşılıyor ki hizmetler sektöründe iş bulmuşlardır. Sanayide ki artış önemli olsa da beklenin altındadır.

Diğer grafiğe geçmeden tarım sektörü ile alakalı bir konuya daha değinilmesi gerekmektedir. Normalde erken kapitalistleşen ülkelerde tarım sektörünün istihdamdaki payı azalırken tarım sektörünün verimliliği artma eğilime girmiştir. Ancak ülkemizde ne yazık ki bu durum söz konusu değildir. 2000’li yıllara kadar tarımda kendi kendine yeten ülke konumundan ithalatçı ülkeye dönmüştür. Yani verim artmamış ve tarım kesiminde yoksulluk derinleşmeye başlamıştır. Üstelik kriz dönemlerinde insanların bir kısmının tekrar tarım sektörüne kayması hala bazı eşikleri aşamadığımızın göstergesidir.³⁸

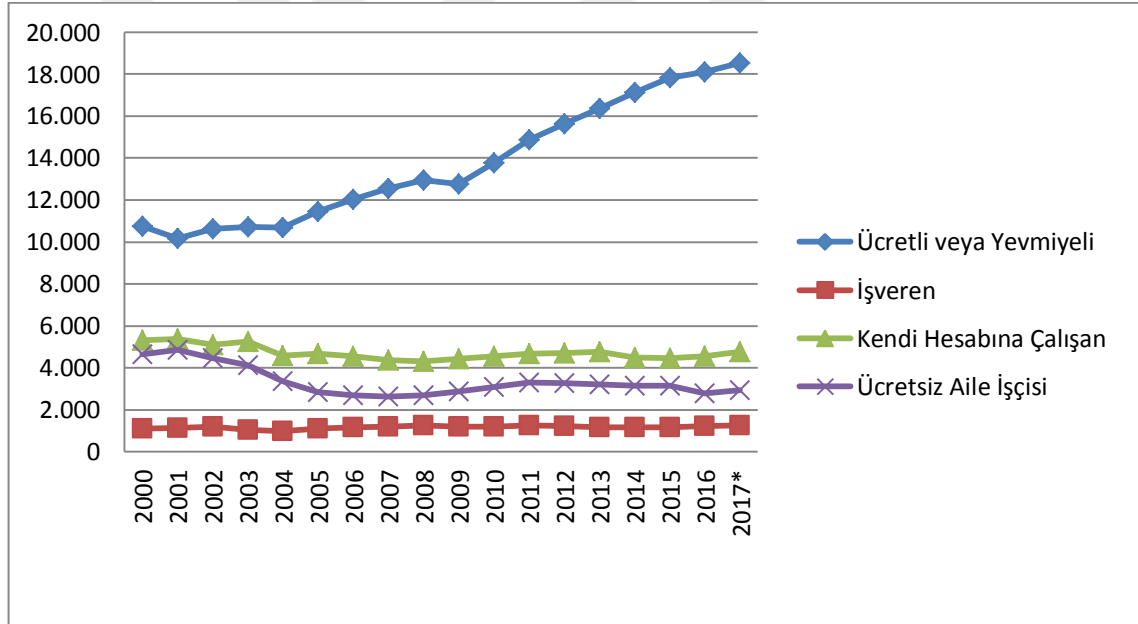
³⁸ Özlem Durgun, “Tarımsal İstihdamda Çözüm Devam Ediyor Mu?”, *Marmara Üniversitesi İ.B.B. Dergisi*, C.:13, Sayı:2, 2012, s.129-144.

Günümüzde tarım sektörü %19,5 (Yaklaşık 5,5 milyon) oranıyla, sanayi sektörü ile aynı oranda istihdam sağlamaktadır. Ancak gelirden diğer sektörler kadar daha az pay almaktadır. 2000’li yıllarda tarımda kendi kendine yeten ülke konumundan ithalatçı ülke konumuna gelinmiştir. 2001 Krizi sonucunda IMF ve Dünya Bankası ile imzalanan anlaşmaların bu durum üzerindeki etkileri de tartışılmaktadır.³⁹

Aynı zamanda sanayi sektöründe de çalışan kişi başı verimliliğin arttığı söylenememektedir. Bu sektörde verimlilik dalgalı bir seyir göstererek artmakla beraber istenilen düzeyde gerçekleşmemiştir.⁴⁰

İnşaat sektöründe istihdam az görünmekle beraber etkilediği alt sektörle düşünüldüğünde diğer sektörlerle göre görece daha sağlıklı bir gelişim gösterdiğini söyleyebiliriz. Hizmetler sektörü ise aşırı yükseliş trendini, istihdam edilenlerin eğitim seviyesi ve işteki durumuna göre değerlendirmekse daha sağlıklı olacaktır.

Grafik 2.6.+15 Yaş İstihdam Edilenlerin İşteki Durumu (x1000 Kişi)⁴¹

Kaynak: TÜİK

³⁹ Konu ile ilgili bkz.: Cemal Doğan, “Dünya Bankası Kredileriyle Destekli Tarım Projelerinin Türk Tarımına Etkileri”, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara,2013 ; Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Cenevre Tarım Çerçevesine İlişkin Çalıştay, Değerlendirme ve Sonuç Bildirisi, *TEMA Vakfı*,2004

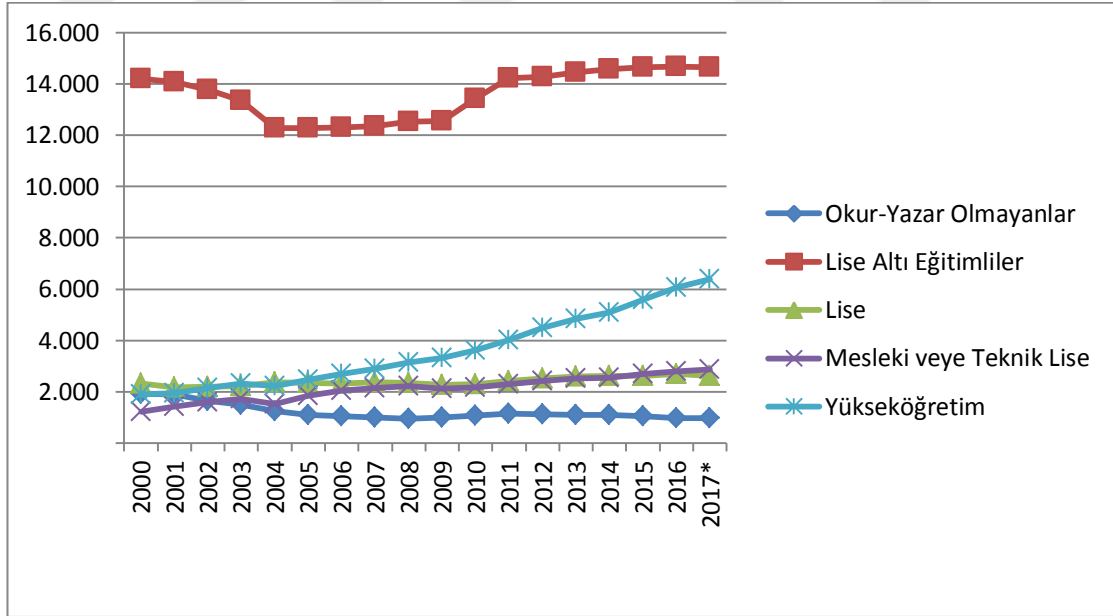
⁴⁰ Konu ile ilgili bkz.: Tevfik Güngör, “Çalışan Kişi Başı Verim Artmıyor”, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/calisan-kisi-basi-verimlilik-artmiyor/23386>, (03.02.2017); “Üç Aylık Verimlilik İstatistikleri 2016 Yılı Birinci Dönemi Açıklandı”, <https://anahtar.sanayi.gov.tr/tr/news/uc-aylik-ulusal-verimlilik-istatistikleri-2016-yili-birinci-donemi-aciklandi/5295>, (03.02.2017)

⁴¹ **Not:** 2004 yılı öncesi verilerinde “Ücretli” ve “Yevmiyeli” ayrı başlıklar altındadır diğer yıllarda ise “Ücretli veya Yevmiyeli” olarak tek başlık altına alınmışlardır. 2004 yılı öncesi dönemin grafik aralığı bu iki başlığın toplamından yola çıkılarak oluşturulmuştur.

İstihdam edilenlerin işteki durumuna baktığımızda yine bir grubun yıllar içinde diğer gruplardan daha fazla öne çıktığını görmekteyiz. Bu grup “ücretli veya yevmiyeli” olarak ele alınan gruptur. Bu şekilde çalışanların sayısı 19 milyona yaklaşmaktadır. “Kendi Hesabına Çalışan” ve “Ücretsiz Aile İşçisi” şeklinde istihdama katılan bireylerin bir kısmı “ücretli veya yevmiyeli” çalışan grubuna kaymakla beraber istihdama yeni katılanların daha çok “ücretli veya yevmiyeli” çalışma şeklini tercih ettiklerini söyleyebiliriz. “Ücretsiz Aile İşçisi” grubu daha çok tarımsal kesimi kapsamaktadır ve genel olarak “vasıfsız işçi” durumundadır. Buradan hareketle kırsal kesimden kente göçün sonucunda, bireylerin vasıf gerektirmeyen işlerin daha geniş yer bulduğu inşaat ve hizmetler sektöründe istihdam edildiği söylenebilir. Burada hemen belirtelim ki “ücretli veya yevmiyeli” istihdamın büyüme oranları üzerinde ülkemiz bazında önemli bir etkisi olduğu düşünülmektedir.⁴²

1980’li yıllardan günümüze istihdam edilen bireylerin, eğitim durumlarına baktığımızda neredeyse tüm dönemlerde aynı eğilimler ve benzer grafikler karşımıza çıkmaktadır. Lise altı eğitimlilerin istihdam içerisindeki payı hep yüksek seyretmekte, okur-yazar olmayanların payı düşmekte ve yükseköğretimden mezun olanları payı artmaktadır. Yükseköğretim oranlarının yaşanan krizlerden sonra daha hızlı arttığı görülmektedir. Yani krizlerle birlikte beşeri sermayeye verilen önemde artmıştır.⁴³

Grafik 2.7.+15 Yaş Eğitim Durumuna Göre İstihdam Edilenler (x1000 Kişi)

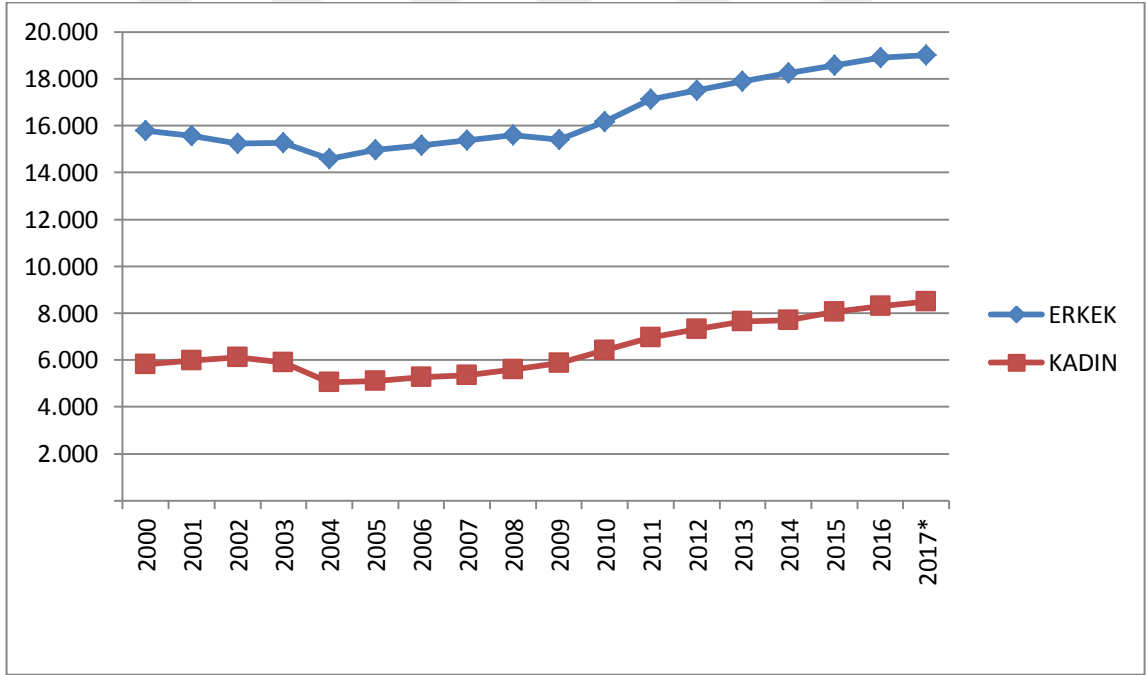
Kaynak: TÜİK

⁴² Yasemin Özerkek, “Türkiye’de Ücretli İstihdam ve Büyüme”, *Marmara Üniversitesi İ.B.B. Dergisi*, C.:16, Sayı:1, 2014, s.215-227

⁴³ Nusret Ekin, *Türkiye’de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları*, İTO Yayınları, İstanbul, 2000, s.222-223; A.Tayfur Akcan, “1980 Sonrası Türkiye’de Uygulanan Politikaların İşsizlik Üzerine Etkileri Ve İşsizliğin Belirleyicileri Üzerine Ampirik Analiz”, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2016, s.112.

2000’li yıllar ile beraber benzer eğilimlerin devam ettiğini görmektedir. Lise altı eğitilmiş bireyler istihdam içerisindeki en büyük grubu oluşturmaktadır. Yükseköğretim görmüş bireylerin payı her yıl istikrarlı bir şekilde artarken lise ve dengi öğrenim gören bireylerin istihdam içerisindeki durumu hem dalgalı hem yavaş artan bir eğilim izlemektedir. Okuma-yazma bilmeyen bireylerin payı ise dalgalı olmakla birlikte her yıl azalmaktadır. Yükseköğretimin özellikle 2000’li yıllarda diğer gruplara fark açarak artmasının temel nedenlerinden biri de şüphesiz ülke genelinde üniversiteleşmede yaşanan artıştır.⁴⁴ Tüm bunlardan hareketle, artış eğiliminde olan dört eğitim seviyesinin ikisinin yani lise altı eğitilmişler ve yükseköğretim mezunlarının genel istihdam içinde yaklaşık 22 Milyon kişiyle başı çektiği görülebilir. TÜİK’in meslek grubu verileri sektörler bazında yeterli bir öngörü oluşturmasa da bu 22 Milyon kişinin büyük bir bölümünün “Hizmetler” sektöründe çalıştığı anlaşılmaktadır. Yani hizmetler sektöründe istihdamın büyük bir bölümün vasıf gerektirmeyen işlerde çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu durumda diğer tüm sektörlerde olduğu gibi verimi düşürmekte ve ekonomik büyümenin niteliğini sorgulanır hale gelmektedir.

Grafik 2.8.+15 Yaş İstihdamın Cinsiyete Göre Dağılımı (x1000 Kişi)

Kaynak: TÜİK

Grafikte görüldüğü üzere istihdamda erkeklerin payı oldukça yüksektir. Erkekler kadınların iki katından daha fazla bir oranla istihdamdan pay almaktadır. İşgücüne

⁴⁴ “10 Yılda Üniversite Sayısı Kaç Oldu”, <http://www.hurriyet.com.tr/10-yilda-universite-sayisi-kac-oldu-22898266>, (09.02.2017)

katılım verileriyle karşılaştırınca bu beklenen bir orandır ancak olması gereken olduğu söylenemez. Yine de yıllar itibariyle kadın istihdamının istenen oranda olmasa da arttığı gözlemlenmektedir. Bu olumlu durumun eğitim seviyesindeki artışın bir yansıması olduğu söylenebilir.

Çalışma saati verilerini incelediğimizde; geçen yılsonu itibariyle ülkemizde tek işi olan bir birey haftalık ortalama olarak 46,4 saat çalışmaktadır. 2015 yılı için bu veri 46,7 saattir. Bu açıdan bakıldığında az da olsa olumlu bir gelişme yaşandığı söylenebilir. Ancak ek işi olanlarda bu veri, her iki yıl için 57,7 saattir.

Çalışma saati verisini cinsiyet bazlı ayrıldığında erkeklerin 2015 yılı için haftada ortalama 49,3 saat ve 2016 yılı için 48,9 saat çalıştığı görülmektedir. Kadınlarinsa her iki yıl içinde haftada ortalama 40,6 saat görülmektedir.

Sektörel bazda baktığımızda ise her iki yıl içinde benzer verileri görmektedir. Her iki yılda da inşaat sektörü haftalık 49 saati aşan süreyle ilk sırada yer almaktadır. Onu 48 saati aşan sürelerle sırasıyla sanayi ve hizmetler sektörleri takip etmekte, tarım sektörü ise haftalık 39 saate yaklaşan bir süre ile son sırada yer almaktadır.

Meslek bazında bakıldığında da her iki yıl için yine benzer oranlar ve sıralamalar karşımıza çıkmaktadır. Verilere göre her iki yılda da en fazla saat çalışan meslek grubu olarak karşımıza çıkan kesim “Hizmet ve Satış Elemanları”dır. Bu mesleği yapan bireyler haftalık 52 saati aşan sürelerle çalışmaktadır. Bu grubu yine her iki yılda 52 saate varan süreyle yöneticiler takip etmektedir. Sektörel verilere paralel olarak meslek grupları içerisinde yine haftalık çalışma süresi en düşük grup, nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri meslek grubudur.⁴⁵

Ülkemizde çalışma saatleri OECD ortalamalarının üstündedir. Yasal sınır 45 saat olmasına rağmen çoğu çalışan bu saati üstünde mesai yapmaktadır. Bu durumun işsizlik oranlarını olumsuz yönde etkilediği düşünülmektedir. Bu düşüncenin de boş olduğunu söylemek güçtür. Bazı ülkeler çalışma saatlerini düşürerek üretimde istihdamı, verimi ve kaliteyi arttırmayı başarmışlardır.⁴⁶

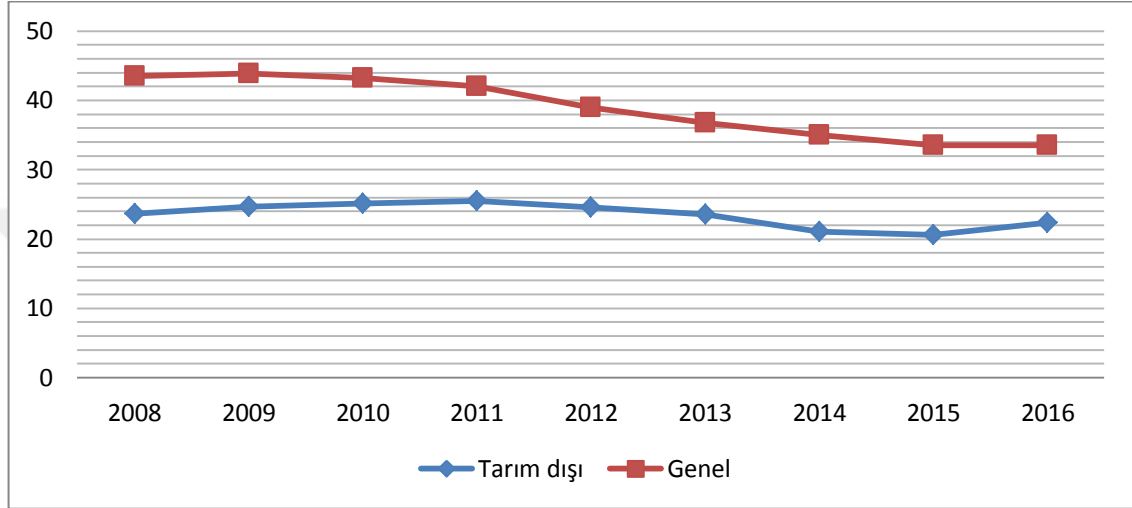
⁴⁵ TÜİK, *Basın Odası Haberleri*, Sayı:86/2016,28 Temmuz 2016; TÜİK, *Basın Odası Haberleri*, Sayı:28/2017, 25 Mayıs 2017

⁴⁶ “Türkiye’nin “Mesaisi” Bitmiyor”, <http://www.businessht.com.tr/ekonomi/haber/1347201-turkiyenin-mesaisi-bitmiyor>, (28.05.2017); “48 Saat Yerine 38 Saat Çalışılsa İşsizlik Düşer”, <https://www.haberler.com/basbakan-yardimcisi-mehmet-simsek-47-saat-yerine-8296923-haberi/>, (28.05.2017); “İsveç Günlük Mesai Saatlerini 8’den 6’ya Düşürüyor”, <http://tr.euronews.com/2016/10/06/isvec-gunluk-mesai-saatlerini-8-den-6-ya-dusuruyor>, (30.05.2017); “İsveç’te Çalışma Saatleri Azalınca Kalite Ve Verim Arttı”,

İşsizlik konusuna geçmeden Türkiye’de günümüzde de önemli bir sorun olmaya devam eden kayıt dışı istihdama da göz atmak konun bütünlüğü açısından yararlı olacaktır.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin karşılaştıkları en önemli sorunlardan biri de kayıt dışı istihdam sorunudur. Türkiye’de kayıt dışı istihdam oranı aşağıdaki grafikte de görüldüğü üzere %30’lar civarında seyretmektedir.

Grafik 2.9. Yıllara Göre Kayıt Dışı İstihdam (%)

Kaynak: <http://www.kayitcalisiyorum.com/> ve <http://www.sgk.gov.tr>, (27.05.2017)

Grafikten de anlaşılacağı üzere kayıt dışı istihdamın büyük bir bölümü tarım sektöründedir ve sektörel olarak kayıt dışı istihdam oranı %80’ler civarında seyretmektedir. Sanayi ve hizmet sektörlerinin %20-30 bandında dalgalanmaktadır. Kadınların erkeklerden daha çok kayıt dışı çalışmayı tercih etmekte ve okuma-yazma bilmeyen bireylerin kayıt dışı çalışmayı daha çok tercih ettiği görülmektedir. Okuma seviyesi arttıkça kayıt dışılık azalmaktadır. Yaş dağılımında ise 20 yaş öncesi ve 60 yaş sonrası bireylerin yüksek oranda kayıt dışılığa yöneldiği belirlenmiştir.⁴⁷

Türkiye’de kayıt dışı istihdama neden olan faktörler ise kısaca; hızlı nüfus artışı, işsizlik, kentleşme ve iç göç, yabancı işçiliği, çocuk işçiliği gibi sosyal nedenler; enflasyon, işletmelerin yapısı, rekabet gücü, emek piyasasındaki yapısal değişim ve standart dışı çalışma biçimleri, istihdamın sektörel yapısındaki değişimler gibi ekonomik nedenler; vergi sistemi, ücretler üzerindeki yasal kesintiler, çalışma yasaları,

<http://tr.euronews.com/2017/01/04/isvec-te-calisma-saatleri-azalinca-kalite-ve-verim-artti>, (30.05.2017); “Euro Bölgesi İstihdamı Artarken Çalışma Saatleri Düşüyor”,

<http://tr.euronews.com/2016/09/22/euro-bolgesi-istihdami-artarken-calisma-saatleri-dusuyor>, (30.05.2017);

⁴⁷ “Kayıt Dışı İstihdam Nedir?”, <http://www.kayitcalisiyorum.com/kayit-disi-istihdam-nedir>, (27.05.2017)

devletin organizasyon yapısından kaynaklanan sorunlar gibi mali ve idari nedenler, şeklinde sıralanabilir.⁴⁸

2.2.3. Geçmişten Günümüze İşsizlikteki Değişimler

(Eğitim, Cinsiyet, Bölgesel, Yaş)

Kurtuluş savaşı sonrası Cumhuriyetin ilk yıllarında işsizlik hızlı bir düşüş eğilimi göstermiştir. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nı seyreden yıllarda %5 bandına yaklaşıp da 1970'lere kadar %2-4 seviyeleri arasında seyretmiştir. 1949-52 yılları arasında %2'nin bile altına gerilediği görülmektedir. İşsizliğin bu kadar az seviyelere de seyretmesinin sebepleri arasında devletin aşırı istihdamla gizli işsizlik oluşturması, kayıt dışı ekonominin oldukça yaygın olması ve konjonktüre bağlı hesaplamada karşımıza çıkan zorluklar olarak sıralanabilir. Hesaplama konusunda diğer ülkelerden farklı bir durumda olunmadığı düşünülmektedir.⁴⁹

Tablo 2.3. Bazı Yıllar İtibariyle İşsizliğin İzlediği Seyir

	<u>1962</u>	<u>1972</u>	<u>1978</u>	<u>1980</u>	<u>1982</u>	<u>1985</u>	<u>1988</u>	<u>1990</u>	<u>1992</u>	<u>1995</u>	<u>1998</u>	<u>2001</u>
İşsiz (x1000)	420	936	1673	1390	1225	1303	1768	1722	1735	1568	1455	1902
İşsizlik Oranı %	3,2	6,2	9,6	7,9	6,9	7,0	8,7	8,2	8,1	6,9	6,3	8,5

Kaynak: DİE Hanehalkı ve İşgücü Anketi Sonuçları ve DPT Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-1992⁵⁰

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere 1970'li yıllardan günümüze değin işsizlik neredeyse devamlı bir yükseliş trendindedir. Bu yıllardan günümüze ülkemizin nüfusu artmış ve buna bağlı olarak istenilen oranda olmasa bile işgücüne katılım oranı da artmıştır. Ancak işgücü başlığında belirtildiği üzere istihdam edebilme kapasitesi nüfus ve işgücü kadar artmamıştır. Yukarıda değinildiği şekilde işgücüne katılma oranımız %52 dolaylarındadır. Bu oranın gelişmiş ülkelerde olduğu gibi %70 seviyelerinde olmasını geçin %60 dolaylarında bile olsaydı günümüz işsizliği, %20'lerin altına inmeyebilirdi. Tüm bu artış hızlarıyla beraber konu ele alındığında, her yıl bir milyona yakın iş imkânı sağlandığında dahi ancak günümüz işsizlik oranlarını muhafaza etmiş olacağımız görünmektedir.⁵¹

⁴⁸ Tuncay Güloğlu-Adem Korkmaz-Murat Kip, "Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış", Sosyal Siyaset Konferansları, 45.Kitap, İstanbul, 2003, s.61-86.

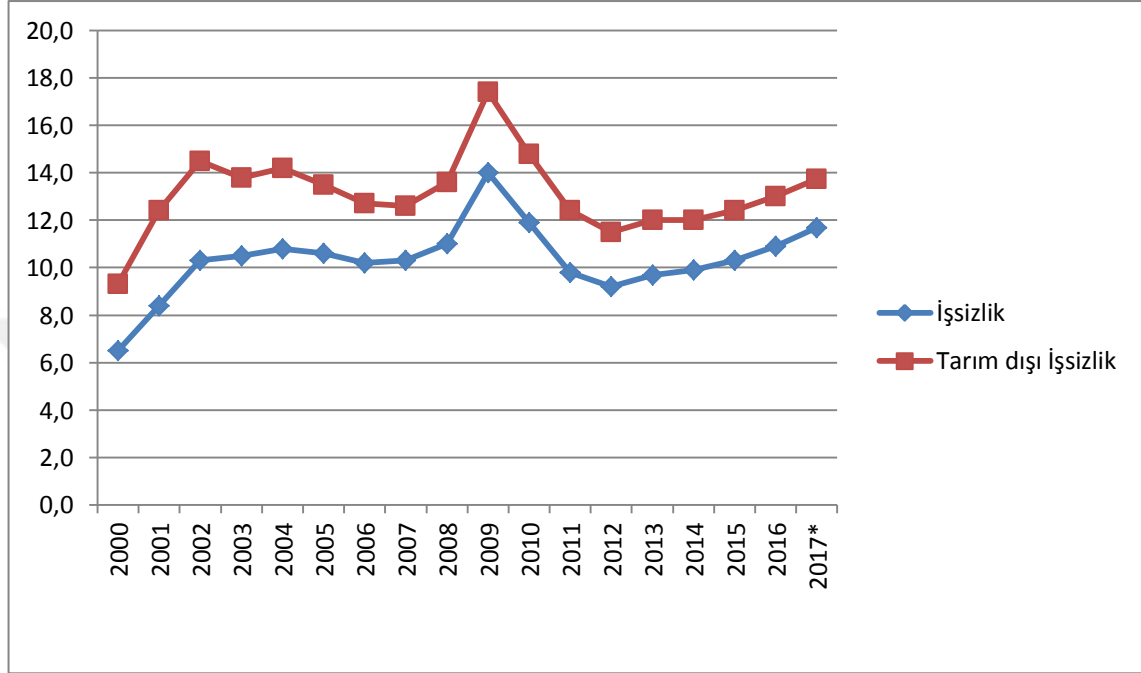
⁴⁹ Tuncer Bulutay, *Employment, Unemployment And Wages In Turkey*, İLO Publications, Ankara, 1995, s.221-262.; Mustafa Kemal Biçerli, *İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikaları*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, s.256.; Alptekin Güney, a.g.e., s141-142.

⁵⁰ Ali Yılmaz, "Türkiye'de İşsiz Nüfus", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:15, Sayı:1, 2005, s.43-56

⁵¹ Allattin Aktaş, "Her Yıl Bir Milyon İş Yarattık, Yoksa İşsizlik Daha Da Artacak", <https://www.dunya.com/kose-vazisi/her-yil-bir-milyon-is-yarattik-yarattik-yoksa-issizlik-daha-da->

Tarihsel olarak tekrar geriye bakıldığında kriz dönemlerinin işsizlik sorunlarını hissedilir derecede derinleştirdiğini görülmektedir. Özellikle doksanlı yılların ikinci yarısında %6'lar seviyesine düşen işsizlik oranı yaşanan ekonomik krizle beraber %8'lerin üzerine fırlamış ve günümüze değin bir daha bu oranı görmemiştir.⁵²

Grafik 2.10.+15 Yaş İşsizlik ve Tarım Dışı İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: TÜİK

2000’li yılların tamamına incelendiğinde, işsizliğin artış eğiliminin devam ettiğini görülmektedir. Grafik 2.10.’a göre işsizlik oranının son yıllarda %10-12 seviyeleri arasında kalmıştır. Bu oran daha öncede belirtildiği gibi 3-4 Milyon arası kayıtlı işsiz insana tekabül etmektedir. Yani 30 Milyon işgücünün ancak 26-27 Milyon civarını istihdam edilebilmektedir. Üstelik bu istihdamın 3,5 Milyona yakını kamu istihdamı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵³ Kamu istihdamının özellikle 2000’li yıllarda nüfus artış hızından daha hızlı arttığını söylemek de mümkündür.⁵⁴

[artacak/355108](#), (03.04.2017), **Not:** Belirtilen bu yaklaşımın eksik noktası diğer değişkenlerin aynı seyrettiği varsayımdır. İşgücüne katılım istihdamda olan nüfusu da kapsadığı için bu oranda yaşanan herhangi bir değişiklik iki orana da yansiyacaktır.

⁵² Burçin Yılmaz Eser-Harun Terzi, “Türkiye’de İşsizlik Sorunu ve Avrupa İstihdam Stratejisi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 30, Ocak-Haziran 2008., s.231.

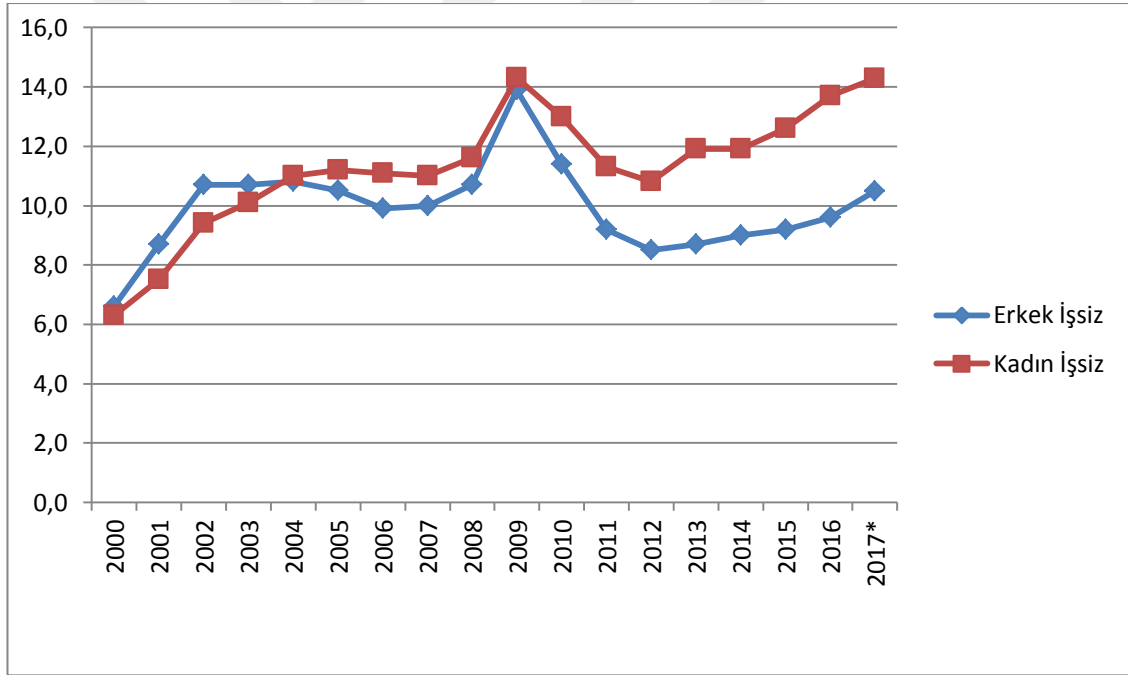
⁵³ “Kamu Personeli İstatistikleri”, <http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistikler/kamu-personeli-istatistikleri>, (03.04.2017)

⁵⁴ “Memur Sayısı Nüfustan Hızlı Artıyor”, http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2010/07/04/memur_sayisi_nufustan_hizli_artiyor, (03.04.2017)

Türkiye için kriz öncesi NAİRU tahmini %9,5'ler civarındadır. Ancak oran bu seviyelere çekilse bile milyonlarca insandan bahsedildiği unutulmamalıdır.⁵⁵ Tarım dışı işsizlik verisi hem diğer başlıklar hem de konu içerisindeki diğer grafiklerle beraber değerlendirildiğinde daha doğru bir sonuca ulaşılabilir ancak bu verinin de oldukça yüksek seyretmesinin olumlu bir gösterge olmadığı dikkate değerdir. Ayrıca işsizlik hesaplamasına katılmayan iş bulma ümidini kaybetmiş 700 bine yakın birey de bu hesaba eklendiği zaman durumun ne kadar ağır bir hale geldiği daha net ortaya çıkmaktadır.⁵⁶

Tüm bunlara ek olarak işsizliğin sadece Türkiye’de değil tüm dünyada artış eğilimi içerisinde olduğu, çalışmayı kabul eden bireylerinde gelişmiş-gelişmekte olan ülke fark etmeksizin düşük ücretlerle çalışmayı kabul eder hale geleceğini ve küresel çaptaki olaylardan grafikte de görüldüğü üzere en çok Türkiye gibi ülkelerin etkilendiğini gözlemlenmektedir.⁵⁷

Grafik 2.11. +15 Yaş Cinsiyete Göre İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: TÜİK

Grafiğe göre oransal olarak kadın işsizliği yüksek görünmektedir ancak rakamsal olarak bakıldığında erkeklerde işsiz sayısı 2 Milyonu aşmışken kadınlarda bu sayı 1,5 Milyon dolaylarında seyretmektedir. Her iki kesimin, 2008 Küresel Krizi’nden

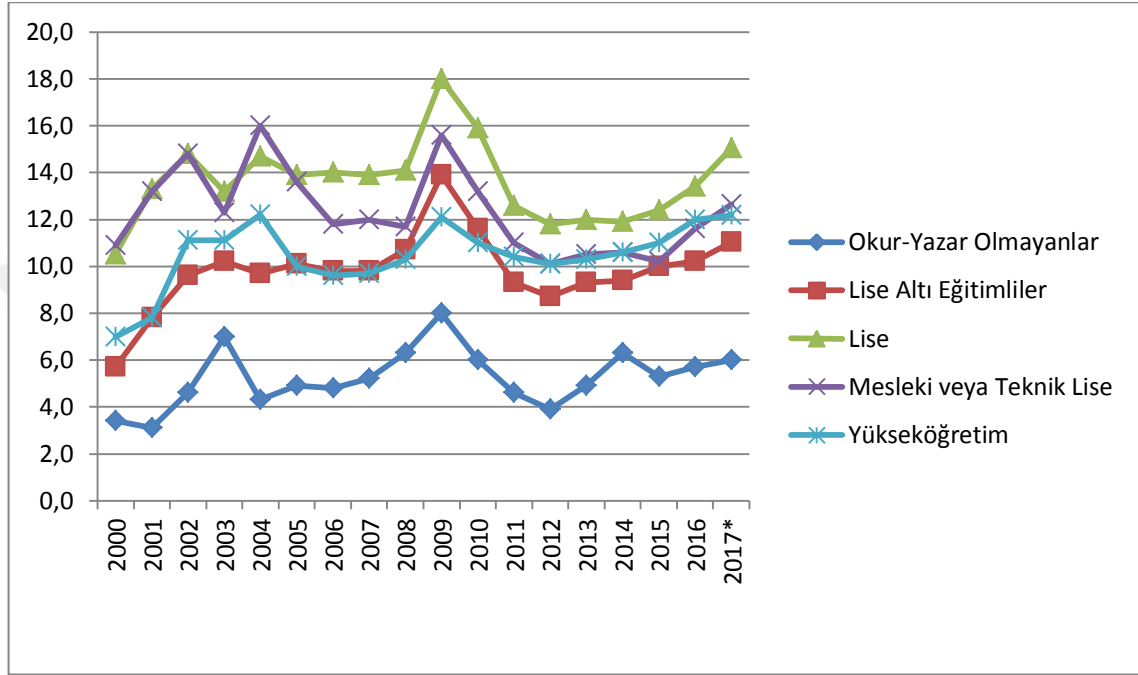
⁵⁵ M.Sinan Temurlenk-Selim Başar, *a.g.m.*, s.71-83.; “June 2013-OECD Annual Projections:NAIRU”, <http://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=48230>, (11.05.2017)

⁵⁶ “635 Bin Kişinin İş Bulma Ümidi Yok”, <http://www.milliyet.com.tr/635-bin-kisnin-is-bulma-umidi-yok--ekonomi-2264715/>, (08.03.2017)

⁵⁷ “Küresel İşsizliğin 2016 Ve 2017 Yıllarında Artması Öngörülüyor”, http://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_446733/lang--tr/index.htm, (06.01.2017)

etkilendikleri görülmekle beraber erkek işsizliği kadın işsizliğine göre daha hızlı bir toparlanma yaşamıştır. Ama özellikle 2012 yılı sonrası her iki kesimde yine artışlar gözlemlenmiştir. Bu artışlardan kadınların daha fazla etkilendiği görülmektedir. Öyle ki kadınlarda işsizlik oranı (2017'nin ilk üç ayı alınmasa bile) 2008 yılı seviyelerine çıkmıştır.

Grafik 2.12.+15 Yaş Eğitim Durumuna Göre İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: TÜİK

Geçmişten günümüze eğitim durumuna bakıldığında diğer grafiklere de benzer şekilde son otuz yıldır benzer eğilimler olduğu anlaşılmaktadır. Genel olarak lise mezunu gençler her zaman işsizliğin en fazla hissedildiği kesim olarak gözlemlenmektedir.⁵⁸

Yukarıdaki grafikte ise asıl dikkat çeken bir başka nokta var. O da istihdamda en yüksek payı oluşturan lise altı eğitimlilerin işsizlik oranlarında da önemli bir büyüklüğünün olması durumudur. Ancak 2008 Krizi dönemi dışında bu grubun işsizlik oranları (2017 ilk üç ayı hariç) hemen hemen aynı kalmıştır. Bu grup 2016 yılsonu itibariyle miktar olarak 1,7 Milyon kişiye karşılık gelmektedir.

Grafikte diğer grupların işsizlik oranları yüksek gibi görünse de miktar bazında yine en ağırlıklı grubun lise altı eğitimliler olduğu söylenebilir. Lise ve meslek liselilerin toplamı 800 bin kadar iken yükseköğretim mezunlarının oranı 800 bini

⁵⁸ Mehmet Hüseyin Bilgin, "Türkiye'deki İşsizliğin Yapısal Analizi", *ÖNERİ (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi)*, Cilt:9, Sayı:19, Ocak 2003, s.137-143.

aşmıştır. Okuma-yazma bilmeyenler ise 60 bin civarındadır. Anlaşılacağı üzere istihdamda en büyük payı alan grup işsizlik rakamlarında da en büyük paya sahiptir.

Yükseköğretim mezunlarında yaşanan işsizlik artışı, başka dikkat çekilmesi gereken noktadır. Görünen o ki bu grupta, yukarıdaki grupla benzer bir yapıya bürünmektedir. Hem istihdamda ki payı hem işsizlik oranlarındaki büyüklüğü her yıl artmaktadır. Yukarıda bahsedilen üniversiteleşmenin bir sonucu olarak bu durumun önümüze geldiği söylenebilir. Aynı zamanda iş bulamayan liseli gençlerin üniversitelere aktarılması ülkemizde işsizliğin ertelenmesi olarak karşımıza çıkmıştır. İşsizliğin ertelenmesi ise bu gençlere bir şey katmamış üzerine gençler “mesleksizlik” problemi ile karşı karşıya kalmışlardır. Bilhassa eğitim politikaları ile bu durumun ortaya çıktığı açıktır.⁵⁹ Özel sektör bu kadar yükseköğretim mezununa iş imkânı tanıma konusunda istekli değildir.⁶⁰ Zaten ülkenin dinamiklerinin de buna uygun olduğu söylenemez. Bırakın yeni mezunları, tecrübeli yükseköğretim mezunlarının bile işsizlik dâhil birçok sorunu aşılmayı beklemektedir.⁶¹

Tüm bunlara mukabil yıllarca eğitim alıp ve hatta çalışıp işsizlik sorunuyla karşılaşan gençler ve diğer bireyler umutsuzluğa kapılmaktadır. Gençlerin umutsuzluğa kapıldığı bir toplumda geleceğe olan güvenle birlikte, eğitime ve eğitilmiş insana verilen değerlerin erozyona uğraması kaçınılmazdır.⁶² Bu yüzden günümüzde üniversitelerin istihdam odaklı bir yapıya bürünmesi için bazı çalışmalar yapılmaktadır.⁶³

2017 yılı yukarıda belirttiğimiz küresel tahminlere uygun olarak gerçekleşmekte yani işsiz sayısı artmaktadır. Türkiye’de de diğer bölümde değinileceği üzere “İstihdam Seferberliği” gibi programlar bu artış karşısında önlem olarak uygulamaya sokulmuştur ancak bu politikaların etkinliği tartışma konusudur.⁶⁴

⁵⁹ Bkz.: Serkan Özbek, “Mesleksizlik Kapsamında Diplomalı İşsizlik Ve Sosyo-Ekonomik Etkileri”, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2014

⁶⁰ “Üniversite Mezunlarına Kapım Kapalı”, <https://www.dunya.com/ekonomi/socar-turkiye-ceosu-yavuz-universite-mezunlarina-kapim-kapali-haberi-285499>, (25.01.2017); “İş Bulamayan Yüksek Lisans Mezununa Çaycı Oldu”, <http://www.memurlar.net/haber/664694/isbulamayan-yukseklisansmezunucaycioldu.html>, (01.05.2017)

⁶¹ Bkz.: Tanıl Bora-Aksu Bora-Necmi Erdoğan-İlknur Üstün, *Boşuna mı okuduk?-Türkiye’de Beyaz Yakalı İşsizliği*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011

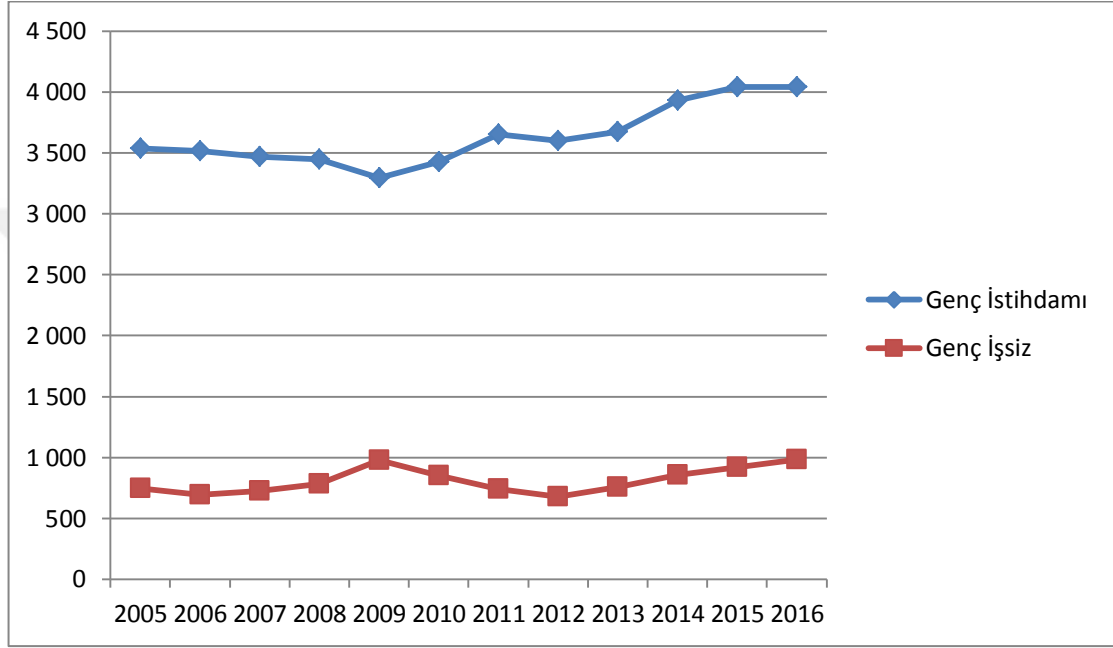
⁶² N.Mütevellioğlu,-M.Zanbak-M.Mert, “İşsizlik, Üniversiteli Gençlik ve Gelecek Bir Alan Araştırmasının Bulguları”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:11,Sayı:1, 2010, s.227

⁶³ Bkz.: “Üniversiteli İşsizlere Yök Çözümü”, <http://www.memurlar.net/haber/667176/universiteli-issizlere-yok-cozumunu.html>, (11.04.2017)

⁶⁴ Alaattin Aktaş, “26 Milyon 672 Bin; Bu Sayıyı Bir Kenara İyi Not Edin”, <https://www.dunya.com/kose-vazisi/26-milyon-672-bin-bu-sayiyi-bir-kenara-iyi-not-edin/358721>, (19.04.2017)

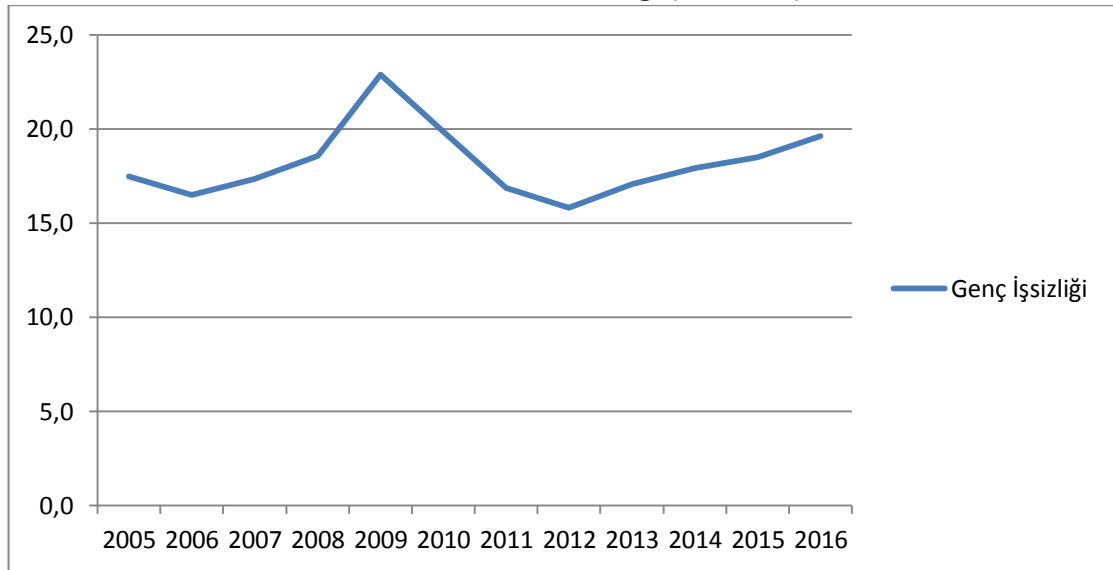
Yükseköğretim mezunu bireylerin ve gençlerimizin karşılaştıkları durumları anlamak için genç işsizliği verilerine bakılması sağlıklı olacaktır. Türkiye’de genç işsizliği son otuz yıldır %15-20 bandında seyretmiştir. Rakamsal olarak, doksanlı yılların ekonomik dar boğazlarının yaşandığı dönemlerde 1 Milyona ulaşan genç işsiz sayısı daha sonra azda olsa gerilemiş ancak son yıllarda grafikte görüldüğü üzere tekrar milyonlu rakamlara ulaşmıştır.⁶⁵ Yani neredeyse tüm işsizlerin üçte biri kadardır.

Grafik 2.13. Genç (15-24 Yaş) İstihdamı ve İşsiz Sayısı (x1000 Kişi)

Kaynak :TÜİK

Grafik 2.14. Genç İşsizliği (15-24 Yaş)

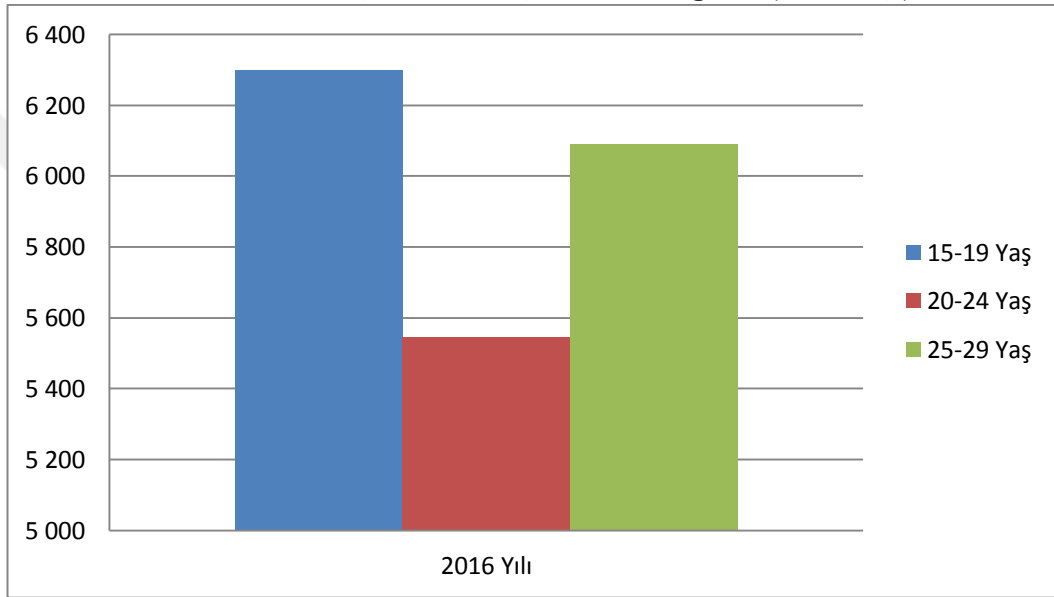

Kaynak: TÜİK

⁶⁵ H.Nur Germir, *a.g.e.*, s.186-188.

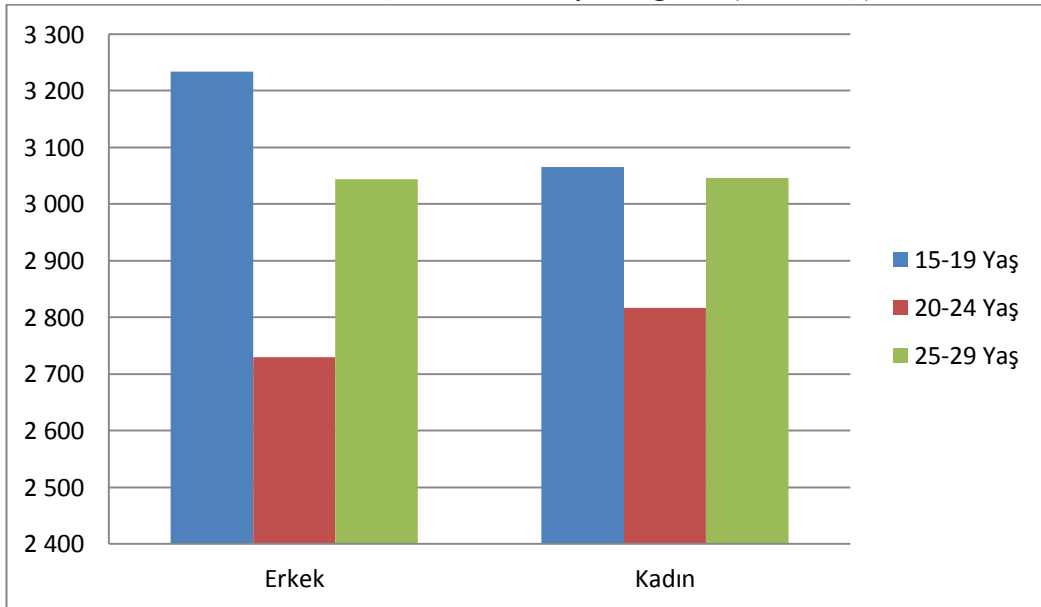
Anlaşılabacağı üzere genç işsizliği diğer tüm grafiklerde de olduğu gibi 2008 Küresel kriz döneminde önemli ölçüde artmış daha sonra son otuz yıldır seyrettiği bant aralığında dalgalanmaya devam etmiştir. Bu hesaba öğrenci olarak eğitimine devam edenler, belirli bir dönemden sonra iş aramayı bırakanlar, hiç kayıt altına alınmamış olanlar ve yaş skalasında bulunmayanlar dâhil değildir. Bu gibi değişkenlerde hesaba katıldığında durumun daha vahim bir hal alacağı açıktır. Aşağıdaki grafiklerde 25-29 yaş aralığında olan bireylerin de dâhil edildiği veriler bize konuyla ilgili daha derin ip uçları vermektedir.

Grafik 2.15. Genç Nüfusun Yaşlara Göre Dağılımı (x1000 Kişi)

Kaynak: TÜİK

Grafik 2.16. Genç Nüfusun Cinsiyet Dağılımı (x1000 Kişi)

Kaynak: TÜİK

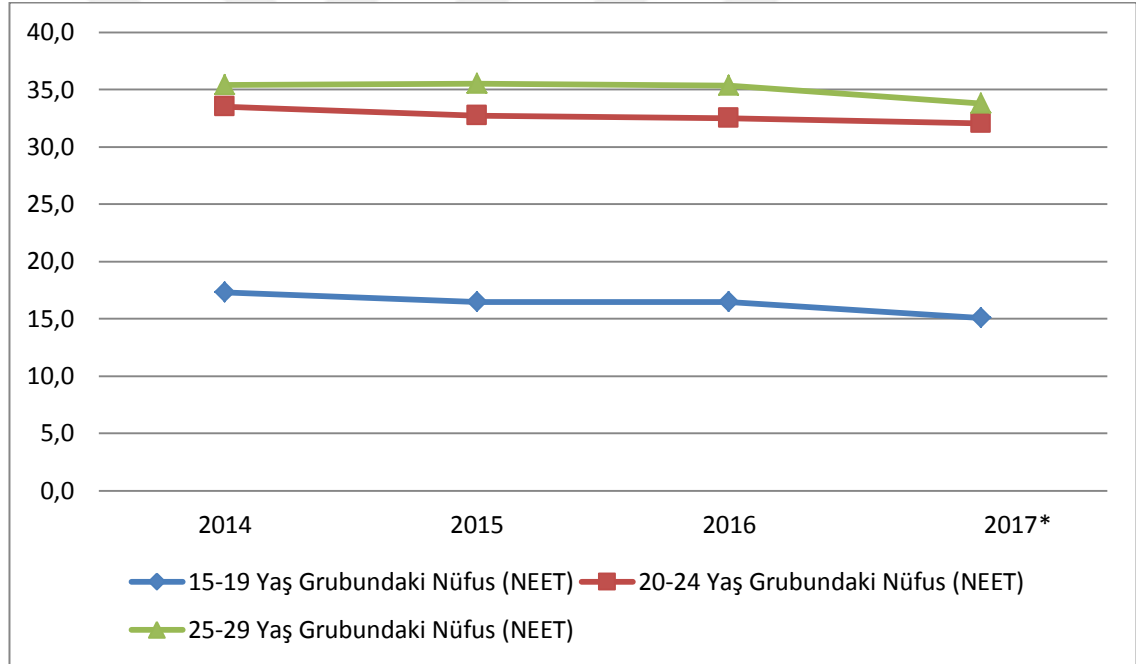
Görüldüğü üzere 25-29 yaş arası grup 15-24 yaş arası gruba dahil edildiğinde durum farklılaşacaktır. Çünkü toplam genç nüfus içerisinde ikinci en büyük grup olarak yer almaktadır. Ne yazık ki bu grup hesaplama dahil edildiğinde durumun ağırlaştığı gözlemlenmektedir. Bu yaş grubu lise-altı ve yüksek öğretimli bireylerin istihdam ve işsizlik yapısına benzer bir nitelik göstermektedir. Yani tabloda görüldüğü üzere hem istihdamda hem de istihdamda ve eğitimde olmayanlar arasında önemli bir yere sahiptir.

Tablo 2.4. Genç Nüfusun Eğitimde ve İstihdamda Olma Durumu

2016 Yılı (x1000 Kişi)	Toplam	Sadece eğitimde olanlar	Sadece istihdamda olanlar	Eğitim ve istihdamda olanlar	Ne eğitimde ne istihdamda olanlar (NEET) ⁶⁶
<u>15-19 Yaş</u>	6 299	3 773	741	748	1 037
<u>20-24 Yaş</u>	5 546	1 194	1 791	760	1 801
<u>25-29 Yaş</u>	6 089	360	2 959	620	2 151

Kaynak: TÜİK

Grafik 2.17. Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olan Gençlerin Oranı

Kaynak: TÜİK

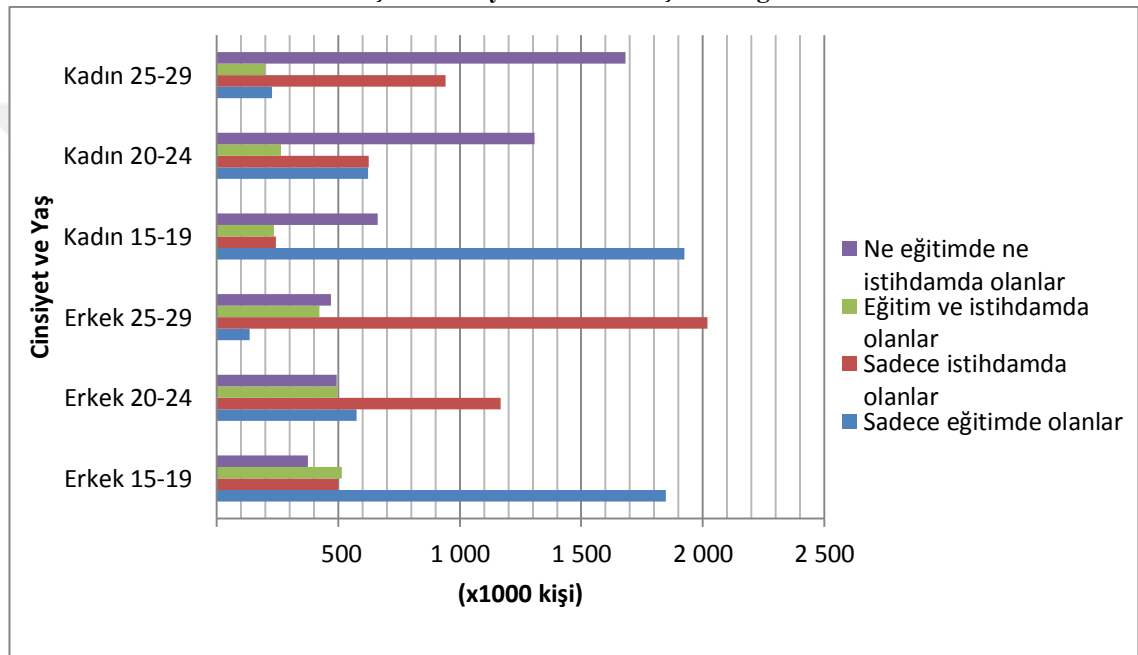
Tam bu noktada ne eğitimde ne istihdamda olmayan gençler konusuna bir parantez açmamız gerekmektedir. Son on yılda özellikle Küresel Kriz'den sonra Avrupa başta olmak üzere tüm dünyada genç işsizliğine daha kapsamlı bakabilmek ve sorunlara daha kalıcı çözümler bulabilmek adına çalışmalar yürütülmüştür. Bu kapsamda gençlerin işsizliklerinin, eğitimde aktif olmama durumlarının ve toplum içerisindeki

⁶⁶ *Ne eğitimde ne istihdamda olanların oranı* : Neither in employment nor in education or training rate (NEET)

konumlarının risklilik halini ölçen NEETs önemli bir gösterge olarak kabul edilmiştir. NEETs grubunun sosyo-ekonomik maliyetlerinin politika yapıcılar tarafından görülmek istenmesi bu göstergenin en önemli çıkış nedenlerinden biridir.

NEETs hesaplamasında aktiflik durumu göz önüne alınırken zorunlu ve gönüllü ana başlıkları altında bir kaç alt kategoride hesaba dahil edilir. Hesaplamalar sonucunda bir dizi risk faktörü ortaya çıkmıştır. Bunlar; eğitime devam (beceri uygunluğu dahil), yaş, cinsiyet, sağlık durumu, çoklu sosyal dışlanma riskleridir. Bu faktörlere bağlı olarak ülkeden ülkeye değişken sonuçlar ortaya çıkmaktadır.⁶⁷

Grafik 2.18. 2016 Yılı Yaş ve Cinsiyete Göre Gençlerin Eğitim ve İstihdam Durumu

Kaynak: TÜİK

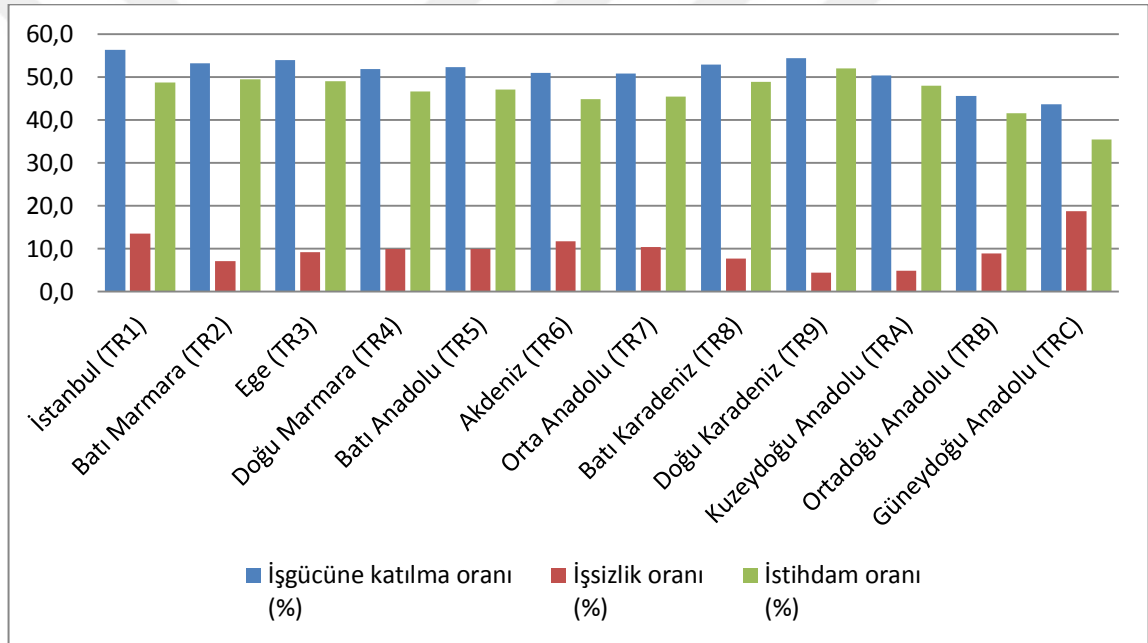
Yukarıdaki tablo ve grafikler Türkiye’de NEET grubu açısından daha doğru çıkarımlar yapılmasına olanak tanımaktadır. Ülkemizde 18 Milyona varan bir genç nüfusu içerisinde 5 Milyona yakın NEET durumunda birey bulunmaktadır. 15-19 yaş grubunda kadın-erkek bireyin çoğunun eğitimde olması, bizlere eğitime katılma ve en azından liseye kadar olan dönemde eğitimde kalma isteğinin arttığını göstermektedir. Ancak bu yaş grubunda 1 Milyon dolaylarında NEET olması gelecek açısından endişe vericidir. Bu 1 Milyon NEET’in büyük çoğunluğu kadındır ve kadınların yaşları arttıkça NEET olma durumları da artmaktadır. Erkeklerde ise NEET grubu tüm yaş gruplarında hemen hemen aynı oranlarda seyretmektedir.

⁶⁷ Çalışmayan, Eğitim ve Öğrenim Görmeyen (NEET) Gençliğe Odaklanarak Türkiye’de Gençler İçin Beceri ve İşlere Yönelik Yollar Oluşturma Çalıştayı, Ankara, 18-19 Kasım 2015, Arka Plan Notu

Şüphesiz bu durum sosyo-kültürel alt yapının getirdiği bir takım nedenlerin karşımıza çıkardığı bir sonuçtur.⁶⁸ Yapılan bazı araştırmalarda kadınların erkek işsizliğinin daha zor olduğunu düşündüğünü ve ilerleyen yaşlarda NEET olma durumunu bilinçli olarak tercih edebildiklerini göstermektedir.⁶⁹

NEET grubunun maliyeti oldukça önemli bir husustur. Bahsedilen maliyet hesabı gençlerin harekete geçirilemeyen üretkenliğinden yola çıkılarak yapılmaktadır. Bu bağlamda ülkemiz için yapılan hesaplamalar sonucunda NEET bireylerinin ekonomiye maliyetinin GSYH'nin %3,4 kadar olduğu belirlenmiştir. GSYH'nin yaklaşık 720 Milyar Dolar olduğu düşünüldüğünde bu oran 25 Milyar Dolar yani neredeyse 100 Milyar Türk Lirasına tekabül ettiği görülmektedir.⁷⁰

Grafik 2.19. +15 Yaş 2016 Yıl Sonu Bölgesel İşsizlik Oranları ve Diğerleri (%)

Kaynak: TÜİK

İşsizliğin bölgesel analizi yapıldığında en yüksek oranın Güneydoğu Anadolu bölgesinde olduğu ve bu bölgeyi İstanbul ilinin takip ettiği görülmektedir. İstanbul ilini

⁶⁸ Konu ile ilgili bkz.: İlyas Karabıyık, “Türkiye’de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:32, Sayı:1, s.231-260.; Sinan Ok, “Erkeklik Krizi Ve İşsizlik”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2011; D.Özdemir ve H.Ç.Dündar, “Türkiyenin Kriz Sonrası Eve Dönen Kadınları”, *TEPAV Değerlendirme Notu*, 2012

⁶⁹ Esra Fatime Bedel, “Genç İşsizlerde İşsizlik Deneyiminin Sosyolojik Analizi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayınlanmamış Yüksek Tezi), Isparta, 2014, s.107; T.Bora, A.Bora, N.Erdoğan ve İ.Üstün, *a.g.e.*, s.167-169.

⁷⁰ “Boş Gezen Gençlerin Maliyeti 25 Milyar Dolar”, <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1927643-bos-gezen-genclerin-maliyeti-25-milyar-dolar>, (05.04.2017)

hariç tuttuğumuzda ise Akdeniz Bölgesi %10'un üzerinde işsizlikle dikkati çekmektedir. İç Anadolu bölgesinin tamamında ve Doğu Marmara Bölgesi 'de Akdeniz Bölgesine yakın işsizlik oranları bulunmaktadır. Grafiğe göre işsizliğin Türkiye'nin iç ve güney bölgelerinde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. En az işsizlikse muhtemelen coğrafi yapıya bağlı olarak Doğu ve Kuzeydoğu Karadeniz Bölgelerinde görülmektedir.

Tam bu noktada günümüz genel işsizlik ve bölgesel işsizlikle alakalı tartışmaların içinde yurtdışından Türkiye'ye yaşanan göçlerin önemli yer teşkil ettiğini belirtmemiz gerekiyor. Yaşanan göçlerin genel işsizliğe ve daha alt kademelerde bölgesel işsizliğe etkileri ile ilgili yapılan araştırmalar aşağıdaki başlıkta da görüldüğü üzere bizlere dikkat çekici veriler sunmaktadır.

2.3.TÜRKİYE, GÖÇLER VE İŞSİZLİK

1960'lı yılların dünya konjonktüründe Türkiye, kendisini işgücü göçü veren bir ülke olarak konumlandırmıştı. Ancak zaman içinde hem dünyada hem Türkiye'de yaşanan siyasi ve ekonomik olaylar, işgücü göçü konusu özelinde Türkiye'yi yeni roller almaya zorlamıştır. 1980'li yıllardan itibaren liberalleşen ve göreceli de olsa büyüme kaydeden ekonomik ortam sayesinde yasal yollardan gerçekleşen işgücü göçünde bir artış gözlemlenmiştir. Bununla beraber özellikle 1980'lerin sonları ve 1990'ların başlarında komşu coğrafyalarda yaşanan olaylar, yasal olmayan yollardan gerçekleşen işgücü göçlerinin de olağandışı bir biçimde artmasına sebep olmuştur.⁷¹

Olağandışı artışa sebep olan olayların ilki 1980'li yılların sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Dönemin Bulgaristan hükümetinin Müslüman ve Türk azınlıkların üzerindeki baskıyı arttırarak onları göçe zorlaması ve bizimde göç etmek isteyen herkesi kabul edeceğimizi bildirmemizle beraber ilk etapta 300.000 kadar göçmen sınırı geçmiştir. Bu olay Avrupa'da 2.Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan en büyük zorunlu göç olayı olarak tarihe geçmiştir. Ayrıca Bulgar hükümetlerinin 1950'lerden 1980'lere kadar 280.000 kadar Türkü parça parça Türkiye'ye zorunlu bir şekilde göç ettirdikleri bilinmektedir.⁷²

⁷¹ Tuğçe Elif Nakhoul, Uluslararası "İşgücü Göçü Ve Türkiye", Ç.S.G.B. Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2014, s.102.

⁷² Sina Akşin, *a.g.e.*, s.287; "Asimilasyon Ve Göç: Bulgaristan Türklerinin Öyküsü", <https://www.cnnturk.com/haber/turkiye/asimilasyon-ve-goc-bulgaristan-turklerinin-oykusu> , (04.05.2017)

Bu göç olayına ek olarak, hemen hemen aynı yıllara denk gelen dönemde yaşanan İran-İrak Savaşı, Afganistan Savaşı, S.S.C.B.'nin dağılması, Körfez Savaşı gibi birçok olay sonucunda Türkiye, işgücü bağlamında hem hedef ülke hem de transit geçilen bir ülke konumuna gelmiştir. Yani Türkiye'ye gelen işgücünün bir bölümü Türkiye'yi batılı ülkelere geçerken bir geçiş ülkesi olarak kullanmaya başlamıştır ve bu durum günümüze kadar artarak devam etmiştir.⁷³

Özellikle son yıllarda en uzun sınırlarının bulunduğu Suriye ve Irak gibi komşularında yaşanan olumsuz gelişmelerin sonucunda Türkiye, tarihindeki en büyük göç dalgalarıyla karşılaşmış ve 4 Milyona yakın insanın yeni yaşam alanı olmuştur. Bu göç dalgasının büyük bir kısmını Suriyeli göçmenler oluşturduğu için genel olarak araştırmalar onların üzerinde yoğunlaşmaktadır.⁷⁴

Bu kadar büyük miktarlarda yaşanan bu göçün işsizlik ve istihdam oranları üzerinde önemli bir etkisi olduğunu yapılan çalışmalar bize göstermiştir. OECD verilerine göre Suriyeli göçmenlerin istihdam oranı Türkiye vatandaşlarının istihdam oranının üzerine çıkmıştır. Türkiye'de göçmenlerin işgücüne katılım oranı 2015 yılı için %61.3 iken, Türk vatandaşların ise aynı dönemde işgücüne katılım oranı sadece %55.1'dir. İstihdam oranında da aynı doğrultuda sonuçlarla karşılaşmıştır. Türk vatandaşlarının istihdam oranı yüzde %49.6 iken göçmenlerin istihdam oranı %54 olarak belirlenmiştir.⁷⁵

İstihdam oranlarının bu seviyelere gelmesinin doğal bir sonucu olarak Türkiye'nin kendi vatandaşları arasındaki işsizlik oranı artmıştır. Dünya bankasının raporuna göre istihdam edilen her 10 mülteci nedeniyle kayıt dışı çalışan 6 Türk işçi işsiz kalmaktadır. Rapora göre özellikle tarım sektöründe çalışan kadınlar, daha ucuz işgücü olarak tercih edilen mültecilerden ötürü işsiz kalmaktadır. Kayıtlı ve ya kayıtsız olarak çalışan Suriyelilerin sayısının 300.000'i aşmasıyla beraber Türkiye'deki işsizliğin 1 puan kadar yukarıda seyrettiği belirtilmektedir.⁷⁶

⁷³ Tuğçe Elif Nakhoul, *a.g.t.*, s.104.

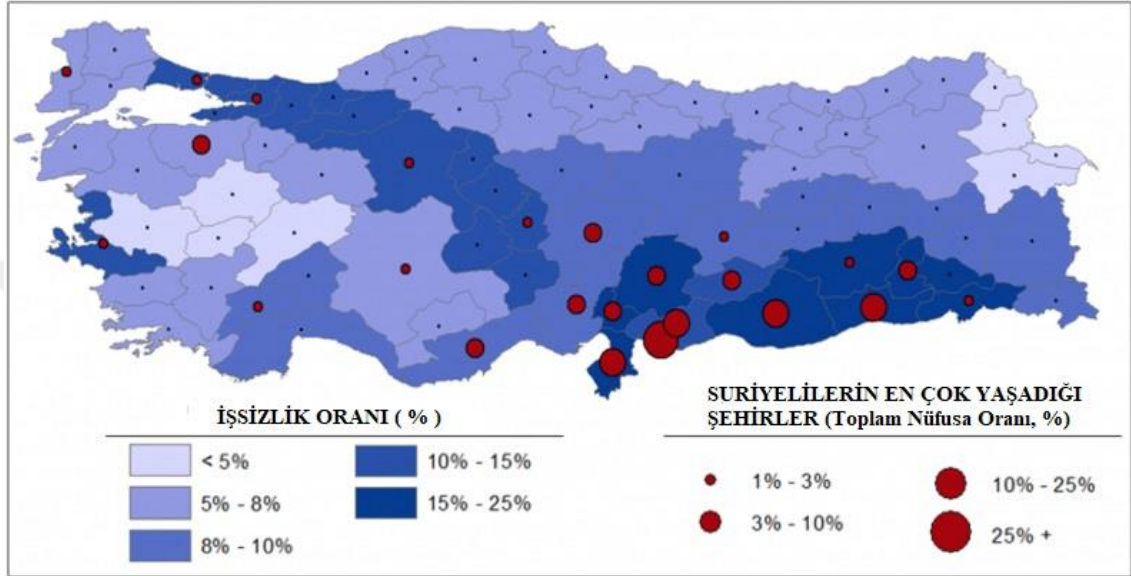
⁷⁴ "Migration Statistics", http://www.goc.gov.tr/icerik6/temporary-protection_915_1024_4748_icerik, (03.04.2017)

⁷⁵ "Foreign-born Participation Rates", <https://data.oecd.org/migration/foreign-born-participation-rates.htm#indicator-chart>, 05.05.2017; "İşgücüne Katılım ve İstihdam Oranında Göçmen İşçiler Türkleri Geçti", <http://www.hurriyet.com.tr/isgucune-katilim-ve-istihdam-oraninda-gocmen-isciler-turkleri-gecti-40059967>, (05.05.2017)

⁷⁶ Ximena V. Del Carpio-Mathis Wagner, The Impact Of Syrian Refugess On The Turkish Labor Market, *World Bank Group, Policy Research Working Paper*, 7402, 2015, s.4.; "10 Suriyeli

Bölgesel olarak bakıldığında göçmen nüfusunun bölgelere sağlıklı bir şekilde dağıldığını söylemek güçtür. Göçmenlerin yoğunlaştıkları bölgelerde işgücü piyasasında rekabetin arttığı gözlemlenmiştir. Aşağıdaki şekilde de görüldüğü üzere göçmenlerin güneydoğu illerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Zaten işsizlik oranlarının oldukça yüksek olduğu illerde göçmenler, iş için yerel halk ile mücadele etmektedir.⁷⁷

Şekil 2.1. İllere Göre İşsizlik Oranları ve Suriyeli Nüfus (%)

Kaynak: TEPAV, TÜİK, İşçileri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü⁷⁸

Göçmenlere çalışma izni verildikten sonra Gaziantep, Adıyaman, Kilis gibi kentlerde işgücü piyasasında rekabetin hızla arttığı ve göçmenlerin ücretlerin aşağı yönlü baskılanmasına sebep oldukları gözlemlenmiştir. Yaşanan bu gelişme sonucunda emek piyasası orijininde Suriyeli nüfusun yerel nüfusu ikame edip edemeyeceği tartışmaları başlamıştır. İşsizliğin yüksek olduğu bölgelerde yaşayan yerel halkın büyük çoğunluğu, Suriyeli göçmenlerin işlerini ellerinden aldığını düşünmektedir. Bu olumsuz algıya bağlı olarak iş bulamayan göçmenlerin suça yönelme ihtimalinin olduğu görülmüştür. Tüm bunların doğal bir sonucu olarak sosyal çatışmaların çıkma olasılığının artabileceği gözlemlenmiştir. Olumlu bir

Göçmen=6 İşsiz Türk”, <http://www.gazetevatan.com/10-suryeli-gocmen-6-issiz-turk-916716-ekonomi/>, (05.05.2017)

⁷⁷ Esra Özpınar-Yasemin Satır Çilingir-Ayşegül Taşöz Düşündere, “Türkiye’deki Suriyeliler İşsizlik ve Sosyal Uyum”, *TEPAV Değerlendirme Notu*, 2016, s.2-3.

⁷⁸ Esra Özpınar vd., *a.g.e.*, s.3.’dan ve Timur Kaymaz-Omar Kadkoy, “Syrians in Turkey – The Economics of Integration”, <http://www.sharqforum.org/2016/09/06/syrans-n-turkey-the-economcs-of-integraton/>, (06.03.2017)’dan naklen.

gelişme olarak ise Suriyelilerin kendi şirketlerini kurma konusundaki artış dikkat çekmiştir.⁷⁹

Suriyelilerin işsizliğe ve genel ekonomiye etkileri kısaca şu şekilde sıralanabilir:⁸⁰

1. Göçlerin yoğun olduğu illerde (iline göre farklılaşmakla beraber) işsizliğin arttığı, yaşam maliyetleri yükseldiği ve güvenlik koşullarının zorlaştığı algısı doğal olarak artmıştır.
2. Bilhassa enformel sektörlerde yerel halkın iş kaybına uğradığı net bir şekilde görülmüştür.
3. İşgücü arzının artması sonucu ücret düzeyinde belirgin bir azalma yaşanmıştır.
4. Göçlerin oluşturduğu talep neticesinde yeni iş ve istihdam alanlarının oluştuğu (yardım vb.) ve işgücü piyasasında kısmi bir genişlemenin yaşandığı söylenebilir. Bu genişlemeye bağlı olarak yerel halkın bir bölümünün düşük-vasıfsız işlerden, daha üst düzey gelir grubundaki işlere geçişi şeklinde bir durum ortaya çıktığı söylenebilir.
5. Göçmenlerin en önemli ekonomik etkisi olarak, gıda fiyatlarında ve bölgesel bazda kiralar üzerinde yaşanan enflasyon olarak karşımıza çıkmaktadır.
6. Dış ticaret konusunda ise (illere göre değişmekle beraber) göçmenlerin etkisi olumludur. İhracat-İthalat dengesinde olumlu gelişmeler gözlemlenmiştir. Özellikle Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgeleri Türkiye'nin dış ticaretinden giderek daha fazla pay almaya başlamışlardır.

Kısaca bakıldığında işsizlik konusunda genellikle olumsuz etkisi olan göçmenlerin, kısmi de olsa dış ticarete ve artan talep yoluyla piyasaya büyüme yönünde olumlu etkileri olduğu görülmüştür. Tabi bu daha ayrıntılı araştırmaların yapılmasını gerektiren bir konudur. Ancak tam bu noktada büyüme ve işsizlik

⁷⁹ Esra Özpinar vd., *a.g.e.*, s.3-5.

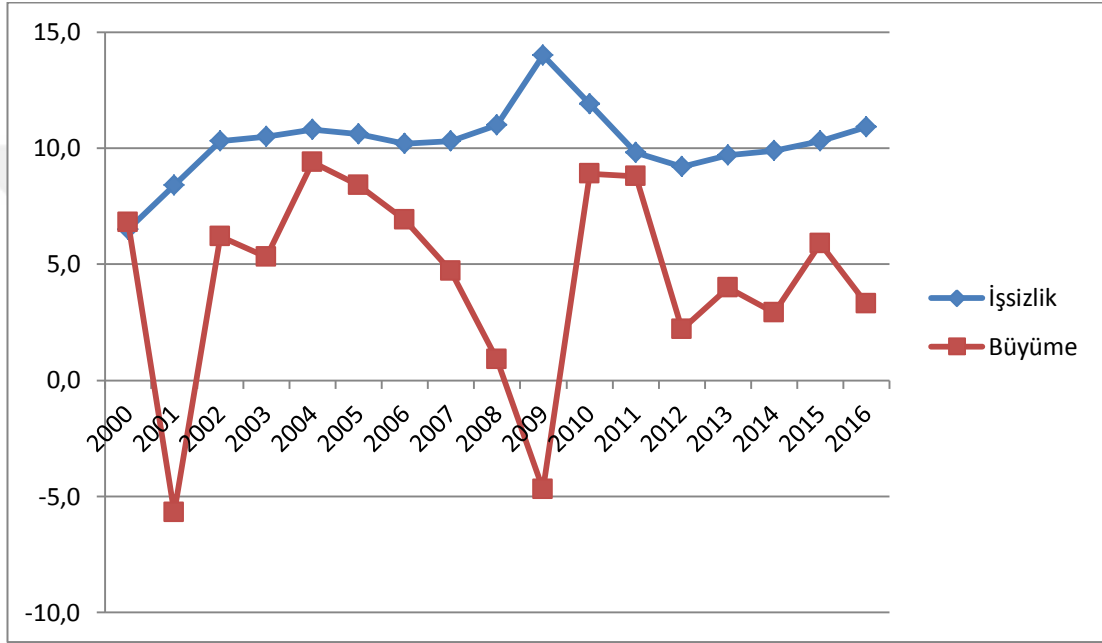
⁸⁰ Harun Öztürkler-Türkmen Göksel, "Suriyeli Mültecilerin Türkiye'ye Ekonomik Etkileri: Sentetik Bir Modelleme", *ORSAM, Rapor No: 196*, Ankara, 2015, s.33-35.

ilişkisi karşımıza çıkmaktadır ve bu ilişki Türkiye'nin gündemini uzun zamandır meşgul etmektedir.

2.4.TÜRKİYE, BÜYÜME VE İŞSİZLİK

Türkiye, son on beş yıldır dalgalanmalar olmakla beraber ekonomisini büyüten bir ülkedir. Ancak bu büyümeye rağmen çalışmada görüldüğü şekilde işsizlik oranları, ülke tarihinin en yüksek seviyelerinde seyretmiştir.

Grafik 2.20. Türkiye'de İşsizlik ve Büyüme

Kaynak: OECD, TÜİK

Grafikte görüldüğü üzere kriz yılları haricinde ekonomi genel olarak büyüme eğilimi göstermiştir. İşsizlik ise 2000'li yılların başından 2009 yılına kadar hep artmış ve %10'un üzerinde seyretmiştir. Daha sonra düşme eğilimine girse de %10 bandında seyrettiği anlaşılmaktadır. Bu noktada Türkiye açısından büyüme-işsizlik ilişkisinin tam olarak nasıl işlediğini görmemiz gerekmektedir. Bu konu 2000'li yıllarda Türkiye'nin gündeminde önemli bir yer tutmuş ve konu ile alakalı olarak da daha önceki başlıklarda da değinildiği gibi birçok çalışma yapılmıştır.⁸¹

Büyüme oranları ile işsizlik arasındaki nedensellik ilişkisini inceleyen bir araştırmanın analiz sonuçlarına göre; işsizlik büyümeyi etkileyen faktörler arasında yer almakta ancak iktisadi büyümenin düşük ve ya yüksek oranda gerçekleşmesi

⁸¹ Bkz.: E.Gül vd., *a.g.e.*, s.242-249.

işsizliğin oluşmasında ya da önlenmesinde her hangi bir etkisi olmamaktadır. Yüksek büyüme oranlarına rağmen işsizliğin azalmamasının sebebi budur. Bu durum aynı zamanda yüksek büyüme oranlarıyla işsizliğin azaltılabileceği düşüncesinin yanlış olduğunu göstermektedir. Çünkü Türkiye’deki büyüme sermaye-yoğun bir büyümedir ve emek-sermaye bileşim yüzdesi de sermaye yanlı olarak oluşmaktadır.⁸² Doksanlı yıllardan başlayarak işsizlik ve büyüme ilişkisi geniş bir çerçevede ele alındığında, Türkiye’de ki işgücü arzının nüfus artışına bağlı olarak yüksek olduğu ve bu artışı karşılamak için büyümenin istikrarlı bir şekilde her yıl %6 büyümesi gerektiği görülmektedir. 2000’li yıllardaki büyüme oranları iç talep ve verimlilik artışlarıyla gerçekleştiği için istihdam beklenen seviyelerde gerçekleşmemiştir. Bunlara ek olarak Türkiye’de işgücü piyasasında kurumsallaşmanın son derece zayıf olması dikkatle üzerinde durulması gereken bir konudur.⁸³

İşsizlik ve büyüme ilişkisini 1970-2006 verilerini dikkate alarak Türkiye özelinde inceleyen bir başka çalışmanın analiz sonuçlarına göre; diğer birçok ülke ile benzer olarak büyümeden işsizliğe ve verimlilikten işsizliğe tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu duruma bağlı olarak yapılması gereken büyüme yoluyla işsizliği azaltmaya çalışmak değil istihdamı arttırıcı politikalar uygulamaktır. Büyüme artışıyla emek maliyeti yükselmekte ve buna bağlı teknoloji kullanımı artmaktadır. Aynı zamanda sermaye-yoğun üretim tercih edildiği için istihdam yerine emek verimini arttırma yoluna gidilmektedir. Tüm bunlara bağlı olarak işsizlik artmaktadır.⁸⁴ 1990’lı yıllardan günümüze büyüme, istihdam ve işsizlik arasındaki ilişkileri analiz eden farklı bir çalışma, mevcut işletmelerin yeni yatırımlar yapmadan kapasite kullanım oranlarını ve verimliliklerini arttırdıklarına dikkat çekmiştir. Verimlilik artışına rağmen reel ücretlerde ve istihdamda artış gerçekleşmediği gözlemlenmiştir. Ayrıca bu dönemde istihdam oranlarında görülen gerilemenin, tarım sektöründen yaşanan düşüşlerin diğer

⁸² Özlem Göktaş Yılmaz, “Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı:2, 2005, s.63-76.74.

⁸³ Hasan Yaşar, “Türkiye’de Büyüme ve İşsizlik”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008, s.149-163.

⁸⁴ Fatih Ayhan, “İşsizlik ve İktisadi Büyüme İlişkisinin Türkiye Üzerinde Analizine Yönelik Bir Uygulama”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir, 2008, s.135-137.

sektörlerdeki artışlara beklenen düzeyde yansımaması sonucu karşımıza çıktığı belirtilebilir.⁸⁵

Türkiye'deki büyümenin istihdama etkisi farklı bir açıdan bakılarak değerlendirildiğinde; genel olarak gelişmiş ülkeler üzerine uygulanan ekonometrik uygulamaların Türkiye üzerinde sağlıklı sonuçlar vermeyebileceğini ve bu yüzden büyüme-istihdam ilişkisini tarım dışı istihdam verileri üzerinden okumanın daha doğru olacağı anlaşılmaktadır. Yapılan bazı analizler sonucunda Türkiye'de 2002-2008 yılları arasında gerçekleşen büyümenin, istihdamsız büyüme olarak nitelendirilmenin doğru olmayacağı kanısına ulaşılmıştır.⁸⁶ Ancak genel olarak bakıldığında ve özellikle 1980 sonrası Türkiye'nin işsizlik ve büyüme ilişkisi irdelendiğinde, 1980 sonrası uygulanan ekonomi politikalarıyla Türkiye'nin bir rant ekonomisine dönüştüğü söylenebilir. Diğer yapısal sorunların yanında rant ekonomisinin de üretken yatırımların önüne geçme eğilimi olduğu bir gerçektir. Bunlara bağlı olarak işsizlik rakamlarında son otuz yılda önemli artışlar meydana gelmiştir.⁸⁷ Bağlantılı bir şekilde sektörel bazda ve sektörler arası ithalat-büyüme-istihdam ilişkisi incelendiğinde, yerli ara malı üretiminden ithal ara malı alımına kaymanın istihdam üzerindeki etkilerinin başında; her hangi bir sabit oranlı ara malında oluşacak kaymanın istihdam üzerindeki etkisinin kendisinden daha büyük olacağı görülmüştür.⁸⁸

Her ne kadar Türkiye'de 2000-2010 yıllarında gerçekleşen büyüme oranlarının işsizlik üzerindeki etkisinin büyüme ve daralma durumuna bağlı olarak değişmediğine bazı kaynaklarda değinilmiş olsa da;⁸⁹ geçmiş dönemlere nazaran istihdam ve büyüme arasındaki ilişkinin zayıfladığı da bir gerçektir.⁹⁰ Bu noktada Türkiye'de emek arzı fazla olduğu için büyüme ile işsizlik arasında zayıf bir ilişkinin olduğu ve emek arzının kontrol altına alınması gerektiği söylenebilir. Okun Yasası bağlamında kapasite kullanım oranları

⁸⁵ Gökhan Gökalp, "1990'lı Yıllardan Günümüze Türkiye'de Büyüme, İstihdam ve İşsizlik Arasındaki İlişkilerin Analizi", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2009, s.108-112.

⁸⁶ Sumru Öz, *a.g.m.*, s.1-5.

⁸⁷ Mehmet Ali Uyanık, "1980 Sonrası Türkiye'nin İşsizlik Yapısı ve Büyüme İlişkisi", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2010, s.84-95.

⁸⁸ Zeynep Yılmaz, "Türkiye'de Büyüme, İstihdam, İthalat İlişkileri", İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2011, s.61-62.

⁸⁹ Merve Kır, "Türkiye'de Büyüme ve İşsizlik Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2011, s.79-80.

⁹⁰ Emir Kayacan, "İktisadi Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2011, s.147-148.

ve çalışma saatlerinin artması sonucu büyümenin işsizliğe beklenen oranda etki yapmadığını görülmüştür. Ayrıca Türkiye’de üretim teknolojisine uygun nitelikli işgücü yetiştirilebilmesi için eğitimde reformlara ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır.⁹¹ Bunlara ek olarak toplam işsizlik ve demografik işsizlik değişkenlerinin ekonomik büyümeyi etkileyen faktörler olarak karşımıza çıktığı başka bir çalışmada belirtilmiş ve günümüz Türkiye’inde büyümenin işsizliğin oluşması ve ya önlenmesinde önemli bir etkiye sahip olmadığını belirtmiştir.⁹²

Genç işsizlikle ilgili yapılan bir çalışmada ise Türkiye’de büyüme ve ÜFE’de meydana gelen değişimlerin doğrudan veya dolaylı olarak genç işsizlik üzerinde etkili olduğu ortaya koyulmuştur.⁹³ Türkiye özelinde ücretli istihdam ve büyüme ilişkisini incelenen farklı bir analizde; ücretli istihdamın büyümeyi olumlu etkilediği ancak kendi hesabına çalışmanın büyüme üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı saptanmıştır.⁹⁴

Tüm bunlarla beraber 2000-2015 yıllarındaki iktisadi büyüme ve istihdam ilişkisini analiz edildiğinde; Türkiye’de iktisadi büyüme ve işsizlik arasında zayıf da olsa bir ilişkinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Büyümedeki %1’lik bir artış işsizliği % 0,1 oranında düşürebilmektedir. Günümüzde hala imalat sanayinin genişlemesinin işsizlik üzerinde pozitif sonuçlar verdiği anlaşılmaktadır.⁹⁵

Genel itibariyle yapılan çalışmalardan yola çıkarak Türkiye’deki büyüme-işsizlik ilişkisine dair çeşitli çıkarımlar yapılabilir. Çalışmalar, Türkiye’de büyüme ve istihdam arasındaki ilişkinin özellikle 2000’li yıllardan sonra zayıflamaya başladığını göstermektedir. Büyüme beklenildiği kadar istihdam imkânı sağlamamaktadır. Bu durumun sebepleri arasında büyümenin genel olarak iç talep kaynaklı olması, verimin ve çalışma saatlerinin artmış olması sayılmaktadır. Her ne kadar bazı çalışmalar teknoloji kullanımına bağlı olarak işsizliğin arttığını belirtse de bir önceki bölümde değinilen dünya genelinde yapılmış çalışmalar teknolojinin işsizliğe sebep olduğu tezini

⁹¹ Yusuf Muratoğlu, “Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Arasındaki Asimetrik İlişki ve Türkiye’de Okun Yasasının Sınanması”, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2011, s.90-92.

⁹² Nilcan Albayrak, “İşsizlik ve Büyüme İlişkisi: 2000-2012 Türkiye Örneği”, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon, 2013, s.79.

⁹³ Funda Çondur-Mehmet Bölükbaş, “Türkiye’de İşgücü Piyasası ve Genç İşsizlik-Büyüme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 47, Sayı 2, Haziran 2014, s. 77-93

⁹⁴ Yasemin Özerkek, *a.g.m.*, s.226.

⁹⁵ Merve Tekkulak, “İktisadi Büyüme ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Uygulaması (2000-2015)”, KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2017, s.74-76.

zayıflatmaktadır. Ayrıca 2000’li yıllardan itibaren Türkiye’de teknoloji üretiminin ve kullanımının ekonomiyi etkileyecek şekilde arttığını söylemek oldukça güçtür. Genel olarak Türkiye’nin teknolojiyi teknoloji üretmek için değil, teknolojiyi ara malı üretmek için kullanması yukarıdaki çıkarımların yapılmasına neden olmuş olabilir. Bununla beraber Türkiye açısından teknoloji-işsizlik ilişkisini inceleyecek daha detaylı araştırmalara ihtiyaç olduğu görülmüştür.⁹⁶

Türkiye, çalışmaların genelinde belirtildiği üzere ileri teknoloji üreten değil ara malı üreten bir ülkedir ve ara malı üretimindeki girdi fiyatlarında ya da üretilen ara malının ithali gibi durumlarda yaşanacak değişimlerin istihdam üzerinde olumsuz etkileri olacağı ve işsizliğe neden olacağı anlaşılmaktadır. Ayrıca azalma eğiliminde de olsa gerçekleşen yüksek nüfus artış oranlarının istihdam üzerinde aşırı baskıya neden olduğu anlaşılmaktadır. Büyümeyle beraber istihdam da artmakta ancak bu artış yeterli gelmemektedir. Büyümenin sürekli bir şekilde %6 üzerinde kalmasıyla ancak istenilen istihdam seviyelerinin yakalanacağını bazı çalışmalarda dile getirmiştir.

Tüm bunlara ek olarak Türk işgücü piyasasında kurumsallaşma oldukça zayıftır. Başta tarım sektörü olmak üzere tüm sektörlerde istihdam ile alakalı reformlara ve planlı uygulamalara ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü büyüme bu yapıyla istihdamı etkilemezken ya da çok az etkilerken, işsizlik günümüz koşullarında büyümeye etki etmektedir. Bu yüzden öncelikle tarım ve eğitim olmak üzere birçok alanda reform yapılarak acil uygulamaya konulması hem işsizliğin azalmasına hem de büyümenin daha sağlıklı ve istikrarlı bir yapıya bürünmesine katkı sağlayacağı söylenebilir.

2.5.DEĞERLENDİRME

Türkiye’nin işgücünü, istihdam yapısını ve işsizlik durumunu genel olarak değerlendirdiğimizde bazı özellikler karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak nüfus artış hızının ve doğurganlık hızının düşmesinin olumlu bir gelişme olduğu düşünülmektedir. Lakin bu düşüşler istihdam üzerindeki baskıyı hafifletmekten uzaktır.

⁹⁶ Ahmet Eren Yıldırım, *a.g.t.*,s.22-35.; Muhammed Gökay Göktürk, “Teknolojinin İşsizlik ve İstihdam Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği”, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir, 2015, s.71-80.

Bazı çalışmalarda nüfus artışına bağlı genç nüfus oranının yüksek olması sebebiyle; tüketimin arttığı, tasarrufların azaldığı ve istihdamı arttırıcı yatırımların bu durumdan negatif etkilendiği belirtilmektedir.⁹⁷

İşgücü, diğer gelişmekte olan ülkelerle benzer şekilde artmaktadır. Küresel işgücünün gelişmekte olan ülkelerde artmaya devam edeceği düşünülmektedir. Tam bu noktada ülkelerin ekonomik yapısının sorun oluşturduğu görülmektedir. Ülke ne kadar az gelişmişse üretken istihdam olanaklarını geliştirme zorluğu artacak ve doğal olarak da bu zorluğu aşma kapasitesi düşecektir.⁹⁸ Türkiye başta ara mal ithalatına dayalı sanayi yapısı, verimi düşük tarımı ve genel ekonomik yapısıyla yeterli derecede istihdam olanakları geliştirememektedir. Gün geçtikçe de sorunun daha da derinleştiğini görülmektedir. İşgücü piyasasının kurumsallaşmadığını ve özellikle gençlerin iş bulma süreçlerinde İŞKUR gibi kurumlar yerine sosyal çevrelerini kullanmayı tercih ettiklerini yapılan çalışmalar göstermektedir.⁹⁹

İstihdamda gelişmiş ülkelere benzer şekilde hizmetler sektörü önemli bir yer tutmaktadır. Fakat tarihsel süreç içerisinde değerlendirdiğimizde bu dağılımın temellerinin çok sağlıklı olmadığı görülmektedir. Hizmetler sektöründe genel olarak lise altı eğitilmiş düşük işlerde istihdam edilmektedir. Yüksek öğretimi çalışan sayısının istihdamdaki payı artmakla birlikte bu grubun verimlilik düzeyi de daha ayrıntılı araştırmalar sonucu ortaya çıkabilir. Ücretli-Yevmiyeli çalışan sayısı oldukça fazladır ve araştırmalar bu durumun ülkemiz özelinde ekonomik büyümeye olumlu katkı yapabileceğini göstermektedir.

İşsizlik Türkiye’de son elli yıldır önemli bir sorun olarak karşımızda durmaktadır ve her geçen gün daha da derinleşmektedir. Bu dönemde işsizlik, genel olarak hep yükselme eğilimi içinde olmuştur. Son otuz yıldır yaş, cinsiyet ve eğitim gibi farklı gruplarda eğilimler benzerdir. Genel işsizlik %10-12, genç işsizliği %15-20 bandında seyretmektedir. Kadınların çoğunun sosyo-kültürel nedenlerden çalışmamayı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Ancak sosyo-kültürel nedenlerin sadece kadınları değil tüm

⁹⁷ Bkz: Ersin Boylu, “Türkiye’de Hızlı Nüfus Artışı ve İstihdam Sorunları”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2010, s.62-64.

⁹⁸ A.K.Ghose-N.Majid-C.Ernst, *Küresel İstihdam Sorunu*, çev.Edit.: Ö.F.Çolak, çev.: G.Aykaç-S.Kayan, Efil Yayınevi, Ankara, 2010, s.36.

⁹⁹ Konu ile ilgili bkz.: Seda Yıldırım-Ali Acaray-Neslihan Şevik, “Üniversite Öğrencilerinin İşkur Hizmetlerine İlişkin Algı ve Tutumları”, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, Cilt:10, Sayı:1, 2015, s.65-78.; H.C.Sözen-D.Varoğlu,N.Basım-M.A.Varoğlu-K.Ersoy, *Türkiye’de İşsizlik ve Sosyal Sermaye-Örgütlerin İstihdam Kararları ve Stratejileri Üzerine Bir Araştırma*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2012

kesimleri belirli zorluklarla karşı karşıya bıraktığı görülmektedir. İşsizliğin ya da sevilmeyen bir meslekte istenilmeyen işlerde çalışmanın ekonomik maliyetlerinin yanında sosyal maliyetleri de düşünüldüğünden çok daha fazla olmaktadır.¹⁰⁰

Ayrıca Türkiye'nin özellikle son otuz yıldır kendi iç dinamiklerini etki edecek şekilde göç alan bir ülke konumuna geldiği de görülmüştür. Son yıllarda tarihindeki en büyük göç dalgası ile karşı karşıya kalan Türkiye'nin işsizlik ve istihdam konuları bağlamında bu göçün etkilerini fazlasıyla hissettiği anlaşılmaktadır. Bilhassa ülkenin güney bölgelerinde yerel halk ile göçmenlerin rekabet ettiği anlaşılmaktadır.

Tüm bunlara ek olarak Türkiye'de 2000'li yıllarda istihdam ve büyüme arasındaki ilişkinin zayıfladığı görülmüştür. Ancak büyümenin kalitesinin yanında yukarıda değinildiği gibi nüfus artışının da işsizliğin artışında önemli bir etkisi olduğu söylenebilir. Çünkü tüketime dayalı büyüme ile düşük işlerde de olsa önemli miktarlarda istihdam artışları sağlanmışken artan nüfus karşısında bu artış yetersiz kalmıştır.

Genel olarak Türkiye'nin istihdam ve işsizlik konularında son on beş yıldır beklenen performansı gösteremediği anlaşılmıştır. Ancak işsizlik konusunun Türkiye'nin gündemine sadece son yıllarda girdiğini söylemek yanlış olur. Peki, hem işsizlik hem de işsizlikle mücadele konusunda Türkiye'nin geçmişi nasıldır ve hangi uygulamaların sonucunda günümüzdeki durum ortaya çıkmıştır?

¹⁰⁰ Konu ile ilgili bkz.: İlyas Karabıyık, *a.g.m.*; Sinan Ok, *a.g.t.*, ;D.Özdemir-H.Ç.Dündar,,*a.g.r.*

III. BÖLÜM

TÜRKİYE’DE İŞSİZLİKLE MÜCADELE VE KALKINMA PLANLARI

3.1.LİTERATÜR TARAMASI

İstihdam ve işsizlik merkezinde ortaya konulan planlar, uygulanan politikalar ve sonuçlarının irdelenmesi üzerine literatürde yapılmış birçok akademik çalışma bulunmaktadır. Tez konusu ile de ilgili olan gençlerin işsizliği ve istihdam piyasasında iş bulma konusunda karşılaştıkları sorunları inceleyen çalışmalar da mevcuttur.

Çivi (1981) çalışmasında, 1962-78 döneminde uygulanan kalkınma planlarında hedeflenen istihdam ve işsizlik rakamlarının gerçekleşme durumunu, ekonomi ile alakalı diğer istatistiki verilerden yararlanarak incelemektedir. Bahsedilen dönem içerisinde hem istihdamın hem de işsizliğin arttığı belirtilerek gerçekleşen rakamların hedeflenen nokta değerlerden uzak olduğu vurgulanmaktadır. Yurtdışına işçi göçünün, işsizliğin artmasına yavaşlatıcı bir etkisi olduğu belirtilerek dönem sonlarına doğru vasıfsız işçilerden çok vasıflı işçilerin göç etmeye başladığına dikkat çekilmektedir. Yapılan analizler sonucunda, planlar dâhilinde uygulanan politikaların etkinliği sorgulanmakta ve planların çoğunluğun istihdam-işsizlik konularına yaklaşım açısından yetersiz olduğu ortaya konulmaktadır.¹

Birsen (1998) çalışmasında, otuz beş yıllık planlama geçmişi çerçevesinde istihdam ve işsizlik politikalarını incelemiştir. Çalışmada, bu kadar uzun planlama geçmişine rağmen işsizliğin azaltılması ya da en azından makul seviyelere inmesi gerektiği ancak bunların hiç birinin gerçekleşmediği vurgulanmıştır. Planlarda işsizliğin büyümenin bir türevi olarak görülmesinin olumsuzlukları belirtilerek, Türkiye’de planlamanın dengeli bir kalkınma etkisi oluşturmadığı hatta sektörler bazında bile planlardan çok farklı bir şekilde beklenmeyen değişimlerin yaşandığı gösterilmiştir. Örneğin; tarım sektöründe ki istihdamın sanayi sektörüne kaydırılması politikaları

¹ Halil Çivi, “Türkiye’de Planlı Dönemde İstihdam ve İşsizlik Sorunu(1962-1978)”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi (İşletme Dergisi)*, 1981,Cilt5 Sayı 12, s.1-29.

çerçevesinde yapılan uygulamaların, sanayi sektörünün beklenen şekilde büyüyememesi sonucu hizmetler sektörüne kaydığı ve bu sektörün beklenenin çok üzerinde dengesiz bir şekilde büyüdüğü ortaya konulmuştur. İşsizlikle mücadelede sorunu ertelemeye yönelik uygulanan politikalara ve geciken yasal düzenlemelere dikkat çekilerek devletin ekonomik hayatta aktif rol alması düşünce öne sürülmüştür.²

Ekin (2000), Türkiye’de istihdam ve işsizlik konusunu dünyadaki örnekleriyle beraber çok geniş bir yelpazeden ele aldığı eserinde, planlı dönemin geçmişine ve planlamanın istidam üzerindeki etkisine özellikle değinmiştir. Bu çerçevede, ülkemizde uygulamaya konulan planların istihdam ve işsizlik konusunu bakımından derinlikten uzak olduğuna değinilmiştir. Ayrıca geçen kırk yıla yakın süre zarfında uygulanan yanlış politikalar sonucunda işsizliğin artık “bir istihdam yapısı sorununa” dönüştüğü ileri sürülmüştür.³

Tatlidil ve Xanthacou (2002), çalışmalarında Türk iş gücünün yapısının planlı dönemin başlangıcı olan 1962 itibaren yaşadığı değişimi göstermiş ve Türkiye’yi başta AB ülkeleri olmak üzere diğer ülkelerle, çeşitli ekonomik göstergeler(aktif işgücüne katılım, GSYH vb.) ışığında karşılatırmışlardır. AB ve Türkiye, konulan hedefler ve uygulanan politikalar bağlamında da ayrıca incelenmiş ve Türkiye’nin uygulayabileceği politikalar ele alınmıştır. Bu bağlamda özellikle eğitime vurgu yapılmış ve kırdan kente göçen bireylerin eğitim olanaklarından yeterince yararlanamadığı buna bağlı olarak da işsizlik ve genç işsizliğinde istihdam derinliğinin sağlanamadığına değinilmiştir.⁴

Biçerli (2004), işsizlikle mücadelede aktif istihdam politikalarını ele aldığı eserinde, kalkınma planları bağlamında konulan hedeflere ve hayata geçirilen uygulamalara değinmiştir. Özellikle Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde gerçekleştirilen uygulama ve yasal düzenlemelerin istihdam hizmetlerinin etkinliğine katkı sağlayacağı beklentisi dile getirilmiştir. Ayrıca bu dönemde milli gelirden yaşanan olumlu gelişmeye rağmen mevcut işgücünün fazla mesai altında çalışması ve artan emek verimliliği ötürü istihdamın beklenen şekilde artmadığı ifade edilmiştir.⁵

Beydemir (2006), 1960-80 arasında uygulamaya konulan kalkınma planlarının etkinliğini ekonomik ve siyasi açılardan irdelenmiştir. Özellikle istihdam bağlamında

² Ersel Birsen, “Türkiye’de Planlı Dönemde İstihdam ve İşsizlik Sorunları”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 31, Ankara, Ekim-Aralık 1998, s.27-47.

³ Nusret Ekin, *a.g.e.*, s.372-377.

⁴ Ercan Tatlidil-Yota Xanthocou; *a.g.m.*, s.1-14.

⁵ Mustafa Kemal Biçerli, *a.g.e.*, s.272-284.

kalkınma planlarının doğrudan önlemler içermediğini vurgulamış ve alınan ya da alınacak tüm önlemlerin işgücü talebini arttırmaya yönelik olduğunu belirtmiştir. Ekonomi ile ilgili kapsamlı ve istikrarlı politikalar ortaya konulamamasının istihdam ve işsizlik hedeflerinde de olumsuz bir etkiye neden olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca 1980 yılından sonra kalkınma planlarının, siyasi karar alıcılar üzerindeki etkisinin azaldığını hatta yok olduğunu öne sürmüştür.⁶

Korkmaz ve Mahiroğulları (2007) eserlerinde, Kalkınma planlarının 1990 öncesi ve sonrası farklılıklar barındığını belirtmişlerdir. 1990 sonrası uygulamaya konulan planların istihdam ve işsizlik konusunu daha kapsamlı ele aldığı gözlemlenmiştir. Bununla beraber sadece Türkiye’de değil başta AB olmak üzere dünyanın genelinde 1980 sonrası yaşanan siyasi ve teknolojik gelişmelerin işsizliği tüm dünyada aşılması güç bir sorun haline getirdiği, devletlerin “standart dışı çalışma” yı yasallaştırma yoluna gittiği dikkatlere sunulmuştur. Genç işsizliğinin de Türkiye’de ve AB’ye yeni üye olan ülkelerde önemli bir sorun olarak varlığını sürdürdüğü analizlerle ortaya konulmuştur.⁷

Sapancalı (2007) genç işsizlerin, işgücü piyasasına ilişkin sorunlardan en çok etkilenen kesim olduğu ve eğitilmiş genç iş gücünün iş bulmakta zorlandığı verilerle açıklamıştır. Çalışmaya göre, 1980’li yıllarda hazırlıksız bir şekilde gerçekleştirilen liberal dönüşümün; sağlıksız bir ekonomik büyümeye, gelir dağılımı ve istihdam üzerinde de olumsuz etkilere neden olmuştur. Geçmişten günümüze bakıldığında ekonomik büyümenin tek başına istihdam sorunlarını massedemediği görülmektedir. Aktif istihdam politikaları işsizliğe tamamen çözüm sunmaz ancak iyi planlandığında olumlu sonuçlar verebilir.⁸

Yentürk ve Başlevent (2007) çalışmalarında, genç işsizliği ile ilgili geniş bir araştırma ortaya koymuşlardır. Kendi motivasyon eksikliklerinin dışında toplumun yapısal sorunlarından ötürü birçok şeyden mahrum kalan gençleri “Dezavantajlı Gençler” kavramıyla gündeme taşımışlar ve bu bağlamda uygulanabilecek öneriler sunmuşlardır. Özellikle doksanlı yıllarda hızlı bir büyüme ve derinlik kazanan finansal piyasaların üretken sektörler üzerinde oluşturduğu yıpratıcı etkiye dikkat çekilmiştir. İşgücüne

⁶ Cem Beydemir, “1960-1980 Yılları Arası Beş Yıllık Kalkınma Planlarının İrdelenmesi”, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Tezi), İstanbul, 2006

⁷ Adem Korkmaz-Adnan Mahiroğulları, *İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları-Türkiye ve AB Ülkeleri*, 2.Baskı,Ekin Basın Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s.57-75.,98-105., 165-168.

⁸ Faruk Sapancalı, “Türkiye’de İşgücü Piyasası, Sorunlar ve Politikalar”, *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, Cilt:21,Sayı:2-3, Kasım 2007/Şubat 2008, s.8-30.

katılımın arttığı ölçüde işgücünün eğitiminin, niteliğinin ve verimliliğinin artması sağlıklı bir büyümenin ön koşulu olarak görülmüştür. Bu yüzden örgün eğitim dışı beceri ve nitelik kazandırma merkezlerine gerek duyulduğu dile getirilmiştir.⁹

Ercan (2007) çalışmasında, Türkiye’de gençlerin istihdamı konusunu oldukça geniş bir çerçevede ve Uluslararası Çalışma Örgütü’nün yaklaşımıyla beraber ele almıştır. Bu bağlamda mevcut demografik eğilimlerin bir ürünü olarak işsizliğin arttığını ve bu durumdan en çok iş piyasasına yeni girenlerin etkilendiğini belirtmiştir. Eğitim konusunun bu noktada önemli olduğunu ancak yeterli işgücü talebi çıkmadığı sürece Türkiye’nin yalnızca eğitilmiş ve işsiz insanların sayısını arttırmış olacağını belirtmiştir.¹⁰

Eser ve Terzi (2008) çalışmalarında, genel hatlarıyla Türkiye’de işsizlik sorunu ele almış ve büyüme ile işsizlik arasındaki ilişki inceleyerek Avrupa İstihdam Stratejisi bağlamında yapılan ve yapılabilecek politikaları masaya yatırmışlardır. AB ile konuyla ilgili koordinasyonun İŞKUR tarafında sağlandığı, inceleme ve birlikte çalışmaların devam ettiği saptanmıştır. Ancak Türkiye’nin AB merkezli planlar dışında kendi iç dinamiklerine uygun çalışmalar yapması gerekliliği de ifade edilmiştir.¹¹

Jacob (2008) çalışmasında, Almanya üzerinden genç işsizlerin işgücüne entegrasyonunda etkili olan faktörlerin neler (işsizlik yardımı mı, aile desteği mi?) olduğunu araştırmıştır. Çalışmaya göre; İşsizlik yardımının işsiz kalma süresini arttırdığı ancak bu yardımın gençlerin işsizlik sonrası dönemlerde işsizlik rakamlarına olumlu bir etki yapmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte ebeveynlerin mali desteğini daha istikrarlı bir iş yaşamına sebep olmamaktadır. Ailelerden devamlı gelen yardımın işsizliğe her an girebilme durumu oluşturmakta ancak devlet yardımları belirli kısıtlamalardan dolayı buna şans tanımamaktadır. Ayrıca genel olarak görülmüştür ki bireyin önceki istihdam geçmişi eğer çalkantılıysa kariyerde daha fazla çalkalanma, yüksek iş hareketliliği ve ya daha fazla işsizliğe yol açar. Bu bağlamda devlet yardımlarının daha istikrarlı bir kariyere sebep olduğu söylenebilir. Bununla beraber işe girme ve işten ayrılmada birçok etken vardır. Bunlarda ayrıntılı bir şekilde araştırılmalıdır¹²

⁹ Nurhan Yentürk-Cem Başlevent, “Türkiye’de Genç İşsizliği”, *Araştırma Raporu*, Bilgi Üniversitesi Gençlik Çalışmaları Birimi, İstanbul, 2007

¹⁰ Hakan Ercan, “Türkiye’de Gençlerin İstihdamı”, Uluslararası Çalışma Ofisi, Ankara, 2007

¹¹ Burçin Yılmaz Eser-Harun Terzi, *a.g.m.*, s.229-250.

¹² Marita Jacob, “Unemployment Benefits And Parental Resources: What Helps The Young Unemployed With Labour Market Integration?”, *Journal of Youth Studies*, Vol:11, No:2, 2008, s.147-163.

Bozdağlıoğlu (2008) çalışmasında, Türkiye'deki işsizliğin özelliklerini ve işsizlikle mücadelede uygulanan politikaları incelemiştir. Çalışmada Türkiye'deki işsizlik sorununun işgücü piyasası katılıklarından ve geçiş ekonomisi sorunlarından kaynaklandığı dile getirilmiştir. Ayrıca istihdam dostu bir büyüme gerçekleştirilmediği takdirde işsizliğin devamlı artma eğilimi içinde olacağı belirtilmiştir.¹³

Erdayı'nın (2009) çalışmasına göre, genç işsizliğin temel nedenlerinden biri olan yeni iş imkânları oluşturulamaması sorununun çözümü için bir istihdam stratejisine ihtiyaç vardır. Yeni iş imkânları bulunmadığı sürece diğer politikaların bir karşılığı yoktur. Aktif istihdam politikaları da ayrı ayrı değil bir eşgüdüm içerisinde beraber uygulandığında beklenen sonuçlar alınabilecektir.¹⁴

Güney (2009) çalışmasında, Türkiye'de işsizliğin yapısal bir sorun haline geldiğini özellikle 70'li yıllardan günümüz işsizlik rakamlarının %7-%10,5 bandında seyrettiğini belirtmiştir. Nüfusun yarısına yakınının çalışmamasının toplum üzerinde oluşturduğu olumsuz etkiye değinilmiştir. Genel olarak işsizlikle ilgili veriler değerlendirilmiş, uygulanan aktif ve pasif istihdam politikalarının yeterli olmadığı gösterilmiştir.¹⁵

Gül, Ekinci ve Konya (2009) eserlerinde, istihdam ve işsizlik politikalarının Cumhuriyetin kuruluş dönemlerinden günümüze kadar olan süreç üzerinden konuyu irdelemişlerdir. Özellikle planlı dönemde amaçlanan politikaların hayata geçirilememesinde önemli bir etken olan tasarruf yetersizliğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca konjonktürel ve siyasi sebeplerden ötürü planların uygulamasında aksaklıklar yaşandığı dile getirilmiştir. Ayrıca yapılan ekonometrik analiz sonucunda; reel ücretle istihdam seviyesi arasında negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda işgücü verimlilik artışının da istihdam seviyesiyle negatif yönlü bir ilişkisi olduğu saptanmıştır. Tüm bunlarla beraber yatırım teşviklerinin istihdam seviyesiyle pozitif yönde bir ilişkisi olduğu anlaşılmış ve istihdamı güçlü bir şekilde etkilediği anlaşılmıştır. Analizin ikinci kısmında Türkiye ve çeşitli ülkeler açısından Okun Yasası 1997-2005 dönemi verileriyle

¹³ E.Yasemin Uyar Bozdağlıoğlu, "Türkiye'de İşsizliğin Özellikleri ve İşsizlikle Mücadele Politikaları", *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:20, 2008, s.45-65.

¹⁴ A.Utku Erdayı, "Dünyada Genç İşsizliği Sorununun Çözümüne Yönelik Ulusal Politikalar ve Türkiye", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2009/3, s.133-162.

¹⁵ Alptekin Güney, *a.g.m.*, s.135-159.

test edilmiş ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca büyüme ile istihdam arasında Okun'un belirttiği gibi güçlü bir ilişki olduğu vurgulanmıştır.¹⁶

Mütevellioğlu, Zanbak ve Mert (2010) çalışmalarında, üniversiteli gençlerin iş ve gelecek kaygılarını bir alan araştırması yaparak incelemişlerdir. Araştırma kapsamında çalışan gençlerin sorunların farkında olma düzeyleri ve özgüvenlerinin yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Gençlerin çoğunun işsizlikle mücadelenin devletin bir görevi olduğu konusunda görüş birliği içerisinde olduğu saptanmıştır. Gençlerin umutsuz ve işsiz kalmaması için eğitim ile istihdam politikalarının eşgüdüm içinde hareket edilmesi gerekliliği bulgularla ortaya konulmuştur.¹⁷

Karagöl ve Akgeyik (2010) çalışmalarında, günümüze kadar büyüme kaynaklı bir sorun olarak algılanan işsizliğin, çözümü için kapsamlı bir arayışın bulunmadığı ifade edilmiştir. Her yıl sekiz yüz bine yakın yeni işgücünün, işgücü piyasasına dahil olmasının istihdam ve büyüme üzerinde önemli bir baskı unsuru olarak karşımıza çıktığı vurgulanmıştır. Küresel ekonomik krizin de işsizliği arttıran yönde bir eğilime sebep olduğu bulgular arasındadır. Ayrıca işsizliğin sosyal etkilerine değinilmiş ve reform yapılabilecek konular irdelenmiştir.¹⁸

Muslu (2010) çalışmasında, 2001 sonrası Türkiye'de sektör bazlı yaşanan değişimler ve bunların istihdama etkisi devletin istihdam politikaları çerçevesinde ele alınmıştır. Bir çok sektör için SWOT analizleri ortaya konulmuş ve analizler doğrultusunda politikaların uygulamaya konulmasının daha doğru olacağı kanısına varılmıştır.¹⁹

Bekiroğlu (2010) çalışmasında, Türkiye'de uygulanan genel ekonomi politikalarının dünya ile paralellik arz ettiğini belirtmiş ve Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze uygulanan politikalar işsizlik bağlamında ele almıştır. Kalkınma planlarının genel olarak uygulanmadığına ya da uygulamadığına vurgu yapılan çalışmada, uygulanan aktif istihdam politikalarının da başarısız olarak değerlendirilebileceği düşüncesine

¹⁶ Ekrem Gül vd., *a.g.e.*

¹⁷ N.Mütevellioğlu,-M.Zanbak-M.Mert, *a.g.m.*, s.207-227.

¹⁸ E.T.Karagöl-T.Akgeyik, "Türkiye'de İstihdam Durumu: Genel Eğilimler", *Analiz, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, Ankara, 2010

¹⁹ Mücahit Muslu, "İktisat Politikası Çerçevesinde İstihdam Politikalarının Yeri ve Önemi- 2001 Sonrası Türkiye Örneği", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Tezi), 2010

varılmıştır. Bu bağlamla mikro istihdam politikaları yerine makro istihdam politikalarının uygulanması gerekliliğinin altı çizilmiştir.²⁰

Ghose, Majid ve Ernst (2010) eserlerinde, küresel istihdam sorununu geliştirmekte olan ülkeler merkezinde karşılaştırmalı olarak ele almışlardır. Özellikle Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinde, yaşanan ekonomik büyümelerin istihdama aynı derecede yansımadağını göstermişleridir. Bunla birlikte gelişmiş ülkelerde de teknolojik ilerlemenin ve küreselleşmenin getirdiği işgücü talebindeki yapısal değişikliklerin işgücü arzını olumsuz etkilediği saptamasını yapmışlardır. Bu sorunların kalıcı bir etkisi olduğuna dikkat çekmişlerdir. Küreselleşme ile dünyada geniş bir alana yayılan sermaye hareketlerinin geliştirmekte olan ülkelere beklenen yatırımları gerçekleştiremediğine vurgu yapılarak, gelişmemiş ve geliştirmekte olan ülkelere hem yatırım yapılması hem de beyin göçünü beyin akımına çevirecek şekilde bir küresel çerçevenin oluşturulması gerekliliğine dikkat çekilmiştir.²¹

Boylu (2010) çalışmasında, Türkiye'deki hızlı nüfus artışının istihdam etkisini araştırmıştır. Kalkınma planlarının başladığı yıllardan itibaren nüfus ve istihdamın takip edildiği belirtilmiştir. Günümüzde nüfus artışına bağlı genç nüfus oranının yüksek olması sebebiyle; tüketimin arttığı, tasarrufların azaldığı ve istihdamı arttırıcı yatırımların bu durumdan negatif etkilendiği vurgulanmıştır.²²

Bora, Erdoğan, Bora ve Üstün (2011) eserlerinde, beyaz yakalı işsizler ve bir grup üniversite öğrencisi üzerinde araştırma gerçekleştirmiş; bu araştırmayı güncel verilerle, analizlerle ve geçmiş yazınla zenginleştirerek işsizliğin toplum üzerindeki ağır etkisini gözler önüne sermişlerdir. Bu bağlamda ülkenin eğitim ve istihdam uygulamalarındaki aksaklıklar ile bu aksaklıklar sonucu meydana gelen sosyo-psikolojik arka planı tüm yönleriyle irdelemişlerdir.²³

Durak (2011) çalışmasında, kalkınma planları çerçevesinde Türkiye'nin işsizlikle mücadelesine ve işsizlikle mücadelede başarılı olmuş benzer ülkelerle Türkiye'nin karşılaştırılmasına yer vermiştir. Bu bağlamda Güney Kore, Arjantin ve Polonya ile Türkiye'nin başta işsizlik olmak üzere diğer ekonomik göstergeler üzerinden verilere

²⁰ Cemil Bekiroğlu, "Türkiye'de İşsizlik Sorununun Çözülmesinde Uygulanan Ekonomik Politikaların Analizi", Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Tezi), İstanbul, 2010

²¹ A.K.Ghose-N.Majid-C.Ernst, *a.g.e.*

²² Ersin Boylu, *a.g.t.*

²³ T. Bora, A. Bora, N. Erdoğan ve İ. Üstün, *a.g.e.*

dayalı analizleri gerçekleştirmiş ve özellikle işsizlik konusunda Türkiye'nin en zayıf performansı sergileyen ülke olduğunu ortaya koymuştur.²⁴

Kapar (2011) çalışmasında, aktif işgücü politikalarının algılanış ve uygulanış şekillerini tartışmıştır. Aktif işgücü politikalarının pasif işgücü politikalarının karşıtı olmadığını, bu politikaların birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olduğunu ayrıca aktif işgücü politikalarının sadece eğitim faaliyetlerinden ibaret olmadığını belirtmiştir. Aynı zamanda uygulanan aktif işgücü politikalarının başarısının da tartışmalı olduğu ve bu programların işsizliği sosyal bir sorun olmaktan çıkararak bireysel bir soruna indirgediği eleştirilerine ve diğer eleştirilere de yer verilmiştir.²⁵

Korkmaz, Tetik ve Avsallı (2012) çalışmalarında, Türkiye ve dünya genelinde işsizlikle mücadelede uygulanan aktif emek piyasası politikalarını ve bu politikalar doğrultusunda gerçekleştirilen uygulamaların sonuçlarını incelemiştir. Özellikle kriz dönemlerinde ülkelerin istihdam politikaları için önemli kaynaklar ayırdığı tespiti yapılmıştır. Türkiye'nin bu politikalarda yaptığı çeşitlendirmeler ve aktarılan kaynakların artırılması sayesinde istihdam konusunda önemli ilerleme kaydettiği belirtilmiştir. Ayrıca çalışmada kriz dönemlerinde uygulanan politikaların, kriz etkilerinin azalma eğilimine girdiği dönemlerde güncellenerek daha verimli politikalara geçilmesinin önem arz ettiği vurgulanmıştır.²⁶

Germir (2012) eserinde, Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze uygulanan istihdam politikalarının etkinliğini, kalkınma planlarına da ayrıntılı bir şekilde değinilerek analiz etmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, sermaye yetersizliğinden ötürü sanayi sektörünün beklenen büyümeyi gerçekleştiremediğini; ikinci dünya savaşından 1960'lı yıllara kadar olan dönemde de istenen düzeyde olmasa bile belirli bir oranda sanayileşmenin başarılıabildiğini gözlemlemiş ve bunun istihdamın yapısında oluşturduğu olumlu etkiye değinmiştir. Kalkınma planlarını da dönemsel olarak değerlendirerek, dönem sonu sonuçlarını irdelemiştir.²⁷

²⁴ Şuayip Durak, "İşsizlik, İstihdam Politikaları ve İşsizlikle Mücadelede Başarı Örnekleri", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2011

²⁵ Recep Kapar, "Aktif İşgücü Piyasası Politikaları". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55 (2011), s.341-371.

²⁶ Adem Korkmaz-Alim Tetik-Hüseyin Avsallı, "İşsizlikte Mücadelede Uygulanan Aktif Emek Piyasası Politikaları: Genel Olarak Dünyada Ve Türkiye'de", *Dayanışma Dergisi*, Sayı:116, Ekim 2012, s.41.54.

²⁷ H.Nur Germir, *a.g.e.*, s.97-151.

Sözen ve arkadaşlarının (2012) eseri, sosyal sermayenin işsizliğe etkisini inceleyen geniş bir araştırmadır. Araştırmanın en önemli sonuçlarından biri; şirketlerin çoğunun sosyal sermayelerini istihdam sürecinde önemli bir araç olarak kullandığı ve sosyal sermayesi zayıf olan bireylerin nitelikleri ne olursa olsun iş bulma konusunda oldukça zorlu bir süreç yaşadığı gerçeğidir.²⁸

Tetik (2012) çalışmasında, çok geniş bir çerçeveden; başta batılı gelişmiş ülkeler olmak üzere birçok ülkede ve ülkemizde işsizlikle mücadelede uygulanan ekonomi politikalarını ele almıştır. İlk olarak Kalkınma planlarıyla istihdam politikalarının oluşturulduğunu belirtmiştir. Günümüzde daha çok İŞKUR üzerinden aktif ve pasif istihdam politikalarının uygulandığı belirtilen çalışmada, hem gelişmiş ülkelerde hem ülkemizde aktif istihdam politikalarının pasif istihdam politikalarından daha fazla öne çıkarılan bir araç olmaya başladığı vurgulanmıştır.²⁹

Artner (2013) çalışmasında, başta genç işsizliği olmak üzere Avrupa’da ki işsizliği incelemiştir. Kar amacı güden kurumların daha ucuz işgücü maliyeti aradıkları ve bunu buldukları yere yöneldiklerinde geride umudu kırılmış kuşakların oluştuğuna değinilen çalışmada, vatandaşlık maaşı gibi uygulamaların Avrupa toplumları için örnek teşkil edebileceğine değinilmiş ve bu perspektifin dışında kalan uygulamaların geçici başarı sağlamaktan ileri bir etkilerinin olmayacağı ifade edilmiştir.³⁰

Semür, Solak ve Harma (2013) eserlerinde, işsizlik ve son yirmi yılda daha daha belirgin bir hal alan iş güvencesizliğinin toplum üzerindeki etkileri ayrıntılı bir araştırmayla ele almışlar, bireylere ve ailelere bu sorunlar karşısında psikolojik destek vermenin önemi de dikkat çekmişlerdir.³¹

Sürücü (2014) çalışmasında, Almanya ve Türkiye örnekleri üzerinde pasif istihdam politikalarını irdelemiştir. İşsizlikle mücadele politikalarının hükümet değil devlet politikası olması gerekliliğine değinerek, bu amaçla oluşturulan kaynakların farklı siyasi gerekçelerle kullanılmasının doğru olmayacağını belirtmiştir.³²

²⁸ H.Cenk Sözen vd., *a.g.e.*

²⁹ Alim Tetik, “Dünyada ve Türkiye’de İşsizlikle Mücadelede Uygulanan Politikalar”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2012

³⁰ Annamária Artner, “Is Youth Unemployment Really the Major Worry?”, *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 21:2-3, 2013, s.183-205.

³¹ N.Sümer-N.Solak-M.Harma, *İşsiz Yaşam-İşsizliğin ve İş Güvencesizliğinin Birey ve Aile Üzerindeki Etkileri*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013

³² Mustafa Sürücü, *a.g.e.*

Aslan (2014) çalışmasında, üniversite öğrencilerinin işsizliğe bakışını araştırmış ve genç işsizliğinin geleceği açısından bir perspektif oluşturmuştur. Çalışmaya göre; bireylerin kendi niteliklerini arttırmaya çalışmaları, işsizliği önlemede yetersiz kalmaktadır ve bu yüzden genç işgücüne yönelik acil düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.³³

Bedel (2014) çalışmasında, işsizliğin gençler üzerindeki etkilerini ve ileride bu sınıfa dahil olması muhtemel kesimlerin beklentilerini karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Araştırmanın dikkat çeken bulgularından biri de, artan üniversite sayısı ile beraber beyaz yakalı işsizliğinde arttırma eğiliminde olması durumudur.³⁴

Oktay (2014) çalışmasında, ülkemizdeki istihdam piyasasının son yirmi-yirmi beş yıllık analizini gerçekleştirmiştir. Kalkınma stratejilerinde genel politikalar yerine sektörel politikaların yer alması ve yatırımın lokomotif olan hizmet sektörüne öncelik verilmesi gerekliliğini belirtmiştir.³⁵

Tüzüncan (2015) araştırmasında, dokuzuncu kalkınma planına kadar olan tüm planları istihdam politikaları açısından değerlendirmiştir. Genel olarak kalkınma planlarında hedeflerin tutturulmadığını belirtmiş bunların nedenleri olarak da; konjonktürel gelişmelere karşı yerinde ve zamanında önlem alınmamasını, nüfus ve işgücü analizlerinin eksik yapılmasını, istihdamın büyümenin bir fonksiyonu şeklinde algılanmasını göstermiştir. 1990'lı yıllardan itibaren tüm dünyada ve ülkemizde pasif istihdam politikalarından ziyade aktif istihdam politikalarının yoğunlaşarak kullanıldığını dile getirmiştir.³⁶

Yıldırım, Acaray ve Şevik (2015) çalışmalarında, üniversite öğrencilerinin İŞKUR hizmetlerine karşı algı ve tutumlarını analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda öğrencilerin cinsiyet, ailenin gelir seviyesi ve ailenin yaşadığı bölgeye göre İŞKUR'dan yararlanma eğiliminin farklılaştığı gözlemlenmiştir. Öğrencilerin İŞKUR'a karşı olumlu bir algısı

³³ Berna Yazar Aslan, Türkiye'de Genç İşsizliğine Yönelik Bir Alan Araştırması: Üniversite Öğrencileri Arasında Kaygı ve Umutsuzluk Düzeyinin Belirlenmesi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2014

³⁴ Esra Fatime Bedel, *a.g.t.*

³⁵ Fatime Gül Oktay, "Türkiye'de İstihdamın Analizi (1990-2013)", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Tezi), Isparta, 2014

³⁶ Demet Tüzüncan, "Türkiye'de Uygulanan Beş Yıllık Kalkınma Planlarının İstihdam Politikaları Açısından Değerlendirilmesi", *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol:8 (2) 2015, s.6-31.

olduğu ve bunun üniversitelere yönelik faaliyetlerle desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır.³⁷

Uzun (2015) çalışmasında, aktif istihdam politikalarının uzun süreli işsizliğe etkilerini araştırmıştır. Bu konuda veri oluşturması beklenen İŞKUR'un uzun süreli işsizlikle alakalı verilerinin hâlihazırda bulunmadığı anlaşılmıştır. Çalışmada, TÜİK verilerinden yararlanılmış ancak bazı dönemlerde uzun süreli işsizlikte yaşanan azalışların aktif işgücü politikalarından kaynaklanıp kaynaklanmadığı anlaşılamamıştır. Bu bağlamda sadece TÜİK verilerinden yararlanılarak bir perspektif sunulmuştur.³⁸

Şahin ve Yıldırım (2015) çalışmalarında, Türkiye'nin işsizlikle mücadelesinin son 200 yılını incelemekte ve günümüz işsizliğine farklı bir perspektiften bakmamızı sağlamaktadır. İşsizliğin geçmiş köklerini ve yönetenlerin zaman içindeki olaya bakışındaki değişikliği anlamak açısından önemli bir çalışmadır.³⁹

Akcan (2016) eserinde, 1980 sonrası uygulanan ekonomi politikalarının işsizlik üzerine etkilerini kapsamlı bir analizle incelemiştir. Çalışma sonuçlarına göre ülkemizde işsizlikle mücadelede, para politikalarının maliye politikalarından daha etkin olduğu saptanmıştır. Küresel kriz sonrası süreçte uygulanan maliye politikaların para politikalarıyla desteklenmesinin daha iyi sonuçlar vereceği öne sürülmüştür.⁴⁰

Kelleci ve Türk (2016) çalışmalarında, Türkiye'deki genç işsizliğini OECD ülkeleri ile karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Çalışmada dünya genelinde genç işsizliğinin normal işsizliğin iki katı seviyelerinde seyrettiğine değinilmiş ve bu sorunu aşmak için öncelikli olarak eğitim politikalarına önem verilmesi gerekliliğinin altı çizilmiştir.⁴¹

Akıncı (2016) çalışmasında, yüksek öğrenimli gençlerin işsizlik kaygısını ve çalışma hayatı algısını incelemiştir. Bulgulara göre gençlerin geleceklerinden umutsuz

³⁷ S.Yıldırım-A.Acaray-N.Şevik, *a.g.m.*

³⁸ Demet Uzun, "Aktif İstihdam Politikalarının Uzun Süreli İşsizliğe Etkileri ve Türkiye'de İstihdamın Yapısal Analizi", Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayınlanmamış Yüksek Tezi), İstanbul, 2015

³⁹ Levent Şahin-Kadir Yıldırım, "On dokuzuncu Yüzyıldan Günümüze Türkiye'de İşsizlikle Mücadele Politikaları", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı:2, 2015

⁴⁰ A.Tayfur Akcan, *a.g.t.*

⁴¹ Serap Ürüt Kelleci-Zehra Türk, "Genç İşsizliğinin İncelenmesi: OECD Ülkeleri ve Türkiye Karşılaştırılması", *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt:5, Yıl:5, Sayı:13, 2016/3, s.10-25.

olduğu ve üniversitenin ilk yıllarından itibaren işsizlik kaygısı yaşamaya başladıkları tespit edilmiştir.⁴²

Literatür taraması kapsamında aktif ve pasif istihdam politikalarını, eğitim politikalarını inceleyen farklı bilim dallarında yapılmış çalışmalar ile internet gibi farklı mecralardaki veri, analiz ve haber kaynakları da incelenmiştir.

3.2.CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE İŞSİZLİKLE MÜCADELE POLİTİKALARI

Bu topraklar üzerinde yaşayan insanların “işsizlik” durumları yüz yıllardır bir sorun olarak karşılarında durmuştur. Miras olarak alınan zihniyet yapısı ve işsizlik durumunun tarihi arka planına dair yapılan çalışmalar olmakla birlikte bu çalışmaların az sayıda olduğu söylenebilir. Çalışmanın genelini daha sağlam temellere oturması açısından bu bölümde, az sayıda olan bu çalışmaların ışığında konunun tarihi temellerine inerek günümüz istatistik verilerine daha net bir bakış açısıyla bakmak amaçlanmaktadır.

Bilindiği üzere Müslüman dünyası batının neredeyse her anlamda atalet içerisinde bulunduğu VIII.-XIII. yüzyıllarda şu anda bile tarifi zor bir ilmi ve fikri birikim meydana getirmeyi başarmıştır. Şüphesiz bu birikim toplumsal ve ekonomik alanlarda da İslami ilkeler ve prensipler çerçevesinde kendini göstermiştir. Ancak bu yüzyıllardan sonra gerek Avrupa toplumları gerek Müslüman toplumları savaşlar ve salgınlar gibi birçok nedenden ötürü neredeyse bir buçuk asra varan bir ekonomik durgunluk evresi yaşamıştır. Yukarıda bahsettiğimiz dönemden sonra yaşanan bu durgunluk süreci Müslüman dünyasında ilim ve fikir dünyası başta olmak üzere daha bir çok alanda durgunluğa ve gerilemeye yol açmıştır.⁴³

Bu iktisadi durgunluğun ve ardından gelen çözülmenin Müslüman dünyasında yüzyıllar boyu sürecek olan *problemlili bir zihniyet yapısına* neden olduğunu söyleyebiliriz. Bu zihniyet yapısının ne olduğunu ve nasıl bir insan modelini karşımıza çıkardığını Müslüman Türk insanı özelinde Sabri F. Ülgener şu şekilde açıklar:⁴⁴

⁴² Merve Akıncı, “Yükseköğretimli Gençliğin İşsizlik Kaygısı ve Çalışma Hayatı Algısı Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayınlanmamış Yüksek Tezi), Isparta, 2016

⁴³ Konu ile ilgili bkz.: Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi 1*, Cem Yayınevi,1995; Ahmet Tabakoğlu, “İslâm İktisadına Giriş”, Dergah Yayınları, 3.Baskı,2013

⁴⁴ Sabri F.Ülgener, *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Der Yayınları, 2.Baskı,1991, s.206.

“*Bol ve ferah yaşamının tattıracağı haz ve zevkin (ve ya özleminin) hiç bir zaman yabancı olmamakla beraber, o uğurda acele ve telâştan hoşlanmayan, yolunu ve yönünü tayinde görenek ve otorite bağları ile çevrili, dışa ve “yaban” a kapalı ve nihayet işinde ve hesabında götürü insan!*”

Yukarıda belirtilen insan yapısının Müslüman dünyasında Osmanlı İmparatorluğu’nun sağladığı genel güven ortamı sayesinde yüzyıllar boyu varlığını devam ettirdiğini söylemek mümkündür. Aynı zamanda bu insan yapısının imparatorluğun iktisadi yapısının zaman içerisinde yozlaşmasına neden olan etkenlerden bir tanesi olduğunu da söylenilebilir. Ekonomik konjonktürün Osmanlı İmparatorluğu için ters işlemeye başladığı dönemlerde yukarıda bahsettiğimiz zihniyet yapısı ve buna bağlı çözümlerin direk olarak konumuzla alakalı olan problemlere sebep olabildiği görülmüştür.

Osmanlı’nın en parlak dönemi olarak kabul edilen ve imparatorlukta “memur” sayısının giderek artış gösterme eğilimine girdiği bir dönemin sonuna doğru yani 1570-1590 yılları arasında özellikle Anadolu’da “Suhte Ayaklanmaları” olarak adlandırılan bir dizi “öğrenci” ayaklanması meydana gelmiştir.⁴⁵ On altıncı yüzyılın ikinci yarısında enflasyon nedeniyle medreselerin gelirleri sürekli azalmış ancak bir üst sınıfa yükselebilmek ve yaşamını garanti edebilme isteği yüzünden öğrenci sayısı sürekli artmıştır. Daha sonra bu öğrencilerin hem medreselerdeki ekonomik ihtiyaçları hem de devletteki kadro talepleri karşılanamaz olmuş ve öğrenciler için bir dönem dilenme serbest bırakılmış ancak bu izin kısa zamanda eşkıyalığa evrilmiştir. 1579’da isyancıların belirli kısmı devlet hizmetine alınmış ancak ayaklanmalar yine alevlenmiş ve devlet çözümü fiili olarak medreseleri kapatmakta bulunmuştur.⁴⁶ Yani görüldüğü üzere neredeyse beş yüz yıl kadar önce bu topraklarda “memur” olamayan okumuş gençler devletten “iş” istemek için ayaklanmıştır.

Ancak özellikle Sanayi Devrimi’nin etkilerinin görülmeye başladığı ve giderek arttırdığı on dokuzuncu yüzyılda işsizlik sadece okumuş gençleri ya da belirli bir kesimi değil imparatorlukta tüm insanları doğrudan ve ya dolaylı bir şekilde etkileyen bir durum haline almıştır.

⁴⁵ Halil İncalcık, *The Ottoman Empire-The Classical Age 1300-1600*, Phoenix Paperback, 1994, Londra, s.100-103

⁴⁶ S.Faroqhi,-B.Mcgowan,-D.Quataert-Ş.Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914) Cilt-2*, Edit.: H.İncalcık ve D. Quataert, Çev.: A.Berktaş, S.Andıç, S. Alper, Eren Yayınları, İstanbul,2006, 2.Baskı, s.547-548.

Daha on dokuzuncu yüzyılın başlarında özellikle büyük şehirlerde yaşayan halkın, sokaklarda boş boş dolaşan işsiz insanlardan şikâyet ettiğini görülmektedir ve şikâyet edilen bu insanları, devletin önceleri görmezden geldiği ya da sorun olan bölgelerdeki işsiz insanları tekrar geldikleri yerlere göndermeye çalıştığı ancak yüzyılın sonunda ve yirminci yüzyılın başında bu kesimin birkaç basit tedbirle geçiştirilmeyecek kadar büyüdüğü ve devletin önlem olarak “*Serseri Nizamnamesi*” adı altında düzenlemeler devreye soktuğu görülmüştür. Bu nizamnamenin asıl amacı da iş bulamadıkları için büyük şehirlere göç eden işsizlerin tekrar göç ettikleri yerlere gönderilmesidir. Tabii bu nizamnameden öncede devlet on dokuzuncu yüzyıl içerisinde farklı önlemler devreye sokmuştur. Özellikle işsizliğin etkilerinin ağır bir şekilde hissedilmeye başlandığı, Anadolu’daki loncaların birer birer dağıldığı on dokuzuncu yüzyılın ortalarında devlet mesleki eğitim ve devlet eliyle işe yerleştirme faaliyetleri gibi bugün de üzerinde durulan şekillerde çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bahsi geçen dönemde devletin kurduğu fabrikalarda vasıflı eleman bulunamaması gibi sorunlar yaşanmış ve birçok sanayi yatırımı atıl kalmıştır. Bu durumun önüne geçmek için hem sanayi hem de tarım alanlarında İstanbul’da ve çeşitli bölgelerde teknik okullar kurulmuştur. Bunlara ek olarak “İşsizlik Mektebi” adı altında bir mektep kurulması düşünülmüş ancak hayata geçirilememiştir. Kurulan teknik okulların da başarıya ulaştığını söylemek zordur. Okullarla alakalı çeşitli sorunların dışında özellikle ailelerin çocuklarını sanayi ustası yerine devlet memuru yapma isteğinin daha baskın olması bu okulların istenilen verime ulaşamamasında başlıca nedenler arasında gösterilebilir. (Bu yüzyılda yapılan reformlarla devlet memurları sabit maaş garantisine kavuşmuş ve “Salla başı al maaşı” gibi özdeyişler kültürümüze girmiştir.⁴⁷) Ayrıca bu dönemde geçmiş dönemlerde olduğu gibi Avrupa’ya öğrenci gönderilmiştir. Fakat gönderilen öğrencilerin de belirli bir plan doğrultusunda gönderilmemesinden ötürü bu yöntemden de verim alınamamıştır. Devlet işsiz insanları işe yerleştirebilmek için bu dönemde bir kurum açmıştır.⁴⁸

Bu kurumun adı “*Dersaadet Hidmetkârân İdaresi*” dir. Bu kurumun dışında özel işe yerleştirme işi yapan vakıf, dernek ve şirketlerde kurulmuştur. Ancak bu gibi kurumlardan da yüksek verim alınamadığı ve faaliyetlerinin de uzun sürmediği görülmektedir. Osmanlı’nın belirttiğimiz bu önlemlerin dışında genel ekonomiye de etki

⁴⁷ Bilal Eryılmaz, *a.g.e.*, s.291.

⁴⁸ Levent Şahin-Kadir Yıldırım, *a.g.m.*, s.111-130.

etmesini amaçladığı ve uyguladığı yatırım teşvikleri gibi politikalar da olmuş ancak yaşanan siyasi olaylar, savaşlar ve bunlara bağlı olarak gerçekleşen büyük göçler amaçlanan hedeflere ulaşılmasını neredeyse imkânsız hale getirmişlerdir.⁴⁹

İmparatorluğun son yıllarındaysa yine devlet kanadında memurlarla alakalı uygulamalar yapıldığını görüyoruz. Tasarruf amacıyla ya da siyasi amaçlardan ötürü 1 Temmuz 1909'da Takvim-i Vakayi'de (Resmi Gazete) yayımlanan “Tensikat Kanunu” ile “iyi halde olmayan” binlerce memurun işine tazminat ödenmeden son verildi. Bu durumun iktisadi anlamda önemli ölçüde işsizliğe neden olduğunu söylemek herhalde yanlış olmaz.⁵⁰

Uygulamanın sosyal anlamda etkileri mutlaka çokça hissedilmiştir çünkü bugün dahi değişmeyen garantici zihniyet yapısı, değinildiği üzere o günlerde de görülmektedir. Bugün olduğu gibi o zamanda orta dereceli memurların sıkıntısız geçinebileceği düşünülür ve devlet hizmetine girmek aile kurmaya yeterli bir mali güvence sayılırdı. Ebeveynler erkek bebekleri bir gün memur olacağı hayaliyle yetiştirme uğraşındaydı.⁵¹

Görüldüğü üzere uygun iş bulamama ve işsiz olma durumu sadece günümüzün değil geçmişimizin de bir sorunuydu. Ancak buna toplum olarak verilen reaksiyonlar günümüzle hemen hemen benzer yönler teşkil etmektedir. İş ve maaş garantisi bu bağlamda öncelikle devlet memurluğu tercihi yüzyıllardır toplumun birçok kesimi tarafından kabul görmektedir. Tabidir ki bu tercihin zihniyet yapımıza işleminde zamanın devlet yapısının ve işleyişinin önemli bir etkisi vardı. Ancak bahsettiğimiz devlet yapısının değişmeye başladığı dönemlerde dahi toplum olarak tercihlerimizin değişmediği görülüyor. Belki bunun sebebi de yine o dönemlerde dünya ekonomik sisteminin muhtemelen tarihin hiçbir dönemimde görülmemiş bir değişim yaşaması ve devletin bu değişime ayak uydurmada gecikmesinin verdiği ekonomik bunalımın da büyük etkisi var. Bunlara ek olarak zamanın devletinin bu soruna karşı uyguladığı plansız ve istikrarsız politika uygulama anlayışı da ileri sürülebilir.

⁴⁹ L.Şahin-K.Yıldırım, *a.g.m.*, s.130-144.

⁵⁰ Murat Bardakçı, “İlk Memur Tasfiyesini Osmanlı Böyle Yapmıştı”, <http://www.hurriyet.com.tr/murat-bardakci-ilk-memur-tasfiyesini-osmanli-boyle-yapmisti-39177826>, (07.06.2017)

⁵¹ “Birinci Dünya Savaşı’nda Ve Atatürk Döneminde Fiyatlar Ve Gelirler”, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-07/birinci-dunya-savasinda-ve-ataturk-doneminde-fiyatlar-ve-gelirler>, (07.06.2017)

Bu anlayış ne gariptir ki günümüze değin belki de bilinçsizce, yöneten kesimler tarafından hep benimsenmiştir. Bu aslında toplum zihniyetinin yanında devlet anlayışının da (belirli alanlarda) değişmediğinin bir göstergesidir. Konunun bu yönüne diğer başlıklarda yeri geldikçe değinmeye çalışılacaktır.

3.3.CUMHURİYETTEN SONRA İŞSİZLİKLE MÜCADELE

3.3.1.1923-1934 Dönemi

Cumhuriyetin ilanından hemen önceki yıllarda ülkede özellikle büyük şehirlerde işsiz insan sayısı göçlerin de etkisiyle önemli boyutlara ulaşmıştır. Ayrıca savaşın henüz sonlanmış olması ve kısa süreli de olsa siyasi belirsizlik ortamının yaşanması kuşkusuz işsizliği etkileyen nedenler arasındadır. Bu yıllarda %9 seviyelerinde olan işsizlik değinildiği üzere 1929 Bunalımı'na kadar %3 seviyelerine düşmüş, bunalımı takip eden yıllarda %5 seviyesine çıksa da daha sonra tekrar eski seyrine dönmüştür.⁵²

İlk yıllarda yaşanan işsizlik oranı azalışları üzerinde, savaştan dönen bireylerin devletin yerinde politikalarıyla hızlı bir şekilde tarımsal üretime katılması etkili olmuştur. Zira nüfusu 13 Milyonu bulan ülkede sanayi sektörü ancak (1927 sayımına göre) 260 Bin dolaylarında istihdam sağlayabilmektedir. Sanayi kuruluşlarının %70'nin 2 ve ya 3 kişi istihdam eden atölye tarzı üretim yapan işletmeler olduğu anlaşılmaktadır.⁵³

Bu dönemde devlet, üretimi sağlıklı bir şekilde düzenleyerek sağlam bir büyüme performansı sağlamaya odaklanmış ve büyüme yoluyla işsizlik gibi problemlerin aşılacağını varsaymıştır. Nitekim bahsettiğimiz dönemde düşünülen minvalde sorunun aşıldığı görülmüş ve özel bir politika uygulama gereği duyulmamıştır.

3.3.2.1935-45 Sanayi Planları Dönemi

1930'lu yıllara gelene kadar devlet yönetiminde liberal bir iktisadi anlayışın hâkim olduğunu görüyoruz. Daha çok özel teşebbüsü teşvik ve özel yatırımlarının önünü açan uygulamalarla sanayi sektörünün gelişmesi ve dış ticarete dengenin sağlanmasını amaçlanmışlardır. Ancak muhtemeldir ki yukarıda değindiğimiz zihniyet yapısı burada da devreye girerek devletin müteşebbislere tanıdığı bu önemli imkânı, müteşebbislerin kullanmamasına neden olmuştur. Garantici ve kolaycı anlayışa yönelen

⁵² L.Şahin-K.Yıldırım, *a.g.m.*, s.118.

⁵³ L.Şahin-K.Yıldırım, *a.g.m.*, s.119.

yerli sermayedarların bir çoğu ithal malı stoklayarak spekülâtif kazançlar elde etmeye çalışmışlardır.⁵⁴

Bu gibi durumlar yönetim kademesinde yavaş yavaş bir anlayış değişikliğine yol açmıştır. Yerli sanayinin beklenen hızda gelişmemesinin ileride daha derin sorunlara yol açabileceği düşüncesi yönetenleri önlemler almaya itmiştir. Akabinde “devletçilik” ilkesi 10 Mayıs 1931 senesinde kabul olunmuş ve I.Beş Yıllık Sanayi Planı için hazırlıklara başlanmıştır. Önce Rusya ve daha sonra ABD’den getirilen uzmanlarla yapılan istişareler sonucunda hem bazı projeler uygulamaya konulmuş hem de I.Beş Yıllık Sanayi Planı şekillenmeye başlamıştır. İthal edilen ürünler daha çok giyim, dokuma ve şeker gibi temel ürünler olduğu için öncelikle bu alana yoğunlaşılacaktır.⁵⁵

Bu doğrultuda hazırlanan ilk plan 17 Nisan 1934’de uygulanmaya başlamıştır. Belirttiğimiz üzere öncelikle temel ürünleri yurt içinde üretmeye odaklanan plan bunun yanında büyük sermaye ve ileri teknoloji gerektiren projeler gerçekleştirilmeyi de amaçlamıştır. Bu projelerin tümünde öncelik, kuruluş kapasitelerinin iç tüketimi karşılayacak düzeyde tutulmasıdır. Ayrıntılı olarak sanayinin alt sektörlerinde hedefler belirlenmiş ve uygulamaya geçilmiştir. Çeşitli maliyet artışlarından ötürü planlanın iki katından fazla kaynak harcanmış buna mukabil planlanan 23 fabrikanın 19’u üretime alınmıştır. Genel olarak yatırımlar Sümerbank üzerinden gerçekleştirilmiştir⁵⁶

I. Beş Yıllık Sanayi Planı ile 45 Milyon liralık yatırımla 15.500 kişi dolayında bir istihdamın gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. II. Beş Yıllık Sanayi Planı ile de 145 Milyon liralık yatırımla 35.000 kişinin istihdam edilmesi öngörülmüştür. Fakat Atatürk’ün vefatı ve sonrasında dünyada bir savaş halinin oluşması ikinci planın iptaline neden olmuş. Onun yerine “İktisadi Savunma Planı” uygulamaya sokulmuştur.⁵⁷

Ayrıca 1935-45 döneminde kamu istihdamına ilişkin ilk yasal düzenleme yapılmış, 1936 tarihli ve 3008 Sayılı “İş Kanunu” ile iş ve işçi bulma aracılığı yapan özel istihdam büroları yasaklanmış ve istihdam hizmetleri kamu tekeline alınmıştır.⁵⁸

⁵⁴ TMMOB, *Cumhuriyet Türkiyesinin Sanayileşmede İlk Önemli Adımı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1934-1938*, Derleyen :Fikret Yücel, Elektrik Mühendisleri Odası Yayını , Yayın No:EK/2014/588, Ankara, 2014, s.20.

⁵⁵ TMMOB, *a.g.e.*, s.21-25.

⁵⁶ TMMOB, *a.g.e.*, s.26-32.

⁵⁷ TMMOB, *a.g.e.*, s.33-34.

⁵⁸ İŞKUR, *2013-2017 Stratejik Planı*, Yayın No:362, Ankara, Temmuz 2012, s.2.

3.3.3.1946 Yılı İvedili Sanayi Planı Ve 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı (Vaner) Planı

Bir yıl arayla hazırlanmış bu planlar, II. Dünya Savaşı sonrası dünyanın yeniden yapılanma sürecinde ülkenin nasıl bir yol izleneceği tartışmaları arasında şekillenmiştir. Dünyada oluşan iki kutup ekseninde yeniden kurgulanan politik düzlemde Türkiye, tarafını ve bilahare bu minvalde yolunu belirlemek durumunda kalmıştır. Stratejik nedenlerin ve konjonktürel durumların bir sonucu olarak, başta ABD olmak üzere batılı ülkelerle yakınlaşan Türkiye bu durumdan yarar sağlamaya çalışmıştır. Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde askeri, mali ve fikri destekler kapsamında yardımlar ve borçlar almıştır. Ancak bunların sonucunda uygulanacak politikalar noktasında çeşitli dayatmalara maruz kalmıştır. Bu yüzden günümüzde dahi alınan yardım ve ya borçların sağladığı fayda tartışma konusudur.

İşte tam bu ortamda ülkede iki tane plan hazırlanmıştır. 1946 İvedili Sanayi Planı, I. ve II. sanayi planlarının benzeri olup; onlarla aynı şekilde iç kaynaklarla dayalı, kendine yeterliliği amaç edinen sanayi öncelikli bir plandır. Ayrıca bu planda sanayi ve maden konularının bir “işçi siyaseti” meselesi olduğu ifade edilmiştir. Bu planı önceki sanayi planlarının gelişmiş bir biçimi olarak nitelendirmek de mümkündür. Buna mukabil 1947 Planı ise yabancı kaynaklara dayalı, tarım merkezli kalkınma anlayışını benimseyen ve ihracata önem veren bir plandır. Diğer plana göre fazlaca liberal yaklaşımlar içermektedir. Ancak ilk plan uygulanma imkânı bulamamış ve batılı ülkelerin bir manada dayattığı ikinci plan yürürlüğe girmiştir. Bu plan doğrultusunda tarımın gelişimine yönelik planlar yapılmış bir önceki bölümde sözünü ettiğimiz traktörler bu dönemde gelmeye başlamıştır. 1950’li yılların başlarında verimde bir artış yaşanmış ancak traktörlerin gelmesine bağlı olarak kırsal kesimde işsiz kalan bireyler ortaya çıkmış ve günümüze kadar süregelen kırdan kente göç olgusu ortaya çıkmıştır.⁵⁹

⁵⁹ İsmail Cem Ay, “II.Dünya Savaşı Ulusal Planlama Faaliyetleri:1946 İvedili Sanayi Planı Ve 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı’nın Karşılaştırmalı Analizi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt:62, Sayı:1, 2012, s. 147-172.; Ekiz, Cengiz-Ali Somel, “Türkiye’de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi”, *A.Ü. SBF-GETA Tartışma Metinleri*, No.81, Ocak 2005, s.8-11.; Oya KÖYMEN, a.g.e., s.28.

Ayrıca II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra bir önceki başlıkta bahsettiğimiz kanun çerçevesinde, 1946 yılında 4837 sayılı Kanun ile İş ve İşçi Bulma Kurumu kurulmuştur.⁶⁰

3.3.4.1950-60 Plansız Kalkınma Dönemi

Bu dönemin başlarında uygulanan politikalar ve konjonktürel ekiler sonucunda hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleşmiştir. Tarımın verimi artmış ve köylülere toprak dağıtılmış bu sayede kırdaki işsizliği azaltıcı bir etkiyle karşılaşılmıştır. Bu dönemde sanayi ve tarımda yaşanan gelişmelerden kaynaklanan iç piyasa genişlemesi ile belirli bir büyüme ivmesi yakalamıştır ve yüksek karla birlikte yerli sermaye birikimi artmıştır.⁶¹

Ancak ihtiyaç duyulan işgücü karşılanamadığı için atıl kapasiteler oluşmaya başlamıştır. Bunun en önemli nedeni; tarımda hem toprak dağıtılması hem makineleşmenin artmasıdır. Diğer birçok ülkeden farklı olarak bunun sonucunda ülkemizde “köylü-işçi” sınıfı oluşmuştur. Bireyler sanayide işçi olmayı ek gelir kapısı olarak görmüş ve mevsimin belli dönemlerinde sanayide çalışmıştır. Bu yüzden işçi sirkülasyonunu artmış ve insanların vasıf kazanma şansı olmamıştır.⁶²

Bununla birlikte istihdamın sektörel dağılımında hem sanayi hem hizmetler sektöründe önemli artışlar gözlenmiş; özellikle hizmetler sektörünün istihdam payında ki oranı kısa sürede iki kattan fazla artış gözlemlenmiştir.⁶³

Dönemin ortalarında ve sonunda devletin dengesiz harcamalarına bağlı olarak karşılaşılan iktisadi sıkıntıları açmak için uzun vadeli makro ekonomik önlemler hayata geçirme ihtiyacı hâsıl olmuştur. Bu minval üzere 1959 yılında Hollandalı iktisatçı Jan Tinbergen plan hazırlaması için davet edilmiştir. 1960 Darbesi'ne kadar çalışmalarını sürdüren Tinbergen'in Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasına katkıları olmuştur.⁶⁴

1923-1960 dönemini genel olarak değerlendirdiğimizde bir kaç sonuç karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak, 1923'den II. Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte devlet yöneticileri iç kaynaklarla, kendine yeterliliği amaç edinen dengeli büyümeyi

⁶⁰ İŞKUR, a.g.e., s.2.

⁶¹ Abdullah Takım, a.g.e., 166-171.

⁶² Nusret Ekin, “Türkiye'nin Sanayileşmesinde “Köylü-Şehirli İşçiler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 27, S. 3-4, 225-264 ile Ahmet Makal, *Amelenden İşçiye; Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul,2007, L.Şahin-K.Yıldırım, a.g.e., s.121'den naklen

⁶³ L. Şahin – K. Yıldırım, a.g.e., s.121.

⁶⁴ Ekiz-Cengiz-Somel, a.g.e., s.12.

hedefleyen iktisadi politikalar uygulamışlardır. Özellikle kendi kendine yetebilme düşüncesinin gelişmesinde belirli yıllar geçerliliğini sürdürecektir uluslararası anlaşmalar ve yerli müteşebbislerin işin üretim ayağında beklenen girişimciliği göstermemeleri etkili olmuştur. İstihdam konuları rakamsal olarak yapılan yatırımlarda öne çıkmış işsizliğin de dengeli bir büyüme ile aşılabileceği varsayılmıştır ki böylece olmuştur.

1940'lı yılların büyük bir bölümünde savaş ekonomisi uygulandığı için hemen her konu gibi iktisadi meseleler hakkında da sağlıklı bir değerlendirme yapılamamaktadır. Ancak savaşın bitmesiyle birlikte iktisadi hayat yeniden normalleşmiş fakat bu seferde devlet kanadında iktisadi yaşamın hangi yol üzere yürüyeceği tartışmaları öne çıkmıştır.

Sonuçta liberal düşünce hâkim olmuş ve 1950'li yıllarda, tarıma dayalı, ihracatı teşvik eden ve dış kaynaklarla finanse edilen liberal politikalar uygulanmıştır. Ancak belirli bir plan dâhilinde yapılmayan krizlere neden olan bu politikaların bilhassa istihdam üzerinde yapısal sorunlara neden olduğu söylenebilir.

3.4.PLANLI KALKINMA DÖNEMİ

Diğer dönemlerden farklı olarak bu dönemde topyekûn bir kalkınmanın planladığını görmektedir. Yani sektörel bazda bir planlamadan iktisadi yaşamın her bir alanını kapsayacak yeni bir planlama anlayışına geçilmiştir. Bu planların güçlü bir teorik alt yapı üzerine kurgulandıkları görülmektedir.⁶⁵ 1960-1980 yılları arasında hazırlanan planların devleti yönetenler açısından bir bağlayıcılığı olduğu söylenebilir. Ancak 1980 sonrası hazırlanan planlar daha çok yönetenlere tavsiye niteliği taşımaktadır.

1963'den günümüze değin toplamda on adet "Beş Yıllık Kalkınma Plan" ı hazırlanmıştır. Bunlara ek olarak konuyla alakalı olan işgücü, istihdam ve çalışma hayatı konularını ele alan dört adet "Özel İhtisas Komisyonu" raporu bulunmaktadır.

Bu bağlamda çalışmada kalkınma planlarında bulunan işsizlik hedeflemelerini, bu hedefler için planlanan politikaları, bu politikaların ne kadarının hayata geçtiğini, gerçeğe dökülen uygulamalar sonucunda gerçekleşen değerleri ve planların hangi konjonktür içinde tatbik edildiği incelenecektir.

⁶⁵ Konu ile ilgili bkz.: Erden Öney, *İktisadi Planlama*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1980, s.258-303.

3.4.1.Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1963-1967)

3.4.1.1.İşsizliğe Bakış, Öngörüler, Hedefler ve Politikalar

Planda işsizlik konusunun “İnsangücü, İstihdam, Eğitim ve Araştırma” başlığı altında incelendiğini görmekteyiz. Öncelikle genel olarak eğitim ve eğitimde yapılacaklar sıralandıktan sonra istihdam bakımından hedeflerin şu dört noktada toplandığı belirtilmektedir.

(a) İşsizlik meselesini çözmek,

(b) Çalışanların meslekî seviyelerini yükseltmek,

(c) Her basamakta yeterliliğe dayanan bir çalışma politikasıyla yetişenleri yerinde kullanmak ve sağlam bir sosyal hareketlilik yaratmak,

(d) Çalışan nüfusun çeşitli meslek gruplarının bölünüşündeki dengesizlikleri ortadan kaldırmak ve daha dengeli bir dağılım sağlamaktır.

Daha sonra istihdam ve işsizlik, geçmiş yılların verileri ışığında gelecek on beş yılda nasıl bir değişim göstereceği öngörüsü oluşturulmuştur. İstihdamın izleyeceği tahmini seyir aşağıda görülmektedir.⁶⁶

Tablo 3.1. Sektörlere Göre Tahmin Edilen Yıllık İstihdam Miktarı

Sektörler (Milyon kişi)	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1972	1977
Tarım	9,86	10,00	10,14	10,28	10,42	10,56	10,86	11,16
Sanayi	1,25	1,34	1,44	1,54	1,65	1,77	2,36	2,99
Hizmetler	1,63	1,78	1,94	2,12	2,31	2,52	3,64	5,05
TOPLAM	12,74	13,12	13,52	13,94	14,38	14,85	16,86	19,20

Kaynak: DPT, I.Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967), s.445, **Not:** 1962 için Temmuz ayında gizli işsiz tahmini 1 milyondur.

Tabloya göre on beş yıl içerisinde sanayi ve hizmet sektörlerinde istihdamın iki kattan fazla artacağı buna karşılık tarım sektöründe %10-15 oranında bir artışın yaşanacağı düşünülmektedir.

Planda işsizliğin nedenleri irdelenirken özellikle tarım sektörüne dikkat çekilmektedir. Tarım sektöründe gizli işsizliğin olduğu diğer sektörlerde ise açık işsizliğin olduğu ve tarım sektörünün belirli bir doyma noktasından sonra açık işsizliği arttırıcı yönde etki yaptığı vurgulanmaktadır. İktisadi kalkınma hızının düşüklüğünün

⁶⁶ DPT, I.Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967), Ankara, 1963, s.441-467.

bu olumsuz durumun oluşmasında ana neden olduğu ve hedeflenen %7'lik büyümeyle bile bu durumun aşılamayacağı belirtilmektedir.

Yani iktisadi kalkınma hızı düşük olduğu için tarım dışı alanlarda istihdam beklenen düzeyde artmamakta buna mukabil verimliliğini arttıramayan tarım sektöründen diğer sektörlerle geçiş olmakta (kırdan kente göç) ancak bu geçişi diğer sektörlerin kapasitesi kaldıramamaktadır. Bu duruma çözüm yolu olarak planda şunlar dile getirilmiştir;

1. *“Artan işgücünün şehirlere ölçsüz bir şekilde akınını önlemek için tarım bölgelerinde emeğin değerlendirilmesi esasına dayanan tarım dışı çalışmaların geniş ölçüde arttırılması.*
2. *Plân içinde istihdam yaratıcı projelerin ve sektörlerin öncelikle ele alınması.*
(Bu maddede ayrıca teknolojik gelişme ve rekabet şartlarından ötürü istihdamın istenen düzeyde gerçekleşmeyeceğine bu yüzden istihdam odaklı projelerin önceleneceğine değinilmiş ve hizmet sektöründe tahmin edilen artışın sebebinin de sanayi sektöründeki bu gelişmeden kaynaklandığı vurgulanmıştır.)
3. *Belli alanlarda özellikle inşaat sektöründe işgücü yoğunluğuna dayanan bir teknolojik kalkınma imkânları üzerinde önemle durulması.*
4. *İstihdam politikasının bir başka yönü de işgücü fazlasının işgücü kıtlığı çeken Batı Avrupa ülkelerine ihracıdır. Ancak, Türkiye işgücü fazlalığı olan fakat niteliği yüksek işgücü konusunda kıtlık çeken bir ülkedir. İşgücü ihracının niteliği yüksek işgücü halinde olması bu kıtlığı arttırabilir. Bu sakıncanın önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması şarttır.*
5. *Meselenin uzun süreli çözüm yolu, yaratılacak istihdam imkânlarıyla dengeli bir işgücü artışını sağlayacak nüfus artışı hızına ulaşmak için gerekli nüfus politikasının uygulanmasıdır. Bu konu plânın nüfuslu ilgili bölümünde belirtilmiştir.*

6. *Bütün bu tedbirlerin istihdam meselesinin yeter ölçüde çözümleyemediği görüldüğü takdirde 2 nci ve 3 üncü plân dönemleri için daha yüksek bir kalkınma hızını hedef kabul etmek, üzerinde durulması gereken çözüm yollarından biridir.*⁶⁷

Bu maddeler bağlamında istihdam ve işsizlik tahminleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3.2. İstihdam ve İşsizlik Tahmini Hedefleri

(Milyon kişi)	<u>1962</u>	<u>1963</u>	<u>1964</u>	<u>1965</u>	<u>1966</u>	<u>1967</u>	<u>1972</u>	<u>1977</u>
15-64 Yaş Grubu	15,7	16,1	16,5	16,9	17,5	18,0	20,9	24,2
İşgücü Arzı	14,2	14,4	14,7	15,0	15,8	17,7	17,0	19,9
Yaratılacak İstihdam	12,7	13,1	13,5	13,9	14,4	14,8	16,8	19,2
İşsizlik	1,5	1,3	1,2	1,1	0,9	0,9	0,8	0,7

Kaynak: DPT, I.Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967), s.454

Planın bahsedilen ana başlığı altında daha sonra genel olarak eğitim konusuna ve daha sonrada sanayi içinde eğitime değinilmiştir. Bugün ki manada AR-GE (Araştırma Geliştirme) faaliyetleri de “Araştırma” başlığı altında sadece kamu ile alakalı olarak ele alınmıştır.⁶⁸

3.4.1.2.Dönemin Ekonomik ve Siyasi Konjonktürü

1960’lı yıllar hem Türkiye hem dünya için hareketli yıllar olmuştur. Dünyada yaşanan küresel denge savaşlarında Türkiye’de kendi yolunu tayin etmeye çalışmıştır. Bunlara ek olarak ülke içinde yeni anayasa sonucu doğan siyasi ortam, ülkede seksenlere kadar artarak devam edecek birçok karışıklığa sebep olmuştur.

Darbeden sonra yapılan ilk seçimlerde 1965’e kadar devam edecek koalisyon hükümeti kurulmuştur. 1965 Genel Seçimi sonucu, Demokrat Parti’nin devamı olan Adalet Partisi Süleyman Demirel liderliğinde tek başına iktidar olmuştur. Bu iktidar 12 Mart 1971 Muhtırası’na kadar devam etmiştir.⁶⁹ Aynı zamanda bu dönemde I.Beş Yıllık Kalkınma Planını, İsmet İnönü Hükümeti hazırlayıp yürürlüğe koymuş, S.H.Ürgüplü

⁶⁷ DPT, I.Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967), s.455-456.

⁶⁸ DPT, I.Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967), s.463-467.

⁶⁹ “Türkiye’de Bunalımlı Yıllar (1960-1983)”, <http://www.tarihsinifi.com/6957/t%C3%BCrkiyede-bunal%C4%B1ml%C4%B1-y%C4%B1llar-1960-1983.html> , (11.06.2017)

Hükümeti ve Süleyman Demirel Hükümeti planı uygulamıştır.⁷⁰ Bu dönemde dış politikada dengeli hareket edilmeye çalışıldığı anlaşılmakla birlikte başarılı olup olunamadığı tartışma konusudur.⁷¹ Ayrıca planda öngörülen dış finansman ihtiyacı da yeterli düzeyde sağlanamamıştır.⁷² Dış politika konusunda en olumlu gelişmelerden biri olarak görünen şey, bu dönemin başlarında 12 Eylül 1963 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu ile imzalanan Ankara Anlaşması'dır.⁷³ Yine bu dönemde ithal ikameci politikalar çerçevesinde yerli otomobil üretmek istenmiş ancak daha sonra yerli markalı montaj araçlar üretilmeye başlanmıştır. Dünya gündeminde ise bu dönemde J.F.Kennedy Suikastı, Vietnam Savaşı, uzay yarışı, dünya genelinde yaşanan üniversite olayları ve ABD-SSCB güç mücadelesi gibi konular yoğunlukla yer almıştır. Bu iki gücün mücadelesi arasında Türkiye'de zaman zaman gündemde olmuştur.⁷⁴

3.4.1.3.Sonuçlar

Tablo 3.3. I.Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İşsizlik Verileri

Yıl	İşgücü	İstihdam	İşsizlik	İşsizlik oranı %
1963	12.294.927	11.869.484	425.443	3,5
1964	12.496.071	12.051.057	445.014	3,6
1965	12.750.940	12.297.916	453.024	3,6
1966	13.062.126	12.451.449	610.677	4,7
1967	13.347.129	12.667.446	679.683	5,1

Kaynak. T.Bulutay, a.g.e., s.221-256, Gökten Görmezöz, a.g.e.,s.60'dan naklen

Karşılaştırmalar yapıldığında görülmektedir ki I.Beş Yıllık Kalkınma Planı, istihdam ve işsizlik ile ilgili hedeflere ulaşma konusunda başarısız olmuştur. İşsizlik

⁷⁰ Gökten Görmezöz, Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Dalganmaların İstihdam Üzerindeki Etkisi ve Olumsuz Etkilerin Azaltılmasına Yönelik Önlemler, Ankara, İŞKUR, Uzmanlık Tezi, 2007, s.50

⁷¹ Konu ile ilgili bkz.: Onur Öztürk, "Dış Politika Açısından 27 Mayıs Öncesi Ve sonrası", <http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/dis-politika-acisindan-27-mayis-oncesi-ve-sonrasi/2204>, (11.06.2017)

⁷² Gökten Görmezöz, a.g.e.,s.50.

⁷³ "Ankara Anlaşma - 12 Eylül 1963", <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-avrupa-ekonomik-toplulugu-arasinda-bir-ortaklik-yaratan-anlasma-ankara-anlasmasi-12-eylul-1963-.tr.mfa>, (11.06.2017)

⁷⁴ Konu ile ilgili bkz.: Sina Akşin, a.g.e.,s.265-267; "1960'lar Böyle Geçti", <http://www.radikal.com.tr/turkiye/1960lar-boyle-gecti-1034149/>, (11.06.2017)

oranlarının %3,5 dan %0,9' a indirilmesi hedefi gerçekleşmemiş ve bu oran %5,1'e çıkmıştır.

Planda ulaşılması hedeflenen 2.100.000 kişilik istihdam artışı 1.215.000'lerde kalmıştır. İkinci plana göre bu geri kalmanın sebebi, tarım ve hizmetler sektöründeki işgücü artışının düşük olmasıdır.⁷⁵

Planın işsizlik ve istihdam konusunda genel bilgiler üzerinden fazlaca iyimser tahminlerle hazırlandığı ve ayrıntılarına değinilmeden genel çözümlerin ortaya konulduğu görülmektedir. Rakamsal projeksiyonların yanında kısa ve uzun vadeli ayrıntılı çözüm yolları irdelenmemiştir. Planın bu şekilde olması şüphesiz uygulama aşamasında kurumlar arası koordinasyonun nasıl işleyeceği açısından sorun doğurmuştur. Nitekim II.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bu duruma değinilmiştir.⁷⁶

Ayrıca planın uygulamaya konulduğu yıllarda koalisyon şeklinde birkaç hükümetin görev yapmış olması ve plan yürürlüğe konulduktan sonra iki genel seçim yapılması hem yukarıda bahsi geçen koordinasyon sorunlarını ortaya çıkarmış hem planın belki de siyasiler tarafından yeterince sahiplenilmemesine yol açmıştır.

3.4.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1968-1972)

3.4.2.1.İşsizliğe Bakış, Öngörüler, Hedefler ve Politikalar

Bu planda konu "Ekonomik Gelişmede İnsan Unsuru" başlığı altında incelenmiştir. Öncelikle ilk planda olduğu gibi istihdam sorunları tarım sektörü bağlamında ele alınmış ve kırdan kente yaşanan göç sonucu da açık işsizliğin oluştuğu vurgulanmıştır. Daha sonra ellili yıllardan itibaren bu gelişimin tarihsel seyri masaya yatırılarak birinci planda öngörülen ve gerçekleşen değerler incelenmiştir.⁷⁷

Planda geçmiş planın hedeflenen değerlerine ulaşamadığı belirtilmiş ve sektörler bazında verimliliğin istihdama etkisi tartışılmıştır. 1965-67 yılları arasında verimliliği artan sektörler değinildikten sonra en düşük verim artışının hizmetler sektöründe gerçekleştiğine dikkat çekilmiş ve bu durumun hizmet sektöründeki istihdam artışından kaynaklandığı saptaması yapılmıştır.⁷⁸

Planda kalkınma ile birlikte istihdam ve işsizlik sorunların azalacağı belirtilmiştir. Ayrıca işsizliğin niteliği konusunda önemli bir noktaya dikkat çekilmiş ve

⁷⁵ DPT, II.Beş Yıllık Kalkınma Planını (1968-1972), Ankara, 1968, s.131.

⁷⁶ DPT, II.Beş Yıllık Kalkınma Planını (1968-1972), s.251-252.

⁷⁷ DPT, II.Beş Yıllık Kalkınma Planını (1968-1972), s.127-202.

⁷⁸ DPT, II.Beş Yıllık Kalkınma Planını (1968-1972), s.128-131.

işsizlik sorunun ülkemizde tasarruf eğiliminin düşük olmasından kaynaklandığı ve işsizliğin Türkiye’de konjonktürel değil kronik bir hal aldığı belirtilmiştir. Türkiye’de işsizliğin ancak uzun vadede çözülebileceği belirtilen planda hedeflemeler yapıldıktan sonra ücret konusu ele alınmaktadır. Açık işsizliğin ücret düzeyini düşürdüğü ve gelir dağılımını olumsuz yönde etkilediği vurgulanmaktadır.⁷⁹

Planın gelecek tahminlerinde tarım sektörü geçmiş plana göre daha ayrıntılı ele alınmıştır. İstihdam ve işsizlik konuları da bu çerçevede değerlendirilmiştir. Planın gelecek tahminleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 3.4. İstihdam ve İşsizlik Tahmini Hedefleri

(x1000 kişi)	<u>1967</u>	<u>1968</u>	<u>1969</u>	<u>1970</u>	<u>1971</u>	<u>1972</u>
<i>İşgücü</i>	14281	14600	14893	15180	15523	15867
<i>İstihdam</i>	12972	13399	13827	14287	14770	15284
<i>İşsiz</i>	1309	1201	1066	902	752	583

Kaynak: DPT, II.Beş Yıllık Kalkınma Planını (1968-1972), s.133-134, **Not:** Planda tarım ve tarım dışı veriler ayrı olarak incelenmiş genel bir istihdam-işsizlik tablosu oluşturulmamıştır. Verilerden yararlanarak yukarıdaki tablo tarafımızdan oluşturulmuştur.

Hedefler çerçevesinde uygulanacak politikalar şu şekilde sıralanmıştır;

1. *“İstihdam seviyesinin yükseltilmesi ve işsizliğin azaltılması amacıyla istihdam etkisi yüksek olan sektörlerle ağırlık verilecek, bunun yanında maliyeti artırmaksızın işgücü yoğunluğu yüksek, sermaye tasarruf edici ve istihdam yaratıcı projelere bütün sektörlerde öncelik verilecektir. Bu konuda istenilen ölçüde bir gelişim sağlanabilmesi için teknoloji seçimi üzerinde araştırmalar yapılmasına devam olunacaktır. Farklı teknik teçhizatın sermaye-işgücü ve sermaye-hâsıla katsayıları ve dayanma süreleri göz önüne alınarak yatırımın verimliliğinden fedakârlık yapılmaksızın en çok istihdam yaratan teçhizat tiplerini bulmaya ve aynı kriterlere göre en verimli inşaat tipini tespit etmeye yönelinecektir.*
2. *Tarım sektöründe, kullanılmayan işgücünden yararlanmak başlıca sorun olmaktadır. Daha çok işgücü, kullanmayı gerektiren yönde tarım teknolojisinde ve ürün tiplerinde değişiklik sağlanırken, yan bir gelir*

⁷⁹ Ersel Birsen, a.g.e., s.32

kaynağı olarak el sanatlarının geliştirilmesi tarımda kullanılmayan işgücü sorununun bir ölçüde çözebilecektir. Bu konudaki politika “Köy sorunu” bölümünde açıklanmıştır.

3. *Tarımda ve tarım dışı sektörlerde kullanılmayan kapasitenin bulunduğu alanlarda teşvik tedbirleri ile iş imkânları yaratılması gözetilecektir.*
4. *İstihdam sorununun baskısını azaltmakta yurt dışına işgücü gitmesi etkili olmaktadır. Bu politika “çalışma sorunları” bölümünde açıklanan anlayış içinde uygulanacaktır.*
5. *Yukarda açıklanan istihdam yaratıcı programların uygulanmasında öncelikle işsizlik sorununun yoğun olduğu çevreler üstünde durulacaktır. Bu anlayış içinde orman köylere öncelikle ele alınacaktır.”⁸⁰*

“Çalışma Sorunları” başlığı altında yurt dışına çalışmaya giden işçiler için daha iyi yaşama ve çalışma şartları sağlanması ile işçilere yeni imkânlar bulunması amaçlandığı belirtilmiştir. Ancak yurt dışına işçi göçü politikasının devamlı olmasının benimsenmeyeceği bunun yerine kalkınma için vasıflı işgücünün ülke içinde kalması için tedbirlerin alınacağı vurgulanmıştır.⁸¹

“Köy Sorunları” başlığı altında da tarımsal bünye, teknoloji, üretim aracı ve pazarlama ile ilgili sorunların çözülmesi için devletçe özellikle küçük ve orta ölçekli tarım işletmelerinin ihtiyaçlarını temin ve mal satışı için kooperatifçiliğin destekleneceği belirtilmiştir⁸²

3.4.2.2.Dönemin Ekonomik ve Siyasi Konjonktürü

Önceki planda da söz ettiğimiz gibi 1965 yılında Süleyman Demirel Adalet Parti (AP)’si tek başına iktidar olmuştur. II.BYKP’de yapılan 1965-67 yılları vurgularından da iktidar olma durumunun sağladığı etkilerin gözlemlenmeye çalışıldığı sonucu çıkartılabilir. Bu plan anlaşılacağı üzere Süleyman Demirel Hükümetince hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Fakat AP ikinci kez iktidar olmasına rağmen 12 Mart 1971 Muhtırası ile yönetimden el çektirilince Nihat Erim Hükümeti ve Ferit Melen hükümetlerince uygulamaya devam edilmiştir.⁸³

⁸⁰ DPT, II.Beş Yıllık Kalkınma Planını (1968-1972), s.134.

⁸¹ DPT, II.Beş Yıllık Kalkınma Planını (1968-1972), s.135-157.

⁸² DPT, II.Beş Yıllık Kalkınma Planını (1968-1972), s.235.

⁸³ Göktan Görmezöz, *a.g.e.*,s.51.

Süleyman Demirel Hükümeti'nin yönetimden el çektilmesi süreci 1970'lerde yaşanacak siyasi olayların bir habercisi niteliğindedir. Sürecin ilk olarak 1968 yılında Fransa ve diğer Avrupa ülkelerinde başlayan öğrenci hareketleri Türkiye'ye sıçradığı zaman başladığı söylenebilir. Bu süreç Avrupa'da kısa dönemde atlatılmasına rağmen ülkemizde hükümetinde yanlış denilebilecek politikalarının da etkisiyle giderek tırmanmıştır. AP ikinci kez iktidara gelmiş ancak enflasyon ve buna bağlı sorunlar sonucunda 1970 yılında, 1958'den sonra ikinci kez devalüasyon yapılmıştır. AP'nin parti grubunda kopmalar yaşanmış ve ülke genelinde siyasi olaylar tırmanmaya başlamıştır. ODTÜ'de dört ABD'li subay kaçırılmış üniversite tam bir savaş alanına dönmüştür. Bu esnada asker durumdan hükümeti ve meclisi sorumlu tuttuğunu belirten 12 Mart Muhtırasını vermiştir. Bunun üzerine Süleyman Demirel istifa etmiştir.⁸⁴

Ancak bu durumun bu kadar net olduğu tartışmalıdır. Çünkü 1960'ların sonlarına doğru ABD, Türkiye tarımında önemli bir yeri olan "haşhaş" bitkisinin ekiminin yasaklanması için baskılar yapmaya başlamıştır. Ancak sivil hükümet, ABD'nin endişeleri ile alakalı gerekli önlemleri alacağını fakat üretimi yasaklayamayacağını her defasında karşı tarafa iletmiştir. Verilen bu karşılıklar ABD'nin daha da sertleşmesine neden olmuş ve durum bir kriz halini almıştır. Bunlara ek olarak Süleyman Demirel'in, iktidarı boyunca SSCB ile yakınlaşması da ABD'yi rahatsız etmiştir. Bu dönemde Seydişehir, Petkim ve İskenderun demir-çelik tesisleri gibi tesisler SSCB ile ortak kurulmuştur. ABD ile gerilen ilişkiler ve yaşanan bu kriz sonucunda 12 Mart 1971 Muhtırası yaşanmış ve S.Demirel'den sonra göreve gelen Nihat Erim Hükümeti bir kaç ay içerisinde ABD'nin isteğini yerine getirmiş, "Haşhaş" bitkisinin ekimini yasaklamıştır. Ancak kriz yeni gelen seçilmiş hükümetlerle birlikte tekrar başlamış ve çalkantılı yetmişli yıllarda gündemin ön sıralarında yer almıştır.⁸⁵

⁸⁴ Sina Akşin, *a.g.e.*,s.267-268.

⁸⁵ Ümran Gürses, "Haşhaş Ekim Krizi", <https://www.tfp crises.org/ana-sayfa-hashas-ekimi-krizi>, (15.06.2017); Onur Öztürk, "Dış Politika Açısından 27 Mayıs Öncesi Ve sonrası", <http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/dis-politika-acisindan-27-mayis-oncesi-ve-sonrasi/2204>, (11.06.2017)

Ayrıca bu dönemde 1967 yılında Alman otomotiv sektöründe yaşanan kriz ve 1973 Petrol Krizi sonucunda yurt dışından alınan işçi taleplerinde büyük düşüşler gerçekleşmiştir.⁸⁶

3.4.2.3.Sonuçlar

Tablo 3.5. II.Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İşsizlik Verileri

Yıl	İşgücü	İstihdam	İşsizlik	İşsizlik oranı %
1968	13.592.300	12.807.946	784.354	5,8
1969	13.905.394	13.033.977	871.417	6,3
1970	14.205.788	13.264.658	941.130	6,6
1971	14.540.705	13.643.808	896.897	6,2
1972	14.895.504	13.908.917	986.587	6,6

Kaynak. T.Bulutay, *a.g.e.*, s.221-256, Gökten Görmezöz, *a.g.e.*, s.60'dan naklen

Daha gerçekçi hedefler konulmasına rağmen bu planda da hedeflere ulaşılamadığı görülmektedir. İşsizlikte miktar bazında 500 Binli rakamlar hedeflenirken gerçekleşme yaklaşık 1 Milyon civarında olmuştur. Oransal olarak %3-4 bandı hedeflenirken %6,6'lık bir oranla karşılaşılmıştır.

İstihdamda da hedeflenen 2.312.000 kişilik istihdamın gerisinde kalınmış bu miktarın yarısından az miktarda istihdam artışı sağlanmıştır. Yurt dışına gönderilen bireylerde bu hesaplarla birlikte değerlendirilirse şüphesiz tablonun daha ağırlaşacağı görülecektir. Bu dönemde yurt dışına giden kişi sayısının 450 Bin civarında olduğu düşünülmektedir.⁸⁷

Kuşkusuz bu hedeflere ulaşılamamasında dönemin hükümetlerinin yanlışları olduğu kadar hem dünyada hem Türkiye'de oluşan siyasi ortamında etkisi vardır.Planın uygulamaya koyulacağı yıldan itibaren içeride ve dışarıda oluşan gergin eko-politik

⁸⁶ Demet Tüzünkan, *a.g.e.*, s.101.

⁸⁷ Halil Çivi, *a.g.e.*, s.5; Ersel Birsen, *a.g.e.*, s.33.

ortam zaten planda derinlikli irdelenmemiş olan istihdam-işsizlik konusunun daha da ağır bir hal almasına yol açmıştır.

3.4.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1973-1977)

3.4.3.1. İşsizliğe Bakış, Öngörüler, Hedefler ve Politikalar

Bu planda öncelikle “Sosyal Alanda Sağlanan Gelişmeler” başlığı altında işgücünün yapısı incelenmiş daha sonra “Nüfus ve Çalışma Koşulları” başlığı altında da istihdam ve işsizlik konuları ele alınmıştır.⁸⁸

Öncelikle bundan önce uygulanan iki planın hangi çerçeveler doğrultusunda hedeflemeler yaptığını değinilmiş daha sonrada iki plan döneminde gerçekleşen veriler hem genel olarak hem sektörel bazda incelenmiş. Hemen ardından diğer planlardan farklı olarak bazı Avrupa ülkeleri ve Japonya ile Türkiye'nin işgücüne katılma oranları, istihdamın sektörel dağılımı gibi verileri karşılaştırılmıştır.⁸⁹

Bu plan önceki planlara göre sosyal yönü zayıf olan, işsizlik, gelir dağılımı ve bölgeler arası gelişmişlik farklılıkları gibi konuları uzun vadeye yayan bir zemine oturtulmuştur. İşsizlik sorununun yine büyümeye koşturarak aşılacağı düşüncesi benimsenmiş ve işsizlik sigortası gibi sistemlerin kurulması halinde istihdam üzerinde olumsuz etkiler doğuracağı öne sürülmüştür. Bu bağlamda bu planda ekonomik ve sosyal kalkınma arasında denge kurulmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Kısaca; planda ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmenin beraberliğine önem verilmemiş ve işsizlik konusu ötelenmiştir.⁹⁰

İşsizlik konusunun çok ayrıntılandırılmaması durumu hazırlanan tablolarda da karşımıza çıkmaktadır. Bu planda diğer planlardan farklı olarak sadece planın uygulanacağı ilk ve son yıllar dikkate alınarak tablolar oluşturulmuştur.

Tablo 3.6. İstihdam ve İşsizlik Tahmini Hedefleri

(x1000 kişi)	<u>1972</u>	<u>1977</u>
İşgücü	14317	16080
İstihdam	13567	14980
İşsiz	1600	1800

Kaynak: DPT, III.Beş Yıllık Kalkınma Planını (1973-1977), s.662-663

⁸⁸ DPT, III.Beş Yıllık Kalkınma Planını (1973-1977), Ankara, 1973, s.76-80.-s.643-690.

⁸⁹ DPT, III.Beş Yıllık Kalkınma Planını (1973-1977), s.653-660.

⁹⁰ Ersel Birsen, *a.g.e.*, s.34.

Üçüncü Plan döneminde öngörülen üretim hedeflerinin gerçekleşmesi halinde işgücünün oranı olarak toplam işgücü fazlasında bir değişme beklenmemektedir. 1972 yılında işgücü fazlası oran % 11,2 iken 1977 yılında da aynı oranda kalacaktır. Bununla beraber eksik istihdamın bilinen sorunları bu dönemde de önemini sürdürecektir.⁹¹

Görüldüğü üzere planda ana hedef işsizlik oranlarını aynı seviyede tutmaktır. Bu doğrultuda uygulanacak politikalar şu şekilde sıralanmıştır;

1. *“Kısa dönemde istihdam imkânlarının artırma çabaları perspektif plan döneminin gerekli kıldığı ileri ve sermaye yoğun teknolojilerin gelişmelerini engellemeyecek biçimde sürdürülecek, teknoloji seçimi ve tercihinde bu ilkedan hareket edilmesi esas olacaktır.*
2. *Kişilerin yetiştirildikleri meslek ve alanlarda istihdamının sağlanması esas olacaktır.*
3. *Ekonomik gelişmenin belli bir düzeye ulaşmasına kadar devam etmesi beklenen işgücü fazlasının, yoğun olduğu bilge ve sektörlerin dış ülke istihdam olanaklarından öncelikle yararlandırılması esas olacaktır.*
4. *İş ve İşçi Bulma Kurumu, iş arayanların, en kısa dönemler içinde en yüksek verimi sağlayabilecekleri açık işlerde istihdamlarını kolaylaştırıcı tedbirleri özellikle yoğun sanayi bölgelerinde alacaktır.*
5. *İstihdamla ilgili gelişmeleri yakından izlemeye imkân vermek üzere üretim birimlerinin mevcut ve yakın gelecekteki gelişim programlarına dayalı olarak, kullanmak durumunda oldukları işgücünün nicelik ve niteliği hakkında güvenilir bilgileri toplayan ve değerlendiren bir sistem kurulacaktır.”⁹²*

Planda daha sonra çalışma sorunları kapsamında memur ve işçi ücretleri (kamu, özel), grevler ve bu grevlerin oluşturduğu işgücü kayıpları ve diğer sorunlar incelenmiştir. Görülen sorunlara karşı uygulanacak politikalar belirlenmiştir. Daha sonra da “teknolojik gelişme ve insan gücü” başlığı altında verimlilik konusu kısaca incelenmiş ve alınacak tedbirler sıralanmıştır.⁹³

⁹¹ DPT, III.Beş Yıllık Kalkınma Planını (1973-1977), s.663.

⁹² DPT, III.Beş Yıllık Kalkınma Planını (1973-1977), s.664.

⁹³ DPT, III.Beş Yıllık Kalkınma Planını (1973-1977), s.665-684.

Plan diğer planlardan göre daha zayıf olmakla birlikte yukarıda sayılan politikaların ve hedeflerin diğer planlarda zikredilen politikalara ve hedeflere göre daha basit, uygulanabilir ve gerçekçi olduğu söylenebilir.

3.4.3.2.Dönemin Ekonomik ve Siyasi Konjonktürü

III.Beş Yıllık Kalkınma Planı; Nihat Erim Hükümetince hazırlıklarına başlanmış, Ferit Melen Hükümetince yürürlüğe konulup uygulanmaya başlanmıştır. Daha sonra planı sırasıyla Naim Talu Hükümeti, 1.Bülent Ecevit Hükümeti, Sadi Irmak Hükümeti, 4.Süleyman Demirel Hükümeti, 2.Bülent Ecevit Hükümeti ve 5.Süleyman Demirel Hükümetiyle birlikte yedi ayrı hükümet tarafından uygulanmıştır.⁹⁴

Yukarıdaki bilgi bile dönemin siyasi ortamı hakkında bizlere az da olsa bilgi vermektedir. Anlaşılacağı üzere bu dönem parlamentoda kimsenin tek başına iktidar olacak çoğunluğu sağlamadığı git-gel koalisyon hükümetlerinin kurulduğu bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. 14 Ekim 1973 Genel Seçimlerinden sonra oluşan koalisyon dönemlerinin 12 Eylül 1980 Darbesine kadar devam ettiği söylenebilir.⁹⁵

Ayrıca bu yıllarda Türkiye'nin çok zorlu dış politik süreçlerden geçtiğini de belirtelim. Öncelikle göreve gelen ilk sivil hükümet bir önceki planda bahsettiğimiz "Haşhaş Ekim Yasası" nı kaldırmıştır. Daha sonra zaten yıllardır gergin olan "Kıbrıs Meselesi" Rumların adada darbe yapması sonucu hükümetin öncelikli gündem maddesi haline gelmiştir. Hükümet uluslararası aktörlerle olan temaslarından bir sonuç alamayınca anlaşmalardan kaynaklanan müdahale hakkını kullanarak 20 Temmuz 1974 Kıbrıs Barış Harekâtını başlatmıştır. 14 Ağustos 1974'de de 2.Barış Harekâtı yapılarak KKTC'nin bugün ki sınırlarına ulaşılmıştır. Yıllarca süren görüşmeler sonuç vermeyince 15 Kasım 1983'de KKTC bağımsız bir devlet olarak kurulmuştur. Tabi tüm bunlar olurken ister istemez başka sorunlarda ülkenin gündemine girmiştir. Ambargolar, terör örgütleri ve içeride artan karanlık siyasi olaylar bunlardan sadece bir kaçıdır.⁹⁶

1970'ler dünya açısından da sıkıntılı ve çalkantılı geçen yıllardır. 1973 Ekim'inde altı gün sürecek olan Arap-İsrail Savaşı yaşanmıştır. Uluslararası aktörlerin arabuluculuğunda 25 Ekim 1973'te ateşkes sağlanmıştır. Ancak Arap devletlerinin yöneticileri ellerindeki petrolü bir siyasi politika aracı olarak kullanmak istemişler ve

⁹⁴ Göktan Görmezöz, *a.g.e.*,s.52.

⁹⁵ "Türkiye'de Siyasi Bunalım Yılları 1960-1983", <http://www.tarihbilimi.gen.tr/makale/turkiyede-siyasi-bunalim-yillari-1960-1983/>, (19.05.2017)

⁹⁶ Sina Akşin, *a.g.e.*,s.270-273.; "Kıbrıs Özel Dosyası-Bölüm: 3", http://www.tarihintaniklari.com/contents/haber_oku.asp?haber=38 , (20.06.2017)

İsrail'i destekleyen tüm ülkelere petrol ambargosu uygulama kararı almışlardır. Tüm bu gelişmelerin sonucunda "1973 Petrol Krizi" ortaya çıkmıştır. Ülkeler petrol bulmada büyük sıkıntı yaşamıştır. Her ne kadar altı yedi ay zaman zarfında krizi aşmaya yönelik adımlar atılmaya başlansa bile bu kriz ülke ekonomilerinde durgunlukla birlikte yüksek enflasyona yol açmış ve "Stagflasyon" kavramını literatüre sokmuştur.⁹⁷

3.4.3.3.Sonuçlar

Tablo 3.7. III.Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İşsizlik Verileri

Yıl	İşgücü	İstihdam	İşsizlik
1973	14.670.000	13.946.000	1.564.000
1974	15.150.000	14.050.000	1.862.000
1975	15.600.000	14.314.000	2.031.000
1976	15.990.000	14.616.000	2.079.000
1977	16.380.000 16.161.000*	14.762.000 14.726.000*	2.183.000 2.175.000*

Kaynak.: Halil Çivi, *a.g.e.*, s.17-20; DPT, IV.Beş Yıllık Kalkınma Planını (1973-1977), s.26 **Not*:** Veri kaynaklarımızla dördüncü plandaki istihdam verileri uyuşmadığı için plandaki veriden hareketle 1977 yılı verileri ayrıca hesaplanmıştır. Plana en yakın rakamları veren kaynak tercih edilmiştir. İşsizlik sayılarına tarımsal işgücü fazlalıkları eklenmiştir.⁹⁸

Toplam yurt içi işgücü fazlasının 1972'de 20 milyon kişi ile yüzde 13,3'ten, 2,2 milyon kişi ile 1977'de yüzde 13,5'e yükseldiği tahmin edilmektedir. Yaklaşık 2,2 milyon olan işgücü fazlasının 740 000 kadarı, Ekim 1977 sonunda tarımsal istihdam içinde gizli bulunan "işgücü fazlası" grubudur.⁹⁹

1973 yılında enerji bunalımı ile başlayan ekonomik durgunluk ve artan işsizlik sonucu gelişmiş ülkeler işçi alımlarını önemli ölçüde durdurmuşlardır. Böylece, yurt dışında çalışan Türk işçilerinin sayısı da 1973 yılından sonra azalmaya başlamış, 1973 yılında 766 800 kişiden 1976 yılında 707 900 kişiye düşmüştür. Ancak yurt dışında çalışan işçi sayısı, 1977 yılından başlayarak özellikle Arap ülkelerine işçi göndermeleri sonucu 711 000 dolaylarına ulaşmıştır.¹⁰⁰

⁹⁷ Deniz Özdemir, "1973 Petrol Krizi", http://www.e-raportal.com/ekonomi_detay.asp?yazi=1783&i=193.255.212.99&ekonomi_anket=30, (08.03.2017)

⁹⁸ Konu ile ilgili bkz.: Halil Çivi, *a.g.e.*, s.8; Ersel Birsen, *a.g.e.*, s.36.

⁹⁹ DPT, IV.Beş Yıllık Kalkınma Planını (1979-1983), Ankara, 1979, s.25.

¹⁰⁰ DPT, IV.Beş Yıllık Kalkınma Planını (1979-1983), s.27.

Verilere göre planda hedeflenen noktalara ulaşamadığı görülmektedir. Ancak burada belirtelim ki bir sonraki başlıkta göreceğimiz üzere 4.BYKP'nin de çok sağlıklı bir ortamda hazırlandığını söylemek güçtür. Nitekim plan normal süresinden iki yıl geçtikten sonra 1979 yılında ancak yürürlüğe konulabilmiştir.

Bununla birlikte oluşan siyasi konjonktür içinde 3.BYKP'nin yeterince uygulanamadığını ve sıkıntılı dönemlerde işsizliğin beklenenden fazla arttığını söylemek yanlış olmaz. Ayrıca İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun etkinliğini arttırmaya yönelik konulan basit hedeflerin bile bu dönemde gerçekleştirilemediği görülmüştür.¹⁰¹

3.4.4.Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1979-1983)

3.4.4.1.İşsizliğe Bakış, Öngörüler, Hedefler ve Politikalar

Planda istihdam ve işsizlik konusu “Toplumsal Gelişmeler ve Hedefler” başlığı altında ele alınmıştır. Öncelikle nüfusta gelecek on beş yıl içinde yaşanacak olan değişimler ele alınmış ve sonra 1979-1983 yılları arasını kapsayan istihdam ile işgücü tahminleri verilmiştir.¹⁰²

Tablo 3.8. İstihdam ve İşsizlik Tahmini Hedefleri

(x1000 kişi)	<u>1978</u>	<u>1983</u>
İşgücü	16 441	17 535
İstihdam	14 845	16 457
İşsiz	2 286	1 698

Kaynak: DPT, IV. Beş Yıllık Kalkınma Planını (1979-1983), s.252

Diğer planlardan farklı olarak bu planda hedeflemelerin gerçekleşmesi için genel politikalar sıralanmak yerine “Sosyal-Fiziki Hedefler (Eğitim, Sağlık, Konut), Kentleşme ve Kooperatifleşme” başlıkları altında alınacak önlemler sıralanmıştır. Bu açıdan diğer planlara göre meselenin sosyal yönüne vurgu yapan bir plan olduğu söylenebilir. Ayrıca “Yatırım Politikaları” başlığı altında istihdam politikaları tekrar ele alınmıştır. Sayılan başlıklar altında belirtilen politikalar kısaca şu şekilde sıralanabilir;

1. *“Nitelikli teknik işgücü açığı bulunmaktadır. Yükseköğretim kurumları tam kapasite kullanılacak ve yenileri plan döneminde devreye alınacaktır. Özellikle elektrik, maden, makina ve harita mühendisi yetiştirilmesine ağırlık verilecektir. Genel teknisyen-mühendis oranının daha dengeli bir hale getirilmesi için çalışmalar yapılacaktır.*

¹⁰¹ DPT, IV.Beş Yıllık Kalkınma Planını (1979-1983), s.27.

¹⁰² DPT, IV.Beş Yıllık Kalkınma Planını (1979-1983), s.249-255.

2. İlkokulda %100 olmak üzere diğer tüm kademelerde okullaşma oranı arttırılacaktır.
3. Hastane ve hastanelerdeki yatak sayısı arttırılacak sağlık hizmetleri yaygınlaştırılacaktır.
4. Kentlerdeki alt yapı hizmetleri yaygınlaştırılacak bu doğrultuda teknik işgücü gereksinimleri karşılanacaktır. Bu bağlamda kentlerdeki açık işsizlik oranı azaltılacaktır.
5. Kooperatifleşmeye önem verilecektir. Tarım, sanayi ve hizmetler sektöründe kooperatifleşmeye özel önem verilecektir.
6. Plan döneminde teknoloji politikası, sanayi, istihdam ve yatırım politikalarıyla bir bütün olarak ele alınacak, bazı sanayi sektörlerine giderek kendi teknolojisini üreten ve geliştiren bir kimlik kazandırılacaktır. Bu amaçla, istihdam ve ücret politikalarında insangücünün yerinde ve verimli biçimde çalıştırılması, insangücünün sektörler ve bölgeler arası dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesi öncelikle göz önünde bulundurulacaktır.
7. Sanayide fabrika içi kalite kontrol bilincinin geliştirilmesi için eğitim, öğretim ve danışmanlık olanakları sağlanacaktır
8. Nitelikli insangücü gereksinimi duyulan bölgelerde ve hizmet alanlarında belirli sürede hizmet verme ilkesine göre, bölgelerarası yetişkin insangücü dengesizliğini azaltacak, özellikle yükseköğrenim mezunlarının zorunlu çalışmasına yönelik yasal düzenlemeler yapılacaktır.
9. Toplumsal ve siyasal baskılarla kamu işyerlerinde ortaya çıkan ve ekonomik rasyonelliğe ters düşen kadro şişkinlikleri önlenecektir
10. Genellikle, niteliksiz ve orta nitelikli işçi kullanan sanayilere ve hizmet faaliyetlerine ait yatırımlar bu tür işgücü arzının yoğun bulunduğu bölgelerde özendirilecektir
11. Tarımdaki gizli işsizlik sorununun kesin çözümü IV. Plan dönemini aşmaktadır. Tarımda oluşan ve mevsimlik olarak kente yöneldiği görülen gizli işsizliğin giderilmesi amacıyla, sermaye-yoğun teknolojilere geçmenin ekonomik açıdan gerekli olduğu durumlarda bu gereğe uyulmakla birlikte,

kırlık bölgelerde ve kentlerde emek yoğun özel kalkınma projeleri ve programları gerçekleştirilecektir.

12. *İş ve İşçi Bulma Kurumu; yerel ölçekte kaynaklanan en son verilere dayalı olarak, ülkenin üretim sürecinde yoğunlaşan ekonomik ve teknolojik değişim ve gelişmeleri algılayabilecek, üretim sürecinin güncel ve gelecekteki insangücü gereksinimlerini tanımlayabilecek, işgücü piyasasının bütününde etkin, teknik bir örgütsel yapıya kavuşturulacaktır.*"¹⁰³

Görüldüğü üzere dördüncü plan diğer planlardan farklı olarak konuyu geniş bir şekilde ele almaktadır. Ancak uygulanması düşünülen bu politikaların plan dâhilinde altının ne kadar doldurulduğu tartışma konusudur.

3.4.4.2.Dönemin Ekonomik ve Siyasi Konjonktürü

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı; 5.Süleyman Demirel Hükümetince hazırlıklarına başlanmış; ancak, Aralık ayında 5 Süleyman Demirel Hükümeti yerini 3. Bülent Ecevit Hükümetine bırakınca yeni plan yerine bir yıllık geçiş programı yürürlüğe konulmuş; daha sonra yeniden Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlığına başlanarak, 1979 yılında yürürlüğe konularak uygulamaya geçilmiştir. Plan sırasıyla 3.Bülent Ecevit Hükümeti, 6.Süleyman Demirel Hükümeti, Bülent Ulusu Hükümeti ve 1.Turgut Özal Hükümeti tarafından uygulanmıştır.¹⁰⁴

1979 yılında Türkiye’de her açıdan bir keşmekeş hâkimdir. 1973 Krizi’nde artan petrol fiyatlarını halka yansıtmamaya çalışan hükümetler dış borçlanmaya başvurmuş ve borçlanma yıllar geçtikçe sürdürülemez bir hal almıştır. Sonuçta ekonomide darboğazlar yaşanmış ve yemeklik yağ ya da tüp-gaz bile bulmak sorun haline almıştır.¹⁰⁵

Ülkede şiddet olayları kontrol edilemez şekilde tırmanmış, faili meçhul cinayetler artmıştır. Böyle bir ortamda 1979’da ara seçimlere gidilmiş ve Süleyman Demirel seçimden sonra yeni hükümeti kurmuştur. Bu sırada başbakanlık müsteşarı ve DPT müsteşar vekili Turgut Özal, 24 Ocak 1980 İstikrar Paketini hazırlamıştır. Önceki bölümde belirttiğimiz kararlar uygulamaya ivedilikle konulmuş. Ancak bir kaç ay sonra siyasiler arasında cumhurbaşkanlığı seçim krizi yaşanmıştır. Nisan 1980’de görev süresi dolan Fahri Korutürk görevden ayrılmış ancak aylarca mecliste sayısız seçim

¹⁰³ DPT, IV.Beş Yıllık Kalkınma Planını (1979-1983), s.250-256. - s.277-278.

¹⁰⁴ Göktan Görmezöz, *a.g.e.*, s.53.

¹⁰⁵ Sina Akşin, *a.g.e.*,s.271-272.

yapılmasına rağmen yeni bir cumhurbaşkanı seçilememiştir. Bu durum 12 Eylül Askeri Darbesi'ne kadar sürmüştür.¹⁰⁶

12 Eylül Darbesi'nden sonra hükümet ve TBMM dağıtılmıştır. Darbe anayasası birçok alanda kısıtlamalar getirmiştir. İlginç bir şekilde 20 Ekim 1980'de Türkiye, Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönmelerini kayıtsız şartsız kabul etmiştir. Ancak dönemde hem Kıbrıs hem Ege Denizi ile ilgili olarak Yunanistan'la sorunlar artarak yaşanmaya devam etmiştir. 24 Nisan 1983'te siyasal etkinliklere getirilen yasak kaldırılmıştır. 6 Kasım 1983'te genel seçimler yapılmış ve Turgut Özal'ın lideri olduğu Anavatan Partisi tek başına iktidar olmuştur. Ayrıca bu dönemde dış kaynaklı terör olayları devam etmiş ve 1983'te ASALA terör örgütü çöktürülmüştür ancak 1984 bir başka bir terör örgütü PKK ülke içinde kanlı eylemler yapmaya başlamıştır. Ayrıca bu dönemde iki sınır komşumuz olan İran ve Irak, 22 Eylül 1980'de başlayan, sekiz sene sürecek olan bir savaşa başlamıştır.¹⁰⁷

Anlaşılabileceği üzere dördüncü plan bir hayli karışık bir ortamda tatbik edilmiş ve yaşanan bu süreç sonucunda beşinci plan ancak iki yıllık bir gecikme ile 1985 yılında uygulamaya konulmuştur.

3.4.4.3.Sonuçlar

Tablo 3.9.1982-1985 Yılları İşsizlik Oranları

%	<u>1982</u>	<u>1983</u>	<u>1984</u>	<u>1985</u>
<i>İşsizlik</i>	10,9	12,1	11,9	11,2

Kaynak: World Bank¹⁰⁸

Tablo 3.12.IV.Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Sonucunda Emek Piyasası

Yıl	İşgücü	İstihdam	İşgücü Fazlası	İşgücü Fazlası Oranı %
<i>1983</i>	17.773.000	15.577.000	2.861.000	16,1

Kaynak.: V.Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), Ankara, 1985, s.128

Planda hedeflenen değerlere bazı ara yıllarda ulaşılabildiği görülse bile son yılın verileri hedeflere ulaşamadığını göstermektedir. Hedeflenen istihdamın yarısının dahi yakalanamadığı görülmektedir. Zaten yukarıda sözünü ettiğimiz gibi bir siyasi konjonktür içinde planın uygulanma imkanı bulması oldukça güçtür. Hele ki “24 Ocak 1980 İstikrar Kararları” sonucu devletin ekonomiye bakışında yaşanan büyük

¹⁰⁶ Sina Akşin, *a.g.e.*,s.273.

¹⁰⁷ Sina Akşin, *a.g.e.*,s.274-282.

¹⁰⁸ “Unemployment”, <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.NE.ZS?end=1986&locations=TR&start=1982&view=chart>, (21.06.2017).

değişimden sonra bu planın belirtildiği şekilde tatbik edileceğini ummak yanlış olur. Üzerine yaşanan askeri darbeyi de koyduğumuzda bu durumun daha da ağırlaştığı görülmektedir.

Sayısal olmayan hedefler; okullaşma, personel şişkinliğinin azaltılması, çeşitli yasal düzenlemeler ve istihdamı özendirme gibi politikalarının da gerçekleşmediği söylenebilir. Öyle ki bazı hedefler beşinci planda da aynı şekilde yer almıştır.¹⁰⁹

3.4.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1985-1989)

3.4.5.1.İşsizliğe Bakış, Öngörüler, Hedefler ve Politikalar

Planda “Sosyal Hedef Ve Politikalar” bölümünün alt başlığı olarak “İstihdam” başlığı altında konu incelenmiştir. Öncelikle getirilen çeşitli politikalar sonucunda ne gibi değişimler olacağı aşağıdaki şekilde belirtilmiştir.¹¹⁰

1. *“Ekonominin dışa açılmasıyla, ülkenin kaynak dağılımına uygun düşen iş kollarının gelişmesi,*
2. *Gerçekçi faktör fiyat politikası ile daha emek yoğun teknolojilerin kullanımına yönelinmesi,*
3. *Kapasite kullanımının yükselmesi,*
4. *İş barışının sürdürülmesi,*
5. *Okul içi ve yaygın eğitim programlarının fonksiyonel hale getirilmesi ve işe dönük ve hizmet içi eğitimin teşvik edilmesi yoluyla vasıfsız işgücününün vasıf kazanarak istihdamının kolaylaştırılması,*
6. *Yabancı Sermaye akışının hızlandırılması ve serbest bölgelerin geliştirilmesi yoluyla istihdam imkânlarının artırılması,*
7. *Konut yapımı ve özellikle işsizliğin yoğun olduğu bölgelerde kamu altyapı ve bayındırlık projeleri uygulamalarıyla bölgesel işsizliğin massedilmesi,*
8. *Mahalli teşebbüs potansiyelini değerlendiren, istihdam ve üretime olumlu etkisi bulunan sanatkâr ve küçük seviyedeki sanayiin büyümesi ve yaygınlaşması sağlanacaktır.”¹¹¹*

¹⁰⁹ DPT, V.Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), s.131-133., Demet Tüzünkan, *a.g.e.*, s.104.

¹¹⁰ DPT, V.Beş Yıllık Kalkınma Planı (1984-1989), s.128-133

¹¹¹ DPT, V.Beş Yıllık Kalkınma Planı (1984-1989), s.128.

Tablo 3.10. Tahmini İstihdam Hedefleri

(x1000 kişi)	<u>1984</u>	<u>1989</u>
İşgücü	18016	19457
İstihdam	15706	17174
İşgücü Fazlası	2310	2283

Kaynak: DPT, V.Beş Yıllık Kalkınma Planını (1984-1989), s.131

Plana göre; 1984 yılında 15.7 milyon olan toplam sivil işgücü talebi plan dönemi sonunda 17.2 milyon kişiye ulaşacak yüzde 12.8 olan tarım dışı işgücü fazlası oranı ise % 11.7'ye düşecektir. Bu oranın % 5.5'ini açık işsizler, geriye kalanını ise iş aramayan potansiyel işgücününün teşkil etmesi beklenmektedir.¹¹²

Bu hedefler doğrultusunda uygulanacak olan politikalar uzun bir şekilde sıralanmıştır. Bunları kısaca aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir;

1. *“İstihdam politikasının sanayileşme ve sektör politikalarına entegre edilmesi için gerekli tüm çalışmalar yapılacaktır.*
2. *İstihdam artışı, yatırım hacminin, yatırımların verimliliğinin, üretim sektörünün ve üretim tekniğinin fonksiyonu olarak belirlenecektir*
3. *Halen kullanılmakta olan kaynakların işsizliğin azaltılmasında daha rasyonel yollarla değerlendirilmesi için araştırma ve geliştirme faaliyetlerine hız verilecek, işgücü arz ve talep piyasalarında istihdamı artırıcı yeni düzenlemelere gidilecektir.*
4. *İşçi başına yatırım açısından ele alındığında, bazı alt sektörlerde daha çok istihdam açıldığı görülmektedir. Bu çerçevede aynı toplam milli gelir artışı ile daha çok istihdam sağlayacak yatırımlara öncelik verilecektir.*
5. *İşgücü talebi yönünden, kalkınma planının genel hedefleri çerçevesinde olmak kaydıyla, 1 Milyar TL. katma değer elde edilirken daha çok istihdam sağlayan alt sektörler öncelik tanınacaktır.*
6. *Plan döneminde yıllık programlarla genç işsizlere yönelik istihdam artırıcı projeler hazırlanarak yürürlüğe konulacaktır.*
7. *Plan döneminden itibaren, işgücü yoğunluğu yüksek sektörler ağırlık verilmesi ve en çok göç veren vilayetlere, bu sektör yatırımlarının götürülmesi esası uygulamaya konulacaktır.*

¹¹² DPT, V.Beş Yıllık Kalkınma Planı (1984-1989), s.128.

8. *Kırsal gelirin yükseltilmesi ve kırsal alt yapının geliştirilmesi amacıyla işsizlik açısından özellik gösteren bölgelerde mevsimlik işsizlere ek iş sağlamak üzere projeler ilave bir tedbir olarak uygulanacaktır.*
9. *Sosyal açıdan zaruret içindeki işsizlere hitap eden asgari ücret mukabili, mevsimlik olarak, geçici statüde istihdam imkânı sağlayacak nitelikte, özel amaçlı kamu projelerini uygulamaya konması sağlanacaktır.*
10. *Türkiye'nin bir yandan yurt içinde işsizlikle mücadele ederken, diğer taraftan da yurt dışı istihdam imkânlarını değerlendirmeye devam edecektir.*
11. *Diğer bir ifadeyle tarıma dayalı sanayi, el sanatları, küçük sanayi ve hizmetler ve yukarıda değinilen özel projeler çerçevesinde, kırsal alana tarım dışı gelir sağlanacaktır.*
12. *Kapasite kullanım oranı yükseltilecek imalat sanayiindeki istihdam artışı sağlanacaktır.*
13. *Özellikle genç işsizliğini azaltmak amacıyla, gençlere istihdam sağlayan işverenlerin vergi ve diğer yollarla teşvik edilmesi, gençlerin istihdam edilebilir hale getirilmesini mümkün kılacak nitelikte beceri eğitimiyle donatılmasına yardımcı olan işverenlere vergi iadesi uygulaması başlatılacaktır.*
14. *Ortaöğretimden başlanarak okula devam eden ve gençlere mesleğe yöneltme hizmetleri verilmesi sağlanacaktır.*
15. *Teşebbüs gücünün geliştirilmesi ve kullanılması teşvik edilecektir. Kendi işini kuracaklara yardım hizmetleri geliştirilecektir.*
16. *Orta ve alt seviyeli meslekî ve teknik insan gücünün yerinde istihdamı ağırlık taşıyacaktır. Bu minvalde gerekli tedbirler alınacaktır.”¹¹³*

Oldukça uzun hedefler içerisinde konumuzla alakalı olarak gençlere yönelik hedeflerinde yer aldığını görmekteyiz. Anlaşıldığı üzere genç işsizliği, seksenli yıllardan itibaren ülke gündemine girmeye başlamış bir konudur.

Ayrıca ikinci planda yer alan kırsal kesimin tarım dışı gelirlerin çeşitlendirilmesi uygulaması bu planın hedefleri arasında da yer almaktadır. Yani bu sorun yapılan plan ve uygulamalara rağmen çözülememiş ve tekrar hedefler arasında yer almıştır.

¹¹³ DPT, V.Beş Yıllık Kalkınma Planı (1984-1989), s.131-133.

3.4.5.2.Özel İhtisas Komisyonu Raporu

Bu plan döneminde “Çalışma Hayatının Düzenlenmesi” adı altında çalışmalar yürüten Özel İhtisas Komisyonu çalışma hayatı ile ilgili özellikle “Çalışma İstatistikleri” ve “Verimlilik” konularında planın hedeflerine ulaşılmasında yardımcı olacak saptamalar yapmıştır. Ayrıca “Yurt Dışı İşçi Sorunları” alt komisyonun hazırladığı bölümde yurt dışında çalışan bireylerin sorunlar masaya yatırılmış ve öneriler sunulmuştur.¹¹⁴

Bu raporda çalışma istatistikleri hakkında yapılan tespitler önemlidir. Verilerin elde edilmesindeki eksiklik ve yanlışlıklara dikkat çekilmiştir. Bu eksikliklerden biri verilerin çok uzun aralıklarla hazırlanması ve zamanında politika yapıcıların eline ulaştırılamamasıdır. Bu bağlamda hem kısa vade de yapılabilecek çözümler sunulmuş hem de DİE özelinde uzun vadeli politikalara değinilmiştir.¹¹⁵

3.4.5.3.Dönemin Ekonomik ve Siyasi Konjonktürü

1. Özal Hükümeti Aralık 1983'te göreve başladı. V.BYKP'in Ocak 1984'te yürürlüğe girmesi gerekiyordu. Ancak Özal kendi partisinin ve kurduğu hükümetin programına uygun bir "Plan" hazırlamak ve zaman kazanmak gayesiyle önce 1984 yılı için bir "geçiş programı" hazırlayıp yürürlüğe koymuştur. Ardından da 1985-1989 yıllarını kapsayacak biçimde V.BYKP hazırlanmış ve yürürlüğe konulmuştur.¹¹⁶

İlk kez bir siyasi iktidar ve ya bir hükümet hazırladığı planı beş yıl kesintisiz ve arızasız uygulama olanağı bulmuştur. 1.Özal Hükümeti Meclis'te büyük bir çoğunluğun desteğini alarak yola çıkmış, dönem içinde 29 Kasım 1987'de erken genel seçime gidilmiş ve Özal yeniden çoğunluğu sağlamıştır. Dolayısıyla önceki dönemlerde tespit ettiğimiz siyasal çalkantı veya istikrarsızlık ortaya çıkmamıştır. Ancak iktidarın altıncı yılında, ekonomik yaşamda başta enflasyon olmak üzere çeşitli problemler baş göstermiştir. Bu dönemde iktisadi hayatla ilgili olarak özel finans kurumlarının kurulması, katma değer vergisinin hayatımıza girmesi, menkul kıymetler borsasının faaliyetlerine başlaması, para ve sermaye piyasalarına yeni boyutlar getiren yasal düzenlemelerin gerçekleşmesi, sanayi serbest bölgelerinin kurulması, ihracatçıları

¹¹⁴ DPT, V.Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 1983

¹¹⁵ DPT, V.Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s.55-105.

¹¹⁶ “Geçmiş Hükümetler”,

https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/Global/Government/pg_CabinetHistory.aspx , (01.07.2017); “Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)”, <http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/besinci-bes-yillik-kalkinma-planı-donemi.html>, (01.07.2017)

desteklemek için Türk Eximbank'ın kurulması, Avrupa topluluğuna tam üyelik için başvurulması ve çeşitli büyük projelerin yapılması gibi uygulamalar da hayata geçirilmiştir.¹¹⁷

Türkiye'nin iktisaden geçirdiği bu değişimleri dünyadan bağımsız okumak yanlış olur. Bu dönemde bir önceki bölümde değinildiği üzere Bulgaristan hükümeti, ülkelerinde yaşayan Türk azınlığa karşı savaş açmış ve Türkleri göçe zorlamıştır. Baskılar sonucu 300.000 kadar göçmen Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Aynı yıllarda dünyada iki kutuplu düzenin sonuna gelinmiş ve iki kutbun simgesi olan "Berlin Duvarı" yıkılmıştır. Yine aynı yıllarda ABD ve İngiltere'de serbest piyasa ekonomisini savunan hükümetler işbaşındayken SSCB dağılma sürecine sokacak olan Gorbaçov iktidara gelmiştir. Bunların dışında ülkemize ve çevreye etkisi hala tartışılan "Çernobil Faciası" yaşanan önemli olaylar arasında sayılabilir.¹¹⁸

3.4.5.4.Sonuçlar

Tablo 3.11.V.Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İşsizlik Verileri

Yıl/(x1000 kişi)	İşgücü	İstihdam	İşsizlik	İşsizlik oranı %
1988	19.391	17.755	1.638	8,4
1989	19.964	18.223	1.741	8,7

Kaynak.: TÜİK

Olumlu bir havada seyreden iç siyasi ortama rağmen işsizlik rakamlarında hedeflenen noktalara ulaşamadığı görülmektedir. Ekonomik büyümeyi değil, istikrarı hedef alan bu plan döneminde, monetarist politikalar uygulanmış ve bu bağlamda üretimi arttıran değil, talebi kısıyan politikalardan ötürü işsizlik giderek artmıştır.¹¹⁹

Bu yıllardan sonra kalkınma planlarının daha çok tavsiye niteliği taşıyor hale geldiğini belirtilmişti. Ancak "Çalışma İstatistikleri" ile alakalı eksikliklerin bu planın bir raporunda dile getirilmiş olması şüphesiz ki önemlidir. Günümüzde çalışma hayatı hakkında geçmiş sağlıklı verilere ulaşmamız bu raporda zikredilen bazı uygulamaların hayata geçirilmesi ile mümkün olmuştur.

¹¹⁷ "Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)", <http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/besinci-bes-yillik-kalkinma-plani-donemi.html>, (01.07.2017)

¹¹⁸ Konu ile ilgili bkz.: "The 80s Timeline", <http://www.nationalgeographic.com.au/history/the-80s-timeline.aspx>, (01.07.2017); Sina Akşin, *a.g.e.*, s.287.

¹¹⁹ Ersel Birsen, *a.g.e.*, s.40.

3.4.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1990-1994)

3.4.6.1. İşsizliğe Bakış, Öngörüler, Hedefler ve Politikalar:

Altıncı planda istihdam konusu “Sosyal Hedef İlke ve Politikalar” bölümünde “Sosyal Ekonomi” başlığı altında ele alınmıştır. Amaçlar ve uygulanacak politikalar birlikte aşağıdaki şekilde dile getirilmiştir;¹²⁰

1. *“İstihdamın gelişmesini sağlayacak ortamın yaratılması ve idamesi esastır. Bu çerçevede, genel hedefler doğrultusunda yatırımların teşvik edilmesi; müteşebbislik ruhunun ve teşebbüs gücünün geliştirilmesi, küçük ve orta ölçekli teşebbüslerin desteklenmesi, nitelikli işgücü yetiştirilmesi ve mevcut iş gücünün niteliğinin yükseltilmesi; işgücü piyasasında karşılaşılan ve istihdamın gelişmesini olumsuz şekilde etkileyen unsurların ve aksaklıkların ortadan kaldırılması istihdam politikasının temel ilkeleridir.*
2. *Yatırımların teşvikinde istihdam yaratma ile teknolojik gelişme boyutu genel hedefler doğrultusunda değerlendirilecektir.*
3. *Geniş istihdam imkânları olan hizmet sektörlerinin potansiyelinden azami ölçüde faydalanılacak ve bu sektörlerin geliştirilmesine yönelik tedbirler alınacaktır.*
4. *Kırsal kesimde yeni iş alanları ve kırsal hane halkına ek gelir imkânları yaratmak amacıyla tarım dışı iktisadi faaliyetlerin geliştirilmesine ağırlık verilecektir.*
5. *Küçük ve orta ölçekli teşebbüslerin geliştirilmesi için mevzuatta ve uygulamada karşılaşılan güçlükler ortadan kaldırılacak, bu teşebbüslerin gelişmesi desteklenecektir.*
6. *Kendi işini kuracaklara sağlanan çok yönlü destek hizmetleri artırılacak ve yaygınlaştırılacaktır.*
7. *Eğitim sistemi içinde ve dışında, her seviyede nitelikli işgücü yetiştirilmesine ağırlık verilecek; örgün ve yaygın mesleki teknik eğitim, beceri kazandırma eğitimi, iş öncesi eğitimi, işbaşı eğitimi ve yeniden eğitim programları ve hizmetleri desteklenerek yaygınlaştırılacaktır.*
8. *İşgücü piyasası berraklaştırılacak ve İşgücü seyyaliyetini kolaylaştırıcı enformasyon hizmetleri geliştirilecek; İş ve işçi Bulma Kurumu işgücü*

¹²⁰ DPT, VI.Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), Ankara, 1989, s.298-308

piyahasında etkinliği artacak biçimde reorganize edilecek; işgücü eğitimi, istihdam rehberliği, mesleğe yöneltme ve benzeri istihdamı geliştirme faaliyetlerine kamu kuruluşları ile özel istihdam kuruluşlarının aktif katılımını sağlayacaktır.

9. İşgücü piyasasına girişte zorluklarla karşılaşan özörlöler ve eski hükömlölerin problemlerini giderici tedbirler alınacaktır.
10. Kısmi zamanlı (part-time) yeni iş alanlarının açılmasına ve bu tür istihdamın geliştirilmesine önem verilerek gerekli mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.
11. İşgücü piyasası verilerinin uluslararası standartlara uygun, mukayeselere imkân verir nitelikte ve süreklilik arz eden biçimde temini sağlanacaktır.”¹²¹

Altıncı planda diğer planlara oranla istihdam ve işsizlik konularına daha az yer ayrılmıştır. Sözü edilen önlemler geçmiş planlarla benzerlik gösterse de özel istihdam kuruluşlarının sisteme aktif katılımı, özörlö ve eski hükömlölere yönelik politikalar ve kısmi zamanlı çalışma gibi konuların gündeme gelmesi farklılaşan ekonomik yaşam ile istihdam politikalarının da değiştiğini göstermektedir. Bununla birlikte planda istihdam ve işsizlik konularının kronikleşen sorunlarına köklö bir çözüm arayışı olmadığı görölmektedir.

Ancak bu planda çalışırken işsiz kalanlara yönelik işsizlik sigortası programının hazırlık çalışmalarına başlanacağına söylenmesi olumlu bir gelişme olarak görölebilir.¹²² VI. BYKP'nin istihdam ve işsizlik tahmin ve hedefleri aşğıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3.12. Tahmini İstihdam Hedefleri

(x1000 kişi)	1990*	1994
İşgücü	18.680,0	20.937,0
İstihdam	16.802,0	19.117,0
İşsizlik	1.878,0	1.820,0
İşsizlik Oranı %	10,1	8,7

Kaynak: DPT, VI.Beş Yıllık Kalkınma Planını (1990-1991), s.302, **Not:** Plan verileri planda, Uluslararası Çalışma Teşkilatı (ILO)'nın tanımlarına uygun verileri sağlayan 19B8 Yılı Hanehalkı işgücü Anketi'nin geçici sonuçlarına dayalı olarak oluşturulan yeni seriye ve VI. BYKP büyüme hedeflerine göre yeniden tahmin edilmiştir.

¹²¹ DPT, VI.Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), s.302-303.

¹²² DPT, VI.Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), s.355.

Görüldüğü üzere altıncı plan döneminde, dönem başında %10.1 olan işsizlik oranının %8.7'ye düşürüleceği öngörülmektedir. Planın öngörülerine göre, sivil istihdamın sektörel dağılımlarında tarımın payı %46.2, sanayinin payı %17.5 ve hizmetlerin payı da %36.3 düzeyinde gerçekleşecektir.¹²³

3.4.6.2.Dönemin Ekonomik ve Siyasi Konjonktürü

Planlı kalkınma döneminde ilk kez bir başbakan, yani Turgut Özal, hazırlayıp uyguladığı planı izleyen ikinci planı da, hazırlamak olanağına kavuşmuştu. VI. Plan'ın son yılı olan 1989 yılı ortasında Özal başkanlığında toplanan Yüksek Planlama Kurulu "VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Temel Hedefleri ve Stratejisi"ni kabul ederek Bakanlar Kurulu'na sunmuştu. Hükümet'in son şeklini verdiği Plan 22/6/1989 da TBMM tarafından onaylanmıştı. VI.Plan yürürlüğe girmeden Turgut Özal Cumhurbaşkanı olmuştur ve Kasım 1989'da Başbakanlıktan ayrılmıştır. Başbakanlığa Yıldırım Akbulut atanmış, dolayısıyla VI.BYKP'nin uygulamaya konulması Akbulut Hükümetince gerçekleştirilmiştir. Planın ikinci yıl programını da Akbulut Hükümeti hazırlayıp yürürlüğe koymuştur. Ancak Anavatan Partisi'nde yaşanan genel başkanlık değişimi sonucu 1991 yılında erken seçime gidilmiştir. Seçimin hemen öncesinden başlayarak 1994'e kadar geçen süreçte planı 1.Mesut Yılmaz Hükümeti, 6.Süleyman Demirel Hükümeti, 1.Prof.Dr.Tansu Çiller Hükümeti uygulamıştır.¹²⁴

Görüldüğü üzere planın uygulandığı ilk yıldan başlayarak çok farklı hükümetler planı uygulamıştır. Kuşkusuz bu durum planda ön görülen hedeflerin tutturulmasını da zora sokmuştur. Çünkü 1991'den sonra gelen hükümetlerin hepsi taban tabana zıt siyasi görüşleri barındıran koalisyon hükümetleridir. Bu dönemde Türkiye'ye de yaşanan gelişmeleri dünya ile birlikte değerlendirmek bizlere iç siyasi ortamı daha iyi okuma imkânı verecektir.

Bu dönemde SSCB, batı tipi çoğulcu demokratik sisteme geçeceğini açıklamıştır. Açıklamadan kısa süre sonra SSCB'yi oluşturan cumhuriyetler bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamış ve ülkede belirsizlik ve kargaşa ortamı hâkim olmuştur. Tüketim malları sıkıntısı baş göstermiş ve buna bağlı olarak Türkiye'nin Rusya ile ticareti hızla gelişmeye başlamıştır. Sarp Sınır Kapısı'nın açılmasıyla başlayan "Bavul Ticareti" Doğu Karadeniz

¹²³ Ersel Birsen, a.g.e., s.41.

¹²⁴ "Geçmiş Hükümetler",

https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/Global/Government/pg_CabinetHistory.aspx , (01.07.2017); "Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1990-1994)",

<http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/altinci-bes-yillik-kalkinma-plani.html>, (01.07.2017)

bölgesine büyük canlılık getirmiş ve Türk müteahhitler Rusya’da çeşitli inşaat ihaleleri almıştır. Rusya’dan ithal edilen doğal gazla birlikte karşılıklı ticaret istikrarlı bir rotaya oturmuştur. Ancak Rusya’da yaşanan döviz dar boğazları bir süre daha ihracatçıların beklemesine yol açmıştır. Türkiye’nin içindeki ekonomik ortamın 1990 yılında göreceli de olsa iyi geçtiği söylenebilir. Bir önceki yıla göre daha yağışlı geçen bir senenin sonunda tarım sektörü beklentilerin üzerinde büyümüş ve diğer sektörleri de canlandırmıştır. Büyüme plandaki hedef olan %7’nin üzerinde %9,2 olarak gerçekleşmiştir. Ancak yine bu dönemde başka bir sorun Türkiye’nin gündemine girmiştir. Birleşen doğu ve batı Almanya’da sosyo-kültürel sorunlar yaşanmış ve yaşanan sorunlar daha çok yabancı düşmanlığı ekseninde birleşmiş ve bu durumda orada yaşanan Türk vatandaşlarının sorunlarının artması sonucu karşımıza çıkmıştır.¹²⁵

Bu sırada Türkiye’nin güney komşularında ise işler çok daha içinden çıkılmaz bir hal almaya başlamıştır. Türkiye’nin sınır komşusu Irak, 2 Ağustos 1990’da Kuveyt’i işgal etmiş ve ABD ile Suudi Arabistan öncülüğünde kurulan “Koalisyon Güçleri” 5 Ocak 1991 yılında Kuveyt’i kurtarma harekâtı başlatmışlardır. Irak yenilgiye uğratılmıştır. Turgut Özal’da bu harekâta dâhil olmak istemiş hatta “bir koyup üç alacağız” demiştir. Ancak bu harekâttan en ağır etkilenen ülkelerden biri Türkiye olmuştur. Harekâta çeşitli destekleri vermesine rağmen asker göndermeyen Türkiye-Irak sınırı 180.000 kadar asker yığmış ve ambargo kararları çerçevesinde Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını kapatmıştır. İhracatında büyük paya sahip Irak ile ticaretini durdurmuştur. Turgut Özal’ın asker gönderme konusundaki ısrarı hükümette ve orduda istifalara neden olmuştur. Ayrıca Irak’ta yaşanan çatışmalardan kaçan yüzbinlerce insan Türkiye’ye sığınmıştır. Buna bağlı olarak terör örgütlerinin eylemleri artmıştır. Tahminlere göre Türkiye, Körfez Savaşı sonucu 100 Milyar Dolara yakın bir ekonomik kayıp yaşamıştır. Bu zararın tazmini için ABD, Kuveyt ve Suudi Arabistan yardımcı olmuş ve Suudi Arabistan’ın petrol yardımıyla bir az da olsa zarar hafifletilmiştir. Fakat bir önceki bölümde bahsettiğimiz gibi sıcak paraya bağımlı bir büyüme politikası uygulayan Türkiye’nin bu dış siyasi olaylar karşısında iktisadi hayatı büyük yaralar almıştır, makro ekonomik dengeleri alt üst olmuştur.¹²⁶

Bu dış gelişmelerden hemen sonra gelen yeni hükümet vaat ettiği hedeflere ulaşamamıştır. Cumhurbaşkanı Özal 17 Nisan 1993’ de vefat etmiş ve Süleyman Demirel

¹²⁵ “Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1990-1994)”, <http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/altinci-bes-yillik-kalkinma-plani.html>, (01.07.2017)

¹²⁶ Sina Akşin, *a.g.e.*, s.289-290.

bir ay sonra cumhurbaşkanı olarak Çankaya Köşkü'ne çıkmıştır. Yeni koalisyon hükümeti kurulmuştur. Fakat ülke tarihine karanlık bir yıl olarak geçen 1993 senesinde artarda çözülemeyen siyasi olaylar patlak vermeye başlamıştır.. Böyle bir ortamda TBMM'de ise siyasi hesaplaşmaların ötesinde bir iş yapamamış ve ne yazık ki, soydaşlarımızın-dindaşlarımızın yaşadığı Bosna'da, Azerbaycan'da yaşanan soykırımlara karşı gerekli mücadele verilememiştir. 1994 kadar gelen süreçte AB ile ilerletilen müzakereler, Karadeniz Ekonomik İşbirliği örgütünün kurulması, Türki Cumhuriyetler ile geliştirilen ilişkiler, İslam Konferansı Teşkilatı'na yeni katılımların sağlanması ve İsrail-Filistin arasında barış anlaşmasının imzalanması olumlu durumlar olarak sıralanabilir.¹²⁷

1994 yılı ise sıkışan ekonominin patladığı yıl olmuştur. Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşu Moodys'in Türkiye'nin kredi notunu düşürmesi zaten ağır aksak ilerleyen ekonomiyi dip yaptırmıştır. Dolar fırlamış, borsa çökmüş ve piyasa allak bullak olmuştur. Ardından da "5 Nisan İstikrar Paketi" IMF'nin desteği ile açıklanmıştır. Ancak bir yıl sonra yapılan seçimlerden ötürü alınan kararların uygulanabildiği söylenememektedir. Kriz sonrası seçim öncesi yeni plan yürürlüğe konulmamış, onun yerine "1995 Yılı Geçiş Programı" adı ile bir program uygulanmıştır.¹²⁸

3.4.6.3.Sonuçlar

Tablo 3.13. VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İşsizlik Verileri

Yıl (x1000 kişi)	İşgücü	İstihdam	İşsizlik	İşsizlik oranı %
1990	19.954	18.364	1.590	8
1991	19.967	18.421	1.546	7,7
1992	20.196	18.600	1.596	7,9
1993	20.232	18.702	1.530	7,6
1994	20.424	18.285	2.139	10,5

Kaynak.: VII.Beş Yıllık Kalkınma Planı(1996-2000), Ankara, 1995, s.49

¹²⁷ "Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1990-1994)", <http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/altinci-bes-yillik-kalkinma-plani.html>, (01.07.2017)

¹²⁸ "Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1990-1994)", <http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/altinci-bes-yillik-kalkinma-plani.html>, (01.07.2017); "1995 Yılı Geçiş Programı", <http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/1995-yili-gecis-programi.html>, (01.07.2017); Sina Akşin, a.g.e., s.294-295.

VI.BYKP döneminde işgücünün ve istihdamın beklenildiği kadar artmadığı görülmektedir. Bununla birlikte 1994 yılında yaşanan krizin de etkisiyle işsizliğin beklenen değerlerin üzerine çıktığı ve işsizlik hedefinin tutturulamadığı söylenebilir.

1990 yılında büyüme beklentilerin üzerinde %9,2 olarak gerçekleşmiştir. Ancak bu dönemsel bir etkiden kaynaklanmıştır. Bir önceki yıl kuraklığa bağlı daralan tarım sektörü yılın yağışlı geçmesiyle yüksek bir büyüme oranı yakalamış ve diğer sektörlerin büyümesini de desteklemiştir. 1990'lı yılların ortalarına doğru ise genel olarak makro ekonomik dengelerin sağlanmasında çoğunlukla siyasi nedenlerle yerinde ve zamanında politikalar uygulanamamıştır. Sıcak para akımlarına bağlı olarak büyüyen ve üretmeyen ekonomi konjonktürel sorunlara fazlasıyla duyarlı hale gelmiştir. Sonuç olarak hem ekonominin genelinde hem de işsizlik-istihdam konuları özelinde yapısal sorunlar gittikçe derinleşmiştir.

3.4.7.Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1996-2000)

3.4.7.1.İşsizliğe Bakış, Öngörüler, Hedefler ve Politikalar

Planın “Temel Yapısal Değişim Projeleri” bölümünde “İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi” başlığı altında “İstihdamın İşgücü Piyasasındaki Etkinliğinin Arttırılması Projesi” alt başlığında istihdam ve işsizlik konuları ele alınmıştır.¹²⁹

Öncelikle geçmiş plan değerlendirilmiş ve istihdamın artışının daha çok hizmetler sektöründe yoğunlaştığı belirtilmiştir. Kamu sektörünün verimliliğinin uluslararası standartların altında kaldığına ancak tarım dışı sektörlerin genelinde verim düşüklüğünün görüldüğü dile getirilmiştir. Bununla birlikte otomasyona geçen işletmelerde istihdamı azaltıcı etkileri telafi edecek faaliyetlerde geç kalındığı aktarılmaktadır.¹³⁰

Okullaşma oranındaki yavaşlama ve kentlerde kadınların işgücüne katılımının artması sonucu, işgücü arzının artışının hızlanacağı beklentisi dile getirilmiş ve mevcut yatırım hızıyla bu iş gücü arzının karşılanamayacağı vurgulanmıştır. Doğu bölgelerin bazı bölgelerinde işsizliğin yaygın hale geldiğine ifade edilmiştir. İş ve İşçi Bulma Kurumu yeniden yapılanmasının geciktiğine değinilmiş ve yeniden yapılanmayla ilgili Yasa Tasarısının 1995 yılında sevk edildiği açıklanmıştır. Özelleştirme sonucu işsiz kalacak olan bireylere yeni istihdam imkânı sağlamaya yönelik İşgücü Uyum

¹²⁹ VII.Beş Yıllık Kalkınma Planı(1996-2000), s.49-56.

¹³⁰ VII.Beş Yıllık Kalkınma Planı(1996-2000), s.49-50.

Projesi'nin ve işsizlere eğitim yoluyla istihdam sağlamayı hedefleyen İstihdam ve Eğitim Proje'nin 1994 yılında uygulamaya konulduğu aktarılmıştır.¹³¹

Yukarıdaki değerlendirmeler çerçevesinde aşağıdaki hedef ve öneriler ortaya konulmuştur.

1. *“İstikrarlı, yatırım ağırlıklı ve rekabetçi ekonomik koşullara dayalı yüksek bir büyüme hızının gerçekleştirilmesi yoluyla üretken istihdamın artırılması temel ilkedir. Bu çerçevede en etkili faktörü, teknoloji düzeyi uluslararası rekabet gücü açısından yeterli sanayi ve yüksek katma değerli hizmet sektörü yatırımlarının gerçekleştirilmesi oluşturacaktır. Teknolojik gelişmeye paralel olarak işgücünün niteliğinin yükseltilmesi yoluyla istihdamın gelişme potansiyeli güçlendirilecektir.*
2. *Öngörülen ekonomik yapının ihtiyaç duyduğu insangücü yetiştirilecek ve işgücü piyasasının işleyişi özellikle çalışmanın düzenlenmesine ilişkin mevzuatın çağdaş koşullara uygun bir yapıya kavuşturulması, kurumsallaşmanın güçlendirilmesi, meslek standartlarının geliştirilmesi yollarıyla etkinleştirilerek istihdam artırılabilecektir.*
3. *İleri teknoloji kullanarak yüksek katma değer yaratacak sektörlerin geliştirilmesi ile nitelikli işgücü istihdamı artırılabilecek, küçük ve orta ölçekli işletmelerin istihdam potansiyelinden de azami ölçüde yararlanılabilecektir. Küçük ve orta ölçekli işletmeler ve bireysel girişimler proje, finansman, organizasyon ve teknoloji alanlarında sağlanacak katkılarla desteklenecek, girişimcilik eğitimi gerçekleştirilecektir.*
4. *İleri teknoloji kullanarak yüksek katma değer yaratacak sektörlerin geliştirilmesi ile nitelikli işgücü istihdamı artırılabilecek, küçük ve orta ölçekli işletmelerin istihdam potansiyelinden de azami ölçüde yararlanılabilecektir. Küçük ve orta ölçekli işletmeler ve bireysel girişimler proje, finansman, organizasyon ve teknoloji alanlarında sağlanacak katkılarla desteklenecek, girişimcilik eğitimi gerçekleştirilecektir.*
5. *Güneydoğu Onarım Projesi kapsamında ve yüksek işsizliğin bulunduğu diğer yörelerde yerel ihtiyaçları karşılayacak belirli altyapılar, konut yapımı,*

¹³¹ VII.Beş Yıllık Kalkınma Planı(1996-2000), s.50-51.

arazilerin tarıma elverişli hale getirilmesi, ağaçlandırma, çevre koruması ve benzeri nitelikte alanlarda özel istihdam projeleri uygulanacaktır.

6. *Kamudaki aşırı ve dengesiz istihdamın azaltılmasına çalışılacaktır.*
7. *Ara kademe işgücü yetiştirilmesine yönelik çalışmalara ağırlık verilecektir.*
8. *İstihdamın artırılması ve kayıt dışı ekonominin boyutlarının küçültülmesi açısından, bir çeşit istihdam vergisine dönüşen ücretler üzerindeki ilave yükler AB ülkelerindeki düzeye düşürülecektir.*
9. *Hem güvenceli, hem de esnek bir işgücü piyasası düzenlemesi gerçekleştirilecek, işgücünün piyasa şartlarına daha iyi cevap verebilmesini sağlayacak beceri eğitimi ve yeniden eğitim programlarını içeren uyum çalışmalarına ağırlık verilecektir. Bu çerçevede, küreselleşme süreci ve AB'ye uyum politikaları kapsamında aktif işgücü piyasası önlemlerine ağırlık verilecek, İş ve İşçi Bulma Kurumu çağdaş istihdam hizmetleri sağlayabilecek bir yapıya kavuşturularak İş-Kur adı altında yeniden örgütlenecektir.*
10. *Gümrük birliği ile ilgili olarak birkaç sektörde ve özelleştirme sonucunda da belirli işletmelerde işsiz kalacak olanlara yeni istihdam imkanları yaratmak için kendi işlerini kuranların desteklenmesi de dâhil olmak üzere kapsamlı programlar geliştirilerek uygulamaya konulacaktır.*
11. *Yeni teknolojilerin istihdamı artırıcı şekilde uygulanıp yaygınlaştırılmalarına imkân verecek çalışmalar başlatılacaktır.*
12. *2000 yılında toplam işgücününün 22.462 bin kişiye ulaşacağı tahmin edilmekte, öngörülen hedefler doğrultusunda toplam istihdamın 20.737 bin kişi, işsizliğin de yüzde 7,7 düzeyinde olacağı beklenmektedir.*¹³²

Bölgesel işsizliğin çözülmesi ve gümrük birliğinin etkisini azaltmaya yönelik önlemler dışında planın amaç ve hedeflerinin diğer planlarla neredeyse birebir benzer olduğu görülmektedir. Bu bile aslında yönetenlerin istihdam konusuna bakışı hakkında bize bir perspektif sunmaktadır. Planda ki sayısal hedefler aşağıdaki tablodadır.

¹³² VII.Beş Yıllık Kalkınma Planı(1996-2000), s.49-56.

Tablo 3.14. Tahmini İstihdam Hedefleri

(x1000 kişi)	<u>1994</u>	<u>2000</u>
İşgücü	20.424	22.462
İstihdam	18.285	20.737
İşsizlik	2.139	1.725
İşsizlik Oranı %	10,5	7,7

Kaynak: DPT, VII.Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), s.55

3.4.7.2.Dönemin Ekonomik ve Siyasi Konjonktürü

Plan Prof.Dr. Tansu Çiller hükümetlerince hazırlanıp yürürlüğe konulmuş ve daha sonra 2.Mesut Yılmaz Hükümeti, Prof.Dr. Necmettin Erbakan Hükümeti, 3.Mesut Yılmaz Hükümeti, 4. ve 5. Bülent Ecevit Hükümetlerince uygulanmıştır.¹³³

Planın uygulanma aşamasında her yıl farklı bir olay ekseninde ekonominin dalgalanmalar yaşadığı söylenebilir. Öncelikle iç gündemimizde bulunan olaylara baktığımızda; ilk yıllarda yine doksanlı yılların geneli ile benzer olarak yaşanan birçok gelişme siyaset ve siyasetçiler ekseninde şekillenmiştir. Koalisyon arayışları ve kurulan hükümetlerde yaşanan çatlaklar gündemin ön sıralarında yer almıştır. Yaşanan bazı olaylar neticesinde siyaset ile mafya ilişkileri ortaya çıkması hem “derin devlet” teriminin dilimize girmesine hem de halkın eylemlerine sebep olmuştur. Bu yıl olumlu gibi görülen gelişmeler gümrük birliği uygulamalarının başlaması, D-8’in Türkiye liderliğinde kurulması ve büyümenin beklenenin üzerinde gelmesi sayılabilir. Büyümenin daha çok yüksek enflasyonun bir sonucu olarak karşımıza çıktığı söylenmektedir.¹³⁴

Planın ikinci yılının 28 Şubat’ında günümüzde “Post-modern Darbe” olarak da adlandırılan ordunun müdahalesi gerçekleşmiştir ve iktidardaki Refah Partisi sürecin sonunda kapatılmıştır ve tekrar siyasi belirsizlik ortamı oluşmuştur. Tüm bunlar olurken tabi piyasada sorunlar fazlasıyla derinleşmiş, enflasyonun yükselişi engellenemez bir

¹³³ “Geçmiş Hükümetler”,

https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/Global/Government/pg_CabinetHistory.aspx, (01.07.2017)

¹³⁴ Sina Akşin, *a.g.e.*, s.296-301.

hal almıştır. Aynı yıl dünyada Asya Krizi yaşanmış ve uluslararası piyasalarda daralmalar meydana gelmiştir.¹³⁵

1998 yılında yoğun tartışmalara neden olan “Vergi Reform Kanun Tasarısı” kabul edilmiş ve birkaç ay sonra hükümet gensoru verilerek düşürülmüştür. Bu ortamda 1999 Mali Yılı Bütçesi sahipsiz kalmış ve ülke tarihinde ikinci kez altı aylık “geçici” bütçe hazırlanıp uygulamaya konulmuştur. Kısa süre sonra kurulan hükümet zorlu bir uluslararası trafik sonucunda terör örgütü elebaşını ülkeye getirmeyi başarmış ve hemen ardından ülkenin doğu bölgeleri için yardım paketi devreye sokulmuştur. Bu uluslararası trafik sürecinde karşılaşılan olaylara tepki olarak halk, bazı ülkelerden ithal edilen ürünleri boykot etmiştir. Bu yıllarda ekonomide talep daralması yaşanmış, büyüme hızı yavaşlama eğilimi içerisine girmiştir. 1999 yılında yapılan seçimler sonucu üç partili bir koalisyon hükümeti kurulmuş ve hükümet yaşanan ekonomik durgunluğu aşmak için hızlı bir şekilde önemli yasa ve düzenlemeleri yürürlüğe koymuştur. Bu bağlamda önemli bir adım atılarak "Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu" kurulmuştur. Türk Bankacılık Sistemi bu yapılanmadan sonra idari ve mali özerkliğe sahip, tüzel kişiliği olan bir kurumun yönetim ve denetimine bırakılmıştır. Ancak bu güven verici hava pek uzun sürmemiştir.¹³⁶

Türkiye tarihinin en büyük doğal felaketleri olan 17 Ağustos 1999 ve 12 Kasım Bolu-Düzce depremleri yaşanmıştır. Maddi manevi büyük kayıplar verilmiştir. “Deprem Fonu” oluşturulmuş ve 26 Kasım 1999’da “Deprem Vergisi” çıkartılmıştır. Yılın son günlerinde TCMB “döviz kuru çapası” politikasını başlattığını açıklaması ve AB yolunda çeşitli ilerlemeler kaydedilmesi piyasalar tarafından olumlu karşılanmıştır. Ancak bu olumlu havayı, sekiz bankaya el konulması durumu bir ölçüde sınırlamıştır.¹³⁷

2000’li yıllara bu olayların ertesinde giren Türkiye, ne yazık ki bu olumlu gelişmelere rağmen yine yılı olumsuz bir gelişmeyle noktalamıştır. Bu yılın ilk aylarında borsa hızla yükselmiş ve özelleştirmelerden beklenin üzerinde gelirler elde edilmiştir ve ülke tarihinde ilk defa asker ve politikacı olmayan biri, Ahmet Necdet Sezer Cumhurbaşkanı seçilmiştir. İşsizlik sigortası bu dönemde uygulanmaya ve

¹³⁵ Sina Akşin, *a.g.e.*, s.301-304.; “Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi” (1996-2000)”, <http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/yedinci-bes-yillik-kalkinma-plani.html>, (01.07.2017)

¹³⁶ Sina Akşin, *a.g.e.*, s.304-308.; “Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi” (1996-2000)”, <http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/yedinci-bes-yillik-kalkinma-plani.html>, (01.07.2017)

¹³⁷ “Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1996-2000)”, <http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/yedinci-bes-yillik-kalkinma-plani.html>, (01.07.2017);

işçilerden prim kesilmeye başlanmıştır. Olumsuz gelişmelerse yılın ikinci yarısından sonra gelmiştir. İki tane banka daha Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF)'na devredilmiş. Böylelikle devletin el koyduğu banka sayısı 10'a ulaşmıştır. Banka sahip ve patronlarının tutuklanması haberleri piyasalarda telaşa sebep olmuştur. Aynı günlerde İçişleri Bakanlığı birçok yolsuzluğu yaptığı operasyonlar sonucu ortaya çıkarmıştır ancak bu operasyonlar piyasaları daha da alevlendirmiştir. Öyle ki dönemin içişleri bakanı aylar sonra görevinden ayrıldığı zaman piyasa bunu olumlu bir haber olarak algılamıştır. Bu ortamda Kasım 2000 Mali Krizi patlak vermiş ve Türkiye mali tarihinde ilk kez gecelik repo faizi %1700 olmuş ve borsa %26 oranında değer kaybetmiştir. IMF'den beklenen yardımların zamanında gelmemesi sonucu bankalar para sıkıntısı içerisine girmiş ve bazı bankalara el konulmuş bazılarının faaliyet izinleri iptal edilmiştir. IMF desteğinin gecikmeli olsa da gelmesi krizi aşmak için bir ümit olmuştur. Bu ümit verici ortam 2001 yılında piyasaları allak bullak edecek siyasi olaylar yaşanana kadar sürmüştür.¹³⁸

3.4.7.3.Sonuçlar

Tablo 3.15. VII.Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İşsizlik Verileri

Yıl (x1000 kişi)	İşgücü	İstihdam	İşsizlik	İşsizlik oranı %
1996	22 697	21 194	1 503	6,6
1997	22 755	21 204	1 552	6,8
1998	23 385	21 779	1 607	6,9
1999	23 878	22 048	1 830	7,7
2000	23 078	21 581	1 497	6,5

Kaynak.: TÜİK, İstatistik Göstergeler (1923-2013), Ankara, 2014, s.126

Plan döneminin sonucunda beklenenden fazla işgücüne ve istihdama ulaşılmıştır. Kalkınma planları içinde belki de ilk defa hedeflenen işsizlik oranının altında bir oran

¹³⁸ “Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1996-2000)”, <http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/yedinci-bes-yillik-kalkinma-plan.html>, (01.07.2017); Sina Akşin, a.g.e., s.30-314; Abdurrahman Yıldırım, “İşte Kriz Gecesi”, <http://arsiv.sabah.com.tr/2000/12/25/y40.html>, (01.07.2017); “Ecevit Böyle Bir Küstahlık Görmedim”, <http://arsiv.sabah.com.tr/2001/02/21/a00.html>, (01.07.2017)

yakalanmıştır. Hatta deprem felaketinin olduğu 1999 yılında bile işsizlik oranının tam olarak 2000 yılı için hedeflenen değerlerde kaldığı görülmektedir.

Dengesiz de olsa yakalanan büyüme oranlarının ve gümrük birliği sonucu tüketime bağlı genişleyen hizmet sektörünün bu durum da önemli etkisi olduğu söylenebilir. İlginç bir şekilde işsizliğin bu oranlardan bile düşük olduğunu dile getiren ve o günün istatistiklerine güvenilemeyeceğini söyleyen iş adamları da olmuştur.¹³⁹

Bunlara ek olarak planlar dahilinde aktif işgücü politikalarına bu dönemde hız verilmiş. İstihdam hizmetlerinde etkinliği artırmak, özel istihdam bürolarının faaliyet göstermelerine imkân sağlamak, işsizler ile beceri düzeyi düşük işçilerin niteliklerinin artırılarak üretken istihdamda çalışmalarını teşvik etmek, meslek standartları sınav ve belgelendirme sistemi kurmak, mesleki danışmanlık sistemi kurmak, işgücü piyasası kararlarının oluşturulmasında etkinliği artırmak amacıyla başlatılan istihdam ve eğitim projesinin uygulanmasına devam edilmiştir.¹⁴⁰

İstihdam ve eğitim projesi çerçevesinde; İş ve İşçi Bulma Kurumunun personeli hizmet içi eğitimden geçirilmiş, 81 bin işsiz için istihdam garantili beceri kazandırma kursları düzenlenmiş, mesleki danışmanlık sistemi kurulması, Türk meslekler sözlüğünün güncelleştirilmesi ve işgücü enformasyon sisteminin geliştirilmesi için çalışmalar yapılmış, 250 meslekte meslek standardı ve sınav soru bankası geliştirilmiştir.¹⁴¹

3.4.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (2001-2005)

3.4.8.1.İşsizliğe Bakış, Öngörüler, Hedefler ve Politikalar

Planda konu, “Sosyal Ve Ekonomik Sektörlerle İlgili Gelişme Hedef Ve Politikaları” ana başlığı altında “Sosyal Refahın Arttırılması” alt başlığında “İstihdam” maddesi olarak incelenmiştir.¹⁴²

Geçmiş dönemin kısa bir değerlendirmesi yapılarak istihdam artışının ağırlıklı olarak hizmetler sektöründen meydana geldiği dile getirilmiş. Hala gelişmiş ülkeler

¹³⁹ “Asgari Ücrete İşçi Yok”, <http://arsiv.sabah.com.tr/2000/10/05/e03.html>, (02.07.2017)

¹⁴⁰ DPT, VIII.Beş Yıllık Kalkınma Planını (2001-2005), Ankara, 2000, s.103.

¹⁴¹ DPT, VIII.Beş Yıllık Kalkınma Planını (2001-2005), s.103

¹⁴² DPT, VIII.Beş Yıllık Kalkınma Planını (2001-2005), s.102-107

düzeyinde olmayan tarım istihdamının işgücü piyasasını olumsuz etkilediği ifade edilmiştir. Planın rakamsal hedefleri aşağıdadır.¹⁴³

Tablo 3.16. Tahmini İstihdam Hedefleri

(x1000 kişi)	<u>1999*</u>	<u>2005</u>
İşgücü	23.247	25.689
İstihdam	21.546	24.242
İşsizlik	1.701	1.447
İşsizlik Oranı %	7,3	5,6

Kaynak: DPT, VIII.Beş Yıllık Kalkınma Planını (2001-2005), s.102; **Not:** 7.planın sonuç bölümünde verdiğimiz 1999 yılı verileriyle sekizinci planda verilen değerler az da olsa farklılık göstermektedir. Bu durum değerlerin güncellenerek tekrar ele alınmasından kaynaklanmaktadır.

Geçmiş plan döneminde istihdam yapısında gözlemlenen değişikliklere kısaca değinilen planda ücretsiz aile işçiliğinin önemli bir sorun olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu rakamsal öngörüler ve bilgiler doğrultusunda amaç ve hedefler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır;

1. *“Üretken yatırımların artırılması ve istikrarlı ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi suretiyle istihdam artışı sağlanacak ve işsizlik azaltılacaktır.*
2. *İstihdamın yapısı tarım dışı sektörler lehine değiştirilecek, ekonominin ihtiyaç duyduğu işgücü yetiştirilecek, işgücünün bilgi çağının gerekleri doğrultusunda niteliği yükseltilecek ve işgücü piyasasında etkinlik artırılabacaktır*
3. *İstihdamın artırılmasında ve işsizliğin azaltılmasında önem taşıyan ve sanayi sektörünün gelişmesine girdi vererek destek sağlayan KOBİ’lerin istihdam yaratma potansiyellerinden azami şekilde yararlanılacaktır. Bu amaçla küçük ve orta boy işletmeler ile bireysel girişimlere yönelik eğitim, proje, finansman, organizasyon, pazarlama ve teknoloji alanındaki destekler artırılabacaktır.*
4. *Beyin göçünü inlemek amacıyla nitelikli işgücünün yurtiçinde istihdamını sağlayıcı tedbirler alınacaktır.*

¹⁴³ DPT, VIII.Beş Yıllık Kalkınma Planını (2001-2005), s.102-103.

5. Özellikle gençlere, kadınlara ve özürlülere yönelik olmak üzere işsizliği önleyici tedbirler alınacaktır. İşsizlik riskiyle karşılaşabilecek beceri düzeyi ve ücret seviyeleri oldukça düşük kişilerin işsiz kalmalarını önleyici ve niteliklerini artırmayı hedefleyen aktif ve pasif istihdam politikaları uygulanacaktır.
6. İşgücünün etkinliğinin artırılması amacıyla Meslek Standartları Sınav ve Belgelendirme Sistemi oluşturulacaktır.
7. Tarım sektöründeki ücretsiz aile işçilerine ve kentlerde ev kadınlarına ve gençlere yönelik olarak katma değer yaratıcı projeler geliştirilecektir.
8. Yeni ve diğer standart dışı çalışma biçimlerinin ülke şartları ve uluslararası standartlara uygun yasal düzenlemeye kavuşturulması ile istihdam artışı sağlanacaktır.
9. AB'ye uyum çerçevesinde teknolojik gelişmeye paralel olarak işgücünün niteliğinin yükseltilmesi yoluyla istihdamın gelişme potansiyeli güçlendirilecektir.
10. 2005 yılında toplam işgücünün 25,7 milyon kişiye, toplam istihdamın 24,2 milyon kişiye ulaşacağı ve işsizlik oranının ise yüzde 5,6 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.
11. İş ve İşçi Bulma Kurumunun çağdaş istihdam hizmetlerini yerine getirecek şekilde yeniden yapılandırılması ve özel istihdam bürolarının kurulmasına ilişkin yasal düzenlemeler yapılacaktır.
12. Meslek Standartları Sınav ve Belgelendirme Kurumu kurulmasına ilişkin yasal düzenleme yapılacaktır.”¹⁴⁴

Bu plandaki hedeflerde genel olarak diğer planlarda bulunan hedeflerle benzerlik göstermektedir. Farklı olarak beyin göçü önlenmesi ve meslek standartlarının belirlenmesi gibi konular yer almıştır.

3.4.8.2.Özel İhtisas Komisyonu Raporu

Bu dönemde yurtdışında yaşayan Türk soydaşlarımızın hem işgücü piyasasında hem genel hayatta karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlara karşı uygulanacak politikalar hakkında “Yurt Dışında Yaşayan Türkler” başlığıyla bir özel ihtisas komisyonu raporu hazırlanmıştır.

¹⁴⁴ DPT, VIII.Beş Yıllık Kalkınma Planını (2001-2005), s.103-104.

Araştırmaya Avrupa'nın yanında diğer birçok ülke dâhil edilmiş ve konu bakımından da kapsamı oldukça geniş tutulmuştur. Hatta ülkemizde yaşayan yabancılar dahi raporda incelenmiştir. Sorunlar ayrıntısı ile incelenmiş ve yerinde öneriler ortaya konulmuştur. Bunlardan birisi özellikle yurtdışı işçi taleplerinin takip edilip, isteme uygun şekilde işgücü hareketliliğinin sağlanması için bir sistem kurulması önerisidir.¹⁴⁵

3.4.8.3.Dönemin Ekonomik ve Siyasi Konjonktürü

Planı 5.Ecevit hükümeti hazırlanmıştır. Koalisyon hükümetinde DPT, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Devlet Bahçeli'ye bağlanmıştır. Dolayısıyla planda MHP kadrolarının önemli bir etkisi olmuştur. Plan 1 Ocak 2001'de yürürlüğe girmiş ve sırasıyla 5.Ecevit Hükümeti, Abdullah Gül Hükümeti, 1.Recep Tayyip Erdoğan Hükümeti tarafından uygulanmıştır.¹⁴⁶

Planın uygulamaya konulmasından sadece bir ay on dokuz gün sonra Türkiye tarihinin en büyük krizlerinden biri yaşanmıştır. Bu krizin tetikleyicisi bu sefer direk olarak siyasiler olmuştur. 19 Şubat 2001'de yapılan Milli Güvenlik Kurulunda Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasında çıkan sözlü tartışma kameralar önünde dile getirilince zaten zor ayakta duran piyasa yıkılmıştır. Birkaç gün içinde Türk lirası %130 değer yitirmiş, borsa %29,3 değer kaybetmiş, 27,9 Milyar Dolar olan TCMB döviz rezervi 5,3 Milyar Dolar azalışla 22,6 Milyara inmiş, bankalar arası gecelik faiz önce % 3000'lere sonra %7500'lere fırlamış, Hazine %144 faiz ile borçlanabilmiş, 21 Şubat gecesi IMF'nin onayını alarak döviz kurunu dalgalanmaya bıraktığını açıklanmıştır. Dalgalanmaya bağlı olarak devleti dış borç toplamı Türk Lirası cinsinden 29 Katrilyon artmış, bankacılık sistemi çökme noktasına gelmiş, iflaslar yaşanmıştır ve binlerce hatta yüzbinlerce insan işsiz kalmıştır. Medyanın geneli krizin sorumlusu olarak başbakanı göstermiştir.¹⁴⁷

Siyasi tarihin en uzun ömürlü koalisyonunun önünde; para arzını arttırmak yani borçları para basarak ödemek, moratoryum yani borçların ödenemeyeceğini ilan etmek, güçlü bir ekonomik reform paketi hazırlayıp ivedilikle uygulamak gibi üç farklı seçenek

¹⁴⁵ DPT, VIII.Kalkınma Planı (2001-2005) Özel İhtisas Komisyonu Raporu-Yurt Dışında Yaşayan Türkler Alt Komisyon Raporu, Ankara, 2001

¹⁴⁶ "Geçmiş Hükümetler",

https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/Global/Government/pg_CabinetHistory.aspx , (01.07.2017)

¹⁴⁷ Sina Akşin, a.g.e., s.309.; "Sekizinci Beş Yıllık Planlı Kalkınma Dönemi (2001-2005)", <http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/sekizinci-bes-yillik-kalkinma-plani.html>, (05.07.2017)

bulunmaktaydı. Hükümet kötünün iyisi olarak gördüğü son seçeneği seçmiş ve Dünya Bankası Başkan Yardımcısı Dr.Kemal Derviş ülkeye çağrılmıştır. Kendisine TCMB başkanlığı teklif edilmiş o ancak “Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığı” na getirilirse daha uygun olacağını dile getirmiştir. Çünkü krizi sadece para politikaları ile aşılabilecek bir kriz olarak görmemiştir nitekim durum da düşündüğü gibidir. 2 Mart 2001’de istediği göreve getirilen Derviş hemen “GEGP”yi hazırlamaya başlamıştır. Ama programdan önce 14 Mart 2001’de acil alınacak önlemleri şu şekilde sıralamıştır;

1. *Bankacılık sektörü ile ilgili önlemler süratle yürürlüğe konulacak, mali piyasalarda belirsizlik azaltılacak ve krizden çıkılacak.*
2. *Döviz kurunun ve faizin belirli bir istikrar kazanması sağlandıktan sonra ekonomik karar birimlerine orta vadeli bir perspektif kazandırılacak.*
3. *Makro ekonomik dengeler oluşturulacak ve yılın ikinci yarısından itibaren büyüme sağlanacak*

Bu bağlamda “Kemal Derviş Kanunları” olarak hatırlanan reform yasaları meclisten neredeyse hiç tepki bile almadan hızla geçmiştir. Çünkü bu yasalara tepkisini ortaya koyan kim olursa olsun medya tarafından karalanmıştır. Yasaların kuşkusuz yararlı tarafları olmakla birlikte en büyük darbe o yıllarda nüfusun %45’ini oluşturan kırsal kesime vurulmuştur. Çiftçilere yapılan kamu desteklerinin çoğu kaldırılmıştır.¹⁴⁸

Derviş, GEGP’yi hazırlandıktan sonra IMF’ye programı kabul ettirmeyi başarmış ve 15 Nisan 2001’de paket kamuoyuyla paylaşılmıştır. Derviş ilk aşmada herkes gibi devletinde kemer sıkacağını, halka doğruların söyleneceğini "bugünü kurtarma değil, geleceğe dinamit koymama üzerine" çalışılacağını vurgulamıştır. Bu programın hedefleri;

1. *Döviz kuru rejiminin terk edilmesiyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığı süratle gidermek,*
2. *İktisadi etkinliği sağlayacak yapısal reformları gerçekleştirmek,*
3. *Makroekonomik politikaları enflasyonla mücadelede etkin bir şekilde kullanmak,*
4. *Sürdürülebilir büyüme ortamını yaratmak,*
5. *Kişiler ve bölgeler arasındaki gelir dağılımı bozukluklarını düzeltmek*

¹⁴⁸ “Sekizinci Beş Yıllık Planlı Kalkınma Dönemi (2001-2005)”, <http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/sekizinci-bes-yillik-kalkinma-plani.html>, (05.07.2017)

şeklinde. Bu çerçevede TBMM'nin onayladığı, 19 Nisan'da yürürlüğe giren 4634 Sayılı Şeker Kanunu ki bu yasa ile şeker piyasasının işleyiş koşulları belirlenmiş ve piyasa rekabete açılmıştır; 21 Nisan'da yürürlüğe giren 4641 sayılı Ekonomik ve Sosyal Konseyin Kuruluşu Çalışma Esas ve Yöntemleri Hakkında Kanun; 26 Nisan'da "2001 Mali Yılı Bütçe Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" ile 4647 sayılı Türk Sivil Havacılık Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir. 2 Mayıs 2001'de enerji sektörü için önemli bir kanun 4646 Sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanunu uygulamaya konulmuştur. Daha sonraki günlerde yurt dışına çıkışlarından harç alınması hakkındaki kanunlar, 18 Temmuz tarihinde ciddi tartışmalara yol açan 4707 Sayılı Hazineye Ait Arazilerin Satışı Hakkındaki önemli kanun uygulamaya konulmuş ve daha birçok kanun yürürlüğe girmiştir. Fakat bu ortamda bile yaz aylarına kadar hükümette birçok kriz çıkmış, bakanlar istifa etmiş ve piyasalarda belirsizlik havası esmiştir. TMSF, IMF'nin ısrarlı uyarılarıyla bazı banklara el koymuş ve devlet elindeki banka sayısı 18'e çıkmıştır.¹⁴⁹

Türkiye'de bunlar olurken dünya ABD'de yaşanan 11 Eylül 2001 saldırılarıyla sarsılmıştır. ABD'nin yeni başkanı G.W.Bush, terörizme karşı topyekûn bir savaş ilan etmiştir. Dünya bu saldırıların şokunu atlatmaya çalışırken Türkiye'de işler yavaş yavaş düzelmeye başlamıştır. Sağlık sorunlarıyla boğuşan ve 77 yaşında olan Başbakan Ecevit, 14-16 Ocak 2002 tarihlerinde ABD'yi ziyaret etmiş ve tedavilerine ülkeye döndükten sonra da devam edilmiştir. 4 Mayıs'ta fenalaşarak hastaneye kaldırılmış ve Haziran'a kadar tüm programı iptal edilmiştir. Bunun üzerine başbakanın istifa etmesi gerektiği her yerde konuşulmaya başlanmıştır. 9 Mayıs'ta Derviş siyasi belirsizliğin giderilmesi için erken seçimin yapılabileceğini belirtmiş ve Temmuz'da Kemal Derviş dâhil bazı bakanlar istifalarını açıklamışlardır. Süreç sonunda 3 Kasım Erken Seçimleri olmuş ve halk Adalet ve Kalkınma Partisi'ni tek başına iktidar koltuğuna oturtmuştur.¹⁵⁰

Başta gelen hükümet "Acil Eylem Planı"nı yürürlüğe koymuş. AB ile ilişkileri hızlı ve yoğun bir şekilde geliştirmiştir. Çoğu ekonomik göstere plan döneminin bitişine kadar olumlu yönde bir seyir izlemiştir. Bu sırada ABD, Afganistan ve Irak'ı işgal etmiş ve Irak devrik lideri Saddam Hüseyin yakalanarak idam edilmiştir. Irak'ın işgali sırasında meclisten ABD'nin beklediği tezkerenin geçmemesi ilişkilerde bir

¹⁴⁹ "Sekizinci Beş Yıllık Planlı Kalkınma Dönemi (2001-2005)", <http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/sekizinci-bes-yillik-kalkinma-plani.html>, (05.07.2017)

¹⁵⁰ "Sekizinci Beş Yıllık Planlı Kalkınma Dönemi (2001-2005)", <http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/sekizinci-bes-yillik-kalkinma-plani.html>, (05.07.2017); Sina Akşin, *a.g.e.*, s.309-314

durağanlığa yol açmış ve daha sonraki yıllarda Türkiye’de bombalı terör saldırıları giderek artmıştır.¹⁵¹

3.4.8.4.Sonuçlar

Tablo 3.17. VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İşsizlik Verileri

Yıl (x1000 kişi)	İşgücü	İstihdam	İşsizlik	İşsizlik oranı %
2001	23 491	21 524	1 967	8,4
2002	23 818	21 354	2 464	10,3
2003	23 640	21 147	2 493	10,5
2004	22 016	19 632	2 385	10,8
2005	22 455	20 067	2 388	10,6

Kaynak.: TÜİK

Diğer planların genelinde olduğu gibi işsizlik hedeflerin uzağındadır. 1,5 Milyon işsiz kişi ve %5,6 gibi bir işsizlik oranı hedeflenirken; işsiz kişi sayısı 2,4 Milyon kişi civarında gerçekleşmiş, işsizlik oranı ise 10,6 ya yükselmiştir. 2001 Krizi’nden sonra hızlı bir şekilde yükselen işsizlik, istikrarlı bir büyüme ve siyasi ortama rağmen düşmemiştir.

VIII.BYKP’nin sonuçlarında siyasi konjonktürün sonucu uluslararası baskılarla çıkartılan yasaların önemli bir etkisi vardır. Çünkü bu yasalar sonucu istihdam yapısı dengesiz bir yapıya bürünmüştür. Diğer bölümde, 2000 sonrasını incelediğimiz tablolarda tarım sektörü istihdamının hızlı bir düşme eğilimi ve hizmet sektörü istihdamının da hızlı bir artış eğilimi içinde olduğunu görmüştük.

Yani bireyler ya kırsalda işsiz kalmışlar ya da artık geçinemeyeceklerini gördükleri kırsal alandan kentlere göç etmiş, kentlerde açık işsiz sayısının artmasına sebep olmuşlardır. Genelde vasıf gerektirmeyen ve hizmet sektöründe bulunan işlerde çalışma şansı bulan bu kesim, muhtemeldir ki çalışma şartlarının ağırlığından sık iş değiştirmek durumunda kalmış ve bu iş değiştirme sürecinin uzunluğuna göre işsizlik oranlarını olumsuz yönde etkilemişlerdir. Diğer bölümde değindiğimiz çalışma saatleri verileri de bu düşüncelerimizi destekler niteliktedir.

Sonuç olarak; bu kalkınma planının dışında uygulanan programların bir sonucu olarak bu dönemde işsizlik sorunun belki de geri döndürülemez bir şekilde bozulduğunu söyleyebiliriz.

Her ne kadar IX.BYKP’de verim arttığı için işsizliğin arttığı söylene de tarımsal üretimimiz, verimimiz ve diğer sektörlerdeki verim sorunlarımızın bu

¹⁵¹ “21.Yüzyılın İlk 10 Yılında Onları Konuştuk”
http://www.sabah.com.tr/pazar/guncel/2009/12/20/21_yuzyilin_ilk_10_yilinda, (05.07.2007)

dönemden sonra derinleştiği görülmektedir. Konumuzla alakalı olarak bu dönemde yaşanan en olumlu değişim İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun çağın gereklerine uygun olarak düzenlenmesi sayılabilir.¹⁵²

3.4.9.Dokuzuncu Kalkınma Planı Dönemi (2007-2013)

3.4.9.1.İşsizliğe Bakış, Öngörüler, Hedefler ve Politikalar

Dokuzuncu kalkınma planının sadece devleti değil tüm toplumu kapsayacak bir uzun vadeli bir perspektifle barındırması amaçlanmış ve AB'ye üyelik sürecinde katkı sağlayacak temel strateji dokümanı olarak hazırlanmıştır. Bu yüzden plan AB mali takvimini dikkate alarak 2007-2013 yıllarını kapsayacak şekilde 7 yıllık olarak belirlenmiştir. 28 Nisan 2005 tarihinde 5339 sayılı Yasa ile 2005 yılı sonunda tamamlanan VIII.BYKP'nin ardından, hazırlanacak yeni Planın TBMM'ye sunulması bir yıl ertelenmiş ve "Dokuzuncu Kalkınma Planı" nın 2007 yılında başlaması kararlaştırılmıştır.¹⁵³

"Temel Amaçlar ve Gelişim Eksenleri" ana başlığının bir alt başlığı olan "İstihdamın Arttırılması" başlığında konuya yönelik bakış, amaç ve sosyal hedefler belirtilmiştir. Rakamsal hedeflerse planın "Plan Dönemi Hedef Ve Tahminleri" ana başlığı altında verilmiştir. İstihdamın Arttırılması başlığı altında ilk olarak; Ulusal İstihdam Stratejisi oluşturulması sürecinde, tarım sektöründeki çözülme ve bu sektörden gelen işgücünün tarım dışı sektörlerle kazandırılması konusuna ağırlık verileceği ve girişimciliğin geliştirilmesi için bütüncül yaklaşımlar uygulanacağı belirtilmiştir. Bu kapsamda genel olarak aşağıdaki hedefler doğrultusunda uygulamalar gerçekleştirileceği dile getirilmiştir.¹⁵⁴

1. *"Esneklik ile güvence bir arada değerlendirilerek işgücü piyasasının daha esnek ve hareketli bir yapıya kavuşması sağlanacaktır.*
2. *İstihdam üzerindeki yükler, yeni istihdam olanaklarının geliştirilmesini, düzenli işlerin çoğaltılmasını ve kayıt dışı istihdamın azaltılmasını özendirerek şekilde aktüeryal dengeler de gözetilerek kademeli bir şekilde düşürülecektir.*

¹⁵² DPT, IX.Kalkınma Planı (2007-2013), Ankara, 2006, s.46; DPT, IX.Kalkınma Planı (2007-2013) Özel İhtisas Raporu, Ankara, 2007, s.76.

¹⁵³ DPT, IX. Kalkınma Planı (2007-2013), s.11.

¹⁵⁴ DPT, IX. Kalkınma Planı (2007-2013), s.90-92./ s.70.

3. *Ücret-verimlilik ilişkisini güçlendiren, işgücü piyasalarının esnekliğine katkıda bulunan ve üretken istihdamı destekleyen esas ücret ağırlıklı bir ücret politikası izlenecektir.*
4. *İşletmelerin ve çalışanların işgücü piyasasındaki değişimi pozitif bir şekilde yönetebilme kabiliyetleri artırılabacaktır.*
5. *Ülke düzeyinden işletme düzeyine kadar her aşamada sosyal diyalog kültürü yaygınlaştırılacak ve yeni mekanizmalar oluşturulacaktır*
6. *İşgücü piyasasında zorluklarla karşılaşan kadınlar, gençler, uzun süreli işsizler, özürllüler ve eski hükümlüler için fırsat eşitliği sağlanacaktır. Kadınların işgücüne ve istihdama katılımlarının artırılması amacıyla çocuk ve diğer bakım hizmetlerine erişimleri kolaylaştırılacaktır. Gençlerin işgücü piyasasında deneyim kazanmalarını sağlayıcı programlar geliştirilecektir*
7. *Değişen ve gelişen ekonomi ile işgücü piyasasının gerekleri doğrultusunda, kişilerin istihdam becerilerini artırmaya yönelik yaşam boyu öğrenim stratejisi geliştirilecektir.*
8. *İşgücü piyasasına ilişkin bilgi sistemleri geliştirilmesi, eğitim ve işgücü piyasasının daha esnek bir yapıya kavuşturulması ve istihdamın ve işgücü verimliliğinin artırılması için, yaşam boyu eğitim stratejisi dikkate alınarak ekonominin talep ettiği alanlarda insan gücü yetiştirilecektir.*
9. *Mesleki ve teknik eğitim ortaöğretimden yükseköğretime kadar her kademedede esnek ve modüler bir sisteme geçilecektir.*
10. *Mesleki eğitim sistemi, öğrencilere ekip halinde çalışabilme, karar verebilme ve sorun çözebilme, sorumluluk alabilme gibi işgücü piyasasının gerektirdiği temel becerilere sahip öğrenci yetiştirecektir.*
11. *Mesleki eğitim faaliyetlerinin OSB'lerde ilgili hizmet kurumları ve özel sektörle etkili işbirliği içinde yaygınlaşmasını sağlayan mekanizmalar güçlendirilecektir.*
12. *Ulusal Mesleki Yeterlilik Sistemine ilişkin çalışmalar tamamlanacak ve bu sisteme duyarlı bir mesleki eğitim yapısı geliştirilecektir.*
13. *Dezavantajlı gruplara karşı aktif işgücü programları uygulanarak geliştirilecek ve bu programlara ayrılan kaynaklar artırılabacaktır*

14. İş bulma hizmetlerinin daha fazla kişiye sunulması sağlanacak ve bu hizmetlerin kalitesi yükseltilecektir.
15. İstihdam yaratmayı amaçlayan mikro ölçekteki projelere mali destek sağlanacaktır.”¹⁵⁵

Bu planda ortaya konulan sosyal hedefler bir hayli ilginç ve tartışma konusudur. Planda, önceki başlıkta belirttiğimiz üzere verim artışından bahsedilmekteyken verimle ilgili hedeflerin konulması bu konu ile ilgili çalışmaların istenen düzeyde ilerlemediğinin göstergesidir.

Ayrıca planda sıkça yapılan esneklik vurguları ücret ve çalışma şekli konusunda “insana yaraşır iş” gibi çeşitli düşünceleri beraberinde getirmektedir. Mesleki eğitimin öncelenmesi ve bu yönde çeşitli sistemlerin hayata geçirilmesinin planlanması ise olumlu olarak değerlendirilebilir.

Ancak ülkemizde kendi adına çalışan veya işveren olarak istihdam oranının uzun yıllardır hemen hemen aynı olduğu bir ortamda girişimciliğin bu kadar ön planda tutulması olumlu gibi görünse de bu yolla işsizliğe çözüm bulma arayışı düşündürücüdür. Plana ilişkin sayısal hedeflerse aşağıdaki şekilde belirtilmiştir.

Tablo 3.18. Tahmini İstihdam Hedefleri

%	<u>2006</u>	<u>2013</u>
İstihdam Oranı	43,6	46,8
İşsizlik Oranı	10,4	7,7

Kaynak: DPT, IX.Kalkınma Planı (2007-2013), s.70

3.4.9.2.Özel İhtisas Komisyonu Raporu

“İş Gücü Piyasası” adıyla yayınlanan raporda, işgücü piyasası her yönüyle ele alınmıştır. Öncelikle OECD çerçevesinde daha sonra ise Avrupa ve Uzak Doğu’da gerçekleştirilen bazı başarılı politikalara imza atan ülkeler incelenmiştir.

Daha sonra Türkiye’deki işgücü piyasası geçmiş tecrübelerle birlikte ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu çerçevede konunun ulusal ve uluslararası taraflarının, ne gibi çalışmalar yaptığı ve yapacağı tartışılmıştır. AB sürecinin etkileri değerlendirildikten sonra stratejiler ortaya konulmuş ve öneriler dile getirilmiştir.¹⁵⁶

¹⁵⁵ DPT, IX.Kalkınma Planı (2007-2013), s.91-93.

¹⁵⁶ DPT, IX.Kalkınma Planı (2007-2013) Özel İhtisas Komisyonu Raporu-İşgücü Piyasası, Ankara, 2007

3.4.9.3.Dönemin Ekonomik ve Siyasi Konjonktürü

Bu plan 1.Recep Tayyip Erdoğan Hükümetince hazırlanmış ve yürürlüğe konulmuştur. 1.2. ve 3. Recep Tayyip Erdoğan Hükümetlerince de uygulanmıştır.¹⁵⁷

2007 yılı eski yıllarda olduğu kadar olmasa da siyasi açıdan hareketli bir yıl olmuştur. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'i görev süresi dolmuş ve yeni cumhurbaşkanı seçim süreci bir krize dönüşmüştür. Asker tarihe “e-muhtıra” olarak geçen bildiriye internet sitesinden yayınlamıştır. Hükümetse seçime gitmiş ve oyunu arttırarak tekrar iktidar olmuş ve böylelikle cumhurbaşkanlığı krizi aşılmıştır.¹⁵⁸

2008 yılı ise dünyanın geneli için önemli bir yıl haline gelmiştir zira ABD’de başlayan finansal kriz tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Avrupa’da İspanya, Yunanistan, Portekiz gibi ülkeler borç krizi içine girmiş ve yardım için Avrupa Birliği Merkez Bankası (ECB) ve IMF’ye başvurmuştur. 2010 yılında başlayan ve yayılan komşu Ortadoğu coğrafyasında “Arap Baharı” denilen olaylar meydana gelmiş ve halklar devletleri yöneten diktatörlere karşı ayaklanmış ve birçok ülkede iç savaş baş göstermiştir.¹⁵⁹

Yine aynı yıllarda Türkiye'nin krizden etkilenip etkilenmediği çokça tartışılmıştır. Ancak büyüme rakamlarından, etkilendiyse de çabuk toparlandığı anlaşılmıştır. Hükümetin bu dönemde uyguladığı maliye politikaları işe yaramış fakat 2011'den sonra ısınan ekonomi için kontrolü yavaşlatma politikaları uygulanmıştır. 2013 Haziran'ına değin Türkiye diğer gelişmekte olan ülkelere pozitif olarak ayrılmış ve borsa tarihi zirveleri görmüştür. 2013 Haziran'ında ise İstanbul Taksim'de “Gezi Parkı Olayları” yaşanmış. Bu olayların üzerinden bir yıl henüz geçmişken tüm Türkiye, Manisa-Soma'da 301 madencinin hayatını kaybettiği haberiyle yasa boğulmuştur.¹⁶⁰ Yaşanan bu olay Türkiye'nin iş ve işçi güvenliği konusunda ciddi eksikliklerinin olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir.

¹⁵⁷ “Geçmiş Hükümetler”,

[https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/ Global/ Government/pg_CabinetHistory.aspx](https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/Global/Government/pg_CabinetHistory.aspx), (01.07.2017)

¹⁵⁸ “367 Krizi Nedir? 367 Krizinde Neler Yaşandı”, <http://www.mynet.com/haber/guncel/367-krizi-nedir-367-krizinde-neler-yasandi-2934889-1>, (09.07.2107)

¹⁵⁹ Konu ile ilgili bkz.: Binhan Elif Yılmaz, Küresel Krizin Piigs (Portekiz, İrlanda, İspanya, Yunanistan, İspanya) Ülkeleri İle Türkiye'nin Makroekonomik Değişkenlerine Yansımaları, *ASO Dosya*, ASO Yayınları, Kasım-Aralık 2013; “Arap Baharı”, <http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/arap-bahari-1304>, (07.07.2017)

¹⁶⁰ Konu ile ilgili bkz.: “Piyasaların 13 Günlük Gezi Bilançosu”, <http://www.hurriyet.com.tr/piyasalarin-13-gunluk-gezi-bilancosu-23489964>, (07.07.2017); “Soma'da Facia”, <http://www.dw.com/tr/somada-facia/a-17633770>, (07.07.2017)

3.4.9.4. Sonuçlar

Tablo 3.19.IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Gerçekleşen İşsizlik Verileri

Yıl (x1000 kişi)	İşgücü	İstihdam	İstihdam Oranı %	İşsizlik	İşsizlik Oranı %
2007	23 114	20 738	41,5	2 376	10,3
2008	23 805	21 194	41,7	2 611	11,0
2009	24 748	21 277	41,2	3 471	14,0
2010	25 641	22 594	43,0	3 046	11,9
2011	26 725	24 110	45,0	2 615	9,8
2012	27 339	24 821	45,4	2 518	9,2
2013	28 271	25 524	45,9	2 747	9,7

Kaynak.: TÜİK

Dokuzuncu kalkınma planında hedeflerin tutmadığı açıkça görülmektedir. İstihdam oranı hedefi %46,8 iken %45,9 oranında kalınmıştır. İşsizlik oranı ise %7,7 hedeflenirken ancak %9,7 gibi bir oran yakalanabilmiştir.

Bu plan döneminde işsizliğin genel olarak yüksek seyrettiği ve dış etkilere fazlasıyla açık olduğu görülmüştür. İlk yıl yaşanan belirsizliklerin, diğer yıllarda 2008 Küresel Krizi'nin etkisiyle rekor seviyelere çıkan işsizlik daha sonra kademeli olarak aşağı çekilse de %9'un altına inmemiştir. Hatta son yıl yükselişe sonlanmıştır.

Bu bağlamda girişimcilik programları gibi hayata geçirilen programların beklenen derecede işsizliğe çözüm getirmediği görülmekle birlikte bu dönemde Ulusal İstihdam Strateji hazırlanmış ve yürürlüğe konulmuştur.¹⁶¹ Ayrıca oluşturulan bölgesel kalkınma ajansları ile işsizliğin bölgesel nedenleri üzerine araştırmalar gerçekleştirilmiştir.¹⁶²

¹⁶¹ "Ulusal İstihdam Stratejisinin Ortaya Çıkış Süreci", <http://www.uis.gov.tr/uis/UisHakkinda>, (08.07.2017)

¹⁶² Konu ile ilgili bkz.: İpekyolu Kalkınma Ajansı, "İstihdam Raporu", Gaziantep, 2013; Karacadağ Kalkınma Ajansı, "İstihdam Ve İşgücü Piyasası Raporu", Diyarbakır, 2012

3.4.10.Onuncu Kalkınma Planı Dönemi (2013-2018)

3.4.10.1.İşsizliğe Bakış, Öngörüler, Hedefler ve Politikalar

Bu planda işsizlik ve istihdam konusu üç ana başlık altında ayrıştırılarak ele alınmış. İlk olarak “Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum” ana başlığı altında “İstihdam ve Çalışma” ara başlığıyla, ikinci olarak “Yenilikçi Üretim, İstikrarlı Yüksek Büyüme” ana başlığı altında “İstihdam ve Büyüme” ara başlığıyla, üçüncü olarak “Öncelikli Dönüşüm Programları” ana başlığı altında “İşgücü Piyasasının Etkinleştirilmesi Programı” ara başlığı altında ve ilgili olan diğer bazı başlıklarda konu incelenmiştir.¹⁶³

Tablo 3.20. Tahmini İstihdam Hedefleri

%	<u>2013</u>	<u>2018</u>
İstihdam Oranı	46,4	49,9
İşsizlik Oranı	9,2	7,2

Kaynak: T.C.Kalkınma Bakanlığı, X.Kalkınma Planı (2013-2018), s.46

İlk başlıkta öncelikle geçmiş dönemin durum analizi yapılmış; küresel kriz sonrası Türkiye'nin OECD ülkeleri arasında işsizliği en çok azaltan ülke olduğu vurgulanmıştır. Aktif iş gücü programlarına ayrılan kaynak ve bu programlardan yararlanan kişi sayısında önemli artışlar olduğu dile getirilmiştir. İşgücünün eğitim seviyesinde ve buna bağlı verimlilikte artış olduğu tespit edilmiş ve 2006 yılında %7,6 olan kısmi süreli çalışan oranının 2011'de %11,7'ye yükseldiği belirtilmiştir.¹⁶⁴

İstihdam politikalarında amaç aşağıdaki şekilde belirtilmiştir;

- *“Toplumun tüm kesimlerine insana yaraşır iş fırsatlarının sunulduğu, işgücünün niteliğinin yükseltip etkin kullanıldığı, toplumsal cinsiyet eşitliği ile iş sağlığı ve güvenliği şartlarının iyileştirildiği ve güvenceli esneklik yaklaşımının benimsendiği bir işgücü piyasasının oluşturulması temel amaçtır.”¹⁶⁵*

Bu amaç doğrultusunda uygulanacak politikalar şu şekilde sıralanmıştır;

1. *“Bölgesel, yerel ve sektörel işgücü dinamikleri dikkate alınarak, başta kadın ve gençler olmak üzere tüm kesimler için nitelikli istihdam imkânları geliştirilmeye devam edilecektir.*

¹⁶³ T.C.Kalkınma Bakanlığı, X.Kalkınma Planı (2013-2018), Ankara, 2013, s.46-47./59-63./164-165.

¹⁶⁴ T.C.Kalkınma Bakanlığı, X.Kalkınma Planı (2013-2018), s.46

¹⁶⁵ T.C.Kalkınma Bakanlığı, X.Kalkınma Planı (2013-2018), s.46

2. *İşgücüne ve istihdama katılımın artırılması amacıyla iş ve aile yaşamını uyumlaştırma politikaları hayata geçirilecek ve istihdam teşvikleri etkinleştirilecektir.*
3. *Kayıt dışı istihdamla etkin mücadele edilecek, bu kapsamda elde edilen kazanımlar işgücü maliyetlerinin azaltılmasında kullanılacaktır.*
4. *Mesleki rehberlik ve danışmanlık hizmetleri başta olmak üzere aktif işgücü politikaları etki analizlerine dayandırılarak yaygınlaştırılacaktır.*
5. *İşgücününün eğitim düzeyi yükseltilerek istihdam edilebilirliği artırılacak ve işgücü piyasasının talep ettiği becerilerin kazandırılması için yaşam boyu eğitim faaliyetlerine önem verilecektir.*
6. *İnsana yakışır iş bağlamında, çalışma koşulları iyileştirilecek ve ücret-verimlilik ilişkisi güçlendirilecektir.*
7. *Sosyal taraflarla diyalog içerisinde tüm işçiler açısından erişilebilirliğin sağlanacağı, bireysel hesaba dayanan bir kıdem tazminatı sistemi oluşturulacaktır.*
8. *Alt işverenlik uygulaması işçi haklarını dikkate alacak şekilde gözden geçirilecektir.*
9. *AB normları çerçevesinde özel istihdam büroları aracılığıyla geçici iş ilişkisi uygulamaları yaygınlaştırılacaktır.*
10. *Çalışma hayatında iş sağlığı ve güvenliği kültürü geliştirilecek, denetim ve teşvik uygulamaları ile iş sağlığı ve güvenliği standartlarına uyum artırılacak ve bu alanda yeterli sayı ve nitelikte uzman personel yetiştirilecektir.”¹⁶⁶*

Diğer başlık olan “Büyüme Ve İstihdam” başlığı altında öncelikle Türkiye’nin 2000’li yıllarda yaşadığı değişimin geniş bir özeti yapılmıştır. Bu bağlamda amaç ve hedefler sıralanmıştır. Büyümenin öncelik hedef olduğu genişçe belirtilen başlıkta, sanayi sektöründe teknolojiye bağlı verim artışı, istihdamın daha fazla hizmetler sektöründe yoğunlaşması ve tarım sektörünün istihdamda ki payının %21,9 gerilemesi ön görülmüştür. Bu perspektife göre istihdamın daha verimli alanlara kayacağı vurgulanmıştır.¹⁶⁷

¹⁶⁶ T.C.Kalkınma Bakanlığı, X.Kalkınma Planı (2013-2018), s.46-47.

¹⁶⁷ T.C.Kalkınma Bakanlığı, X.Kalkınma Planı (2013-2018), s.59-63.

“İşgücü Piyasasının Etkinleştirilmesi Programı” kapsamında ise hedefler; “Kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranlarının Plan dönemi sonunda sırasıyla yüzde 34,9 ve yüzde 31’e yükseltilmesi; Esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılması; Sosyal yardım istihdam bağlantısının güçlendirilmesi; İstihdam teşviklerinin etkinliğinin artırılması” şeklinde sıralanmıştır.¹⁶⁸

3.4.10.2.Özel İhtisas Komisyonu Raporu

Bu plan döneminde “İstihdam Ve Çalışma Hayatı” adıyla bir özel ihtisas komisyonu raporu hazırlanmıştır. Bu raporun Dokuzuncu Kalkınma Planı Ö.İ.K. raporu ile benzer yapı ve içeriğe sahip olduğu söylenebilir. Farklı olarak çalışma hayatı, iş ve işçi güvenliği ve kamuda yaygın bir istihdam şekli olan alt işverenlik uygulamalarına ayrıntılı şekilde değinilmiştir. Bu bağlamda alt işverenlik uygulamasının engellenmesi gerektiği dile getirilmiştir.¹⁶⁹

3.4.10.3.Dönemin Ekonomik ve Siyasi Konjonktürü

Plan 3.Recep Tayyip Erdoğan Hükümeti tarafından hazırlanmış ve yürürlüğe konulmuştur. Daha sonra planı 1.,2.,3. Ahmet Davutoğlu Hükümetleri ile 1.,2. Binali Yıldırım Hükümetleri uygulanmıştır. Günümüzde de 2.Binali Yıldırım Hükümeti planı uygulamaya devam etmektedir.¹⁷⁰

Türkiye ve dünyada genelinde bu döneme sınır komşularımız olan Suriye ve Irak’ta yaşanan olaylar gündemde olmuştur. Suriye’de iç savaş çıkmış ve sonucunda sadece Türkiye’ye 3,5 Milyondan fazla mülteci gelmiş ve mülteciler için devlet 25 Milyar Dolardan fazla kaynak harcamak durumunda kalmıştır. Mültecilerin birçoğu da Avrupa’nın yolunu tutmuş ancak Avrupalı ülkeler çareyi sınırlarını kapatmakta ya da kabul edeceği kişi sayısını sınırlandırmakta bulmuştur.¹⁷¹

15 Temmuz 2016’ta hain bir kalkışma denemesi yapılmış ancak halk sokaklara dökülerek bu kalkışmayı önlemiştir. Bu olayında ekonomiye etkisi beklenildiği kadar fazla olmamış ancak ekonomi konusunda bir türlü beklenen eşiklerin aşılamadığı

¹⁶⁸ T.C.Kalkınma Bakanlığı, X.Kalkınma Planı (2013-2018), s.164-165.

¹⁶⁹ T.C.Kalkınma Bakanlığı, X.Kalkınma Planı (2013-2018), İstihdam Ve Çalışma Hayatı Özel İhtisas Raporu, Ankara, 2014

¹⁷⁰ “Geçmiş Hükümetler”,

https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/Global/Government/pg_CabinetHistory.aspx , (01.07.2017)

¹⁷¹ Konu ile ilgili bkz.: “Suriyelilere 25Milyar Dolar Harcadık”,

<http://www.finansgundem.com/haber/suriyelilere-25-milyar-dolar-harcadik/1178935>, (09.07.2017)

görülmüştür.¹⁷² İşsizlikle alakalı olarak bu dönemde İŞKUR'a kayıtlı iş arayanların yani işsizlerin sayısı 2,5 Milyona ulaşmıştır.¹⁷³ 3,5 Milyonu ortaöğretim olmak üzere 5 Milyona yakın genç kamuya girebilmek için KPSS sınavına girmiştir.¹⁷⁴ Ayrıca ülke tarihinde ilk kez 3 Milyonu aşkın bireyin başta işini kaybetme endişesi olmak üzere çeşitli sebeplerden ötürü askerlik yükümlülüklerini erteleme yoluna gittikleri görülmüştür.¹⁷⁵

İşsizliğin bu denli derinleştiği bir ortamda hükümet "İstihdam Seferberliği" adı ile 2017 yılının başlarında bir uygulama başlatmıştır. Bu uygulama ile farklı durumlara göre farklı teşvikler getirilmiştir. Örneğin; belirlenen şartlar altında 31.12.2017 tarihine kadar işverenlerin istihdam ettikleri her sigortalı işçinin prim ve vergi borçları devlet tarafından karşılanacaktır. "İşbaşı Eğitim Programı" a katılanların net asgari maaşı ve belirlenen sigorta primleri "İşsizlik Fonu" nda bulunan kaynak ile karşılanacaktır. Bu uygulama içinde çeşitli şartlar ile 48 aya kadar varan parasal teşvikler bulunmaktadır.¹⁷⁶

3.5.DEĞERLENDİRME

Türkiye'nin işsizlik ve işsizlikle mücadele ile ilgili uzun yıllara dayanan bir geçmişi olduğu görülmektedir. Ancak bu uzun geçmişe rağmen Türkiye'nin işsizlikle mücadele konusunda başarılı olduğunu söylemek oldukça zordur. Hem toplum olarak hem devlet olarak işsizlikle mücadelede genel anlayışın uzun yıllardır devam ettiği anlaşılmaktadır. Cumhuriyet öncesinden başlayarak incelediğimizde plansız bir şekilde işsizlikle mücadele edilmeye başlandığı söylenebilir. Cumhuriyet öncesi dönemde genel olarak bir plana dayanmadan ve sosyo-kültürel yapı dikkatte alınmadan oluşturulan sanayileşme istekleri ve buna bağlı olarak yine plansız bir şekilde açılan teknik okullar

¹⁷² Konu ile ilgili bkz.: "Türkiye Darbeye "Dur" Dedi", <http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/07/16/turkiye-darbeye-dur-dedi>, (09.07.2017)

¹⁷³ "İşkur'a Kayıtlı İşsiz Sayısı Ocakta Patladı", <https://www.dunya.com/ekonomi/iskura-kayitli-issiz-sayisi-ocakta-patladi-haberi-351691>, (01.03.2017)

¹⁷⁴ "2016 Kpss Ortaöğretim Sınavına Kaç Kişi Başvurdu?", <https://www.sabah.com.tr/egitim/2016/11/17/2016-kpss-ortaogretim-sinavina-kac-kisi-basvurdu>, (02.03.2017); "2017 Kpss'ye Kaç Kişi Girdi", <http://www.unibilgi.net/haberler/2017-kpssye-kac-kisi-girdi/>, (02.03.2017)

¹⁷⁵ "Fikri Işık'tan Bedelli Askerlik Açıklaması: Bu Yıl Çıkacak Mı?", <http://www.hurriyet.com.tr/bakandan-flas-bedelli-askerlik-aciklamasi-40389541>, (09.03.2017); "Geçmişten Bugüne Bedelli Tarihi", <https://www.sabah.com.tr/galeri/turkiye/gecmisten-bugune-bedelli-tarihi>, (09.03.2017)

¹⁷⁶ <http://www.istihdamseferberligi.net/>, (25.03.2017); "İstihdam Seferberliği Nedir?", <http://www.tim.org.tr/tr/istihdam-destekleri-istihdam-seferberligi-nedir.html>, (25.03.2017); "İlave İstihdam Teşviki", <http://istihdamseferberligi.tobb.org.tr/tesvik.html>, (25.03.2017)

beklenen ilgiyi görmemiştir. Çünkü hem tarihsel süreç açısından hem de yeni yapılanan merkezîyetçi devlet anlayışından ötürü toplum bu gibi okullara ihtiyaç duymamıştır.¹⁷⁷

Uzun ve yorucu bir savaş döneminden sonra kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti, başta yeni kurumların oluşturulduğu devlet yapısı içerisinde olmak üzere her alanda emeğe ihtiyaç duymuştur. Bu bağlamda kentlerde genellikle nitelikli emeğin istihdam şansı bulunduğu söylenebilir. Ancak bu dönemde nüfusun büyük kısmının köylerde yaşaması oranını bilemesek de gizli işsizlik olabileceğini göstermektedir. Fakat özellikle II. Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte uygulanan ekonomi politikaları ile genel olarak tüm sektörlerde istihdamın nitelik ve nicelik bakımından geliştiği söylenebilir. Yani sağlıklı bir iktisadi büyüme ile istihdam alanları açılmaya ve işsizlikle mücadele edilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Bu yaklaşım, önemli bir eksiği ile neredeyse daha sonra gelen tüm hükümetler tarafından benimsenmiştir. Bu önemli eksikliğin “Sağlıklı İktisadi Büyüme” olduğu söylenebilir. Sağlıklı bir iktisadi büyümenin yani ülke içi dinamikleri ve dünya genelindeki gelişmeleri dikkate alarak büyüme yapısının kurgulanmasının ve bunu da dönemlerin gerekliliklerine uygun şekilde güncelleyerek istikrarlı bir şekilde uygulanmasının önemi genel olarak atlanmıştır. Özellikle planlı dönemin hemen öncesindeki yıllarda konjoktüre bağlı büyümenin etkilerinin azalmasıyla ortaya çıkan ekonomik sorunların bu eksik yaklaşımın ilk örnekleri oldukları söylenebilir.

Planlı dönemde ise en azından iktisadi anlamda daha sağlıklı sayılabilecek bir yaklaşım tarzının uygulanmak istendiği görülmüştür. Bu doğrultuda 1960-1980 arası hazırlanan planlarda ithal ikameci ve yerli sanayiye önceleyen politikalar ortaya konulmuş ve uygulamaya çalışılmıştır. Ancak genel olarak topyekûn bir kalkınmanın kurgulandığı planlar oluşturulmaya çalışılmışsa da özellikle istihdam ve işsizlik konuları özelinde birçok noktanın eksik kaldığı ve büyüme ile bu konuların çözüme kavuşacağı varsayıldığı bir anlayışın devam ettiği anlaşılmaktadır. Fakat bu ithal ikameci politikalar ne genel ekonomi tarafında ne de istihdam ve işsizlik tarafından beklenen etkiyi gösterememiştir.

1980' e kadar olan planlı dönemde büyüme yapısının kurgusunda büyüme ile istihdamın ilişkisinin kuvvetli olduğu anlaşılmaktadır. Yani büyüme ile istihdam artışı gerçekleşebilmelidir. Ancak ne genel ekonomik koşullarda ne de işsizlik konusunda

¹⁷⁷ Konu ile ilgili bkz.: Sina Akşin, *a.g.e.*,s.50.; L.Şahin-K.Yıldırım,*a.g.e.*

genel olarak istenilen hedeflere ulaşamamıştır. Üçüncü plandaki İŞKUR’la ilgili basit düzenlemelerin bile gerçekleştirilemediği görülmüştür.¹⁷⁸ Bu şekilde bir durumun gerçekleşmesinde siyasi konjonktürün önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Yapılan bilimsel çalışmalar siyasi istikrarsızlık ile büyüme arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir.¹⁷⁹ Yani bu dönemde büyüme-istihdam arasındaki ilişki kuvvetli iken siyasi istikrarsızlığın negatif etkisi hedeflerin gerçekleşmemesinde büyük rol oynamıştır.

Ayrıca gelen her iktidarın hem planın hazırlanması hem de uygulanması konusunda ciddi farklılıklar göstermesi zaten planlar içerisinde fazla yer edememiş istihdam ve işsizlik konuları ile sorunların daha da derinleşmesine neden olmuştur.

1980 sonrası ise Türkiye’nin iktisadi gelişme kurgusunun büyük ölçüde değiştiği ve planların öneminin azaldığı görülmüştür. İthal ikameci ve korumacı politikalar bırakılmış ekonomi dış dünyaya açılmış ve ihracata dayalı sanayi ile büyüme hedeflenmiştir. Bu politika siyasi istikrarla beraber birleşince kısa dönemde olumlu etkiler vermiş gibi görünmektedir ancak bu serbestleşme politikasının altını dolduracak yapısal politikalar bir türlü uygulamaya konulmadığı için sağlıklı bir büyüme gerçekleşmiştir. Büyüme yapısı ihracata dayalı bir büyümeden çok sıcak paraya dayalı bir yapıya bürünmüştür. Yani ihracat yerine ithalata dayalı bir büyüme gerçekleşmiş ve doğal olarak yerli üretimin baskılanması ile işsizlik artış eğilimine devam etmiştir. Bir bakıma büyüme ile işsizlik arasındaki ilişkinin bu dönemde zayıflamaya başladığı söylenebilir.¹⁸⁰ Yani bu dönemde siyasi istikrar ve görece istikrara bağlı bir büyüme gerçekleşmiş olsa da işsizlik azalmamış hatta artmıştır.

Yine bu dönemlerde işsizliğin gençleri gittikçe artan bir şekilde etkilemeye başladığı planlardan anlaşılmaktadır. Örneğin V.BYKP’de gençlerin istihdamı ve genç işsizliğin önlenmesi için başta aktif istihdam politikaları olmak üzere çeşitli uygulamaların planladığı görülmektedir.

1990’lı yıllarda uygulamaya konulan planlarda da aktif istihdam politikalarının öncelendiği görülmektedir. Ancak bu yıllarda geçmiş yıllardan sorunlu olarak alınan ekonomik yapı üzerine siyasi istikrarsızlığında eklenmesi ile ekonomik krizlerin

¹⁷⁸ Bkz.: Fatih Ayhan, *a.g.t.*

¹⁷⁹ Konu ile ilgili bkz.: Ünal Arslan, “Siyasi İstikrarsızlık ve Ekonomik Performans: Türkiye Örneği”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt:11,Sayı:1, s.76.; Selim Şanlısoy, “Politik İstikrarsızlık-Ekonomik Süreç Politikaları Etkileşimi”, *Sosyoekonomi Dergisi*, 100210, 2012/2, s.210.

¹⁸⁰ Bkz.: Fatih Ayhan, *a.g.t.*

yaşanması muhtemeldir ki uygulanmak istenen aktif istihdam politikalarının önündeki en büyük engel olmuştur. Bununla birlikte VI.BYKP'de "İşsizlik Sigortası" için hazırlıklara başlanacağına belirtilmesi önemli bir gelişme olarak ele alınabilir Tüm bu gelişmelerle birlikte bu yıllarda işsizliğin seksenli yıllardaki seviyelerde seyrettiği görülmektedir. Bu durumun enflasyondan kaynaklanmış olabileceğini ise günümüzde hala tartışılan bir konudur.¹⁸¹

2000'li yıllarda önceki bölümde de belirtildiği üzere büyümeye rağmen işsizlik artmıştır. Planlar ve gelişen süreç içerisinde değerlendirildiğinde bu durumun beklenen bir sonuç olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle planlara zamanla giren "esnek çalışma" gibi kavramların uygulamaya da geçirilmesi ile çalışmaya saatlerinde ve sadece buna bağlı olmasa da verimlilikte artışlar meydana gelmiştir. Hem bu şekilde çalışmanın hem de ekonominin tüketime dayalı büyüme yapısının da devam etmesi ile istihdam daha çok tüketime dayalı alanlarda ve düşük işlerde artmıştır. Tüketime dayalı bir büyümeye ve ek olarak üretimde gerçekleşen verim artışları sonucu istihdam beklenen seviyede gerçekleşmemiştir. Ayrıca tarım sektöründe uygulanan bazı politikalar sonucunda bu dönemde çözüme devam etmiş ve bu çözüme kentlerde işsizlik baskısını arttırmıştır. Buna bağlı olarak tarımsal üretimde de beklenilenin gelişim sergilenememiştir. Yani hem istihdamın yapısı sağlıklı bir şekilde değişime uğramış hem de işsizlik artmıştır.

Görüldüğü üzere hem geçmiş dönemlerin yanlış politikalarının ve 2000'li yılların başlarında kurgulanan ekonomik büyüme modelinin sonucunda büyüme-istihdam ilişkisi zayıflamıştır. Siyasi istikrar olmasına rağmen işsizlik istenilen seviyelere çekilememiştir. Hatta çalışma şekillerine bağlı olarak gelir adaletsizliği artmıştır.¹⁸²

Onuncu kalkınma planının da yukarıda bahsettiğimiz durum gözetilerek hazırlandığı söylenebilir. Çünkü bu plan diğer planlardan farklı olarak konuya sadece niceliksel olarak değil niteliksel olarak yaklaşmış ve kısaca "insana yaraşır iş fırsatlarının sunulduğu bir iş piyasasının" oluşturulması amaç haline getirilmiştir.¹⁸³

¹⁸¹ Doğan Uysal-Savaş Erdoğan, "Enflasyon ve İşsizlik Arasındaki İlişki ve Türkiye Örneği (1980-2002)", *SÜ İİBF Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:6, 2003, s.35-47. ; Mahfi Eğilmez, "Enflasyon İle İşsizlik: Türkiye Deneyimi Ve Phillip Eğrisi",

<http://www.mahfiegilmez.com/2015/11/enflasyon-ile-issizlik-turkiye-deneyim.html> ,(10.07.2017)

¹⁸² İbrahim Kahveci, "İşsizlik ve Siyaset", <http://www.karar.com/yazarlar/ibrahim-kahveci/issizlik-ve-siyaset-4272#> , (10.07.2017); Mahfi Eğilmez, "Siyasal, Sosyal ve Ekonomik İstikrar", <http://www.mahfiegilmez.com/2014/03/siyasal-sosyal-ve-ekonomik-istikrar.html> , (10.07.2017)

¹⁸³ Bkz.: T.C.Kalkınma Bakanlığı, X.Kalkınma Planı (2013-2018), s.47.

Fakat onuncu plan dönemi sonlamamakla beraber, planda belirlenen hedeflerinin tutturulacağını söylemek oldukça zordur. Son paketin uygulama konulduğu yıllarda kamuya giriş sınavlarına rekor düzeyde katılım gerçekleşmesi işgücü piyasasının özellikle gençlere insana yaraşır iş sağlamakta zorlandığı tezini güçlendirmektedir. Bu yüzdendir ki “İstihdam Seferberliği” adı ile gayet yüklü miktarda teşviklerin verildiği çalışmalar uygulamaya konulmuştur. Ancak yukarıda bahsedildiği şekilde ortaya konulan bu istihdam paketleri, on yıllardır işsizlikle yapılan mücadelenin kaybedildiğinin de ilan edilmesi değil midir?

Peki, özellikle son kırk yıla yakın zaman diliminde işsizliği en çok hisseden kesim olan gençlerin ve son yıllarda işsiz kesim içerisinde oranları giderek artan üniversiteli gençlerin işsizlikle mücadeleye bakışı nasıldır? Onlar açısından bakıldığında işsizlikle mücadele kaybedilmiş midir?

IV. BÖLÜM

ÜNİVERSİTELİ GENÇLERİN İŞSİZLİKLE MÜCADELEYE BAKIŞ VE BEKLENTİLERİ

4.1.ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırma, üniversiteli gençlerin işsizlikle mücadeleye bakışlarını ve işsizlikle mücadelede devletten beklentilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma ile işsizlik oranının en yüksek bulunduğu grup olan gençlerin ve bu grup içerisindeki oranları her geçen gün artan üniversiteli gençlerin, işsizliğe ve işsizlikle mücadeleye bakışlarının nasıl şekillendiği, bu bağlamda işsizlikle mücadelede devletten beklentilerinin neler olduğu tespit edilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca elde edilen sonuçların katılımcıların demografik özelliklerine göre değişkenlik içerip içermediği ve bu doğrultuda katılımcıların demografik özelliklerinin konu ile ilgili sonuçlara ne kadar güvenilir çıkarımlar yapabileceği imkânı sağladığı değerlendirilmektedir.

Uzun yıllardır işsizlik sorunu yaşayan ve bu sorun ile mücadele içinde olan Türkiye’de uygulanan politikalar, genel olarak işsizlik yaşayan kesimlerin talepleri dikkate alınmadan tek taraflı bir şekilde oluşturulmuştur. Özellikle işsizliğin en çok etkilediği gruplardan biri olan gençlerin, işsizlikle mücadele politikaları hakkındaki görüşlerinin genel olarak önemsenmediği görülmüştür. Konu ile ilgili yapılan çalışmaların genel olarak işsizlik kaygısı, işsizlik psikolojisi ve işsizliğin sosyo-ekonomik etkileri üzerinde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Bu araştırma ile konuya farklı bir açıdan yaklaşarak gençlerin işsizlikle mücadeleye bakışı ve beklentileri değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu sayede ortaya çıkan sonuçlar doğrultusunda ileri sürülecek çözüm önerilerinin, işsizlikle mücadelede oluşturulacak politikaların daha kapsayıcı bir zemine oturtulmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

4.2.ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI

Üniversiteli gençlerin devletin işsizlikle mücadeleye bakışını ve onların işsizlikle mücadelede devletten beklentileri incelemeyi amaçlayan bu araştırma Süleyman Demirel Üniversitesi’nde okuyan ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora

öğrencilerini kapsamaktadır. Buna bağlı olarak araştırmanın çeşitli sınırları ve sınırlılıkları olduğu söylenebilir.

Zaman ve maliyet kısıtlarından ötürü Türkiye'deki tüm üniversite öğrencilerine ulaşabilme imkânı bulunmamaktadır. Bu yüzden araştırma kapsamına tüm üniversite öğrencileri yerine Süleyman Demirel Üniversitesi'nde okuyan öğrenciler dâhil edilmiştir.

İşsizlikle mücadele konusu yapısı itibari ile siyasi bir yönü de içinde barındırmaktadır. Çünkü işsizlikle mücadeleyi genel olarak devletin yürütme organı yani hükümetler yapmaktadır. Araştırma soruları içerisinde devletin uygulamalarına yönelik sorular bulunmaktadır. Dolayısıyla araştırmada sorulan sorulara karşı farklı algılama biçimleri görülebilir ve buna bağlı olarak cevapsız bırakılan ya da gerçek dışı cevap verilen sorulardan ötürü bir sınırlılık söz konusudur.

4.3.ANAKÜTLE VE ÖRNEKLEM

Araştırmanın anakütlesi Süleyman Demirel Üniversitesi'nde okuyan tüm öğrencilerdir. 2017 yılı verilerine göre 87.449 öğrenci üniversitede öğrenim görmektedir. Bunların; 34.291'ini ön lisans, 39.684'ünü lisans, 11.950'sini yüksek lisans ve 1.524'ünü doktora öğrencileri oluşturmaktadır. Anakütledeki oransal ağırlıklar dikkate alınarak tesadüfi örnekleme ile örneklem oluşturulmuştur. Ancak gençlerin düşüncelerinin daha iyi bir şekilde yansıtılabilmesi için lisans öğrencilerinin oransal ağırlığı arttırılmış buna karşılık yüksek lisans öğrencilerinin oransal ağırlığı azaltılmıştır. Bu şekilde tesadüfi örneklemeyle seçilen 442 kişi araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Anakütleyi iyi bir şekilde gösterimleyebilmek için örneklem, farklı fakülte, yükseköğretim, bölüm ve sınıflarda okuyan öğrencilerden oluşmaktadır.

4.4.ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

Araştırma kapsamında anket uygulamasının veri toplamak için uygun bir araç olduğu ve anakütleyi, anket uygulanan örneklem grubunun en iyi şekilde temsil ettiği kabul edilmektedir. Ayrıca anket uygulamasına katılan bireylerin soruları doğru bir şekilde anlayarak cevapladıkları ve anketi uygulayan anketörlerin de uygulama sırasında katılımcıları hiçbir şekilde yönlendirmediği varsayılmaktadır.

4.5.VERİ TOPLAMA SÜRECİ

Öğrencilerin konu ile ilgili görüşlerinin belirlenmesi için kullanılan anket, Mütevellioğlu, Zambak ve Mert'in (2010)¹⁸⁴ çalışmalarında kullandıkları 12 anket sorusu ve araştırmacının literatür taraması sonucu oluşturduğu 8 soru ile toplamda 20 sorudan oluşmaktadır. Ayrıca öğrencilerin demografik özelliklerini tespit etmek için 18 soru bulunmaktadır. Anketin birinci bölümünü demografik form oluştururken ikinci bölümünü anket çalışması oluşturmaktadır.

20 soruluk anket çalışması sırasıyla 1-5 arası puanlanan Likert tipi ölçek yardımıyla oluşturulmuş ve ölçek maddeleri değerlendirilirken “Kesinlikle Katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Kararsızım”, “Katılıyorum”, “Kesinlikle Katılıyorum” ifadelerinden oluşan Likert tipi beşli derecelendirme ölçeği kullanarak öğrenim gören gençlerin, devletin işsizlikle mücadelesine bakışı ve devletten işsizlikle mücadele konusunda beklentileri incelenmeye çalışılmıştır.

Anket uygulaması; Süleyman Demirel Üniversitesi'nde öğrenim görmekte olan ön lisans, lisans, yüksek lisans, doktora öğrencileri üzerinde genel üniversite dağılımı dikkate alınarak rastlantısal bir şekilde yüz yüze anket çalışması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında, farklı fakülte, yüksekokul, bölüm ve sınıflarda okuyan öğrenciler araştırmaya dâhil edilmiştir. 2017 güz yarıyılında öğrencilere gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra anketler uygulanmıştır.

4.6.VERİ ANALİZİ

Veri toplama süreci sonucunda elde edilen araştırma verileri SPSS 24.0 (Statistical Package for Social Science 24.0) ile analiz edilmiştir. Bu doğrultuda öncelikle demografik özelliklerin frekans ve yüzde incelemeleri yapılmıştır. Daha sonra anket sorularının frekans, ortalama, standart sapma gibi değerleri hesaplanarak analizler gerçekleştirilmiştir.

Son olarak ise demografik özellikler arasındaki ilişkiler ve demografik özellikler ile anket soruları arasındaki ilişkiyi görebilmek için ki-kare analiz yöntemi ile analizler yapılmış ve sorular arası ilişkiler tespit edilmiştir.

¹⁸⁴ Mütevellioğlu vd., *a.g.m.*

4.7.ARAŞTIRMA BULGULARI

4.7.1Demografik Özelliklerin İncelenmesi

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle anket uygulamasına katılan öğrencilerin demografik formda vermiş oldukları cevaplar frekans ve yüzde değerleri dikkate alınarak incelenecektir.

Tablo 4.1. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı

Geçerli Veri			
Değişken	Alt Değişken	F (Frekans)	% (Yüzde)
Cinsiyet	<i>Bayan</i>	255	57,7
	<i>Bay</i>	187	42,3
	<i>Toplam</i>	442	100,0

Araştırma kapsamında uygulanan anket çalışmasına katılan üniversite öğrencilerinin cinsiyet dağılımları Tablo 4.1.'de görülmektedir. 442 adet geçerli ankettan elde edilen verilere göre katılımcıların %57,7'si (255 kişi) bayan, %42,3'ü (187 kişi) baydır. Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğunu bayanların oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 4.2.Katılımcıların Sağlık Engeli Durumu

Geçerli Veri			
Değişken	Alt Değişken	F (Frekans)	% (Yüzde)
Sağlık Engeli	<i>Ağır</i>	2	0,5
	<i>Hafif</i>	17	3,8
	<i>Yok</i>	423	95,7
	<i>Toplam</i>	442	100

Ankete katılan öğrencileri sağlık engeli durumu Tablo 4.2.'de gösterilmiştir. Katılımcıların %0,5'i (2 kişi) ağır sağlık engelini olduğunu belirtirken, %3,8'i (17 kişi) hafif sağlık engeli durumunun olduğunu belirtmiştir. %95,7'si (423 kişi) ise herhangi bir sağlık engeli durumunun olmadığını beyan etmişlerdir.

Tablo 4.3. Katılımcıların Yaşamlarının Büyük Çoğunluğunu Geçirdikleri Yerleşim Yeri

Geçerli Veri			
Değişken	Alt Değişken	F (Frekans)	% (Yüzde)
Yaşamın Büyük Çoğunluğunun Geçtiği Yerleşim Yeri	Köy	51	11,5
	Kasaba/İlçe	110	24,9
	İl	230	52,0
	Metropol	51	11,5
	Toplam	442	100

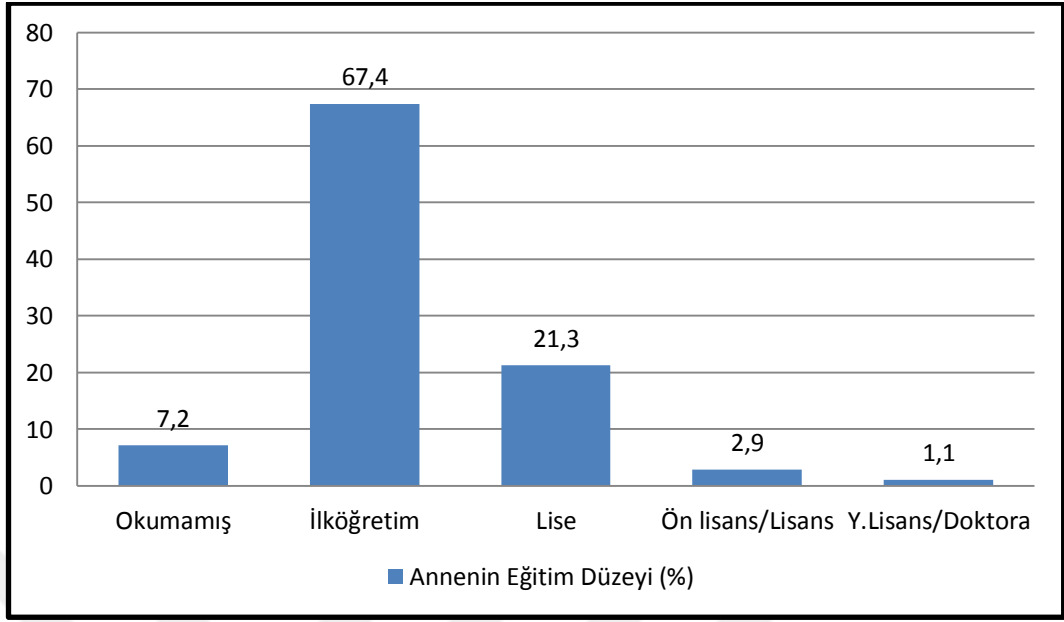
Katılımcıların yaşamlarının büyük çoğunluğunu geçirdikleri yerleşim yeri sıralamasında %52,0 (230 kişi) ile “il” birinci sırada yer alırken %24,9 (110 kişi) ile “Kasaba / İlçe” ikinci sırada yer almaktadır. %11,5’luk (51’er kişi) oranlar ile köy ve metropol üçüncü sıradadır.

Tablo 4.4. Annenin Eğitim Düzeyi

Geçerli Veri			
Değişken	Alt Değişken	F (Frekans)	% (Yüzde)
Annenin Eğitim Düzeyi	Okumamış	32	7,2
	İlköğretim	298	67,4
	Lise	94	21,3
	Ön lisans/Lisans	13	2,9
	Y.Lisans/Doktora	5	1,1
	Toplam	442	100

Katılımcıların annelerinin eğitim düzeyi Tablo 4.4. ve Grafik 4.1.’de gösterilmiştir. Genel olarak annelerde ilköğretim mezunlarının oranı oldukça yüksektir. En az oran ise yüksek lisans ve üstü eğitimden mezun olanlarda görülmektedir. %7,2’lik (32 kişi) oranı ile okuma-yazma bilmeyen annelerin günümüzde hala var olması durumu ise dikkat çekicidir.

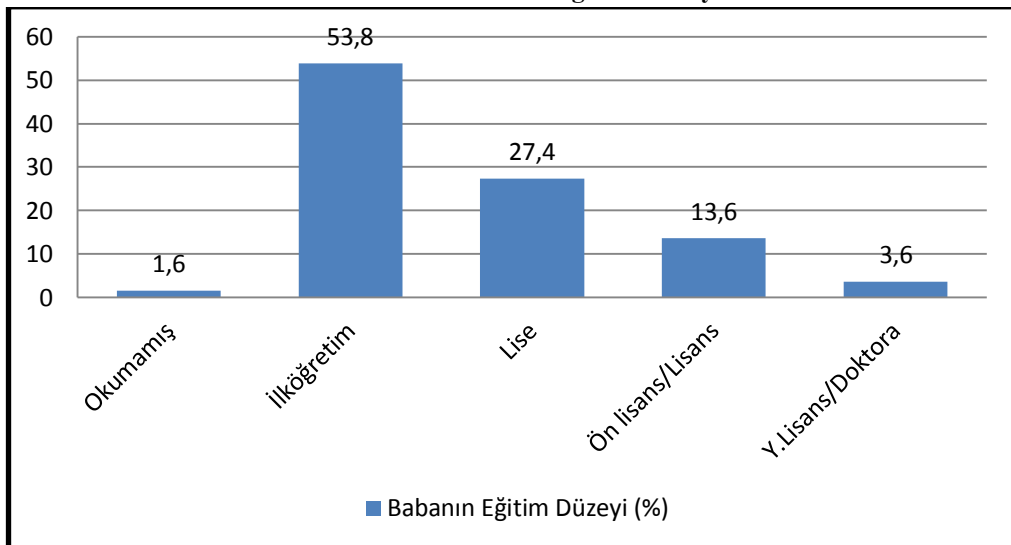
Grafik 4.1. Annenin Eğitim Düzeyi

Tablo 4.5. Babanın Eğitim Düzeyi

Geçerli Veri			
Değişken	Alt Değişken	F (Frekans)	% (Yüzde)
Babanın Eğitim Düzeyi	Okumamış	7	1,6
	İlköğretim	238	53,8
	Lise	121	27,4
	Ön lisans/Lisans	60	13,6
	Y.Lisans/Doktora	16	3,6
	Toplam		442

Grafik 4.2. Babanın Eğitim Düzeyi

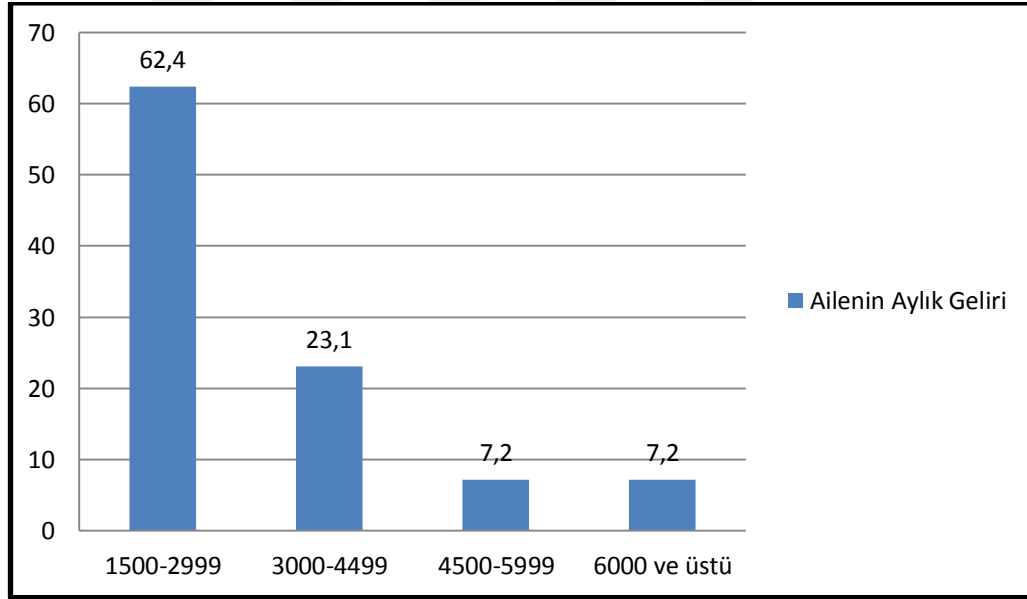

Katılımcıların babalarının eğitim düzeyi Tablo 4.5. ve Grafik 4.2.'de gösterilmiştir. Babalarda da ilköğretim mezunlarının oranı oldukça yüksek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak babaların lise, ön lisans/lisans ve yüksek lisans/ doktora düzeylerinde eğitim oranları annelere göre daha yüksektir. Ayrıca annelerde okuma-yazma bilmeyenlerin oranı babalara göre daha yüksektir. Sonuçların, Türkiye’de ki kızların erkeklerden daha az eğitim alma şansı bulduğu düşüncesini destekler nitelikte olduğu söylenilebilir.

Tablo 4.6. Ailenin Aylık Geliri

Geçerli Veri			
Değişken	Alt Değişken	F (Frekans)	% (Yüzde)
Ailenin Aylık Geliri (TL)	1500-2999	276	62,4
	3000-4499	102	23,1
	4500-5999	32	7,2
	6000 ve üstü	32	7,2
	Toplam	442	100

Grafik 4.3. Ailenin Aylık Geliri

Katılımcıların ailelerinin aylık gelirleri Tablo 4.6. ve Grafik 4.3.'de gösterilmiştir. %62,4 (276 kişi) gibi büyük bir oranın “1500-2999 TL” arası bir aylık gelire yaşamlarını sürdürmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Bu oranlara katılımcıların %85 gibi büyük bir çoğunluğunun ailesinin gelirinin açlık ve yoksulluk sınırlarının altında olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁵

¹⁸⁵ “Açlık ve Yoksulluk Sınırı Açıklandı”, https://www.ntv.com.tr/ekonomi/aclik-ve-yoksulluk-siniri-aciklandi,EDlt9kGKZkKd8TG-xosArA_ (10.07.2017)

Tablo 4.7. Ailenin Menkul ve ya Gayrimenkul Varlık Durumu

Geçerli Veri			
Değişken	Alt Değişken	F (Frekans)	% (Yüzde)
Ailenin Menkul ve Gayrimenkul Varlıkları	<i>Var</i>	284	64,3
	<i>Yok</i>	158	35,7
	<i>Toplam</i>	442	100,0

Bununla beraber katılımcıların yine %64,3 gibi büyük bir çoğunluğu ailesinin menkul ve ya gayrimenkul varlıklarının bulunduğunu belirtmiştir. Ailenin aylık geliri ve ailenin maddi varlıkları ilişki Tablo 4.45 de incelenmiştir.

Tablo 4.8. Ailenin İşletmesi Olma Durumu

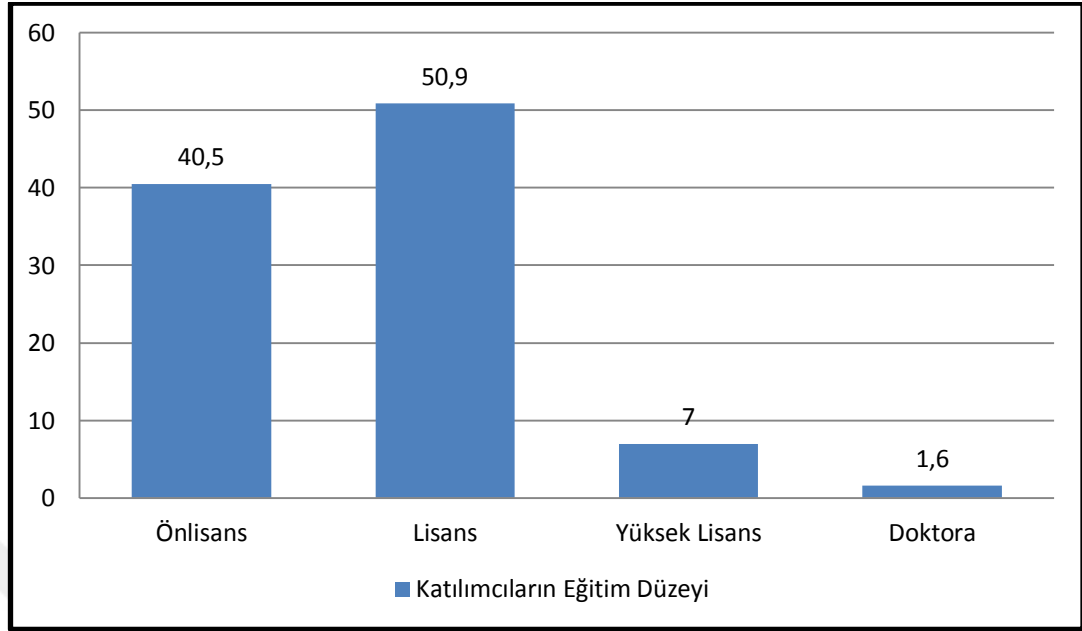
Geçerli Veri			
Değişken	Alt Değişken	F (Frekans)	% (Yüzde)
Aileden Devralınabilecek ya da Çalışılabilecek Bir İşletme	<i>Var</i>	50	11,3
	<i>Yok</i>	392	88,7
	<i>Toplam</i>	442	100,0

Katılımcıların %88,7 gibi büyük bir çoğunluğunun ailelerinden devralabilecekleri ya da çalışabilecekleri bir aile işletmesinin olmadığı görülmüştür.

Tablo 4.9. Katılımcıların Eğitim Düzeyi

Geçerli Veri			
Değişken	Alt Değişken	F (Frekans)	% (Yüzde)
Katılımcıların Eğitim Düzeyi	<i>Ön lisans</i>	179	40,5
	<i>Lisans</i>	225	50,9
	<i>Yüksek Lisans</i>	31	7,0
	<i>Doktora</i>	7	1,6
	<i>Toplam</i>	442	100

Grafik 4.4. Katılımcıların Eğitim Düzeyi

Tablo 4.9. ve Grafik 4.4.'te katılımcıların eğitim düzeyleri verilmiştir. Süleyman Demirel Üniversitesi öğrenci dağılımı ile benzer bir dağılım görülmektedir. Sırasıyla en büyük orandan en küçüğüne lisans, ön lisans, yüksek lisans ve doktora şeklinde sıralanmaktadır.

Tablo 4.10. Katılımcıların Öğretim Durumu

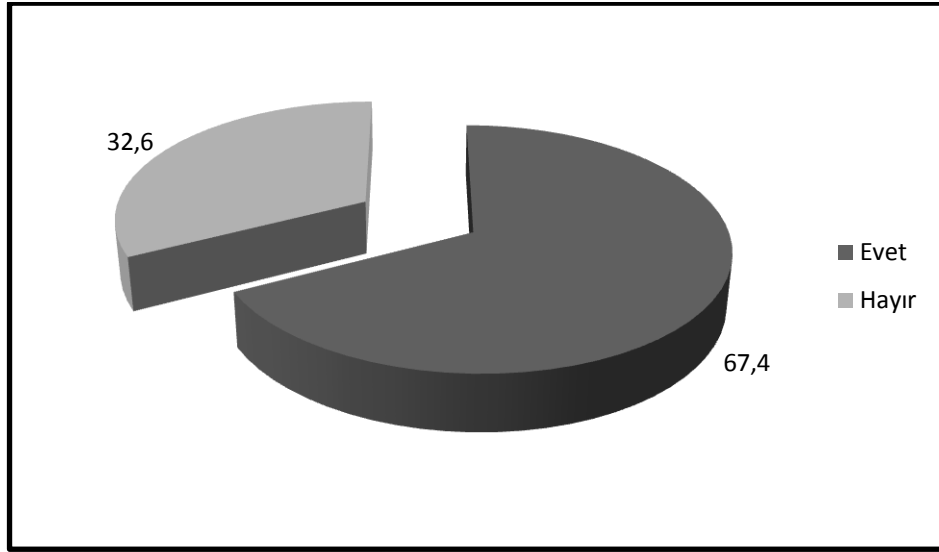
Geçerli Veri			
Değişken	Alt Değişken	F (Frekans)	% (Yüzde)
Katılımcıların Öğretim Durumu	<i>I.Öğretim</i>	360	81,4
	<i>II.Öğretim</i>	81	18,3
	<i>Uzaktan</i>	1	0,2
	<i>Toplam</i>	442	100

Katılımcıların %81,4 (360 kişi) gibi büyük bir oranını I.öğretim öğrencileri oluşturmaktadır.

Tablo 4.11. Katılımcıların İş Deneyimi Durumu

Geçerli Veri			
Değişken	Alt Değişken	F (Frekans)	% (Yüzde)
Katılımcıların İş Deneyimi	<i>Evet</i>	298	67,4
	<i>Hayır</i>	144	32,6
	<i>Toplam</i>	442	100,0

Şekil 4.1. Katılımcıların İş Deneyimi Durumu

Tablo 4.11. ve Şekil 4.1.'te görüldüğü üzere katılımcıların %67,4 gibi önemli bir oranı her hangi bir işte çalıştıklarını belirtmişler.

Tablo 4.12. Katılımcıların Eğitimlerine Uygun Bir İşe Yerleşene Kadar Gececeğini Düşündükleri Süre

Geçerli Veri			
Değişken	Alt Değişken	F (Frekans)	% (Yüzde)
Katılımcıların Aldıkları Eğitime Uygun Bir İşe Yerleşene Kadar Gececeğini Düşündüğü Tahmini Süre	1 Yıl İçinde	204	46,2
	3 Yıl İçinde	171	38,7
	5 Yıl İçinde	43	9,7
	5 Yıllan Fazla	24	5,4
	Toplam	442	100

Katılımcıların %46,2'si (204 kişi) aldıkları eğitime uygun bir işe 1 yıl içinde yerleşeceğini düşünmektedir. 3 yıl içinde eğitimlerine uygun bir işe yerleşebileceğini düşünenlerin oranı ise %38,7 (171 kişi) olarak karşımıza çıkmıştır. Aldıkları eğitimde 5 yıl ve ya 5 yıldan fazla bir süre geçeceğini düşünenlerin oranı ise toplam olarak %15,1'dir.

Tablo 4.13. Katılımcıların 1 Yıl İçin İçinde İş Bulamama Durumunda Yapacakları

Geçerli Veri			
Değişken	Alt Değişken	F (Frekans)	% (Yüzde)
Katılımcıların Mezuniyetten 1 Yıl Sonra İş Bulamama Durumunda Yapmayı Düşündükleri	<i>Askere Gitmek</i>	79	17,9
	<i>Yüksek Lisans ya da Sınavlara Hazırlanmak</i>	175	39,6
	<i>Kurslara Katılmak (Mesleki Eğitim, Girişimcilik)</i>	70	15,8
	<i>Kendi İşini Kurmak</i>	68	15,4
	<i>Diğer</i>	50	11,3
	<i>Toplam</i>	442	100

Tablo 4.13. göre katılımcıların mezuniyetten 1 yıl sonra iş bulamama durumunda yapacaklarını en çok beyan ettikleri durum %39,6 (175 kişi) ile “Yüksek lisans yapmak ya da sınavlara hazırlanmak” tır. %11,3’lük (50 kişi) grup ise diğer şikkını işaretlemiş ve yapabileceklerini yazmışlardır. Bunlar en fazla yazılandan en aza yazılana aşağıdaki şekilde sıralanmıştır.

1. *Başka bir bölüm okurum,*
2. *Memur olana kadar sınava girerim,*
3. *Herhangi bir işe girerim ve kişisel gelişimime devam ederim,*
4. *Sözleşmeli memurluk yaparım,*
5. *Baba mesleğine devam ederim,*
6. *Evlenirim,*
7. *Polisliğe Başvururum,*
8. *Kadro beklerim, (1 adet)*
9. *Doktora yaparım, (1 adet)*
10. *Tanıdıkları araya koyarım, (1 adet)*
11. *Bitcoin yatırımcısı olurum, (1 adet)*

Tablo 4.14.Eğitim Dışında Sahip Olunan Avantajlar

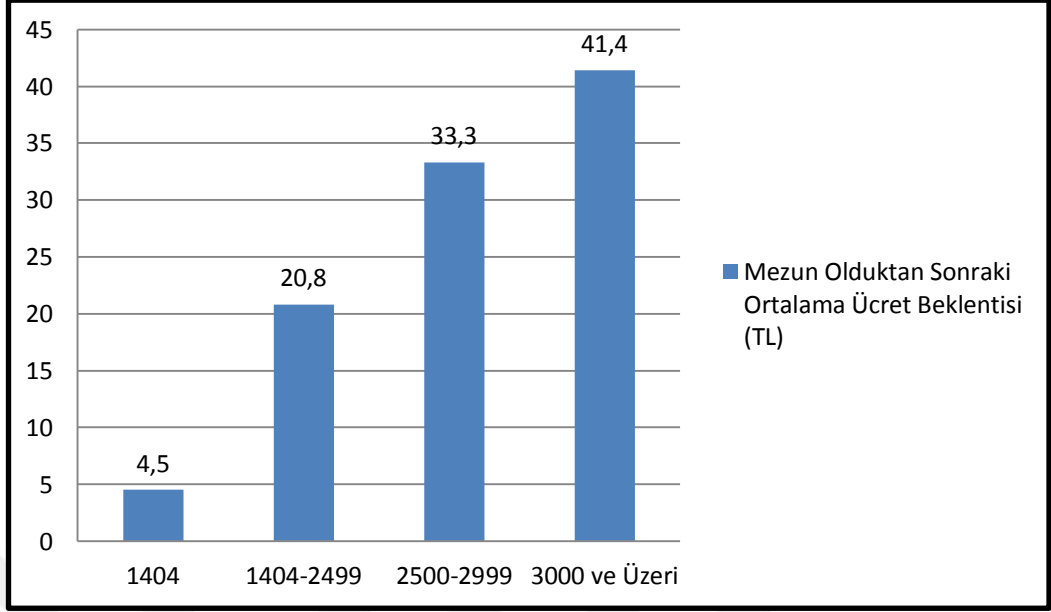
Geçerli Veri			
Değişken	Alt Değişken	F (Frekans)	% (Yüzde)
<i>Katılımcıların Eğitimleri Dışında Sahip Olduklarını Belirttikleri Avantajlar</i>	<i>Yabancı Dil Biliyorum</i>	83	18,8
	<i>Yurtdışı Deneyimim Var</i>	20	4,5
	<i>Staj Yaptım</i>	118	26,7
	<i>Mesleğimle İlgili Kurslara Katıldım</i>	86	19,5
	<i>Okurken Aynı Zamanda Çalıştım</i>	135	30,5
	<i>Toplam</i>		442

Tablo 4.14. göre katılımcıların %30,5'i (135 kişi) eğitim dışında avantajları arasında okurken aynı zamanda çalışmayı görmektedir. Bu grubu %26,7 (118 kişi) ile staj yaptığını belirten öğrenciler takip etmektedir. Üçüncü sırada ise %19,5 (86 kişi) ile mesleği ile ilgili kurslara katılanlar bulunmaktadır. Yani genel olarak iş yaşamı ile ilgili yaşanan tecrübeler mezuniyetten sonraki iş beklentisi için avantaj olarak görülmektedir denilebilir.

Tablo 4.15.Mezun Olduktan Sonraki Ücret Beklentisi

Geçerli Veri			
Değişken	Alt Değişken	F (Frekans)	% (Yüzde)
<i>Katılımcıların Mezun Olduktan Sonraki Ortalama Ücret Beklentileri (TL)</i>	<i>Asgari Ücret (1404)</i>	20	4,5
	<i>Asgari Ücret-2499</i>	92	20,8
	<i>2500-2999</i>	147	33,3
	<i>3000 ve Üzeri</i>	183	41,4
	<i>Toplam</i>		442

Grafik 4.5. Mezun Olduktan Sonraki Ücret Beklentisi

Katılımcıların mezun olduktan sonraki ortalama ücret beklentisi Tablo 4.15. ve Grafik 4.5.'de gösterilmiştir. % 41,4 (183 kişi) ve %33,3 (147 kişi) oranları ile genel olarak ücret beklentisinin yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4.16. Gerekli Maddi İmkân Bulduğunda Gerçekleştirilebilecekler

Geçerli Veri			
Değişken	Alt Değişken	F (Frekans)	% (Yüzde)
Katılımcıların Gerekli Maddi İmkân Bulduklarında Yapmayı Düşündükleri Tercihler	<i>Hiç Çalışmamak</i>	16	3,6
	<i>Eğitime Devam Etmek</i>	165	37,3
	<i>Nitelikli Bir İş Bulana Kadar Beklemek</i>	32	7,2
	<i>Kendi İşini Kurmak</i>	164	37,1
	<i>Menkul ve Gayrimenkul Varlıklara Yatırım Yapmak</i>	65	14,7
	<i>Toplam</i>		442

Tablo 4.16'ya göre katılımcıların büyük bir bölümü gerekli maddi imkânı bulduklarında ya eğitimlerine devam etmeyi ya da kendi işlerini kurmayı düşünmektedirler.

Ülke içerisindeki iş ve meslek ile ilgili kariyer imkânlarının azlığı katılımcıları yurt dışından gelen teklifi kabul etmede en çok etkileyen faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Tablo 4.17.'de de görüldüğü üzere bu faktörü sırasıyla; ailenin bakışı ve desteği, bireysel hedefleri gerçekleştirirmediği ülke içerisinde yeterli imkânları bulamayacağını düşünme, ülkenin genel ekonomik ve siyasi durumu ve diğer, şıkları takip etmektedir. Diğer şıkına yazılan cevaplar en fazladan en az sırasıyla Tablo 4.17'nin altında verilmiştir.

Tablo 4.17. Yurtdışından İş Teklifi Almaları Durumunda, Teklifi Kabul Etmede Katılımcıları Güdöleyen Nedenler

Geçerli Veri			
Değişken	Alt Değişken	F (Frekans)	% (Yüzde)
<i>Yurtdışından İş Teklifi Almaları Durumunda, Teklifi Kabul Etmede Katılımcıları Güdöleyen Nedenler</i>	<i>Ailemin Bakışı ve Desteği</i>	111	25,1
	<i>Ülke İçerisindeki İş Ve Mesleğimle Atakalı Kariyer İmkânlarının Azlığı</i>	140	31,7
	<i>Ülkenin Genel Ekonomik ve Siyasi Durumu İle İlgili Gelecek Kaygıları</i>	68	15,4
	<i>Bireysel Hedeflerimi Gerçekleştirirken Yeterli İmkânları Burada Bulamayacağımı Düşünmem</i>	98	22,2
	<i>Diğer</i>	25	5,7
	<i>Toplam</i>	442	100

Diğer şikkına verilen cevaplar;

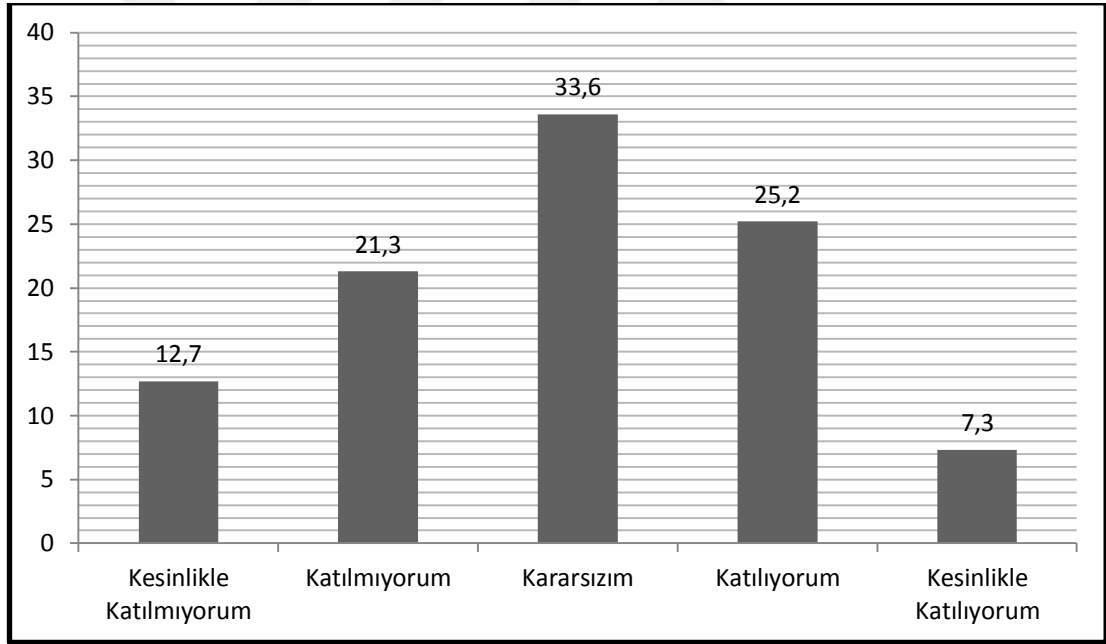
1. *Yurtdışına gitmeyi düşünmüyorum, düşünmem.*
2. *Belirli bir süre için gidip gelirim.*
3. *Farklı kültürleri deneyimlemek için giderim.*
4. *Hepsi (1 adet)*

4.7.2. Anket Formu Cevaplarının Değerlendirilmesi

Tablo 4.18. Soru 1 Verileri

Soru 1	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Kayıp Veri	Toplam	\bar{X}	SS
F	56	94	148	111	32	1	442	2,9297	1,12292
%	12,7	21,3	33,5	25,1	7,2	0,2	100		

Grafik 4.6. Soru 1 Genel Dağılım

Soru 1: “Mezun olunca çok zorlanmadan beklentilerime uygun bir iş bulabileceğime inanıyorum.”
cümlesine katılıyor musunuz?

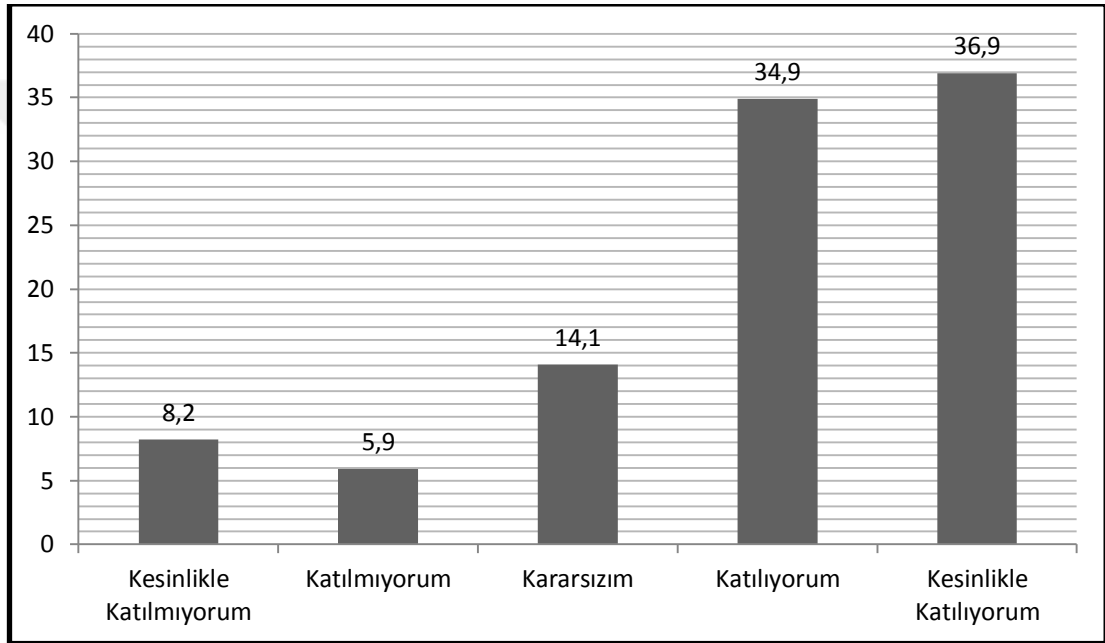
Soru 1’in verileri ve genel dağılımı yukarıda verilmiştir. Verilere göre 2,9297 ortalama ile cevapların daha çok kararsızlık etrafında toplandığını göstermektedir. Grafik 4.6.’daki genel dağılımdan da görüldüğü üzere kararsızların oranı %33,62’dir. Yani katılımcıların önemli bir kısmı mezun olunca beklentilerine uygun bir iş bulabileceği konusunda şüphe duymaktadır. Bununla birlikte beklentilerine uygun bir iş

bulabileceğine inanların oranı toplamda %32,5 kadar iken. Beklentilerine uygun bir iş bulamayacağını inanların oranı toplamda %34'tür.

Tablo 4.19. Soru 2 Verileri

Soru 2	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Kayıp Veri	Toplam	\bar{X}	SS
<i>F</i>	36	26	62	153	162	3	442	3,8633	1,21238
%	8,1	5,9	14,0	34,6	36,7	0,7	100		

Grafik 4.7. Soru 2 Genel Dağılım

Soru 2: "Eğitim aldığım branşta çalışmak istiyorum." cümlesine katılıyor musunuz?

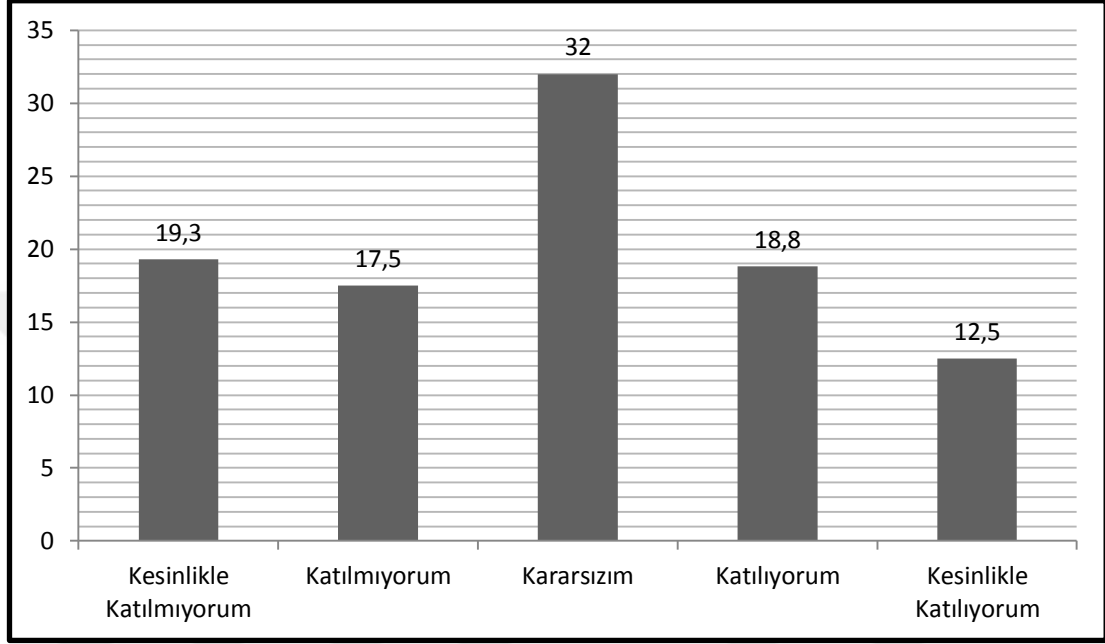
3,8633 ortalama ile Soru 2' verilen cevapların genel olarak katılıyorum ağırlıklı olduğu görülmektedir. Genel olarak katılımcıların büyük bir çoğunluğunun eğitim aldıkları branşta çalışmak istedikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 4.20. Soru 3 Verileri

Soru 3	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Kayıp Veri	Toplam	\bar{X}	SS
<i>F</i>	85	77	141	83	55	1	442	2,8776	1,27332
%	19,2	17,4	31,9	18,8	12,4	0,2	100		

Tablo 4.20. ve Grafik 4.8.'e göre Soru 3, 2,8776 ortalama ile cevapların kararsızlık etrafında toplandığı görülmektedir. Katılmayanların toplam oranının da katılanların toplam oranından daha yüksek olduğu görülmektedir. Yani katılımcıların önemli bir kısmı bu konuda ya kararsız ya da karamsardır.

Grafik 4.8. Soru 3 Genel Dağılım

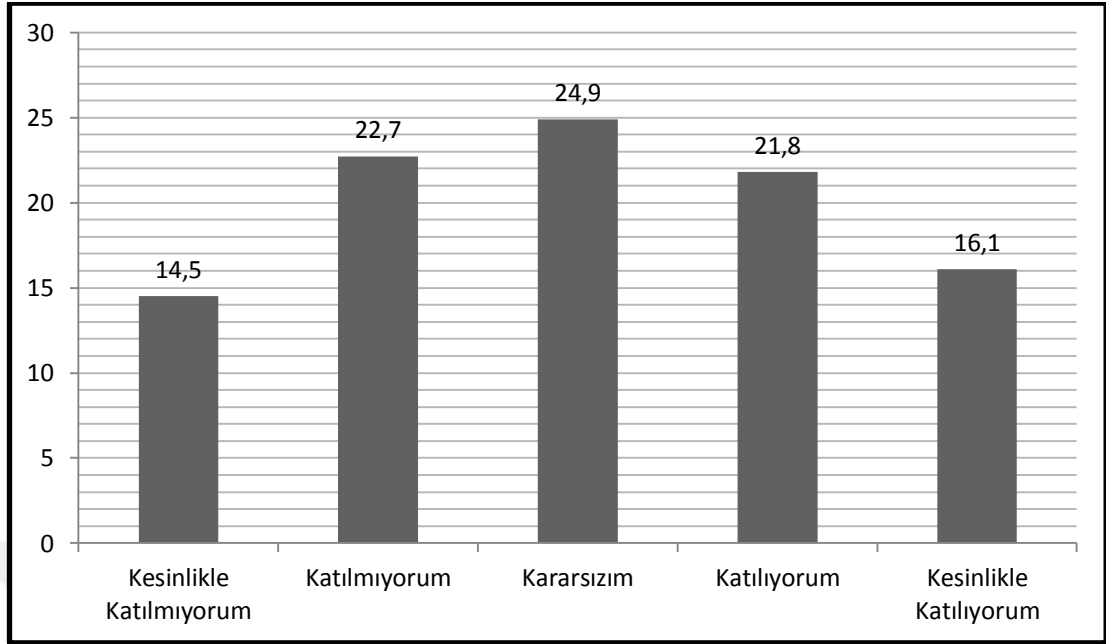

Soru 3: “Ülkemizin geleceğine güvenle bakıyorum.” cümlesine katılıyor musunuz?

Tablo 4.21. Soru 4 Verileri

Soru 4	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Kayıp Veri	Toplam	\bar{X}	SS
<i>F</i>	64	100	110	96	71	1	442	3,0227	1,29314
%	14,5	22,6	24,9	21,7	16,1	0,2	100		

Grafik 4.9. Soru 4 Genel Dağılım

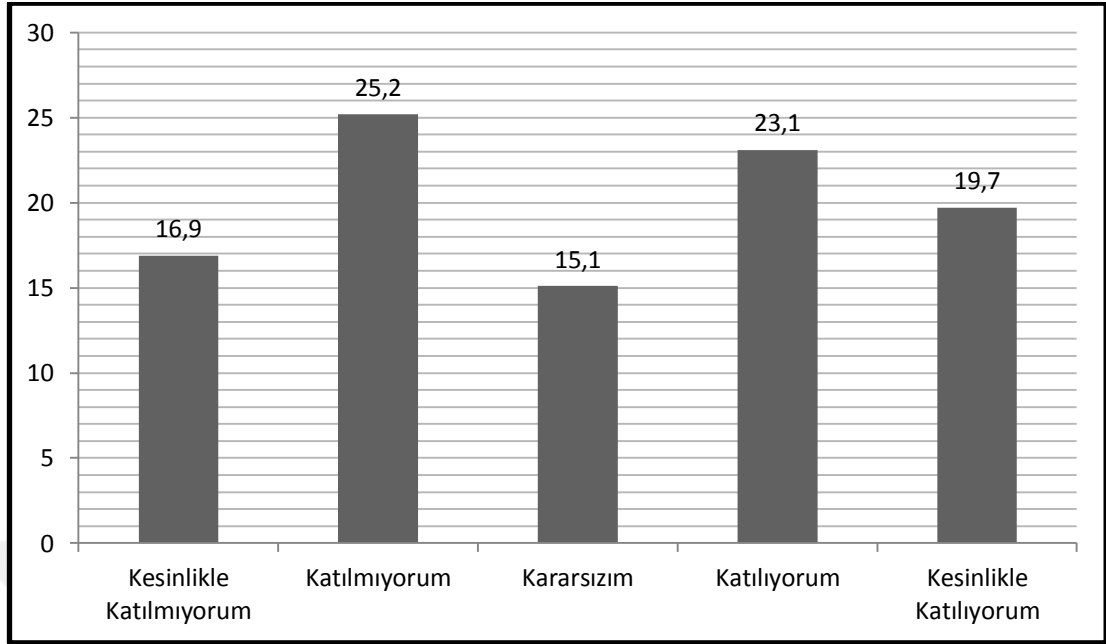
Soru 4: “Geleceğimle ilgili ciddi kaygılarım ve korkularım var” cümlesine katılıyor musunuz?

Soru 4’ün verileri Tablo 4.21. ve Grafik 4.9’da verilmiştir. Cevapların genel olarak dengeli bir dağılımın gösterdiği söylenebilir. Soruda kararsızların oranı %24,9 ile ilk sırada yer almaktadır. Kararsızlardan ayrı değerlendirdiğimizde katılımcıların bireysel olarak gelecekle ilgili ciddi kaygı ve korkularının birbirlerinden net bir şekilde ayrıldığını söylenebilir.

Tablo 4.22. Soru 5 Verileri

Soru 5	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Kayıp Veri	Toplam	\bar{X}	SS
F	74	110	66	101	86	5	442	3,0343	1,39666
%	16,7	24,9	14,9	22,9	19,5	1,1	100		

Grafik 4.10. Soru 5 Genel Dağılım

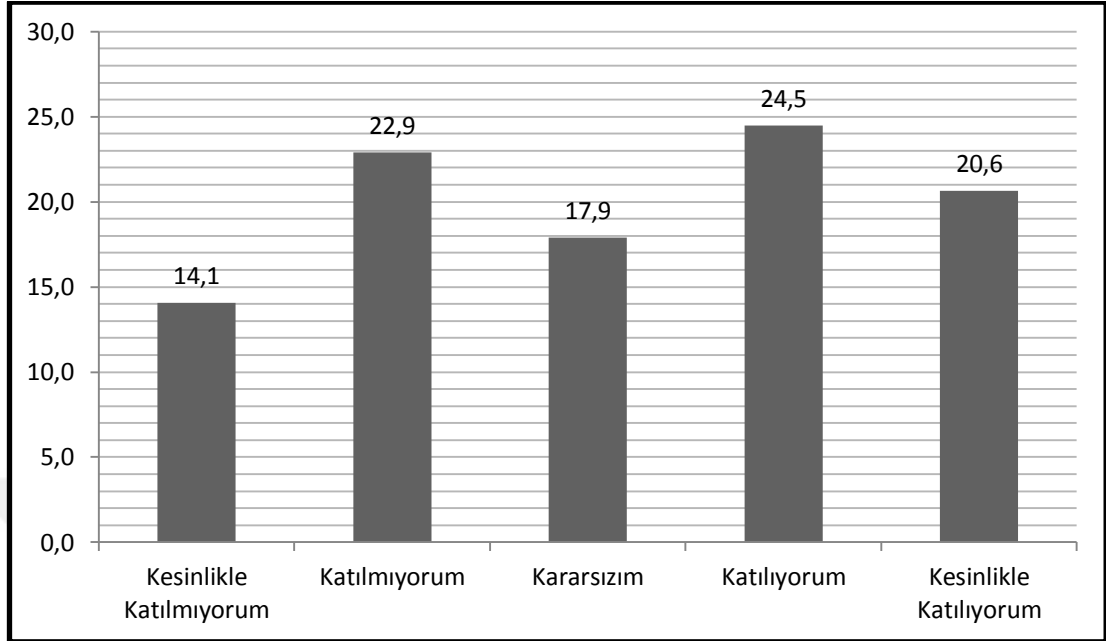
Soru 5: "Toplumdan kamuda çalışma yönünde baskı görüyorum" cümlesine katılıyor musunuz?

Tablo 4.22. ve Grafik 4.10.'da görüldüğü üzere katılımcılar ya toplumdan kamudan çalışma yönünde baskı görmektedir ya da görmemektedir. Kararsızların oranı ise %15,1 ile en azdır. Ancak cevaplar uç değerlerde değil daha çok "Katılmıyorum" ve "Katılıyorum" sıklıklarında yoğunlaşmıştır.

Tablo 4.23. Soru 6 Verileri

Soru 6	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Kayıp Veri	Toplam	\bar{X}	SS
<i>F</i>	62	101	79	108	91	1	442	3,1474	1,35799
%	14,0	22,9	17,9	24,4	20,6	0,2	100		

Grafik 4.11. Soru 6 Genel Dağılım

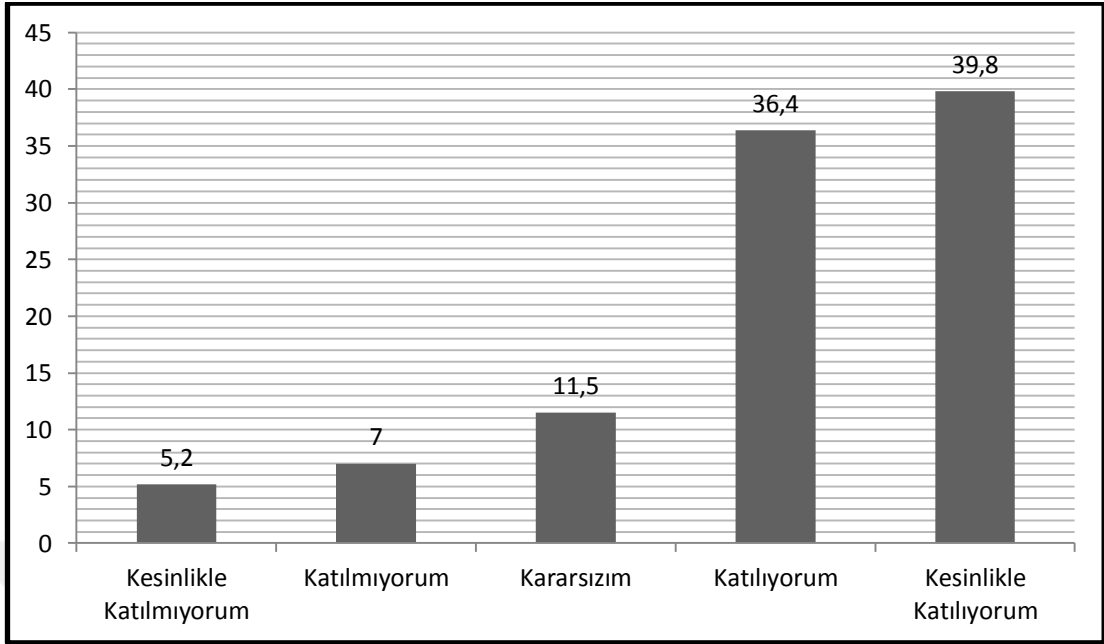
Soru 6: “Ebeveynlerimiz bizim yaşımızdayken iş imkânları daha fazlaydı” cümlesine katılıyorsunuz musunuz?

Soru 6 ile ilgili verilere bakıldığında cevapların daha çok katılma tarafına kaydığı söylenebilir. Yani genel olarak katılımcıların önemli bir kısmı, ebeveynlerinin kendi yaşlarında iken daha kolay iş bulduğunu düşünmektedir. Ancak bu kanıya varanlar kadar olmasa da katılımcıların önemli bir bölümünün de tam tersi şekilde düşündükleri görülmektedir.

Tablo 4.24.: Soru 7 Verileri

Soru 7	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Kayıp Veri	Toplam	\bar{X}	SS
<i>F</i>	23	31	51	161	176	---	442	3,9864	1,12478
%	5,2	7,0	11,5	36,4	39,8	---	100		

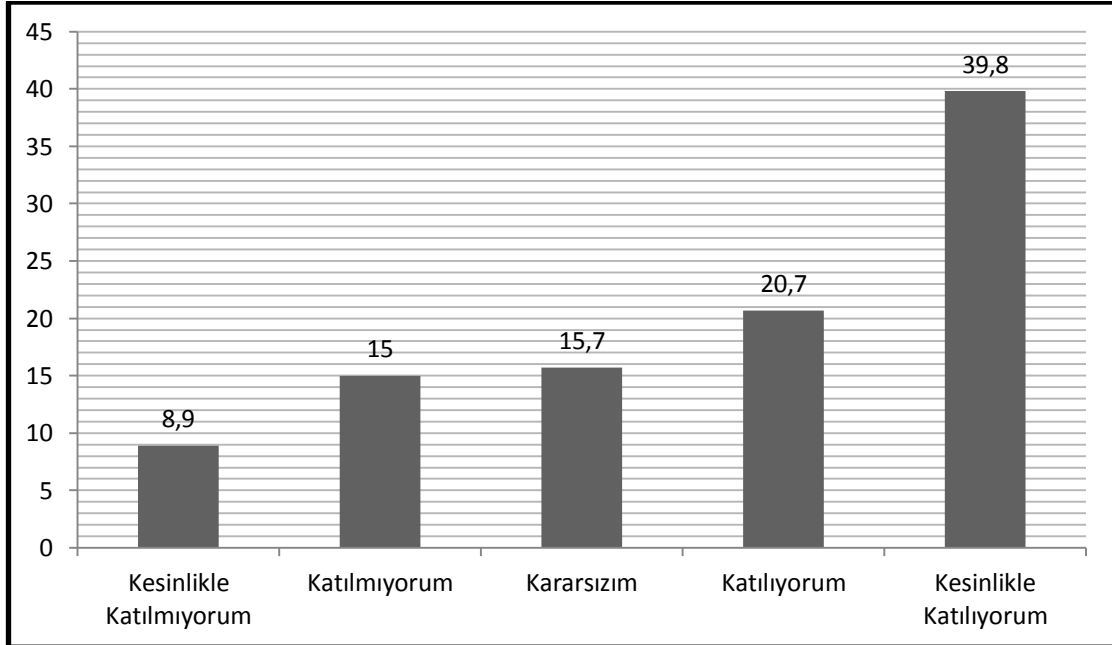
Grafik 4.12.: Soru 7 Genel Dağılım

Soru 7: "Ailem iş ve eğitim tercihlerimde olumlu katkı sağlıyor" cümlesine katılıyor musunuz?

Tablo 4.24. ve Grafik 4.12.'de görüldüğü üzere katılımcıların büyük bir çoğunluğu 3,9864 ortalamayla iş ve eğitim tercihlerinde ailelerinin olumlu yönde katkı sağladıklarını belirtmişleridir.

Grafik 4.13. Soru 8 Genel Dağılım

Soru 8: "Mümkün olsa eğitimime yurt dışında devam etmek isterim" cümlesine katılıyor musunuz?

Tablo 4.25. ve Grafik 4.13'te görüldüğü üzere katılımcıların önemli bir bölümü mümkün olsa eğitime yurtdışından devam etmek istemektedir.

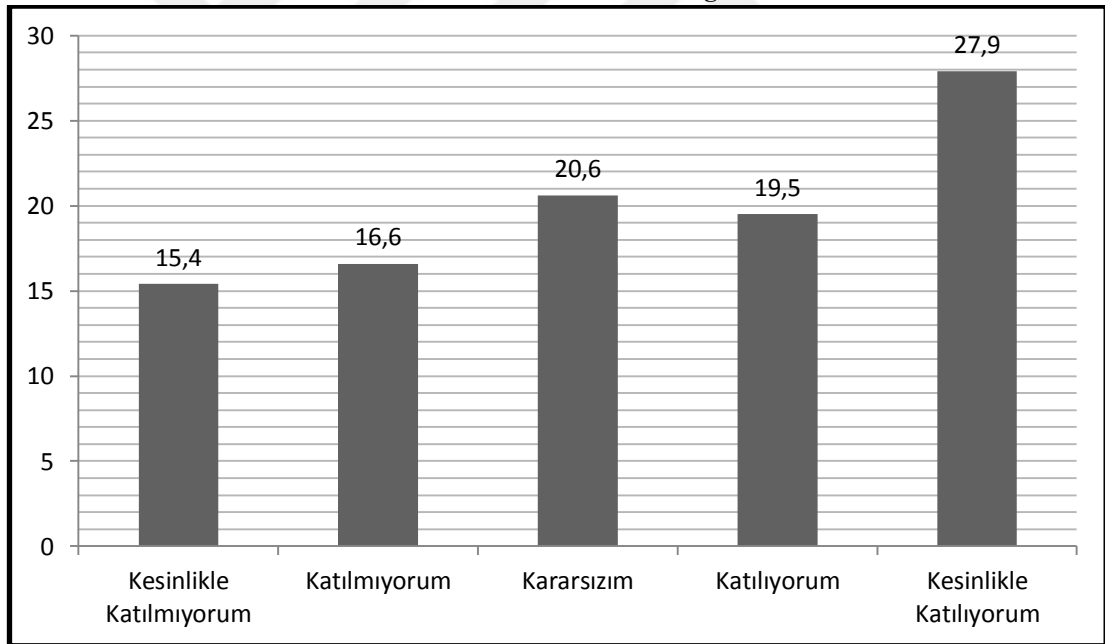
Tablo 4.25. Soru 8 Verileri

Soru 8	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Kayıp Veri	Toplam	\bar{X}	SS
<i>F</i>	39	66	69	91	175	2	442	3,6750	1,36046
%	8,8	14,9	15,6	20,6	39,6	0,5	100		

Tablo 4.26. Soru 9 Verileri

Soru 9	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Kayıp Veri	Toplam	\bar{X}	SS
<i>F</i>	68	73	91	86	123	1	442	3,2789	1,42118
%	15,4	16,5	20,6	19,5	27,8	0,2	100		

Grafik 4.14. Soru 9 Genel Dağılım

Soru 9: “Mümkün olsa yurt dışında çalışmayı ve yaşamayı tercih ederim” cümlesine katılıyor musunuz?

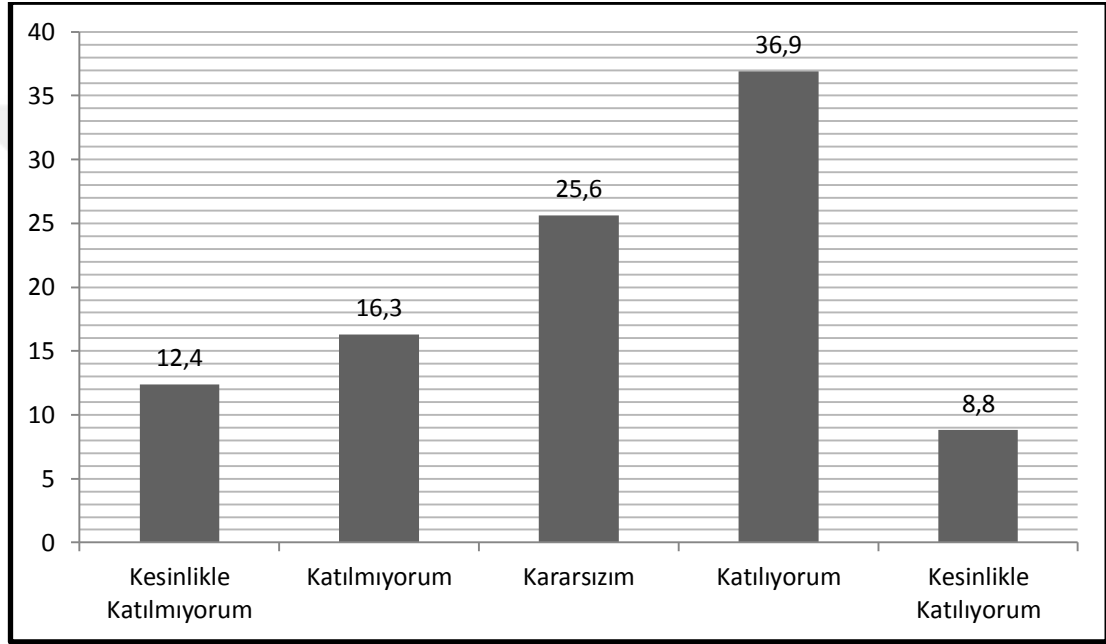
Daha düşük oranlarda olmakla birlikte katılımcıların önemli bir bölümünün Soru 8 ile benzer bir şekilde cevaplar verdiği görülmektedir. İki soru arasındaki ilişki analizi Tablo 4.58’de verilmiştir ve Soru 8’de “Kesinlikle katılıyorum” şıkkını işaretleyenlerin büyük bir bölümünün Soru 9’da aynı şıkkı işaretledikleri görülmüştür. Yani

katılımcıların dikkate değer bir kısmı hem eğitimlerini hem de eğitimlerinden sonraki yaşamlarını yurtdışında sürdürmeyi tercih etmektedirler.

Tablo 4.27. Soru 10 Verileri

Soru 10	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Kayıp Veri	Toplam	\bar{X}	SS
<i>F</i>	55	72	113	163	39	---	442	3,1335	1,16946
%	12,4	16,3	25,6	36,9	8,8	---	100		

Grafik 4.15.Soru 10 Genel Dağılım

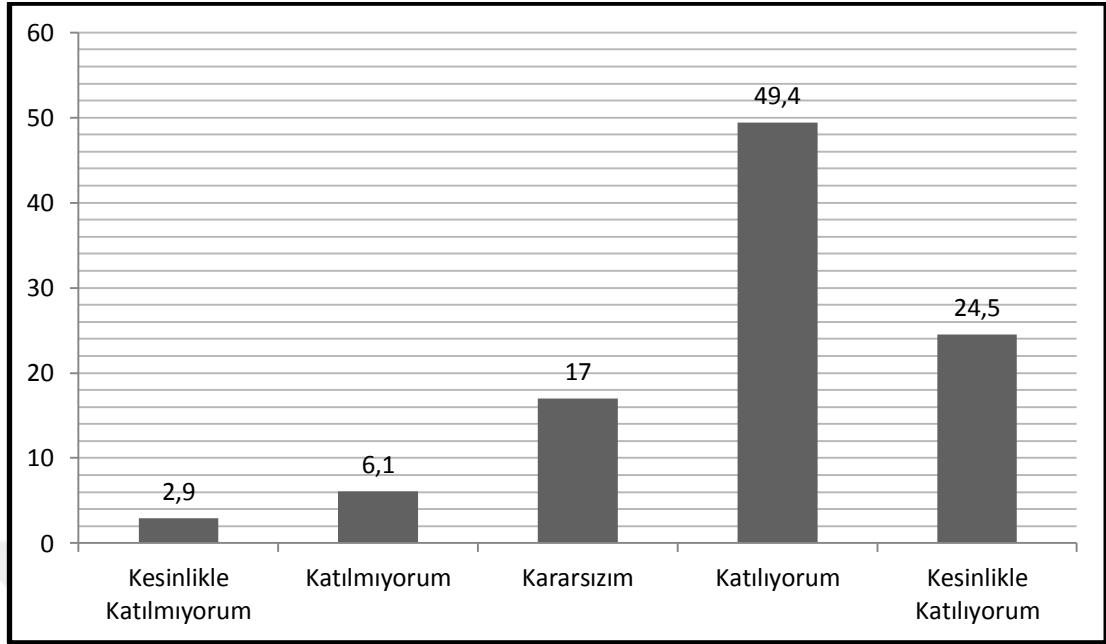
Soru 10: “Üniversitede aldığım eğitimin beni iş/meslek yaşamına gereği gibi hazırladığına inanıyorum” cümlesine katılıyor musunuz?

Tablo 4.27. ve Grafik 4.15.’de Soru 10 ile verilen bilgilere göre katılımcıların büyük bir oranı, üniversitede aldıkları eğitimin kendilerini iş/meslek yaşamına gereği gibi hazırladığına inanmaktadır. Ancak “Kesinlikle Katılıyorum” cevabındaki düşük oran ve ortalamanın 3,1335 ile kararsızlar cevabına daha yakın olması katılımcıların bu konu hakkında kesin ve net bir inancı olmadığını bize göstermektedir.

Tablo 4.28. Soru 11 Verileri

Soru 11	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Kayıp Veri	Toplam	\bar{X}	SS
<i>F</i>	13	27	75	218	108	1	442	3,8639	0,95327
%	2,9	6,1	17,0	49,3	24,4	0,2	100		

Grafik 4.16. Soru 11 Genel Dağılım

Soru 11: “İş/Meslek yaşamına yönelik bireysel yeteneklerimin, güçlü ve zayıf yönlerimin farkındayım” cümlesine katılıyor musunuz?

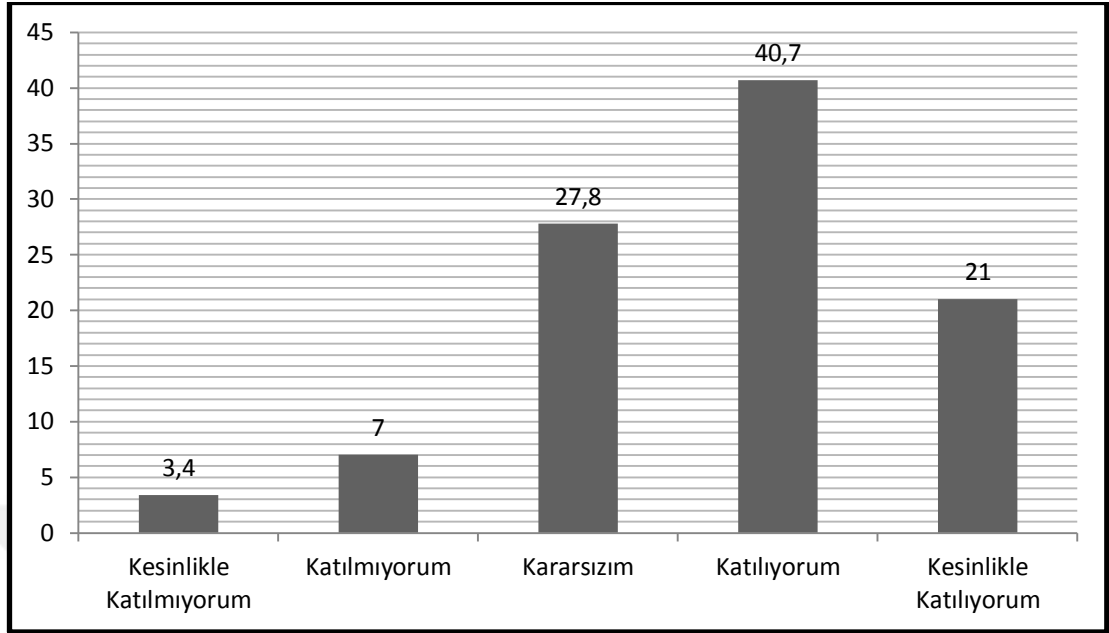
Tablo 4.28. ve Grafik 4.16.’da görüldüğü üzere katılımcılar %49,4 (218 kişi) gibi yüksek bir oranla, iş/meslek yaşamına yönelik güçlü ve zayıf yönlerinin farkında olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 4.29. Soru 12 Verileri

Soru 12	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Kayıp Veri	Toplam	\bar{X}	SS
<i>F</i>	15	31	123	180	93	---	442	3,6900	0,9936
%	3,4	7,0	27,8	40,7	21,0	---	100		

Tablo 4.29. ve Grafik 4.17.’de görüldüğü üzere katılımcıların büyük bir bölümü iş/meslek yaşamlarında kendilerini ne tür sorunların beklediğini bildiklerini ve bunlarla baş edebilecek gücü kendilerinde bulduklarını belirtmişlerdir. Katılımcılarının %67,4 gibi büyük bir oranının iş deneyimi olduğunu göz önüne alındığında soruya verilen cevapların bu yönde şekillenmesinin normal olduğu söylenebilir. Nitekim İş deneyimi ve Soru 12 arasındaki ilişki analiz edilmiş ve aralarında anlamlı bir ilişki olduğu Tablo 4.65’de gösterilmiştir.

Grafik 4.17. Soru 12 Genel Dağılım

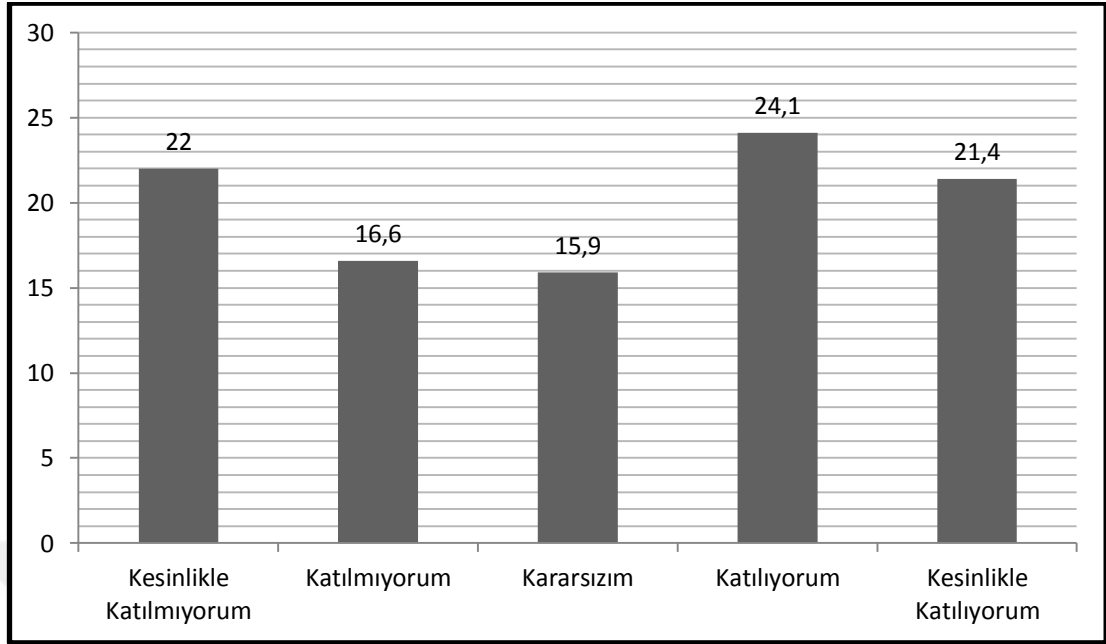

Soru 12: “İş/Meslek yaşamımda beni ne tür sorunların beklediğini biliyorum ve bunlarla baş edecek gücüm var” cümlesine katılıyor musunuz?

Tablo 4.30. Soru 13 Verileri

Soru 13	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Kayıp Veri	Toplam	\bar{X}	SS
F	97	73	70	106	94	2	442	3,0614	1,46434
%	21,9	16,5	15,8	24,0	21,3	0,5	100		

Grafik 4.18. Soru 13 Genel Dağılım

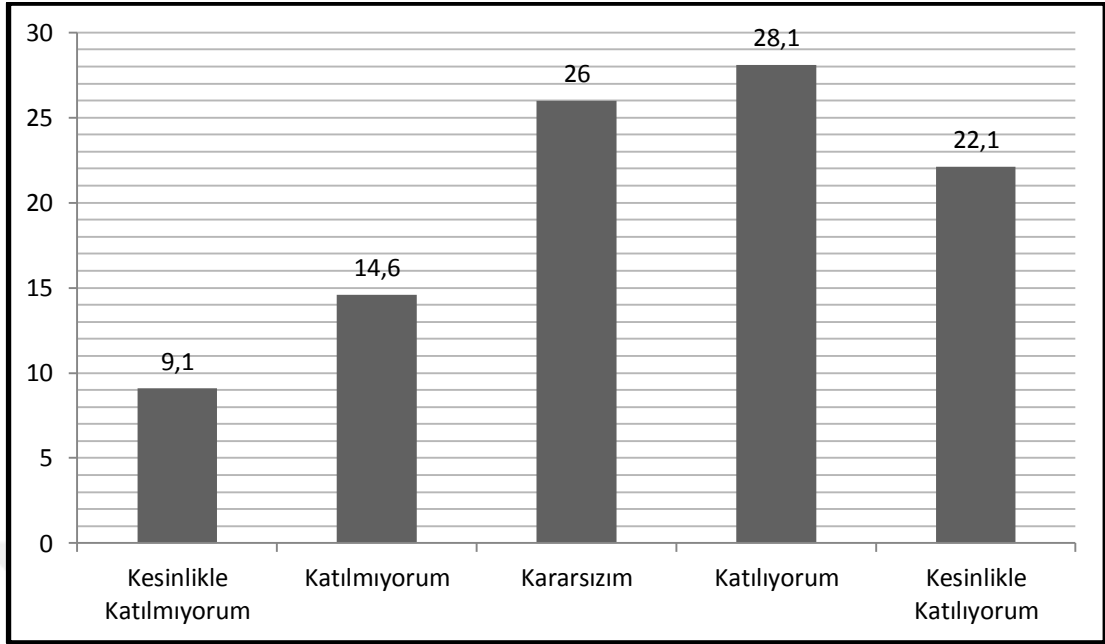
Soru 13: "Zorunlu kalmadıktan sonra polislik, profesyonel askerlik, güvenlik görevlisi gibi meslekleri tercih etmeyi düşünmüyorum" cümlesine katılıyor musunuz?

Soru 13'e ilişkin veriler Tablo 4.30. ve Grafik 4.18.'de verilmiştir. Genel olarak cevapların her hangi bir şıkta yoğunlaştığı görülmemektedir. Bununla beraber katılımcıların %45,5 (200 kişi) gibi önemli bir kısmı zorunlu kalmadıktan sonra polislik, askerlik ve güvenlik görevlisi gibi meslekleri tercih etmeyi düşünmediklerini belirtmişlerdir.

Tablo 4.31. Soru 14 Verileri

Soru 14	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Kayıp Veri	Toplam	\bar{X}	SS
<i>F</i>	40	64	114	123	97	4	442	3,3950	1,23513
<i>%</i>	9,0	14,5	25,8	27,8	21,9	0,9	100		

Grafik 4.19. Soru 14 Genel Dağılım

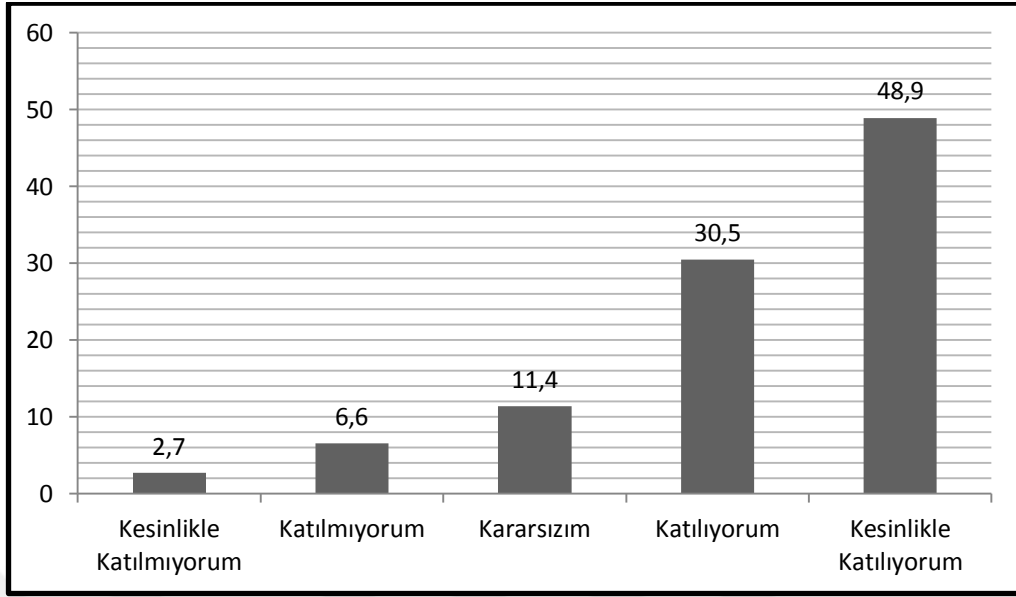
Soru 14: “Öncelikli tercihim kamuda çalışmaktır.” cümlesine katılıyor musunuz?

Katılımcıların %50’yi aşkın bir oranın öncelikli tercihinin kamuda çalışmak olduğu Tablo 4.31. ve Grafik 4.19.’da belirtilen verilerden görülmektedir.

Tablo 4.32. Soru 15 Verileri

Soru 15	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Kayıp Veri	Toplam	\bar{X}	SS
<i>F</i>	12	29	50	134	215	2	442	4,1614	1,04298
%	2,7	6,6	11,3	30,3	48,6	0,5	100		

Grafik 4.20. Soru 15 Genel Dağılım

Soru 15: “İşsizlikle mücadele için gereken önlemleri almak devletin ödevidir” cümlesine katılıyor musunuz?

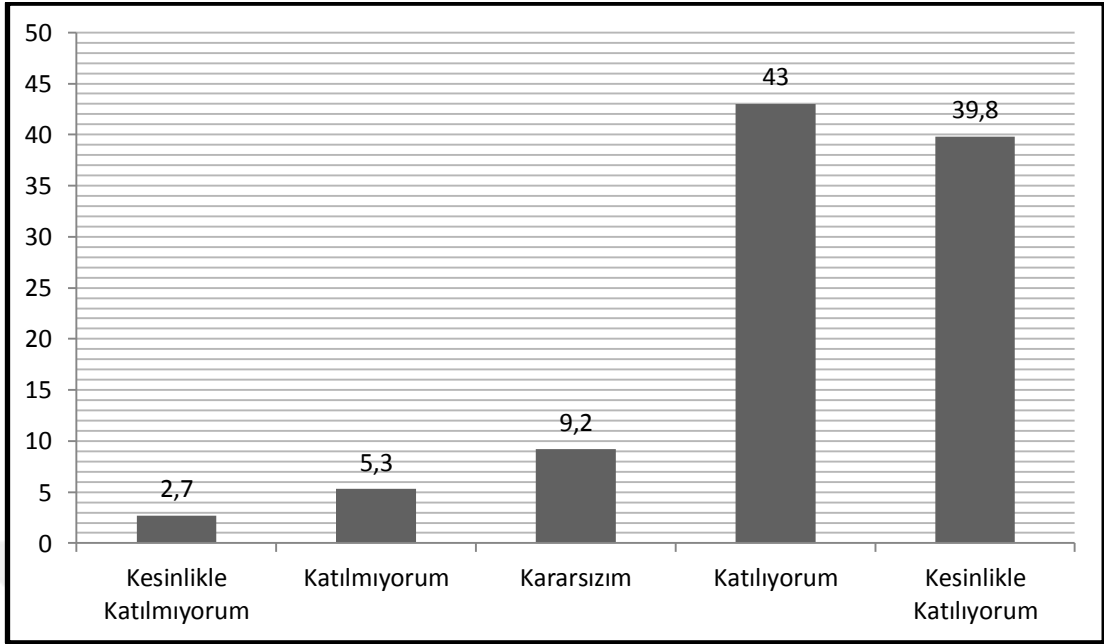
Tablo 4.32. ve Grafik 4.20.’de Soru 15’ ilişkin bilgiler verilmiştir. Bu doğrultuda katılımcıların %80’e yakın bir oranı işsizlikle mücadelenin devletin bir ödevi olduğunu belirtmektedir. Soru 15 katılımcıların cevaplar konusunda yüksek oranda birliktelik sağladığı bir soru olmuş. Ayrıca bu soruya verilen cevaplarda cinsiyet, aylık gelir, yaşanılan yerleşim yeri, iş deneyimi ve eğitim düzeyi gibi demografik özelliklerle ilişkisi incelenmiş ve anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Yani her kesimden katılımcının bu konuda görüş birliği içerisinde hareket ettikleri görülmektedir.

Tablo 4.33. Soru 16 Verileri

Soru 16	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Kayıp Veri	Toplam	\bar{X}	SS
<i>F</i>	12	23	40	188	174	5	442	4,1190	0,96713
<i>%</i>	2,7	5,2	9,0	42,5	39,4	1,1	100		

Katılımcıların büyük bir bölümünün Soru 15 ile benzer bir şekilde her hangi bir demografik özellik fark etmeksizin Soru 16’ya yüksek oranda “Katılıyorum” ve “Kesinlikle Katılıyorum” cevabını verdikleri görülmektedir. Yani her kesimden katılımcılar işsizlik, hastalık, kaza gibi sosyal risklere karşı devlet desteğine ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir.

Grafik 4.21. Soru 16 Genel Dağılım

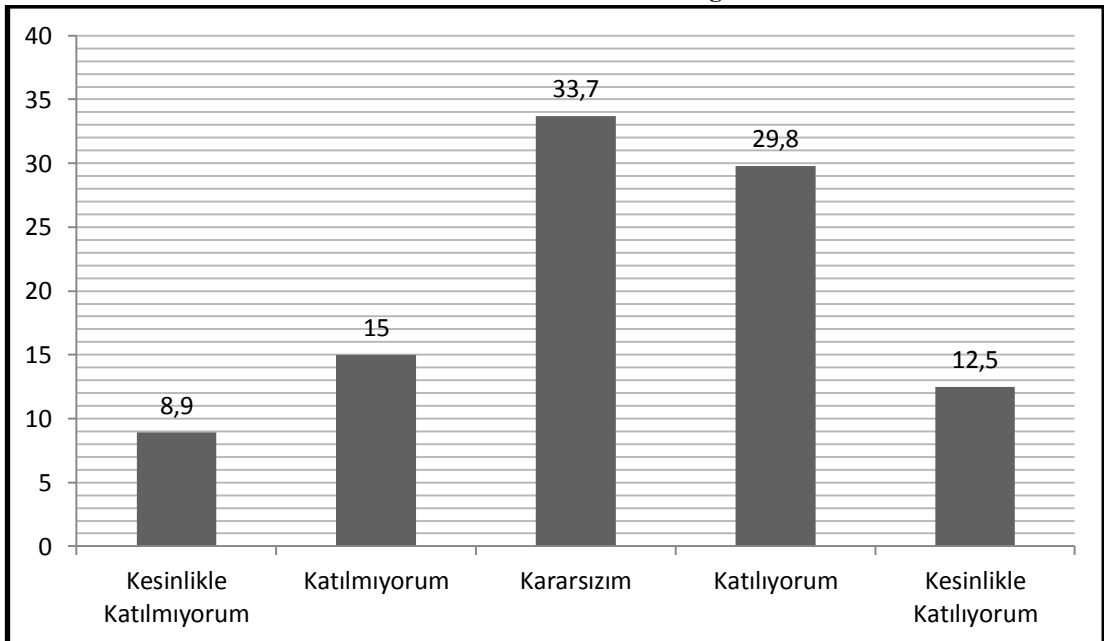

Soru 16: “İşsizlik hastalık, kaza gibi sosyal risklere karşı devletin desteğine ihtiyacım var” cümlesine katılıyor musunuz?

Tablo 4.34. Soru 17 Verileri

Soru 17	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Kayıp Veri	Toplam	\bar{X}	SS
F	39	66	148	131	55	3	442	3,2210	1,12218
%	8,8	14,9	33,5	29,6	12,4	0,7	100		

Grafik 4.22. Soru 17 Genel Dağılım

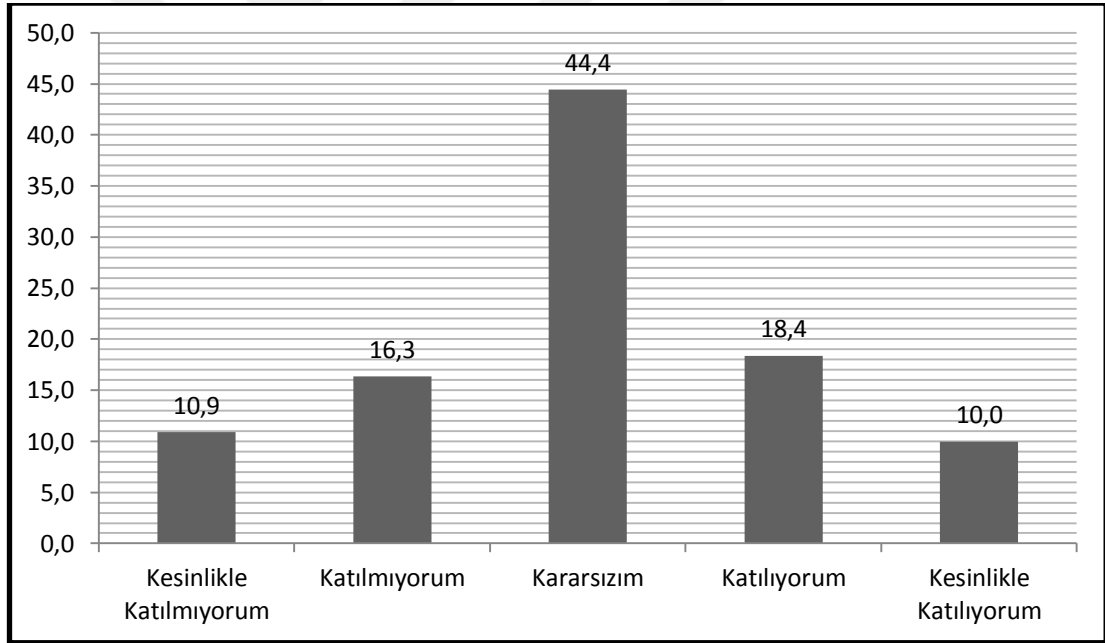
Soru 17: “İşsizlik, hastalık, kaza gibi sosyal risklere karşı devletten destek bulacağıma inanıyorum” cümlesine katılıyor musunuz?

Tablo 4.34. ve Grafik 4.22.'den anlaşıldığı üzere katılımcılar, işsizlik, hastalık, kaza gibi sosyal risklere karşı devletten destek bulacağı konusunda emin olamamaktadır. Bu konu hakkında destek bulacağını düşünenlerde toplamda %40'ı aşkın bir orana sahip olmakla birlikte kararsız olduğunu belirtirlerin oranı %33,7 olarak gerçekleşmiştir. Yapılan analizler sonucunda aile işletmesi olan bireyler ile Soru 17 arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiş ve bu ilişki Tablo 4.63'de gösterilmiştir.

Tablo 4.35. Soru 18 Verileri

Soru 18	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Kayıp Veri	Toplam	\bar{X}	SS
<i>F</i>	48	72	196	81	44	1	442	3,0023	1,00816
<i>%</i>	10,9	16,3	44,3	18,3	10,0	0,2	100		

Grafik 4.23. Soru 18 Genel Dağılım

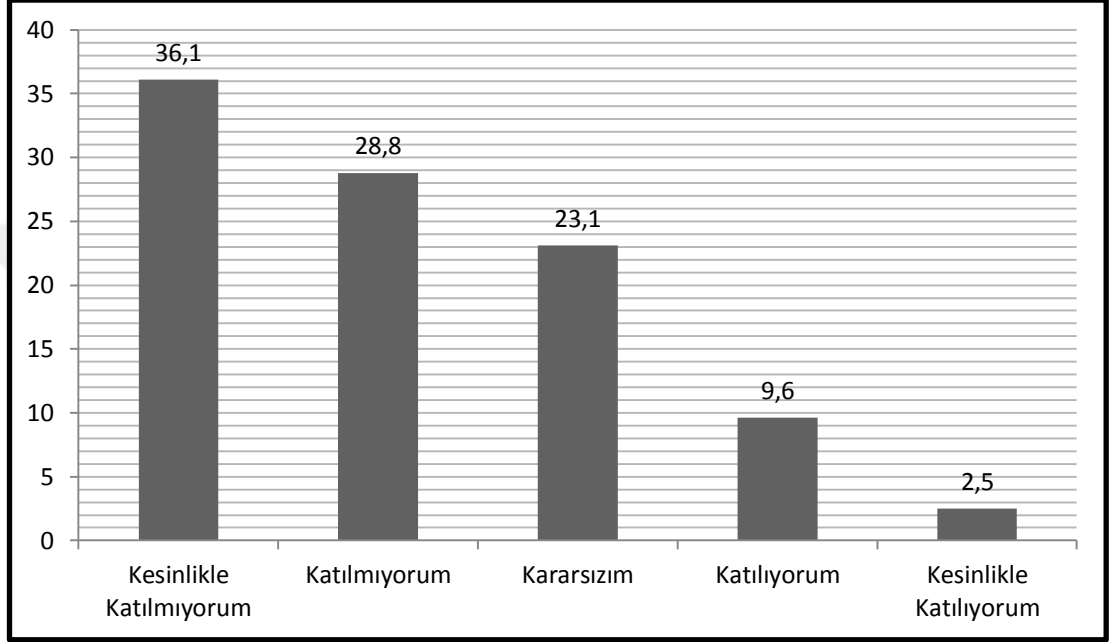
Soru 18: “Devletin uyguladığı istihdam politikalarının iş bulma sürecimde olumlu yönde katkı sağlayacağını düşünüyorum” cümlesine katılıyor musunuz?

Soru 18'e ilişkin Tablo 4.35. ve Graik.4.23.'de verilen bilgilere göre katılımcıların büyük bir çoğunluğunun kararsız yani devletin uyguladığı istihdam politikalarının iş bulma sürecinde olumlu katkı yapacağından kuşku duydukları görülmektedir. Analiz sonucunda iş deneyimi ile Soru 18 arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüş ve bu ilişki Tablo 4.66'da verilmiştir.

Tablo 4.36. Soru 19 Verileri

Soru 19	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Kayıp Veri	Toplam	\bar{X}	SS
<i>F</i>	158	126	101	42	11	4	442	2,1370	1,08851
%	35,7	28,5	22,9	9,5	2,5	0,9	100		

Grafik 4.24. Soru 19 Genel Dağılım

Soru 19: “*Kamudaki memur ve işçi alımları yeterlidir.*” cümlesine katılıyor musunuz?

Tablo 4.36. ve Grafik 4.24.’te Soru 9’a ilişkin veriler ve yapılan analizler sonucunda; her hangi bir demografik değişkene bağlı olmadan tüm kesimlerin kamudaki alımları yetersiz bulduğu görülmektedir. Ancak oranlar karşılaştırıldığında bu konuda kararsız kalanların oranının da önemli bir büyüklükte olduğu anlaşılmaktadır.

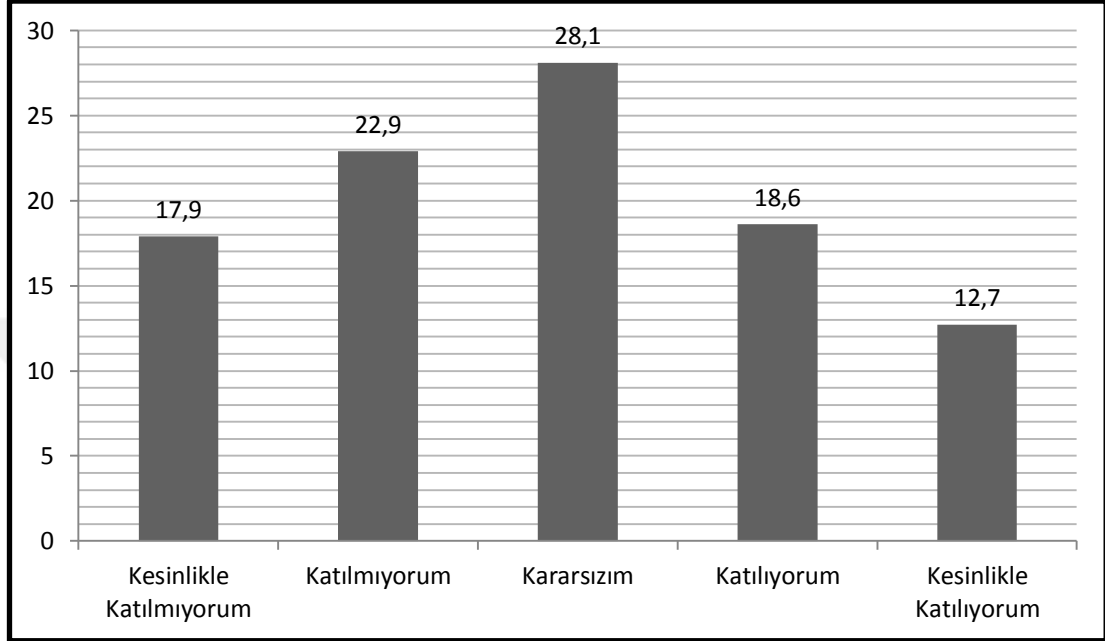
Tablo 4.37. Soru 20 Verileri

Soru 20	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Kayıp Veri	Toplam	\bar{X}	SS
<i>F</i>	79	101	124	82	56	---	442	2,8529	1,27192
%	17,9	22,9	28,1	18,6	12,7	---	100		

Soru 20, yanıtız bırakılmayan sorular arasındadır ve genel olarak oranların birbirlerine yakın seyrettiği görülmektedir. Genel dağılımda kararsızların oranının en

yüksek olduğu ve 2,8529 ortalama ile kararların daha çok katılmama yönünde toplandığı söylenebilir. Yapılan analizler sonucunda cinsiyet farklılığının ve aile işletmesinin varlığı durumunun Soru 20 ile anlamlı bir ilişkisi olduğu görülmüştür. Bu ilişkiler Tablo 4.54. ve Tablo 4.64.'de verilmiştir.

Grafik 4.25. Soru 20 Genel Dağılım

Soru 20: “Mezun olduktan sonra devletten, eğitim (Mesleki, girişimcilik vb.) yerine maddi destek (hibe, kredi vb.) almayı tercih ederim” cümlesine katılıyor musunuz?

4.8.İLİŞKİLERİN ANALİZİ VE YORUMU

4.8.1.Demografik Özellikler Arası İlişkiler

Tablo 4.38. Cinsiyet ile İş Deneyimi Arasındaki İlişki

		CİNSİYET						χ^2	sd	p
		BAYAN		BAY		TOPLAM				
		N	%	N	%	N	%			
İş Deneyimi	<i>EVET</i>	140	54,9	158	84,5	298	67,4	43,005	1	,000
	<i>HAYIR</i>	115	45,1	29	15,5	144	32,6			
	<i>TOPLAM</i>	255	100,0	187	100,0	442	100			

Bayların %84,5'inin iş deneyiminin olduğu görülürken bayanlarda bu oran %54,9'kadar düşmektedir. Analiz sonucuna göre, cinsiyet farklılığına göre "İş Deneyimi" sorusunun yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlıdır. $\chi^2(1)=43,005$; $p<0,01$. Yani baylarda iş deneyiminin daha fazla olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 4.39. Cinsiyet ile İşe Yerleşme Beklentisi Arasındaki İlişki

		CİNSİYET						χ^2	sd	p
		BAYAN		BAY		TOPLAM				
		N	%	N	%	N	%			
İş Yerleşme Beklentisi	<i>1 yıl içinde</i>	107	42,0	97	51,9	204	46,2			
	<i>3 yıl içinde</i>	107	42,0	64	34,2	171	38,7			
	<i>5 yıl içinde</i>	31	12,2	12	6,4	43	9,7	10,144	3	0,17
	<i>5 yıldan fazla</i>	10	3,9	14	7,5	23	5,4			
	TOPLAM	255	100	187	100	442	100			

Analiz sonucuna göre baylarda 1 yıl içinde işe yerleşme beklentisinin %51,9 ve bayanlarda aynı beklentinin %42,0 düzeyinde olduğu görülmektedir. Bayanların iş bulma beklentilerinin genel olarak 1-3 yıl arasında olduğu gözükürken erkeklerde 5 yıldan fazla beklentisinin daha fazla olduğu gözlemlenmektedir. Cinsiyete farklılığına göre "İşe Yerleşme Beklentisi" sorusunun yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlıdır. $\chi^2(1)=10,144$; $p<0,05$. Yani işe yerleşme beklentisi bayanlarda 1-3 yıl arasında değişirken, baylarda bu beklenti uç değerlerde yoğunlaşmakla beraber 5 yıl ve üzerine çıkabilmektedir.

Tablo 4.40. Cinsiyet ile Mezun Olduktan Sonraki Ortalama Ücret Beklentisi Arasındaki İlişki

		<i>CİNSİYET</i>								χ^2	sd	p
		BAYAN		BAY		TOPLAM		N	%			
		N	%	N	%	N	%					
Mezun Olduktan Sonraki Ortalama Ücret Beklentisi (TL)	<i>Asgari Ücret (1404)</i>	17	6,7	3	1,6	20	4,5					
	<i>Asgari Ücret-2499</i>	66	25,9	26	13,9	92	20,8					
	<i>2500-2999</i>	93	36,5	54	28,9	147	33,3			31,231	3	,000
	<i>3000 ve üzeri</i>	79	31,0	104	55,6	183	41,4					
	<i>TOPLAM</i>		255	100	187	100	442	100				

Tablo 4.40.'da cinsiyet ve mezun olduktan sonraki ortalama ücret beklentisi verilmiştir. Baylarda 3000 TL ve üzeri ortalama ücret beklentisi %55,6 iken bayanlarda bu oran %31'dir. Bayanların ortalama ücret beklentisinin 2500-2999 TL'de yoğunlaştığı görülmektedir. Analiz sonucunda cinsiyete farklılığına göre "Mezun olduktan sonraki ücret beklentisi" sorusunun yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlıdır. $\chi^2(3)=31,231$; $p<0,01$. Kısaca mezun olduktan sonraki ücret beklentisinin baylarda daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 4.41. Yaşamlarının Büyük Çoğunluğunun Geçtiği Yerleşim Yeri ve İş Deneyimi Arasındaki İlişki

		<i>Yaşanılan Yerleşim</i>										χ^2	sd	p
		Köy		Kasaba/İlçe		İl		Metropol		TOPLAM				
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%			
İş Deneyimi	<i>EVET</i>	29	56,9	64	58,2	165	71,7	40	78,4	298	67,4			
	<i>HAYIR</i>	22	43,1	46	41,8	65	28,3	11	21,6	144	32,6	11,630	3	,009
	<i>TOPLAM</i>	51	100	110	100	230	100	51	100	442	100			

Tablo 4.41.'e göre yaşamının büyük bir bölümünü ilde ya da metropolde geçirenler içinde iş deneyimi yaşayanların oranı %70'lerin üzerindedir. Bu değişkenler

üzerinde yapılan analiz sonucunda yaşanan yerleşim yerine göre “İş Deneyimi” sorusunun yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. $\chi^2(3)=11,630$; $p<0,01$. Özetle çalışma kapsamında ankete katılan katılımcılar içinde il ve metropolde yaşayanların daha yüksek bir oranla iş deneyimi olduğu görülmüştür.

Ayrıca yaşanan yerleşim yerine göre “Mezun olduktan sonraki ücret beklentileri ” sorusunun yanıtları analiz edilmiş ve analiz sonucunda sorular arası dağılımın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı anlaşılmıştır. $\chi^2(9)=12,395$; $p>0,05$, $p=0,192$

Tablo 4.42.’de annenin eğitim düzeyi ile ailenin aylık geliri arasındaki ilişki gösterilmiştir. Annenin eğitim düzeyine göre “Ailenin Geliri” sorusunun yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlı değildir. $\chi^2(12)=87,144$; $p<0,01$ Analiz sonucunda beklenen değeri 5’ten küçük olan gözenek sayısının toplam gözenek sayısının %20 aştığı ve % 45 olduğu görüldüğünden, anlamlılık testine ilişkin sonuçlar yorumlanmamıştır. Ancak Tablo 4.42.’ye bakıldığında annenin eğitim düzeyi arttıkça ailenin aylık gelirinde genel olarak yüksek seyrettiği görülmektedir.

Tablo 4.42. Ailenin Aylık Geliri ve Annenin Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki

			<i>Ailenin Aylık Geliri (TL)</i>				<i>Toplam</i>	
			<i>1500-2999</i>	<i>3000-4499</i>	<i>4500-5999</i>	<i>6000veüstü</i>		
<i>Annenin Eğitim Düzeyi</i>	<i>Okumamış</i>	<i>N</i>	24	7	1	0	32	
		<i>%</i>	75,0	21,9	3,1	0,0	100,0	
	<i>İlköğretim</i>	<i>N</i>	213	61	11	13	298	
		<i>%</i>	71,5	20,5	3,7	4,4	100,0	
	<i>Lise</i>	<i>N</i>	36	29	15	14	94	
		<i>%</i>	38,3	30,9	16,0	14,9	100,0	
	<i>Ön lisans/Lisans</i>	<i>N</i>	3	5	3	2	13	
		<i>%</i>	23,1	38,5	23,1	15,4	100,0	
	<i>Yüksek lisans-Dr.</i>	<i>N</i>	0	0	2	3	5	
		<i>%</i>	0,0	0,0	40,0	60,0	100,0	
	<i>Toplam</i>		<i>N</i>	276	102	32	32	442
			<i>%</i>	62,4	23,1	7,2	7,2	100,0

Tablo 4.43. Ailenin Aylık Geliri ve Babanın Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki

			Ailenin Aylık Geliri (TL)				Toplam	
			1500-2999	3000-4499	4500-5999	6000veüstü		
Babanın Eğitim Düzeyi	Okumamış	N	6	1	0	0	7	
		%	85,7	14,3	0,0	0,0	100,0	
	İlköğretim	N	185	40	6	7	238	
		%	77,7	16,8	2,5	2,9	100,0	
	Lise	N	73	32	10	6	121	
		%	60,3	26,4	8,3	5,0	100,0	
	Ön lisans/Lisans	N	12	27	12	9	60	
		%	20,0	45,0	20,0	15,0	100,0	
	Yüksek lisans/Dr	N	0	2	4	10	16	
		%	0,0	12,5	25,0	62,5	100,0	
	Toplam		N	276	102	32	32	442
			%	62,4	23,1	7,2	7,2	100,0

Tablo 4.43.'de babanın eğitim düzeyi ile ailenin geliri arasındaki ilişki gösterilmiştir. Babanın eğitimine göre "Ailenin Geliri" sorusunun yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlı değildir. $\chi^2(12)=163,453$; $p<0,01$ Analiz sonucunda beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının toplam gözenek sayısının %20 aştığı ve % 45 olduğu görüldüğünden, anlamlılık testine ilişkin sonuçlar yorumlanmamıştır. Ancak Tablo 4.43.'deki verilerin annenin eğitim düzeyi ve ailenin aylık geliri arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 4.42.'ye benzer oranlar gösterdiği görülmüştür.

Tablo 4.44. Ailenin Aylık Geliri ve Mezun Olduktan Sonraki Ortalama Ücret Beklentisi Arasındaki İlişki

		Ailenin Aylık Gelir										χ^2	Sd	p
		1500-2999		3000-4499		4500-5999		6000 ve Üstü		TOPLAM				
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%			
Mezun Olduktan Sonraki Ortalama Ücret Beklentisi (TL)	Asgari Ücret (1404)	16	5,8	2	2,0	1	3,1	1	3,1	20	4,5	43,848	9	,000
	Asgari Ücret-2499	73	26,4	11	10,8	5	15,6	3	9,4	92	20,8			
	2500-2999	105	38,0	26	25,5	8	25,0	8	25,0	147	33,3			
	3000 ve üzeri	82	29,7	63	61,8	18	56,3	20	62,5	183	41,4			
	TOPLAM	276	100	102	100	32	100	32	100	442	100			

Tablo 4.44.'te ailenin aylık geliri ve mezun olduktan sonraki ücret beklentisi arasındaki ilişki verilmiştir. Ailenin aylık gelirine göre “Mezun olduktan sonraki ücret beklentisi” sorusunun yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlıdır. $\chi^2(9)=43,848$; $p<0,01$. Yani ailenin aylık gelirine göre öğrencilerinin mezun olduktan sonraki ücret beklentilerinin değiştiği görülmüştür. 1500-2999TL arası aylık gelire sahip olan ailelerin çocuklarının ücret beklentilerinin %38 ile 2500-2999TL arasında yoğunlaştığı görülmektedir. Ancak 3000TL ve üzeri gelire sahip olan ailelerin çocuklarının ücret beklentilerinin genel olarak 3000TL ve üzeri ücret beklentisinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Tablo 4.45. Ailenin Aylık Geliri ve Ailenin Maddi Varlığı Arasındaki İlişki

		Ailenin Aylık Gelir										χ^2	sd	p
		1500-2999		3000-4499		4500-5999		6000 ve Üstü		TOPLAM				
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%			
Ailenin Maddi Varlığı	VAR	156	56,5	75	73,5	24	75,0	29	90,6	284	64,3	22,303	3	,000
	YOK	120	43,5	27	26,5	8	25,0	3	9,4	158	35,7			
	TOPLAM	276	100	102	100	32	100	32	100	442	100			

Tablo 4.45.'de ailenin aylık geliri ve ailenin maddi varlığı arasındaki ilişki analiz sonuçları verilmiştir. Ailenin aylık gelirine göre “Ailenin Maddi Varlığı” sorusunun yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlıdır. $\chi^2(3)=22,303$; $p<0,01$. Yani ailenin geliri arttıkça maddi varlıklarının da arttığı görülmektedir. Ancak sayısal olarak bakıldığında düşük gelir grubunun yarısından fazlasının da menkul ya da gayrimenkul bir maddi varlığı sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 4.46. Ailenin Mal Varlığı ve Mezun Olduktan Sonraki Ortalama Ücret Beklentisi Arasındaki İlişki

		<i>Ailenin Mal Varlığı</i>						χ^2	sd	p
		VAR		YOK		TOPLAM				
		N	%	N	%	N	%			
<i>Mezun Olduktan Sonraki Ortalama Ücret Beklentisi (TL)</i>	<i>Asgari Ücret (1404)</i>	13	4,6	7	4,4	20	4,5	10,132	3	,017
	<i>Asgari Ücret-2499</i>	54	19,0	38	24,1	92	20,8			
	<i>2500-2999</i>	84	29,6	63	39,6	147	33,3			
	<i>3000 ve üzeri</i>	113	46,8	50	31,6	163	41,4			
	<i>TOPLAM</i>	284	100	158	100	442	100			

Ailenin mal varlığı ve mezun olduktan sonraki ortalama ücret beklentisi arasındaki ilişki ve analiz sonuçları Tablo 4.46’da verilmiştir. Ailenin menkul ya da gayrimenkul mal varlığına göre “Mezun olduktan sonraki ücret beklentisi” sorusunun yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlıdır. $\chi^2(3)=10,132$; $p<0,05$. Yani ailenin maddi bir varlığı olması durumuna göre ücret beklentisi de artmaktadır. Ailemin maddi bir mal varlığı var diyenlerin %46,8’nin 3000TL ve üzeri bir ücret beklentisi içerisinde olduğu görülmektedir. Ailesinin bir maddi varlığı olmayanların ücret beklentisi 2500-2999TL arasında yoğunlaşmıştır.

Tablo 4.47. Ailenin İşletmesinin Varlığı ve Mezun Olduktan Sonraki Ortalama Ücret Beklentisi Arasındaki İlişki

		<i>Aile İşletmesi</i>						χ^2	sd	p
		VAR		YOK		TOPLAM				
		N	%	N	%	N	%			
<i>Mezun Olduktan Sonraki Ortalama Ücret Beklentisi (TL)</i>	<i>Asgari Ücret (1404)</i>	1	2,0	19	4,8	20	4,5	11,488	3	,009
	<i>Asgari Ücret-2499</i>	4	8,0	88	22,4	92	20,8			
	<i>2500-2999</i>	14	28,0	133	33,9	147	33,3			
	<i>3000 ve üzeri</i>	31	62,0	152	38,8	183	41,4			
	<i>TOPLAM</i>	50	100	392	100	442	100			

Aile işletmesinin varlığı ve mezun olduktan sonraki ortalama ücret beklentisi arasındaki ilişki ve analiz sonuçları Tablo 4.47.'de verilmiştir. Aile İşletmesi varlığına göre “Mezun olduktan sonraki ücret beklentisi” sorusunun yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlıdır. $\chi^2(3)=11,488$; $p<0,01$. Sonuç olarak aile işletmesi olanların %62'sinin ücret beklentisinin 3000TL ve üzeri olduğu görülmüştür. Ancak sayısal olarak aile işletmesi olmayanların da ücret beklentisinin yüksek olduğu belirtilebilir.

Tablo 4.48. Ailenin İşletmesinin Varlığı ve Mezun Olduktan Sonraki 1 Yıl İçinde İş Bulamama Durumu Arasındaki İlişki

		<i>Aile İşletmesi</i>						χ^2	sd	p
		VAR		YOK		TOPLAM				
		<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>			
<i>Mezun Olduktan Sonraki 1 Yıl İçinde İş Bulamama Durumu</i>	Askere Gitmek	12	24,0	67	17,1	79	17,9	11,567	4	,021
	YL Yapmak									
	Sınavlara Hazırlık	11	12,0	164	41,8	175	39,6			
	Kurslara Katılmak	7	14,0	63	16,1	70	15,8			
	Kendi İşimi Kurmak	14	28,0	54	13,8	68	15,4			
	Diğer	6	12,0	44	11,2	50	11,3			
	TOPLAM	50	100	392	100	442	100			

Tablo 4.48.'de de görüldüğü üzere aile işletmesi olanların %28 mezun olduktan 1 yıl sonra iş bulamazsa kendi işini kuracağını belirtmektedir. Bu oranı %24 ile “Askere Gitmek” takip etmektedir. Aile işletmesi olmayanların %41,8 gibi büyük bir çoğunluğu ise 1 yıl içinde iş bulamazlarsa yüksek lisans yapacaklarını ya da sınavlara hazırlanacaklarını yani eğitimlerine devam edeceklerini beyan etmiştir. Bu sorular ile ilgili yapılan analiz sonucu; Aile İşletmesi varlığına göre “Mezun olduktan sonraki 1 yıl içinde iş bulamama durumu” sorusunun yanıtlarının dağılımının istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. $\chi^2(4)=11,567$; $p<0,05$.

Tablo 4.49. İş Deneyimi ve Mezun Olduktan Sonraki İşe Yerleşmedeki Süre Beklentisi Arasındaki İlişki

		<i>İş Deneyimi</i>						χ^2	sd	p
		VAR		YOK		TOPLAM				
		N	%	N	%	N	%			
<i>İş Yerleşme Beklentisi</i>	<i>1 Yıl İçinde</i>	149	50,0	55	38,2	204	46,2	9,787	3	,020
	<i>3 Yıl İçinde</i>	109	36,6	62	43,1	171	38,7			
	<i>5 Yıl İçin</i>	22	7,4	21	14,6	43	9,7			
	<i>5 Yıldan Fazla</i>	18	6,0	6	4,2	24	5,4			
	<i>TOPLAM</i>	298	100	144	100	442	100			

Tablo 4.49.'daki verilere göre iş deneyimi olan katılımcıların %50'si 1 yıl içerisinde işe yerleşme beklentisi içerisinde. İş deneyimi olmayanların çoğunluğu ise %43,1 oranla 3 yıl içinde bir işe yerleşebileceğini düşünmektedir. İş deneyimine göre "İşe yerleşme beklentisi" sorusunun yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlıdır. $\chi^2(3)=9,787$; $p<0,05$. Kısaca iş deneyimi olanların her hangi bir işe yerleşme sırasında geçeceğini düşündüğü süre, iş deneyimi olmayanların düşündüğü süreden daha azdır. Yani iş deneyimi olanlar daha kısa bir sürede işe yerleşeceğini düşünmektedir.

Tablo 4.50. Eğitim Düzeyi ve Mezun Olduktan Sonraki Ücret Beklentisi Arasındaki İlişki

			Mezun Olduktan Sonraki Ücret Beklentisi				Toplam
			Asgariücret1404	Asgariücret-2499	2500-2999	3000ve üzeri	
Eğitim Düzeyiniz	Ön lisans	N	14	55	67	43	179
		Eğitim Düzeyi (%)	7,8%	30,7%	37,4%	24,0%	100,0%
		Mezun Olduktan Sonraki Ücret Bek. (%)	70,0%	59,8%	45,6%	23,5%	40,5%
	Lisans	N	6	31	71	117	225
		Eğitim Düzeyi(%)	2,7%	13,8%	31,6%	52,0%	100,0%
		Mezun Olduktan Sonraki Ücret Bek. (%)	30,0%	33,7%	48,3%	63,9%	50,9%
	Yüksek Lisans	N	0	6	8	17	31
		Eğitim Düzeyi (%)	0,0%	19,4%	25,8%	54,8%	100,0%
		Mezun Olduktan Sonraki Ücret Bek. (%)	0,0%	6,5%	5,4%	9,3%	7,0%
	Doktora	N	0	0	1	6	7
		Eğitim Düzeyi (%)	0,0%	0,0%	14,3%	85,7%	100,0%
		Mezun Olduktan Sonraki Ücret Bek. (%)	0,0%	0,0%	0,7%	3,3%	1,6%
Toplam	N	20	92	147	183	442	
	Eğitim Düzeyi (%)	4,5%	20,8%	33,3%	41,4%	100,0%	
	Mezun Olduktan Sonraki Ücret Bek. (%)	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Tablo 4.50’de eğitim düzeyi ile mezun olduktan sonraki ücret beklentisi arasındaki ilişki gösterilmiştir. Eğitimin düzeyine göre mezun olduktan sonraki ücret beklentisi sorunun yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlı değildir. $\chi^2(9)=49,267$; $p<0,01$. Analiz sonucunda beklenen değeri 5’ten küçük olan gözenek sayısının toplam gözenek sayısının %20 aştığı ve % 31,3 olduğu görüldüğünden, anlamlılık testine ilişkin sonuçlar yorumlanmamıştır. Ancak genel olarak çapraz tablo incelendiğinde eğitim düzeyi ve mezun olduktan sonraki ücret beklentisi arasında farklılıklar görülmektedir. Örneğin; yüksek lisans ve doktora öğrencileri arasında asgari ücret beklentisi olan hiç kimse yoktur. Hatta doktora öğrencilerinde 2499 TL’nin altında bir beklenti bulunmamaktadır. En fazla asgari ücret beklentisi olan kesim ön lisans grubudur ancak genel olarak tüm grupların ücret beklentileri oldukça yüksektir.

4.8.2. Anket Soruları ve Demografik Özellikler Arası İlişkiler

Tablo 4.51. Cinsiyet Farkı ile Soru 3 Arasındaki İlişki

		CİNSİYET						χ^2	sd	p
		BAYAN		BAY		TOPLAM				
		N	%	N	%	N	%			
SORU 3	(1)	45	17,6	40	21,5	85	19,3	13,405	4	,009
	(2)	52	20,4	25	13,4	77	17,5			
	(3)	81	31,8	60	32,3	141	32,0			
	(4)	55	21,6	28	15,1	83	18,8			
	(5)	22	8,6	33	17,7	55	12,5			
	TOPLAM		255	100	186	100	441			

Cinsiyet ile Soru 3 arasındaki ilişki ve analiz sonuçları Tablo 4.51.'de verilmiştir. Cinsiyet farklılığına göre Soru 3'ün yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlıdır. $\chi^2(4)=13,405$; $p<0,05$. Diğer bir deyiş ile cinsiyet farkına göre ülkenin geleceğine duyulan güven arasında anlamlı bir ilişki vardır. Genel olarak iki tarafta da kararsızların yoğun olduğu görülse de, bayların toplamda %32,8'lik oranla bayanlardan daha çok geleceğe güven duyduğu görülmektedir. Aynı şekilde bayanların da toplamda %38 oranla ülkenin geleceğine daha az güven duyduğu görülmektedir.

Tablo 4.52.'de cinsiyet ile Soru 7 arasındaki ilişki ve analiz sonucu gösterilmektedir. Analize göre bayanların %47,1'i ailelerinin iş ve eğitim hayatlarına kesinlikle olumlu katkı yaptıklarını düşünüyor. Baylarda ise bu oran %29,9 düzeyinde. Baylar da "Katılıyorum" şıkkındaki %44,4 oranla iş ve eğitim hayatlarına ailelerinin olumlu katkı yaptıklarını düşünüyor ancak bayanlar kadar net bir düşüncede olmadıkları görülüyor. Sonuç olarak, cinsiyet farklılığına göre Soru 7'nin yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. $\chi^2(4)=16,145$; $p<0,05$. Yani cinsiyete göre ailenin iş ve eğitime olumlu katkısına bakış değişmektedir.

Tablo 4.52. Cinsiyet Farkı ile Soru 7 Arasındaki İlişki

		<i>CİNSİYET</i>						χ^2	sd	p
		BAYAN		BAY		TOPLAM				
		N	%	N	%	N	%			
<i>SORU 7</i>	(1)	10	3,9	13	7,0	23	5,2	16,145	4	,003
	(2)	16	6,3	15	8,0	31	7,0			
	(3)	31	12,2	20	10,7	51	11,5			
	(4)	78	30,6	83	44,4	161	36,4			
	(5)	120	47,1	56	29,9	176	39,8			
	TOPLAM		255	100	187	100	442			

Tablo 4.53. Cinsiyet Farkı ile Soru 10 Arasındaki İlişki

		<i>CİNSİYET</i>						χ^2	sd	p
		BAYAN		BAY		TOPLAM				
		N	%	N	%	N	%			
<i>SORU 10</i>	(1)	22	8,6	33	17,6	55	12,4	10,236	4	,037
	(2)	40	15,7	32	17,1	72	16,3			
	(3)	65	25,5	48	25,7	113	25,6			
	(4)	105	41,2	58	31,0	163	36,9			
	(5)	23	9,0	16	8,6	39	8,8			
	TOPLAM		255	100	187	100	442			

Tablo 4.53.'de görüldüğü üzere bayanlar %41,2 oran ile üniversitede aldıkları eğitimin kendilerini iş ve meslek yaşamına gereği gibi hazırladığını düşünmektedir. Baylarda bu oranın düşük olmasının yanında tam tersi yönde bir yoğunlaşma olduğu anlaşılmaktadır. Cinsiyet farklılığına göre Soru 10'un yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlıdır. $\chi^2(4)=10,236$; $p<0,05$. Sonuç olarak bayanların üniversitede de verilen eğitimin yeterliliği konusunda baylardan daha olumlu bir düşüncesinin olduğu görülmüştür.

Tablo 4.54. Cinsiyet Farkı ile Soru 12 Arasındaki İlişki

		CİNSİYET						χ^2	sd	p
		BAYAN		BAY		TOPLAM				
		N	%	N	%	N	%			
SORU 12	(1)	6	2,4	9	4,8	15	3,4	10,859	4	,028
	(2)	18	7,1	13	7,0	31	7,0			
	(3)	83	32,5	40	21,4	123	27,8			
	(4)	104	40,8	76	40,6	180	40,7			
	(5)	44	17,3	49	26,2	93	21,0			
	TOPLAM		255	100	187	100	442			

Tablo 4.54.'de cinsiyet ile Soru 12 arasındaki ilişkiler ve analiz sonuçları gösterilmiştir. Cinsiyet farklılığına göre Soru 12'ün yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlıdır. $\chi^2(4)=10,859$; $p<0,05$. Bayanlarda bu soru hakkında %32'lik bir oranla kararsız olanların baylara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Yani bayanlar iş/meslek yaşamındaki sorunlarla baş edebilecek gücü bulma konusunda daha kararsız bir yapı sergilemektedir.

Tablo 4.55.'te belirtilen verilere göre bayanların önemli bir bölümü hibe ve kredi yerine eğitim almayı tercih etmektedir. Bayların önemli bir bölümü ise eğitim yerine

hibe ve kredi almayı tercih etmektedir. Analiz sonucunda cinsiyet farklılığına göre Soru 20'nin yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. $\chi^2(4)=12,524$; $p<0,05$. Yani cinsiyete göre eğitim ya da maddi destek isteği farklılaşmaktadır. Soru ile ilgili kararsızların oranının da her iki grupta benzer olduğu görülmüştür.

Tablo 4.55. Cinsiyet Farkı ile Soru 20 Arasındaki İlişki

		<i>CİNSİYET</i>						χ^2	sd	p
		BAYAN		BAY		TOPLAM				
		N	%	N	%	N	%			
SORU 20	(1)	46	18,0	33	17,6	79	17,9	12,524	4	,014
	(2)	72	28,2	29	15,5	101	22,9			
	(3)	68	26,7	56	29,9	124	28,1			
	(4)	44	17,3	38	20,3	82	18,6			
	(5)	25	9,8	31	16,6	56	12,7			
	TOPLAM		255	100	187	100	442			

Tablo 4.56. Yaşamın Çoğunluğunun Geçtiği Yerleşim ile Soru 2 Arasındaki İlişki

		<i>Yaşanılan Yerleşim</i>										χ^2	sd	p
		Köy		Kasaba/İlçe		İl		Metropol		TOPLAM				
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%			
SORU 2	(1)	5	9,8	12	11,0	18	7,9	1	2,0	36	8,2	25,126	12	,014
	(2)	2	3,9	6	5,5	14	6,1	4	8,0	26	5,9			
	(3)	8	15,7	14	12,8	36	15,7	4	8,0	62	14,1			
	(4)	26	51,0	26	26,6	85	37,1	13	26,0	153	34,9			
	(5)	10	19,6	48	44,0	76	33,2	28	56,0	162	36,9			
	TOPLAM		51	100	109	100	229	100	50	100	439			

Tablo 4.56.'da görüldüğü üzere yaşamının büyük çoğunluğunu köyde ve ilde geçirmiş olanlar genel olarak “Katılıyorum” şikkını işaretlemiştir. Kasaba/ilçe ya da metropolde yaşayanlar ise genel olarak “Kesinlikle Katılıyorum” şikkını işaretlemiştir. Yaşanılan yerleşim yerine göre Soru 2'nin yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlıdır. $\chi^2(12)=25,126$; $p<0,05$. Yani Kasaba/ilçe ve metropolde yaşamlarının büyük çoğunluğunu geçiren katılımcılar net bir şekilde eğitim aldıkları branşta çalışmak istemektedir.

Tablo 4.57. Yaşamın Çoğunluğunun Geçtiği Yerleşim ile Soru 8 Arasındaki İlişki

		Yaşanılan Yerleşim										χ^2	sd	p
		Köy		Kasaba/İlçe		İl		Metropol		TOPLAM				
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%			
SORU 8	(1)	9	17,6	8	7,4	20	8,7	2	3,9	39	8,9	25,338	12	,013
	(2)	14	27,5	14	13,0	35	15,2	3	5,9	66	15,0			
	(3)	8	15,7	23	21,3	29	12,6	9	17,6	69	15,7			
	(4)	8	15,7	25	23,1	47	20,4	11	21,6	91	20,7			
	(5)	12	23,5	38	35,2	99	43,0	26	51,0	175	39,8			
	TOPLAM		51	100	108	100	230	100	51	100	440			

Tablo 4.57.'de görüldüğü üzere yaşanılan yerleşim yerlerine göre katılımcıların Soru 8'e katılımının benzer şekilde dağıldığı gözlemlenmektedir. Ancak yaşanılan yerleşim yerinin büyüklüğüne bağlı olarak soruya verilen katılma oranının da arttığı anlaşılmaktadır. Metropolde yaşayanların %51 eğitimine yurtdışında devam etmeyi düşünürken, ilde yaşayanların %43'ü, kasaba ve ilçede yaşayanların %35,2'si, köyde yaşayanların %23,5'i eğitimine yurtdışında devam etmeyi düşünmektedir. Yaşanılan yerleşim yerine göre Soru 8'in yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlıdır. $\chi^2(12)=25,338$; $p<0,05$. Kısaca yaşanılan yerleşim yeri büyüdükçe yurtdışında eğitime devam etme isteğinin arttığı görülmüştür.

Tablo 4.58. Yaşamın Çoğunluğunun Geçtiği Yerleşim ile Soru 9 Arasındaki İlişki

		Yaşanılan Yerleşim										χ^2	sd	p
		Köy		Kasaba/İlçe		İl		Metropol		TOPLAM				
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%			
SORU 9	(1)	13	26,0	16	14,5	36	15,7	3	5,9	68	15,4	21,559	12	,043
	(2)	13	26,0	18	16,4	38	16,5	4	7,8	73	16,6			
	(3)	11	22,0	24	21,8	43	18,7	13	25,5	91	20,6			
	(4)	5	10,0	21	19,1	50	21,7	10	19,6	86	19,5			
	(5)	8	16,0	31	28,2	63	27,4	21	41,2	123	27,9			
	TOPLAM		50	100	110	100	230	100	51	100	441			

Tablo 4.58.'de Tablo 4.57 ile benzer eğilimleri göstermektedir. Bu iki soru arasındaki ilişki Tablo 4.59.'de verilmiştir. Yaşanılan yerleşim yerine göre Soru 9'un yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlıdır. $\chi^2(12)=21,559$; $p<0,05$. Kısaca yaşanılan yerleşim yerinin büyüklüğüne bağlı olarak katılımcıların mümkün olsa yurtdışında çalışmayı ve yaşamayı tercih ettikleri görülmektedir.

Tablo 4.59. Soru 8 ile Soru 9 Arasındaki İlişki

			Soru 9					Toplam
			(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	
Soru 8	(1)	N	33	2	2	0	2	39
		%	84,6	5,1	5,1	0,0	5,1	100,0
	(2)	N	13	35	11	5	2	66
		%	19,7	53,0	16,7	7,6	3,0	100,0
	(3)	N	9	13	36	10	1	69
		%	13,0	18,8	52,2	14,5	1,4	100,0
	(4)	N	5	17	23	40	6	91
		%	5,5	18,7	25,3	44,0	6,6	100,0
	(5)	N	7	6	18	31	112	174
		%	4,0	3,4	10,3	17,8	64,4	100,0
Toplam		N	67	73	90	86	123	439
		%	15,3	16,6	20,5	19,6	28,0	100,0

$$\chi^2=444,505 ; sd.=16 ; p= ,000$$

Soru 8'e göre Soru 9'un yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlıdır. $\chi^2(16)=444,505$; $p<0,01$. Ayrıca yapılan korelasyon analizinde $r=0,698$ $p<0,01$. ile iki soru arasında pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Determinasyon katsayısı ($r^2= 0.48$) dikkate alındığında, Soru 9'daki toplam varyansın yani değişikliğin %48 oranında Soru 8'e verilen cevaplar ile bağlantılı olduğu söylenebilir.

Tablo 4.60. Ailenin Aylık Geliri ile Soru 3 Arasındaki İlişki

		<i>Ailenin Aylık Geliri</i>										χ^2	sd	p
		1500-2999		3000-4999		4500-5999		6000 ve üstü		TOPLAM				
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%			
SORU 3	(1)	50	18,2	22	21,6	6	18,8	7	21,9	85	19,3	22,083	12	,037
	(2)	43	15,6	25	24,5	6	18,8	3	9,4	77	17,5			
	(3)	96	34,9	24	23,5	6	18,8	15	46,9	141	32,0			
	(4)	59	21,5	25	14,7	6	18,8	3	9,4	83	18,8			
	(5)	27	9,8	16	15,7	8	25,0	4	12,5	55	12,5			
	TOPLAM		275	100	102	100	32	100	32	100	441			

Tablo 4.60.'da ailenin aylık geliri ile Soru 3 arasındaki ilişki ve analiz sonuçları gösterilmiştir. Ailenin aylık gelirine göre Soru 3'ün yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlıdır. $\chi^2(12)=22,083$; $p<0,05$. En yüksek ve en düşük gelir grubundaki katılımcıların ülkenin geleceğine bakışı genel olarak kararsız yapı izlerken; 4500-5999TL arası gelire grubundaki katılımcıların ülkenin geleceğine bakışı olumlu, 3000-4999TL arası gelir grubundakilerin bakışı ise olumsuzdur.

Tablo 4.61. Aile İşletmesinin Varlığı ile Soru 4 Arasındaki İlişki

		<i>Aile İşletmesi</i>						χ^2	sd	p
		VAR		YOK		TOPLAM				
		N	%	N	%	N	%			
SORU 4	(1)	15	30,0	49	12,5	64	14,5	11,379	4	,023
	(2)	11	22,0	89	22,8	100	22,7			
	(3)	9	18,0	101	25,8	110	24,9			
	(4)	9	18,0	87	22,3	96	21,8			
	(5)	6	12,0	65	16,6	71	16,1			
	TOPLAM		50	100	391	100	441			

Tablo 4.61.'e göre aile işletmesi olanların önemli bir bölümü Soru 4'e katılmamaktadır. Aile işletmesinin varlığına göre Soru 4'ün yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlıdır. $\chi^2(4)=11,379$; $p<0,05$. Yani aile işletmesi olan katılımcıların çoğunluğunun geleceği ile ilgili ciddi kaygıları ve korkuları bulunmamaktadır.

Tablo 4.62.'de aile işletmesinin varlığı ile Soru 12 arasındaki ilişki ve analiz sonuçları verilmiştir. Aile işletmesinin varlığına göre Soru 12'nin yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlıdır. $\chi^2(4)=12,437$; $p<0,05$. Kısaca aile işletmesi bulunan ve bulunmayan katılımcılar, iş/meslek yaşamında kendilerini ne tür sorunların beklediğini bilmekte ve bunlarla mücadele edecek gücü kendilerinde görmektedir ancak aile işletmesi bulunanların önemli bir bölümün bu konu daha net bir duruş gösterdiği anlaşılmaktadır.

Tablo 4.62. Aile İşletmesinin Varlığı ile Soru 12 Arasındaki İlişki

		<i>Aile İşletmesi</i>						χ^2	sd	p
		VAR		YOK		TOPLAM				
		N	%	N	%	N	%			
SORU 12	(1)	4	8,0	11	2,8	15	3,4	12,437	4	,014
	(2)	3	6,0	28	7,1	31	7,0			
	(3)	10	20,0	113	28,8	123	27,8			
	(4)	15	30,0	165	42,1	180	40,7			
	(5)	18	36,0	75	19,1	93	21,0			
	TOPLAM		50	100	392	100	442			

Tablo 4.63. Aile İşletmesinin Varlığı ile Soru 14 Arasındaki İlişki

		<i>Aile İşletmesi</i>						χ^2	sd	p
		VAR		YOK		TOPLAM				
		N	%	N	%	N	%			
SORU 14	(1)	11	22,9	29	7,4	40	9,1	16,009	4	,003
	(2)	9	18,8	55	14,1	64	14,6			
	(3)	13	27,1	101	25,9	114	26,0			
	(4)	7	14,6	116	29,7	123	28,1			
	(5)	8	16,7	89	22,8	97	22,1			
	TOPLAM		48	100	390	100	438			

Tablo 4.63.'de aile işletmesinin varlığı ile Soru 14 arasındaki ilişki incelenmiştir. Aile işletmesinin varlığına göre Soru 14'ün yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlıdır. $\chi^2(4)=16,009$; $p<0,05$. Yani aile işletmesinin varlığına göre katılımcıların kamuda çalışma tercihi azalmaktadır. Aile işletmesi olmayanların kamuda çalışmayı öncelikli olarak düşündükleri görülmektedir. Ancak her iki grupta da kararsızların oranı önemli düzeydedir ve aile işletmesi olanların bu soruda daha kararsız kaldıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 4.64. Aile İşletmesinin Varlığı ile Soru 17 Arasındaki İlişki

		<i>Aile İşletmesi</i>						χ^2	sd	p
		VAR		YOK		TOPLAM				
		N	%	N	%	N	%			
<i>SORU 17</i>	(1)	5	10,0	34	8,7	39	8,9	11,328	4	,023
	(2)	7	14,0	59	15,2	66	15,0			
	(3)	21	42,0	127	32,6	148	33,7			
	(4)	6	12,0	125	32,1	131	29,8			
	(5)	11	22,0	44	11,3	55	12,5			
	TOPLAM		50	100	389	100	439			

Tablo 4.64.'de görüldüğü üzere aile işletmesi olan katılımcıların Soru 17'de daha kararsız kaldıkları görülmektedir. Aile işletmesinin varlığına göre Soru 17'un yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlıdır. $\chi^2(4)=11,328$; $p<0,05$. Yani aile işletmesi olan bireyler işsizlik, hastalık, kaza gibi sosyal risklere karşı devletten destek bulacağına tam manası ile emin olamamaktadır.

Tablo 4.65.'te aile işletmesinin varlığı ile Soru 20 arasındaki ilişki ve analiz sonuçları belirtilmiştir. Aile işletmesinin varlığına göre Soru 20'nin yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlıdır. $\chi^2(4)=10,339$; $p<0,05$. Aile işletmesi olanlar toplamda %50'lik oranla eğitim yerine hibe ve kredi almayı tercih ederken; aile işletmesi olmayanların %42,3'ü hibe ve kredi yerine eğitim almayı tercih etmektedir. Her iki grupta da bu soru hakkında kararsız karanların oranı önemli bir yer teşkil etmektedir.

Tablo 4.65. Aile İşletmesinin Varlığı ile Soru 20 Arasındaki İlişki

		<i>Aile İşletmesi</i>						χ^2	sd	p
		VAR		YOK		TOPLAM				
		N	%	N	%	N	%			
SORU 20	(1)	8	16,0	71	18,1	79	17,9	10,339	4	,035
	(2)	6	12,0	95	24,2	101	22,9			
	(3)	11	22,0	113	28,8	124	28,1			
	(4)	14	28,0	68	17,3	82	18,6			
	(5)	11	22,0	45	11,5	56	12,7			
	TOPLAM		50	100	392	100	442			

Tablo 4.66. İş Deneyimi ile Soru 12 Arasındaki İlişki

		<i>İş Deneyimi</i>						χ^2	sd	p
		Evet		Hayır		TOPLAM				
		N	%	N	%	N	%			
SORU 12	(1)	12	4,0	3	2,1	15	3,4	26,664	4	,000
	(2)	19	6,4	12	8,3	31	7,0			
	(3)	64	21,5	59	41,0	123	27,8			
	(4)	125	41,9	55	38,2	180	40,7			
	(5)	78	26,2	15	10,4	93	21,0			
	TOPLAM		298	100	144	100	442			

İş deneyimi ile Soru 12 arasındaki ilişki ve analiz sonuçları Tablo 4.66.'da verilmiştir. İş deneyimine göre Soru 12'nin yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak

anlamlıdır. $\chi^2(4)=26,664$; $p<0,01$. Özetle iş deneyimi olan katılımcıların büyük bir kısmı iş ve meslek yaşamında kendini ne tür sorunların beklediğini bilmekte ve bu sorunlarla mücadele edecek gücü kendinde bulmaktadır. İş deneyimi olmayan bireylerin bu konuda kararsız kaldıkları başka bir ifade ile bu konu hakkında çok emin konuşamadıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 4.67. İş Deneyimi ile Soru 18 Arasındaki İlişki

		<i>İş Deneyimi</i>						χ^2	sd	p
		Evet		Hayır		TOPLAM				
		N	%	N	%	N	%			
SORU 18	(1)	41	13,8	7	4,9	48	10,9	10,368	4	,035
	(2)	43	14,4	29	20,3	72	16,3			
	(3)	131	44,0	65	45,5	196	44,4			
	(4)	51	17,1	30	21,0	81	18,4			
	(5)	32	10,7	12	8,4	44	10,0			
	TOPLAM	298	100	143	100	441	100			

Tablo 4.67.'de görüldüğü üzere her iki gruptan da katılımcıların yüksek bir oranda kararsız kaldığı görülmektedir. Ancak iş deneyimi olmayanların kararsızlık, katılma ya da katılmama gibi şıklarda yoğunlaştığı görülürken; iş deneyimi olanların kararsızlık dışında daha dengeli dağıldığı görülmektedir. İş deneyimine göre Soru 18'in yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlıdır. $\chi^2(4)=10,368$; $p<0,05$. Yani iş deneyimi olmayanlar devletin uyguladığı istihdam politikalarının kendilerine olumlu katkı sağlayacağı yönünde çok net bir karar belirtemezken, iş deneyimi olan katılımcıların içerisinde uç noktalarda daha net bir şekilde katılan ya da katılmayan bireylerin olduğu görülmektedir.

Tablo 4.68. Eğitim Düzeyi ile Soru 4 Arasındaki İlişki

			<i>Soru 4</i>					<i>Toplam</i>
			<i>(1)</i>	<i>(2)</i>	<i>(3)</i>	<i>(4)</i>	<i>(5)</i>	
<i>Eğitim Düzeyi</i>	<i>Ön lisans</i>	<i>N</i>	25	42	51	32	29	179
		<i>%</i>	14,0	23,5	28,5	17,9	16,2	100,0
	<i>Lisans</i>	<i>N</i>	33	42	52	59	38	224
		<i>%</i>	14,7	18,8	23,2	26,3	17,0	100,0
	<i>Yüksek Lisans</i>	<i>N</i>	5	12	6	4	4	31
		<i>%</i>	16,1	38,7	19,4	12,9	12,9	100,0
	<i>Doktora</i>	<i>N</i>	1	4	1	1	0	7
		<i>%</i>	14,3	57,1	14,3	14,3	0,0	100,0
<i>Toplam</i>		<i>N</i>	64	100	110	96	71	441
		<i>%</i>	14,5	22,7	24,9	21,8	16,1	100,0

Tablo 4.68’de eğitim düzeyi ile Soru 4 arasındaki ilişki gösterilmiştir. Eğitimin düzeyine göre Soru 4’ün yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlı değildir. $\chi^2(12)=16,453$; $p>0,05$, $p=0,155$ Analiz sonucunda beklenen değeri 5’ten küçük olan gözenek sayısının toplam gözenek sayısının %20 aştığı ve % 35 olduğu görüldüğünden, anlamlılık testine ilişkin sonuçlar yorumlanmamıştır. Ancak eğitim düzeyi arttıkça gelecek ile ilgili kaygıların azaldığı gözlemlenmiştir.

Tablo 4.69. Eğitim Düzeyi ile Soru 10 Arasındaki İlişki

			<i>Soru 10</i>					<i>Toplam</i>	
			<i>(1)</i>	<i>(2)</i>	<i>(3)</i>	<i>(4)</i>	<i>(5)</i>		
<i>Eğitim Düzeyiniz</i>	<i>Ön lisans</i>	<i>N</i>	17	27	41	80	14	179	
		<i>%</i>	9,5	15,1	22,9	44,7	7,8	100,0	
	<i>Lisans</i>	<i>N</i>	37	36	60	70	22	225	
		<i>%</i>	16,4	16,0	26,7	31,1	9,8	100,0	
	<i>Yüksek Lisans</i>	<i>N</i>	1	7	10	11	2	31	
		<i>%</i>	3,2	22,6	32,3	35,5	6,5	100,0	
	<i>Doktora</i>	<i>N</i>	0	2	2	2	1	7	
		<i>%</i>	0,0	28,6	28,6	28,6	14,3	100,0	
	<i>Toplam</i>		<i>N</i>	55	72	113	163	39	442
			<i>%</i>	12,4	16,3	25,6	36,9	8,8	100,0

Tablo ’de eğitim düzeyi ile Soru 10 arasındaki ilişki gösterilmiştir. Eğitimin düzeyine göre Soru 10’un yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlı değildir. $\chi^2(12)=15,885$; $p>0,05$, $p=0,197$ Analiz sonucunda beklenen değeri 5’ten küçük olan gözenek sayısının toplam gözenek sayısının %20 aştığı ve % 35 olduğu görüldüğünden, anlamlılık testine ilişkin sonuçlar yorumlanmamıştır.

Tablo 4.70. Eğitim Düzeyi ile Soru 11 Arasındaki İlişki

			<i>Soru 11</i>					<i>Toplam</i>
			<i>(1)</i>	<i>(2)</i>	<i>(3)</i>	<i>(4)</i>	<i>(5)</i>	
<i>Eğitim Düzeyiniz</i>	<i>Ön lisans</i>	<i>N</i>	9	12	37	85	36	179
		<i>%</i>	5,0	6,7	20,7	47,5	20,1	100,0
	<i>Lisans</i>	<i>N</i>	4	14	34	114	58	224
		<i>%</i>	1,8	6,3	15,2	50,9	25,9	100,0
	<i>Yüksek Lisans</i>	<i>N</i>	0	1	2	18	10	31
		<i>%</i>	0,0	3,2	6,5	58,1	32,3	100,0
	<i>Doktora</i>	<i>N</i>	0	0	2	1	4	7
		<i>%</i>	0,0	0,0	28,6	14,3	57,1	100,0
<i>Toplam</i>		<i>N</i>	13	27	75	218	108	441
		<i>%</i>	2,9	6,1	17,0	49,4	24,5	100,0

Tablo 4.70.'de eğitim düzeyi ile Soru 11 arasındaki ilişki gösterilmiştir. Eğitimin düzeyine göre Soru 11'in yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlı değildir. $\chi^2(12)=18,009$; $p>0,05$, $p=0,115$ Analiz sonucunda beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının toplam gözenek sayısının %20 aştığı ve % 35 olduğu görüldüğünden, anlamlılık testine ilişkin sonuçlar yorumlanmamıştır.

Tablo 4.71. Eğitim Düzeyi ile Soru 20 Arasındaki İlişki

			<i>Soru 20</i>					<i>Toplam</i>
			<i>(1)</i>	<i>(2)</i>	<i>(3)</i>	<i>(4)</i>	<i>(5)</i>	
<i>Eğitim Düzeyiniz</i>	<i>Ön lisans</i>	<i>N</i>	30	39	44	47	19	179
		<i>%</i>	16,8	21,8	24,6	26,3	10,6	100,0
	<i>Lisans</i>	<i>N</i>	45	54	65	26	35	225
		<i>%</i>	20,0	24,0	28,9	11,6	15,6	100,0
	<i>Yüksek Lisans</i>	<i>N</i>	4	6	12	8	1	31
		<i>%</i>	12,9	19,4	38,7	25,8	3,2	100,0
	<i>Doktora</i>	<i>N</i>	0	2	3	1	1	7
		<i>%</i>	0,0	28,6	42,9	14,3	14,3	100,0
<i>Toplam</i>		<i>N</i>	79	101	124	82	56	442
		<i>%</i>	17,9	22,9	28,1	18,6	12,7	100,0

Tablo 4.71.'de eğitim düzeyi ile Soru 20 arasındaki ilişki gösterilmiştir. Eğitimin düzeyine göre Soru 20'nin yanıtlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlı değildir. $\chi^2(12)=22,370$; $p<0,05$. Analiz sonucunda beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının toplam gözenek sayısının %20 aştığı ve % 30 olduğu görüldüğünden, anlamlılık testine ilişkin sonuçlar yorumlanmamıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'nin işsizlik ve işsizlikle mücadele geçmişi oldukça eski tarihlere kadar götürülebilmektedir. Neredeyse son iki yüz yıldır bu topraklarda yaşayan insanların işsizlik sorunu ile karşı karşıya kaldığı ve devleti yönetenlerin de işsizlikle mücadele etmek için çeşitli politikalar ürettiği görülmektedir. Ama genel olarak bu politikaların kısa dönemli, toplumun beklentilerine uygun olmayan ve çok da üzerinde düşünülmeden uygulanan politikalar olduğu anlaşılmaktadır. Genel iktisadi gelişimin planlanmaya başladığı dönemlerde dahi işsizlik ve istihdam bazı ekonomik olguların bir fonksiyonu olarak görülmüştür. Örneğin en basit şekilde ifade edersek; iktisadi büyümenin sağlanması ile işsizliğin de kendiliğinden düşeceği varsayılmıştır. Ancak devleti yönetenler tarafından genel olarak büyümenin istihdamla ilişkisi göz ardı edilmiş ya da uygulamalar safhasında konjonktürel engellerle karşılaşmıştır. Bununla beraber toplumun da, uygulanmak istenen politikalara ne kadar destek verdiği ve yönetenleri bu politikaların uygulanmasında ne kadar teşvik ettiği tartışma konusudur ve daha kapsamlı araştırmalar gerektirmektedir.

Ayrıca genel iktisadi politikalarda önemli değişiklikler yapılırken işsizlik ve istihdam konularının hesaba katılmadığı anlaşılmaktadır. Bu yüzden Türkiye'deki istihdamın yapısının neredeyse her dönem daha sağlıksız bir yapıya evrildiği görülmektedir. 1950-1960 döneminden başlayarak uygulanan politikalar emeği ve üretimi olumsuz etkilemiş “köylü-işçi” şeklinde tabir edilen yeni kavramlar ortaya çıkmıştır. 1960-1980 arası planlı dönemde ise konjonktürel etkilere bağlı olarak, uygulanması düşünülen politikaların birçoğunun uygulanamadığı ancak genel iktisadi yapıdaki yeni kurguya bağlı olarak istihdamın yapısının plansız yani başka bir anlamda kontrolsüz bir değişim içine girdiği anlaşılmaktadır. 1980'li yıllarda ise yeni bir iktisadi anlayışın benimsendiği ancak bu iktisadi anlayışın uygulaması safhasında gerekli alt yapı ve denetim mekanizmasının oluşturulmadığı görülmektedir. Buna bağlı olarak istihdam yapısındaki değişimin ve bağlantılı olarak işsizliğin daha kontrol edilemez boyutlara ulaştığı anlaşılmaktadır. 1990'lı yıllarda ise devletin zaten bırakın işsizlikle mücadele etmeyi işsizlikle ilgilenebilecek durumunun bile olmadığı kolaylıkla söylenebilir. Seksenli ve doksanlı yıllarda uygulanan politikaların bir sonucu olarak Türkiye 2001'de tarihinin en ağır ekonomik krizlerini yaşamıştır ve bu krizin yaşandığı

yıllardan itibaren işsizlik %10 seviyelerine çıkmış ve günümüze değin bu seviyelerde seyretmiştir. Şüphesiz işsizliğin bugüne kadar bu seviyelerde seyretmesinde kriz sonrası alınan kararların ve bu kararlara bağlı olarak sonraki dönemlerde ortaya konulan iktisadi uygulamaların etkili olduğu söylenebilir.

Yine özellikle kriz sonrası tarım sektörü özelinde alınan kararların istihdam üzerinde etkilerinin olduğu görülmektedir. Genel kaniya göre tarım sektörünün istihdamdaki oranının azalması ve hizmetler sektörünün istihdam oranının artması olumlu görülmektedir. Ancak Türkiye özelinde bu değişimin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. Çünkü tarımda geçinecek geliri elde edemeyen kesim kentlerde genel olarak düşük işlere girerek istihdama katılmakta ve bu şekilde hizmet sektörünün istihdam yapısındaki payının artmasına neden olmaktadır. Ayrıca istihdama katıldığı bu düşük işlerdeki çalışma koşulları ve elde ettiği gelir insani yaşama koşullarının altında bir hayat sürmesine sebep olmaktadır. 2000’li yıllarda genel olarak sanayi sektöründe verim artışının sağlandığı ve istihdam içerisindeki payının hemen hemen aynı kaldığı yani artmadığı görülmektedir. Sanayi sektöründe de genel olarak teknoloji üretiminin ve AR-GE harcamalarının az olduğu buna bağlı olarak verim artışına bağlı gelir artsa bile bunun genele olumlu katkısının çok az düzeylerde kaldığı anlaşılmaktadır. Bunlara ek olarak Türkiye’nin çalışma çağındaki işgücünü de gereği gibi kullanamadığı bilhassa kadın istihdamı ile alakalı olarak toplumsal bariyerlerin henüz aşamadığı gözlemlenmiştir. Kısaca Türkiye’nin istihdam yapısının sağlıklı bir durumda olmadığı ve bu şekilde bir iktisadi kurguyla devam edilirse işsizlikle mücadelede başarı sağlanamayacağı söylenebilir.

Ne yazık ki yukarıda belirttiğimiz durumlardan en çok etkilenen kesim gençlerdir ve nitekim genç işsizlik oranları genel işsizlik oranlarının çok üzerindedir. Son yıllarda da okullaşma ve üniversiteleşmenin artması ile genç işsizler içinde üniversitelilerin oranı da gittikçe artmıştır. Üniversiteli gençlerin bu durumun farkında oldukları yapılan anket uygulaması ile gözlemlenmiştir. Genel olarak gençler hem ülkenin hem kendi geleceklerinin olumlu seyredeceği konusunda çok da emin gözükmemektedir. Ayrıca anketteki cevaplar özelinde ve kamu sınavlarına artan yoğun bir ilginin olması da toplumda kamu istihdamı talebinin azalmadığını bize göstermektedir. Özellikle gençlerin birçoğu kamu alımlarını yetersiz görmektedir. Ayrıca gençlerin önemli bir kısmı bir fırsat bulduklarında eğitim, iş ve yaşamlarını yurtdışında sürdürmeyi

düşünmektedir. Yani gençler genel olarak ülkelerinde beklediği düzeyde bir işte çalışabileceğini düşünmemektedir. Ayrıca yaşamlarının büyük çoğunluğunun geçtiği yerleşim yerine göre de cevaplar farklılık göstermektedir. Yerleşim yerinin büyüklüğüne bağlı olarak yurt dışında eğitim alma ve yaşama isteğinin arttığı gözlemlenmiştir. Aile işletmesi olan katılımcıların işsizlik, hastalık ve iş kazası gibi sosyal risklere karşı devletten destek bulma konusunda tam olarak emin olamaması durumu da bir hayli dikkat çekicidir

Bununla beraber cinsiyet farklılığına göre anket soruları değerlendirildiğinde, bayanların önemli bir bölümü ailelerinin iş ve eğitim tercihlerine kesinlikle olumlu katkı yaptığını belirtmektedir. Üniversitede aldıkları eğitimlerin kendilerini iş ve meslek yaşamına hazırladığına yine bayanlar daha yüksek bir oranda katılmaktadır. Ancak bayanlar iş ve meslek yaşamlarında karşılaşılabilecekleri zorluklarla baş edebilecek gücü kendilerinde bulma konusunda tereddüt yaşamaktadırlar.

Bunların yanında gençlerin %80'i işsizlik sırasında devletin desteğine ihtiyaç duyduklarını belirtirken, önemli bir kısmı işsizlik sırasında devletten bekledikleri düzeyde destek alamayacaklarını düşünmektedir. Yüksek denilebilecek oranlarda devletin günümüzde uygulamış olduğu istihdam politikalarının iş bulma sürecinde olumlu bir katkı sağlamak konusunda yeterli olmayabileceği görüşü hâkimdir. Ayrıca yukarıdaki sebeplere bağlı olarak gençlerin çoğu mezun olduktan sonra iş bulamamaları durumunda eğitime devam etmeyi düşünmekte ve devletten maddi destek alma konusunda çekimser kalmaktadır. Gençlerin mezun olduktan sonraki ücret beklentileri büyük çoğunlukla yüksek seyretmekle beraber, beklenen ücret insani koşullarda yaşayabilmek için gayet talep edilebilir bir miktardır. Fakat işgücü piyasanın bu seviyede ücretleri karşılayabilmesi günümüzde oldukça güç gözükmektedir.

Özetle devletin gençlere yeterli düzeyde güven veremediği ve gençlerin de tarihsel yönelimlere de benzer olarak devletten beklentilerinin şekillendiği anlaşılmaktadır. Yani gençler yüksek maaşlı ve bilhassa devlette bir işe yerleşebilmek istemektedir. Eğer bu durum gerçekleşmez ise genel olarak bir girişimde bulunmak yerine eğitime devam etmeyi öncelemektedir.

Genel itibarıyla Türkiye'nin gelecekte işsizlikle mücadele konusunda uygulaması gereken politikalar çalışma özelinde şu şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle başta eğitim olmak üzere tarım, sanayi gibi alanlarda ciddi reformlara ihtiyaç

vardır. Eğitim konusunda nicelikten daha çok nitelik konusuna önem verilmesi ve uzun dönemli planlar doğrultusunda hareket edilmesi gerekmektedir. Ancak bu sayede çağın gereklerine uygun iş bilen nesillerin ülke ekonomisine ve ülkenin geleceğine katkı sağlayabileceği düşünülebilir. Yoksa günümüzdeki gibi devamlı olarak eğitimi bir gelişme değil tam tersi bir kaçış olarak gören nesiller yetismeye devam edeceği ve toplumun genel zihniyet yapısının değişmeyeceği anlaşılmaktadır.

Tarım sektöründe çağın ve ülkenin gerekliliklerine uygun olarak nasıl bir politika izleneceği kırsal kesimde yaşayan insanların nasıl bir gelecekle karşılaşacağı konusu netleşmelidir. Yani kırsal kesimde kısa, orta ve uzun vade de düşünülen üretim-istihdam yapısı ortaya konulmalıdır. Ortaya konulan politikalar kapsamında tarım sektörünün ve tarım sektöründeki istihdamın gelecek projeksiyonları oluşturulmalıdır. Bu minvalde uygulanan politikalar sonucunda tarım sektörünün, istihdam yapısı içerisindeki dönüşümü daha sağlıklı bir yapıya kavuşturmalıdır.

Sanayi üretiminde de ara mal üretimden daha çok ileri teknoloji ürünlerin üretimine geçmek hayati önem taşımaktadır. Teknoloji ile teknoloji üreten ülkelerin istihdam konusunda olumlu gelişmeler kaydettiği çeşitli çalışmalarda belirtilmiştir. Yani Türkiye ara mal üretimindeki verimini arttırmak yerine ileri teknolojiye yatırım yaparak geleceğini daha sağlam temeller üzerine kurmalıdır. Yeni teknolojilerin getirdiği yeni meslekler ve yeni istihdam alanları da istihdam ve işsizliğe önemli katkılar yapabilir.

Devlet, kurumsallaşmanın az olduğu işgücü piyasasının daha sağlıklı işlenmesi için işçi-işveren her kesimin kabul edeceği bir denetim yapısı oluşturarak işgücü piyasasının işleyişinde yaşanan problemleri en aza indirmelidir. Son kalkınma planında da değinildiği gibi işgücü piyasasında ki her birey insana yaraşır bir işte çalışabilmelidir.

Sonuç olarak yukarıda belirttiğimiz öneriler kapsamında Türkiye'nin iktisadi büyüme yapısını yeniden kurgulanması gerektiği söylenebilir. Tarihsel süreç açısından değerlendirildiğinde cumhuriyetin ilk yıllarında çağa ve ülke koşullarına uygun iktisadi kalkınmanın olumlu sonuçlar verdiği, planlı dönemde çağa uygun politikaların önünde siyasi konjonktürün olumsuz etkiler oluşturduğu ve daha sonraki dönemlerde de genel olarak sağlıklı olmayan bir büyümenin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bu açıdan çağa ve ülke şartlarına uygun istihdam ve işsizlik ile ilgili konuları önceleyen bir politikalar bütünü uygulamaya konulması ve bunların kısa-orta-uzun vadeli hedeflerinin belirlenmesi Türkiye'nin geleceği açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akcan, A.Tayfur, “1980 Sonrası Türkiye’de Uygulanan Politikaların İşsizlik Üzerine Etkileri Ve İşsizliğin Belirleyicileri Üzerine Ampirik Analiz”, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2016
- Akdağ, Mustafa, *Türkiye’nin İktisadi ve İçtimai Tarihi 1*, Cem Yayınevi,1995
- Akıncı, Merve, “Yükseköğretimli Gençliğin İşsizlik Kaygısı Ve Çalışma Hayatı Algısı Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayınlanmamış Yüksek Tezi), Isparta, 2016
- Akşin, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, 10.Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009
- Aktaş, Alaattin, “Her Yıl Bir Milyon İş Yarattık, Yoksa İşsizlik Daha Da Artacak”, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/her-yil-bir-milyon-is-yarattik-yarattik-yoksa-issizlik-daha-da-artacak/355108>, (03.04.2017)
- Aktaş, Alaattin, 26 Milyon 672 Bin; Bu Sayıyı Bir Kenara İyi Not Edin”, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/26-milyon-672-bin-bu-sayiyi-bir-kenara-iyi-not-edin/358721> , (19.04.2017)
- Albayrak, Nilcan, “İşsizlik Ve Büyüme İlişkisi: 2000-2012 Türkiye Örneği”, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon, 2013
- Aren, Sadun, *İstihdam, Para ve İktisadi Politika*, Savaş Yayınları, Ankara, 7.Baskı,1984
- Arslan, Ünal, “Siyasi İstikrarsızlık Ve Ekonomik Performans: Türkiye Örneği”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt:11,Sayı:1
- Artner, Annamária,“Is Youth Unemployment Really the Major Worry?”, *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 21:2-3, 2013
- Aslan, B.Yazar, Türkiye’de Genç İşsizliğine Yönelik Bir Alan Araştırması: Üniversite Öğrencileri Arasında Kaygı Ve Umutsuzluk Düzeyinin Belirlenmesi, Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2014
- Ay, İ.Cem, “II.Dünya Savaşı Ulusal Planlama Faaliyetleri:1946 İvedili Sanayi Planı Ve 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı’nın Karşılaştırmalı Analizi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt:62, Sayı:1, 2012

- Ayhan, Fatih, “İşsizlik Ve İktisadi Büyüme İlişkisinin Türkiye Üzerinde Analizine Yönelik Bir Uygulama”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir, 2008
- Bardakçı, Murat, “İlk Memur Tasfiyesini Osmanlı Böyle Yapmıştı”, <http://www.hurriyet.com.tr/murat-bardakci-ilk-memur-tasfiyesini-osmanli-boyle-yapmisti-39177826>, (07.06.2017)
- Barutçugil, İ.Sabit, *Cumhuriyet'ten Bu Yana Türkiye Ekonomisinin Gelişimi Ve Geleceğe Bakış*, İTO Yayınları, Yayın N.:1989-1, 1989
- Bayrak, M.-Kanca, O.C., “Türkiye’de 1970 ve 2011 Yılları Arasında Oluşan Ekonomik Ve Siyasi Gelişmelerin Seyri”, *Akademik Bakış Dergisi*,S.:35, Mart-Nisan 2013
- Bedel, E.Fatime, “Genç İşsizlerde İşsizlik Deneyiminin Sosyolojik Analizi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayınlanmamış Yüksek Tezi), Isparta, 2014
- Bekiroğlu, Cemil, “Türkiye’de İşsizlik Sorunun Çözümlemesinde Uygulanan Ekonomik Politikaların Analizi”, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Tezi), İstanbul, 2010
- Beydemir, Cem, “1960-1980 Yılları Arası Beş Yıllık Kalkınma Planlarının İrdelenmesi”, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Tezi), İstanbul, 2006
- Bıçerli, M.Kemal, *İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikaları*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2004
- Bilgin, M.Hüseyin, “Türkiye’deki İşsizliğin Yapısal Analizi”, *ÖNERİ (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi)*, Cilt:9, Sayı:19, Ocak 2003
- Birsen, Ersel, “Türkiye’de Planlı Dönemde İstihdam ve İşsizlik Sorunları”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 31, Ankara, Ekim-Aralık 1998
- Bocutoğlu, Ersan, *Karşılaştırmalı Makro İktisat- Teoriler ve Politikalar*, Murathan Yayınevi, 4.Baskı, İstanbul, 2011
- Bora, Tanıl vd., *Boşuna mı okuduk?-Türkiye’de Beyaz Yakalı İşsizliği*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011
- Boylu, Ersin, “Türkiye’de Hızlı Nüfus Artışı Ve İstihdam Sorunları”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2010

- Bozdağlıoğlu, E.Y.U., “Türkiye’de İşsizliğin Özellikleri Ve İşsizlikle Mücadele Politikaları”, *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:20, 2008
- Bozkurt, Rüştü, “Vasatlığı Benimsemek “Orta Gelir Tuzağı” Kurar...”, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/vasatligi-benimsemek-quotorta-gelir-tuzagiquot-kurar/15559> , (29.01.2016)
- Brelie, H.V.D., “İspanya’nın Güneyindeki İşsizlik Oranı Alarm Veriyor”, <http://tr.euronews.com/2015/12/18/ispanya-nin-guneyinde-issizlik-orani-alarm-veriyor>, (05.08.2016)
- Bulutay, Tincer, *Employment, Unemployment And Wages İn Turkey*, İLO Publications, Ankara,1995
- Cengiz, Mehmet-Temir, Arif-Erdin, Birsen, *50 Soruda İş Kanununda Çalışma Süreleri*, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Yayın No:42, 2. Baskı, Ankara, 2011
- Ceritoğlu, E.-Eren, O., “İşgücüne Katılım Oranı Öngörülleri”, *TCMB Ekonomi Notları*, 2015/7, Ankara
- Cin, Mehmet Fatih, “Joan Robinson(1903-1983)”, <http://iktisat.biz/2016/01/31/joan-robinson/>, (05.08.2017)
- Congar, Kerem, “İspanya’nın Orta-Direk Aileleri Maddi Açıdan Zor Durumda”, <http://tr.euronews.com/2015/12/18/ispanya-nin-orta-direk-aileleri-ekonomik-acidan-zor-durumda>, (05.08.2016)
- Çakmak, Umut, “Esnek Üretim Sistemi: İstihdama Etkisi Ve Toyota Örneği”, *Ekonomik Yaklaşım*, 2004, vol. 15, sayı:52-53
- Çalışmayan, Eğitim Ve Öğrenim Görmeyen (NEET) Gençliğe Odaklanarak Türkiye’de Gençler İçin Beceri ve İşlere Yönelik Yollar Oluşturma Çalıştayı, Ankara, 18-19 Kasım 2015, Arka Plan Notu
- Çarıkçı, Emin, “Cumhuriyet’ten Bugüne Türkiye’nin İktisat Politikaları”, <http://www.ekodialog.com/Makaleler/turkiyenin-iktisat-politikasi.html>, (25.01.2017)
- Çivi, Halil, “Türkiye’de Planlı Dönemde İstihdam ve İşsizlik Sorunu(1962-1978)”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi (İşletme Dergisi)*, 1981,Cilt5 Sayı 12

- Çondur, Funda-Bölükbaş, Mehmet, “Türkiye’de İşgücü Piyasası ve Genç İşsizlik-Büyüme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 47, Sayı 2, Haziran 2014.
- Dao, Mai-Loungani, Prakash ,“The Human Cost Of Recessions: Assessing It, Reducing It”, *IMF Staff Position Note*, 2010
- Del Carpio, Ximena V.-Wagner, Mathis, The Impact Of Syrian Refugess On The Turkish Labor Market, *World Bank Group, Policy Research Working Paper*, 7402, 2015
- Deniz Özdemir, “1973 Petrol Krizi”, http://www.e-raportal.com/ekonomi_detay.asp?yazi=1783&i=193.255.212.99&ekonomi_anket=30, (08.03.2017)
- Dinler, Zeynel, *İktisada Giriş*, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2009
- Dirsehan, Taşkın, “Endüstri 4.0 Çağında Yeni İstihdam Fırsatları Ve Tehditleri”, <https://hbrturkiye.com/blog/endustri-4-0-caginda-yeni-istihdam-firsatlari-ve-tehditleri>, (06.04.2017)
- Doğan, Cemal, “Dünya Bankası Kredileriyle Destekli Tarım Projelerinin Türk Tarımına Etkileri”, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara,2013
- Doğan, Seyhun, “Keynesyen Teoriye Bir Tepki Arz Yanlı İktisat”, *S.Ü. İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 6(12)*, Ekim 2006
- DPT, I.Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)
- DPT, II.Beş Yıllık Kalkınma Planını (1968-1972)
- DPT, III.Beş Yıllık Kalkınma Planını (1973-1977)
- DPT, IV.Beş Yıllık Kalkınma Planını (1979-1983)
- DPT, V.Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)
- DPT, V.Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 1984
- DPT, VI.Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)
- DPT, VIII.Beş Yıllık Kalkınma Planını (2001-2005)
- DPT, VIII.Kalkınma Planı (2001-2005) Özel İhtisas Komisyonu Raporu-Yurt Dışında Yaşayan Türkler Alt Komisyon Raporu, Ankara, 2001
- DPT, IX.Kalkınma Planı (2007-2013)
- DPT, IX.Kalkınma Planı (2007-2013) Özel İhtisas Komisyonu Raporu-İşgücü Piyasası, Ankara, 2007

- Durak, Şuayip, “İşsizlik, İstihdam Politikaları Ve İşsizlikle Mücadelede Başarı Örnekleri”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2011
- Durgun, Özlem, “Tarımsal İstihdamda Çözülme Devam Ediyor Mu?”, *Marmara Üniversitesi İ.B.B. Dergisi*, C.:13, Sayı:2, 2012
- Düğer, H.İ.-Dulupçu, M.A., *İktisade Giriş*, Graphis Yayınları, İstanbul,2000
- Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Cenevre Tarım Çerçevesine İlişkin Çalıştay, Değerlendirme ve Sonuç Bildirisi, *TEMA Vakfı*,2004
- Eğilmez, Mahfi, “Enflasyon İle İşsizlik: Türkiye Deneyimi Ve Phillip Eğrisi”, <http://www.mahfiegilmez.com/2015/11/enflasyon-ile-issizlik-turkiye-deneyim.html> ,(10.07.2017)
- Eğilmez, Mahfi, “Siyasal, Sosyal Ve Ekonomik İstikrar”, <http://www.mahfiegilmez.com/2014/03/siyasal-sosyal-ve-ekonomik-istikrar.html> ,(10.07.2017)
- Eğilmez, Mahfi, “Türkiye’nin İstihdam Ve İşsizlik Şeması”, <http://www.mahfiegilmez.com/2012/03/turkiyenin-istihdam-ve-issizlik-semas.html> ,(05.04.2017)
- Ehrenberg, R.H.-Smith R.S., *Modern Labor Economics: Theory and Public Policy*, 11. Baskı, Pearson, Boston, 2012
- Ekin, Nusret, “Türkiye’nin Sanayileşmesinde “Köylü-Şehirli İşçiler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 27, S. 3-4
- Ekin, Nusret, *Türkiye’de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları*, İTO Yayınları, İstanbul, 2000
- Ekiz, Cengiz-Somel, Ali, “Türkiye’de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi”, *A.Ü. SBF-GETA Tartışma Metinleri*, No.81, Ocak 2005
- Elliot, Robert F., *Karşılaştırmalı Çalışma Ekonomisi*, çev. M. Beşeli, S.Erdoğdu, A.Geniş, F.Güngör, G. Toksöz, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1997
- Ercan, Fuat, *Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik*, Bağlam Yayınları, İstanbul,2009
- Ercan, Hakan, “*Türkiye’de Gençlerin İstihdamı*”, Uluslararası Çalışma Ofisi, Ankara, 2007
- Erdayı, A.Utku, “Dünyada Genç İşsizliği Sorununun Çözümüne Yönelik Ulusal Politikalar ve Türkiye”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2009/3
- Eryılmaz, Bilal, *Kamu Yönetimi*, Umuttepe Yayınları, 8.baskı, İstanbul, 2015

- Eser, B.Yılmaz-Terzi, Harun, “Türkiye’de İşsizlik Sorunu Ve Avrupa İstihdam Stratejisi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 30, Ocak-Haziran 2008
- Faroqhi, S. vd., *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914) Cilt-2*, Edit.: H.İnalcık ve D. Quataert, Çev.: A.Berktaş, S.Andıç, S. Alper, Eren Yayınları, İstanbul,2006, 2.Baskı
- Germir, H.Nur, *Türkiye’de İstihdam Politikalarının Etkinliği*, Adalet Yayınevi, Ankara,2012
- Ghose, A.K.-Majid, N.-Ernst, C., *Küresel İstihdam Sorunu*, çev.Edit.: Ö.F.Çolak, çev.: G.Aykaç-S.Kayan, Efil Yayınevi, Ankara, 2010
- Gökalp, Gökhan, “1990’lı Yıllardan Günümüze Türkiye’de Büyüme, İstihdam Ve İşsizlik Arasındaki İlişkilerin Analizi”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2009
- Göker, Zeliha-Dane, Kutlu, “Tam İstihdamın Sağlanmasında Maliye Politikasının Rolü ve Post-Keynesyen Çözüm Önerileri”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (26.)* 2013
- Göktürk, M.Gökay, “Teknolojinin İşsizlik ve İstihdam Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği”, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir, 2015
- Görmezöz, Gökten, Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Dalgalanmaların İstihdam Üzerindeki Etkisi ve Olumsuz Etkilerin Azaltılmasına Yönelik Önlemler, Ankara, İŞKUR, Uzmanlık Tezi, 2007
- Gül, E.-Ekinci, A.,-Konya, S., *Türkiye’de İstihdam Politikaları: Yapısal Bir Analiz*, Ekim Basım Yayın Dağıtım, Bilecik, 2009
- Gül, Ekrem-Ekinci, Aykut-Konya, Serkan, *Türkiye’de İstihdam Politikaları Yapısal Bir Analiz*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009
- Güloğlu,T.-Korkmaz, A.-Kip M., “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış”, Sosyal Siyaset Konferansları, 45.Kitap, İstanbul, 2003
- Gündoğan, Naci vd., *Çalışma Ekonomisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2013
- Gündoğan, Naci, *Yoksulluğun Değişen Yüzü: Çalışan Yoksullar*, Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları; no.197, Eskişehir, 2007

- Güney, Alptekin, “İşsizlik, Nedenleri, Sonuçları Ve Mücadele Yöntemleri”, *Kamu-İş Dergisi*, Sayı:4, 2009
- Güngör, Kamil, “Yapısalcı (Structralist) Yaklaşım”,
<http://www.dailymarkets.info/yapiscalci-structralist-yaklasim/>, (05.08.2017)
- Güngör, Tevfik, “Çalışan Kişi Başı Verim Artmıyor”, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/calisan-kisi-basi-verimlilik-artmiyor/23386>, (03.02.2017)
- Gürsel, S. vd., *Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik*, TÜSİAD, Yayın No: TÜSİAD-T/2002/12-354, İstanbul, 2002
- Gürses, Ümran, “Haşhaş Ekim Krizi”, <https://www.tfpcrises.org/ana-sayfa-hashes-ekimi-krizi>, (15.06.2017)
<http://www.istihdamseferberligi.net/>, (25.03.2017)
- Işığışok, Özlem, *İşsizlik ve İstihdam*, Ekin Basım-Yayın-Dağıtım, Bursa, 2011
- İLO, Türkiye - İLO Hanehalkı İşgücü Pilot Anketi, 2013
- İnalçık, Halil, *The Ottoman Empire-The Classical Age 1300-1600*, Phoenix Paperback, 1994, Londra
- İnan, Kemal, *Teknolojik İş(lev)sizlik-Kitle Üretiminden Yaratıcı Tasarıma-*, İletişim Yayınları, 2012, İstanbul
- İpekyolu Kalkınma Ajansı, “*İstihdam Raporu*”, Gaziantep, 2013; Karacadağ Kalkınma Ajansı, “*İstihdam Ve İşgücü Piyasası Raporu*”, Diyarbakır, 2012
- İŞKUR, *2013-2017 Stratejik Planı*, Yayın No:362, Ankara, Temmuz 2012
- Jacob, Marita, “Unemployment Benefits And Parental Resources: What Helps The Young Unemployed With Labour Market İntegration?”, *Journal of Youth Studies*, Vol:11, No:2, 2008
- Kahveci, İbrahim, “İşsizlik Ve Siyaset”, <http://www.karar.com/yazarlar/ibrahim-kahveci/issizlik-ve-siyaset-4272#>, (10.07.2017)
- Kapar, Recep, "Aktif İşgücü Piyasası Politikaları". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55 (2011)
- Karabıyık, İlyas, “Türkiye’de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:32, Sayı:1
- Karagöl E.Tanas-Akgeyik, T., “Türkiye’de İstihdam Durumu: Genel Eğilimler”, *Analiz, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, Ankara, 2010

- Karagöl, E.Tanas, “İşsizliğin Sosyal Maliyeti”, <https://www.setav.org/issizligin-sosyal-maliyeti/>, (07.06.2016)
- Kaya, D.G.-Kaygısız, D., “2008 Küresel Krizi Sonrasında Türkiye’de Uygulanan Maliye Politikalarına Genel Bir Bakış”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt:11, Sayı:26, 2015
- Kaya, Ulaş, “Yeni Keynesyen Ve Post Keynesyen İktisat”, <https://ekonomihukuk.com/iktisadi-teoriler/yeni-keynesyen-iktisat-ve-post-keynesyen-iktisat/>, (05.08.2017)
- Kayacan, Emir, “İktisadi Büyüme İle İşsizlik Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2011
- Kaymaz, Timur-Kadkoy, Omar, “Syrians in Turkey – The Economics of Integration”, <http://www.sharqforum.org/2016/09/06/syrans-n-turkey-the-economcs-of-ntegraton/>, (06.03.2017)
- Kelleci, S.Ü.-Türk, Z., “Genç İşsizliğin İncelenmesi: OECD Ülkeleri Ve Türkiye Karşılaştırılması”, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt:5, Yıl:5, Sayı:13, 2016/3
- Keynes, Jhon Maynard, *A Tract On Monetary Reform*, Macmillan And Co., Londra, 1924
- Keynes, Jhon Maynard, *Genel Teori-İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*, çev: Uğur Selçuk Akalın, Kalkedon Yayınevi, İstanbul, 2008
- Kılıç, Cem “Aslında 4 Milyon İşsiz Var”, <http://www.milliyet.com.tr/aslinda-4-milyon-issiz-var/ekonom/ydetay/2047245/default.htm>, (07.06.2016)
- Kır, Merve, “Türkiye’de Büyüme Ve İşsizlik Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2011
- Kızılboğa, Ruveyda, “Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Teorilerinin Değerlendirilmesi”, *N.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2, 2012
- Korkmaz, A.-Tetik, A.-Avsallı, H., “İşsizlikte Mücadelede Uygulanan Aktif Emek Piyasası Politikaları: Genel Olarak Dünyada Ve Türkiye’de”, *Dayanışma Dergisi*, Sayı:116, Ekim 2012

- Korkmaz, Adem-Mahiroğulları, Adnan, *İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları-Türkiye ve AB Ülkeleri*, 2.Baskı, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Ankara, 2007
- Köymen, Oya, “Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar - Üretenler – Patronlar”, *Mülkiye Dergisi*, Sayı:262, 2009
- Krugman, Paul, *Politika Taşeronları ve Önemsizleşen Refah-Azalan Beklentiler Çağında İktisadi Eğilimler*, 3.Baskı, çev.: Neşenur Domaniç, Literatür Yayınları, İstanbul, 2008
- Kuyucuklu, Nazif, *İktisadi Olaylar Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 1990
- Lordoğlu, Kuvvet-Özkaplan, Nurcan, *Çalışma İktisadına Giriş*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 2014
- Makal, Ahmet, *Amelenden İşçiye; Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007
- Muratoğlu, Yusuf, “Ekonomik Büyüme Ve İşsizlik Arasındaki Asimetrik İlişki Ve Türkiye’de Okun Yasasının Sınanması”, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2011
- Muslu, Mücahit, “İktisat Politikası Çerçevesinde İstihdam Politikalarının Yeri Ve Önemi- 2001 Sonrası Türkiye Örneği”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Tezi), 2010
- Mütevellioğlu, N.-Zanbak, M.-Mert, M., “İşsizlik, Üniversiteli Gençlik ve Gelecek Bir Alan Araştırmasının Bulguları”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:11,Sayı:1, 2010
- Nakhoul, T.Elif, “Uluslararası İşgücü Göçü Ve Türkiye”, Ç.S.G.B. Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2014
- Navruz, B.Ali, “Türkiye’de Kamu İstihdamı ve İstihdam Alanında Kamusal Rantlar”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 2007
- Ok, Sinan, “Erkeklik Krizi Ve İşsizlik”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2011

- Oktay, F.Gül, “Türkiye’de İstihdamın Analizi (1990-2013)”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayınlanmamış Yüksek Tezi), Isparta, 2014
- Öney, Erden, *İktisadi Planlama*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1980
- Öz, Sumru, “İstihdamsız Büyüme (Mi)?”, *Tüsiad-Koç Üniversitesi EAF Politika Notu* 10-14, Temmuz 2010
- Özbek, Serkan, “Mesleksizlik Kapsamında Diplomalı İşsizlik Ve Sosyo-Ekonomik Etkileri”, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2014
- Özbilen, Şevki, *Maliye Politikası*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1998
- Özdemir, D.-Dündar, H.Ç., “Türkiye’nin Kriz Sonrası Eve Dönen Kadınları”, *TEPAV Değerlendirme Notu*, 2012
- Özerkek, Yasemin, “Türkiye’de Ücretli İstihdam Ve Büyüme”, *Marmara Üniversitesi İ.B.B. Dergisi*, C.:16, Sayı:1, 2014
- Özpınar, Esra-Çilingir, Y.S.-Düşündere, A.T., “Türkiye’deki Suriyeliler İşsizlik Ve Sosyal Uyum”, *TEPAV Değerlendirme Notu*, 2016
- Öztürk, Onur, “Dış Politika Açısından 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası”, <http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/dis-politika-acisindan-27-mayis-oncesi-ve-sonrasi/2204>, (11.06.2017)
- Öztürkler, Harun-Göksel, Türkmen, “Suriyeli Mültecilerin Türkiye’ye Ekonomik Etkileri: Sentetik Bir Modelleme”, *ORSAM, Rapor No: 196*, Ankara, 2015
- Peterson, Wallace C., *Gelir İstihdam Ve Ekonomik Büyüme*, çev.: Talat Güllap, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1994
- Raiser, Martin, “Kimi Tanıdığınan , Nasıl Yaptığına Geçiş: Türkiye Ve Orta Gelir Tuzağı”, <http://www.worldbank.org/tr/news/opinion/2015/02/19/know-who-to-know-how-in-turkey> , (29.01.2016)
- Russel, Bertrand, *Sorgulayan Denemeler*, Tübitak, çev.: Nermin Arık, Ankara, 2005
- Sapançalı, Faruk, “Türkiye’de İşgücü Piyasası, Sorunlar Ve Politikalar”, *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, Cilt:21,Sayı:2-3, Kasım 2007/Şubat 2008
- Sarıpek D.Başar-Kesici, MRauf, "*Yeni Keynesyen İktisat ve Emek Piyasaları*", *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, Cilt:6 Sayı:2, 2010

- Savuk, Fatih, “Teknolojinin Emek Kullanımı Üzerindeki Etkisi Ve Teknoloji İşsizlik İlişkisi”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2014
- Sloman, Jhon, *İktisat Makro*, çev. Ahmet Çakmak, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 2004
- Smith, Adam, *Ulusların Zenginliği*, 1.Cilt, Çev.: Ayşe Yunus-Mehmet Bakırcı, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2004
- Smith, Adam, *Ulusların Zenginliği*, 2.Cilt, Çev.: M.Tanju Akad, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2002
- Sönmez, Mustafa, *Türkiye Ekonomisinin 80 Yılı*, İTO yayınları, İstanbul, 2004
- Sönmez, Semih, “Elon Musk’tan Vatandaşlık Maaşı Çağrısı”,
<https://www.dunyahalleri.com/elonmuskthanvatandaslikmaasicagrisi/>,
(26.04.2017) Sönmez, Semih, “Jack Ma: Dünyayı Acı Dolu 30 Yıl Bekliyor”,
<https://www.dunyahalleri.com/jack-ma-dunyayi-aci-dolu-30-yil-bekliyor/>,
(26.04.2017)
- Sözen, H.C. vd., *Türkiye’de İşsizlik Ve Sosyal Sermaye-Örgütlerin İstihdam Kararları Ve Stratejileri Üzerine Bir Araştırma*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2012
- Sungur, Onur, “2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi: Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Borçlanma ve Dış Ticarete Gelişmeler”, *Toplum ve Demokrasi*, 9 (19-20), Ocak-Aralık 2015
- Sümer, N.-Solak, N.-Harma, M., *İşsiz Yaşam-İşsizliğin ve İş Güvencesizliğinin Birey ve Aile Üzerindeki Etkileri*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013
- Sürücü, Mustafa, “İşsizlik, İşsizlikle Mücadelede Pasif İstihdam Politikaları: Almanya ve Türkiye Örnekleri”, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurt Dışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (Uzmanlık Tezi), Ankara, 2014
- Şahin, Hüseyin, “Türkiye’de İstihdam Sorunun Nedenleri Ve Çözüm Yolları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.:43, Prof.Dr.S.F.Ülgener’e Armağan, İstanbul, 1987
- Şahin, L.-Yıldırım, K.,“On dokuzuncu Yüzyıldan Günümüze Türkiye’de İşsizlikle Mücadele Politikaları”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı:2, 2015
- Şanlısoy, Selim, “Politik İstikrarsızlık-Ekonomik Süreç Politikaları Etkileşimi”, *Sosyoekonomi Dergisi*, 100210, 2012/2.

- Şimşek, H.Ayça, “Türkiye’de 2000 Sonrası Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri”, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Cilt:44, Sayı:512, 2007
- T.C.Kalkınma Bakanlığı, X.Kalkınma Planı (2013-2018)
- T.C.Kalkınma Bakanlığı, X.Kalkınma Planı (2013-2018), İstihdam Ve Çalışma Hayatı Özel İhtisas Raporu, Ankara, 2014
- Tabakoğlu, Ahmet, “İslâm İktisadına Giriş”, Dergah Yayınları, 3.Baskı, 2013
- Takım, Abdullah, “Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları Ve Sonuçları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:67, No:2, 2012
- Tatlıldil, Ercan-Xanthocou, Yota; “Türk İşgücünün Yapısı ve Avrupa Birliği İstihdam Politikaları”, *Ege Akademik Bakış*, 2002, 2(2)
- Tekkulak, Merve, “ İktisadi Büyüme Ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Uygulaması (2000-2015)”, KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2017
- Telekoğlu, Muammer, *İktisadi Düşünceler Tarihi*, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana, 1993
- Temurlenk, M.Sinan-Başar, Selim, “Türkiye İçin Enflasyonu Hızlandırmayan İşsizlik Oranı (NAIRU) Tahmini”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:27, Sayı:1, 2012
- Tetik, Alim, “Dünyada Ve Türkiye’de İşsizlikle Mücadelede Uygulanan Politikalar”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2012
- TMMOB, *Cumhuriyet Türkiyesinin Sanayileşmede İlk Önemli Adımı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1934-1938*, Derleyen :Fikret Yücel, Elektrik Mühendisleri Odası Yayını , Yayın No:EK/2014/588, Ankara, 2014
- TÜİK, “İşgücü, İstihdam Ve İşsizlik İstatistikleri-Sorularla Resmi İstatistikler Dizisiz-1”, Yayın No:3095, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, 2007
- TÜİK, *Basın Odası Haberleri*, Sayı:86/2016,28 Temmuz 2016; TÜİK, *Basın Odası Haberleri*, Sayı:28/2017, 25 Mayıs 2017
- TÜİK, *İstatistik Göstergeler (1923-2013)*, Ankara, 2014
- Türkiye’de İşgücü Piyasası ve Çözüm Önerileri, Maliye Bakanlığı, Araştırma Raporu, 2011

- Tüzüncan, Demet, “Türkiye’de Uygulanan Beş Yıllık Kalkınma Planlarının İstihdam Politikaları Açısından Değerlendirilmesi”, *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol:8 (2) 2015
- Uçar, Yusuf, “Eğitime Vurulan Darbeler”, http://www.tokatgazetesi.com/author_article_detail.php?article_id=7676, (24.01.2017)
- Uyanık, M.Ali, “1980 Sonrası Türkiye’nin İşsizlik Yapısı ve Büyüme İlişkisi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2010
- Uysal, Doğan-Erdoğan, Savaş, “Enflasyon ve İşsizlik Arasındaki İlişki Ve Türkiye Örneği (1980-2002)”, *SÜ İİBF Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:6, 2003
- Uzun, Demet, “Aktif İstihdam Politikalarının Uzun Süreli İşsizliğe Etkileri Ve Türkiye’de İstihdamın Yapısal Analizi”, Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayınlanmamış Yüksek Tezi), İstanbul, 2015
- Ülgener, Sabri F., *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Der Yayınları, 2.Baskı, 1991
- Ülgener, Sabri F., *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme*, Der Yayınları, 7.Baskı, İstanbul, 1991
- VII.Beş Yıllık Kalkınma Planı(1996-2000)
- Western, Paul, “Çalışmak Abartılmış Bir Erdemdir”, <http://www.dusunbil.com/bertrand-russell-calismak-abartilmis-bir-erdemdir/>, (03.30.2017)
- Yamak, Rahmi-Korkmaz, Abdurrahman, “Prebish-Singer Hipotezi ve Küçük Açık Ekonomi Varsayımı”, *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi* 10,2006
- Yaşar, Hasan, “Türkiye’de Büyüme Ve İşsizlik”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008
- Yay, G.Gürkan, “Chicago Okulu, Milton Friedman ve Monetarizm”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 2001 Güz, 6(24)
- Yentürk, Nurhan-Başlevent, Cem, “Türkiye’de Genç İşsizliği”, *Araştırma Raporu*, Bilgi Üniversitesi Gençlik Çalışmaları Birimi, İstanbul, 2007
- Yıldırım, A.Eren, “Teknolojik Gelişme, İstihdam Yapısı Ve Ücretler: Türkiye İmalat Sanayileri Üzerine Bir Çalışma”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2012

- Yıldırım, Abdurrahman ,“İşte Kriz Gecesi”, <http://arsiv.sabah.com.tr/2000/12/25/y40.html>, (01.07.2017)
- Yıldırım, Kemal-Özer, Mustafa, *İktisat Teorisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2006
- Yıldırım, S.-Acaray, A.-Şevik, N., “Üniversite Öğrencilerinin İŞKUR Hizmetlerine Karşı Algı ve Tutumu”, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, Cilt:10,Sayı:1, 2015
- Yılmaz, Ali, “Türkiye’de İşsiz Nüfus”,*Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:15, Sayı:1, 2005
- Yılmaz, B.Elif, Küresel Krizin Piigs (Portekiz, İrlanda, İspanya, Yunanistan, İspanya) Ülkeleri İle Türkiye’nin Makroekonomik Değişkenlerine Yansımaları, *ASO Dosya*, ASO Yayınları, Kasım-Aralık 2013
- Yılmaz, G.A., “2000’li Yıllarda Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*,Cilt:33, Sayı:2, 2012
- Yılmaz, Gökhan, “Turkish Middle Income Trap And Less Skilled Human Capital” *TCMB Working Paper*, No:14/30, 2014
- Yılmaz, Ö.G., “Türkiye Ekonomisinde Büyüme İle İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı:2, 2005
- Yılmaz, Zeynep, “Türkiye’de Büyüme, İstihdam, İthalat İlişkileri”, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2011
- Zaim, Sabahaddin, *Çalışma Ekonomisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul,1997
- “10 Suriyeli Göçmen = 6 İşsiz Türk”, <http://www.gazetevatan.com/10-suriyeli-gocmen-6-issiz-turk-916716-ekonomi/>, (05.05.2017)
- “10 Yılda Üniversite Sayısı Kaç Oldu”, <http://www.hurriyet.com.tr/10-yilda-universite-sayisi-kac-oldu-22898266>, (09.02.2017)
- “1958,1970 Ve 1980 Ekonomik İstikrar Kararları Ve Sonuçları”, http://www.ekodialog.com/Makaleler/1958_70_80_kararlari.html , (25.01.2017)
- “1960’lar Böyle Geçti”, <http://www.radikal.com.tr/turkiye/1960lar-boyle-gecti-1034149/>, (11.06.2017)

- “2016 Kpss Ortaöğretim Sınavına Kaç Kişi Başvurdu?”,
<https://www.sabah.com.tr/egitim/2016/11/17/2016-kpss-ortaogretim-sinavina-kac-kisi-basvurdu>, (02.03.2017)
- “2017 Kpss’ye Kaç Kişi Girdi”, <http://www.unibilgi.net/haberler/2017-kpssye-kac-kisi-girdi/>, (02.03.2017)
- “21. Yüzyılın İlk 10 Yılında Onları Konuştuk”
http://www.sabah.com.tr/pazar/guncel/2009/12/20/21_yuzyilin_ilk_10_yilinda,
(05.07.2007)
- “367 Krizi Nedir? 367 Krizinde Neler Yaşandı”,
<http://www.mynet.com/haber/guncel/367-krizi-nedir-367-krizinde-neler-yasandi-2934889-1>, (09.07.2107)
- “48 Saat Yerine 38 Saat Çalışılsa İşsizlik Düşer”, <https://www.haberler.com/basbakan-yardimcisi-mehmet-simsek-47-saat-yerine-8296923-haberi/>, (28.05.2017)
- “48 Saat Yerine 38 Saat Çalışılsa İşsizlik Düşer”, <https://www.haberler.com/basbakan-yardimcisi-mehmet-simsek-47-saat-yerine-8296923-haberi/>, (28.05.2017);
- “635 Bin Kişinin İş Bulma Ümidi Yok”, <http://www.milliyet.com.tr/635-bin-kisnin-is-bulma-umidi-yok--ekonomi-2264715/>, (08.03.2017)
- “70’lerdeki ‘Ecevit Ekonomisi’ Tartışılıyor”, <http://www.gazetevatan.com/70-lerdeki--ecevit-ekonomisi--tartisiliyor-325878-ekonomi/>, (24.01.2017)
- “75 Yılda Türkiye Ekonomisi”, <http://metalworkers.tripod.com/gazete/75yil3.htm>,
(25.01.2017)
- “Açlık Ve Yoksulluk Sınırı Açıklandı”, <https://www.ntv.com.tr/ekonomi/aclik-ve-yoksulluk-siniri-aciklandi,EDlt9kGKZkKd8TG-xosArA>, (10.07.2017)
- “Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1990-1994),
<http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/altinci-bes-yillik-kalkinma-plani.html>, (01.07.2017)
- “Ankara Anlaşma - 12 Eylül 1963”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-avrupa-ekonomik-toplulugu-arasinda-bir-ortaklik-yaratan-anlasma-ankara-anlasmasi-12-eylul-1963-.tr.mfa>, (11.06.2017)
- “Arap Baharı”, <http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/arap-bahari-1304>,
(07.07.2017)
- “Asgari Ücrete İşçi Yok”, <http://arsiv.sabah.com.tr/2000/10/05/e03.html>, (02.07.2017)

- “Asimilasyon Ve Göç: Bulgaristan Türklerinin Öyküsü”,
<https://www.cnnturk.com/haber/turkiye/asimilasyon-ve-goc-bulgaristan-turklerinin-oykusu> , (04.05.2017)
- “Aşırı İstihdam Nedir?”, https://www.iktisatsozlugu.com/nedir-1221-A%C5%9EIRI%20%C4%B0ST%C4%B0HDAM#.WkQPpt9l_IU , (31.05.2016)
- “Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)”, <http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/besinci-bes-yillik-kalkinma-plani-donemi.html>, (01.07.2017)
- “Birinci Dünya Savaşı’nda ve Atatürk Döneminde Fiyatlar Ve Gelirler”,
<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-07/birinci-dunya-savasinda-ve-ataturk-doneminde-fiyatlar-ve-gelirler>, (07.06.2017)
- “Boş Gezen Gençlerin Maliyeti 25 Milyar Dolar”,
<http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1927643-bos-gezen-genclerin-maliyeti-25-milyar-dolar>, (05.04.2017)
- “Demirel Dönemindeki Bebekler Şimdi Emekli”,
<http://www.haberturk.com/ekonomi/makro-ekonomi/haber/67492-demirel-donemindeki-bebekler-simdi-emekli>, (27.01.2017)
- “Ecevit Böyle Bir Küstahlık Görmedim”,
<http://arsiv.sabah.com.tr/2001/02/21/a00.html>, (01.07.2017)
- “Eksik İstihdam Nedir?”, https://www.ekodialog.com/Konular/eksik_istihdam.html, (31.05.2016)
- “Euro Bölgesi İstihdamı Artarken Çalışma Saatleri Düşüyor”,
<http://tr.euronews.com/2016/09/22/euro-bolgesi-istihdami-artarken-calisma-saatleri-dusuyor>, (30.05.2017)
- “Fikri İşik’tan Bedelli Askerlik Açıklaması: Bu Yıl Çıkacak Mı?”,
<http://www.hurriyet.com.tr/bakandan-flas-bedelli-askerlik-aciklamasi-40389541>, (09.03.2017)
- “Foreign-born Participation Rates”, <https://data.oecd.org/migration/foreign-born-participation-rates.htm#indicator-chart>, (05.05.2017)
- “Geçmiş Hükümetler”,
https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/Global/Government/pg_CabinetHistory.aspx, (01.07.2017)

- “Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)”, <http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/besinci-bes-yillik-kalkinma-plani-donemi.html>, (01.07.2017)
- “Geçmişten Bugüne Bedelli Tarihi”,
<https://www.sabah.com.tr/galeri/turkiye/gecmisten-bugune-bedelli-tarihi>, (09.03.2017)
- “Genç İşsizliği Alarm Veriyor”, <http://tr.euronews.com/2012/09/14/genc-issizligi-alarm-veriyor>, (05.08.2016)
- “İlave İstihdam Teşviki”, <http://istihdamseferberligi.tobb.org.tr/tesvik.html>, (25.03.2017)
- “İstihdam Seferberliği Nedir?”, <http://www.tim.org.tr/tr/istihdam-destekleri-istihdam-seferberligi-nedir.html>, (25.03.2017)
- “İş Bulamayan Yüksek Lisans Mezunu Çaycı Oldu”,
<http://www.memurlar.net/haber/664694/isbulamayanyukseklisansmezunucaycioldu.html>, (01.05.2017)
- “İsveç Günlük Mesai Saatlerini 8’den 6’ya Düşürüyor”,
<http://tr.euronews.com/2016/10/06/isvec-gunluk-mesai-saatlerini-8-den-6-ya-dusuruyor>, (30.05.2017)
- “İsveç’te Çalışma Saatleri Azalınca Kalite Ve Verim Arttı”,
<http://tr.euronews.com/2017/01/04/isvec-te-calisma-saatleri-azalinca-kalite-ve-verim-artti>, (30.05.2017)
- “İşgücü İstatistikleri”, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, (07.06.2017)
- “İşgücü Nedir?”, https://www.iktisatsozlugu.com/nedir-159-İŞGÜCÜ#.WkeK_99I_IU, (05.04.2017)
- “İşgücüne Katılım ve İstihdam Oranında Göçmen İşçiler Türkleri Geçti”,
<http://www.hurriyet.com.tr/isgucune-katilim-ve-istihdam-oraninda-gocmen-isciler-turkleri-gecti-40059967>, (05.05.2017)
- “İşkur’a Kayıtlı İşsiz Sayısı Ocakta Patladı”, <https://www.dunya.com/ekonomi/iskura-kayitli-issiz-sayisi-ocakta-patladi-haberi-351691>, (01.03.2017)
- “June 2013-OECD Annual Projections: NAIRU”,
<http://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=48230>, (11.05.2017)
- “June 2013-OECD Annual Projections:NAIRU”,
<http://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=48230>, (11.05.2017)

- “Kamu Personeli İstatistikleri”, <http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistikler/kamu-personeli-istatistikleri>, (03.04.2017)
- “Kayıt Dışı İstihdam Nedir?”, <http://www.kayitlialisiyorum.com/kayit-disi-istihdam-nedir>, (27.05.2017)
- “Kıbrıs Özel Dosyası-Bölüm: 3”,
http://www.tarihintaniklari.com/contents/haber_oku.asp?haber=38 ,
(20.06.2017)
- “Kurumsal İktisat Ve Atatürk”, <http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/aturk-devletcilik-donemi-ekonomi.html>, (29.12.2016)
- “Küresel İşsizliğin 2016 Ve 2017 Yıllarında Artması Öngörülüyor”,
http://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_446733/lang--tr/index.htm,
(06.01.2017)
- “Memur Sayısı Nüfustan Hızlı Artıyor”,
http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2010/07/04/memur_sayisi_nufustan_hizli_arti_yor, (03.04.2017)
- “Migration Statistics”, http://www.goc.gov.tr/icerik6/temporary-protection_915_1024_4748_icerik, (03.04.2017)
- “Orta Gelir Tuzağı Efsanesi”, <http://www.businessht.com.tr/ekonomi/haber/1096519-orta-gelir-tuzagi-efsanesi>, (29.01.2016);
- “Piyasaların 13 Günlük Gezi Bilançosu”, <http://www.hurriyet.com.tr/piyasalarin-13-gunluk-gezi-bilancosu-23489964>, (07.07.2017)
- “Soma’da Facia”, <http://www.dw.com/tr/somada-facia/a-17633770>, (07.07.2017)
- “Sekizinci Beş Yıllık Planlı Kalkınma Dönemi (2001-2005),
<http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/sekizinci-bes-yillik-kalkinma-plani.html>, (05.07.2017)
- “Suriyelilere 25Milyar Dolar Harcadık”,
<http://www.finansgundem.com/haber/suriyelilere-25-milyar-dolar-harcadik/1178935>, (09.07.2017)
- “Tanım ve Kavramlar”,
http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/Hia_2011/turkce/metaveri/tanim/index.html,
(31.05.2016)

- “The 80s Timeline”, <http://www.nationalgeographic.com.au/history/the-80s-timeline.aspx>, (01.07.2017)
- “Türkiye Darbeye “Dur” Dedi”, <http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/07/16/turkiye-darbeye-dur-dedi>, (09.07.2017)
- “Türkiye’de Bunalımlı Yıllar (1960-1983)”,
<http://www.tarihsinifi.com/6957/t%C3%BCrkiyede-bunal%C4%B1ml%C4%B1-y%C4%B1llar-1960-1983.html>, (11.06.2017)
- “Türkiye’de Siyasi Bunalım Yılları 1960-1983”,
<http://www.tarihbilimi.gen.tr/makale/turkiyede-siyasi-bunalim-yillari-1960-1983/>, (19.05.2017)
- “Türkiye’nin “Mesaisi” Bitmiyor”,
<http://www.businessst.com.tr/ekonomi/haber/1347201-turkiyenin-mesaisi-bitmiyor>, (28.05.2017)
- “Ulusal İstihdam Stratejisinin Ortaya Çıkış Süreci”,
<http://www.uis.gov.tr/uis/UisHakkinda>, (08.07.2017)
- “Unemployment”,<https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.NE.ZS?end=1986&locations=TR&start=1982&view=chart>, (21.06.2017)
- “Üç Aylık Verimlilik İstatistikleri 2016 Yılı Birinci Dönemi Açıklandı”,
<https://anahtar.sanayi.gov.tr/tr/news/uc-aylik-ulusal-verimlilik-istatistikleri-2016-yili-birinci-donemi-aciklandi/5295>, (03.02.2017)
- “Üniversite Mezunlarına Kapım Kapalı”, <https://www.dunya.com/ekonomi/socar-turkiye-ceosu-yavuz-universite-mezunlarina-kapim-kapali-haberi-285499>,(25.01.2017)
- “Üniversiteli İşsizlere Yök Çözümü”,
<http://www.memurlar.net/haber/667176/universiteliissizlereyokcozumu.html>, (11.04.2017)
- “Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1996-2000)”,
<http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/yedinci-bes-yillik-kalkinma-plani.html>, (01.07.2017)

EK-1

Değerli Katılımcı,

Uygulanan bu anket Türkiye’de işsizlikle mücadele politikalarını inceleyen yüksek lisans tezinin veri toplama anketidir. Ankette yer alan soruları dikkatlice okuduktan sonra her soruya kendinize uygun düşen cevabı veriniz. Ankette konuyla ilgili karşılaşılan düşünceleri ifade eden bazı cümleler verilmiştir. Lütfen her bir ifadeyi dikkatle okuyup bu düşüncelerin size ne derece uygun olduğuna karar vererek ölçek üzerinde size uygun olan kutunun içine (X) işareti koyunuz. **Cevapsız soru bırakmayınız. Araştırma sonuçlarının güvenilirliği sizin anketi objektif ve samimi olarak cevaplandırmanıza bağlıdır.**

Anketin sonuçları grup olarak değerlendirilecektir. Bu nedenle ankete isim, numara ve benzeri bilgileri yazmanıza gerek yoktur.

Demografik Bilgi Formu

1.Fakülte/Bölüm:...../.....

2. Cinsiyetiniz: Bayan () Bay ()

3. Yaş:

4.Sağlık engeli durumunuz:

a)Ağır b)Hafif c) Yok

5.Yaşamınızın büyük çoğunluğunu geçirdiğiniz yerleşim yerini belirtiniz.

a) Köy b) Kasaba/ ilçe c).İl d)Metropol

6.Anne ve babanızın eğitim düzeylerini belirtiniz:

	<i>Okumamış</i>	<i>İlköğretim</i>	<i>Lise</i>	<i>Ön lisans/ Lisans</i>	<i>Yüksek lisans/Doktora</i>
<i>ANNE</i>					
<i>BABA</i>					

7. Ailenizin aylık gelirini belirtiniz.(TL)

a) 1500-2999 b) 3000-4499 c) 4500-5999 d) 6000 ve üstü

8. Ailenizin menkul (hisse senedi vb.) ve gayrimenkul (arsa, ev vb.) varlıkları var mı?

a) Var b) Yok

9. Ailenizden devralabileceğiniz ya da mezun olunca çalışabileceğiniz bir aile işletmesi var mı?

a) Var b) Yok

10. Eğitim düzeyiniz:

a) Ön lisans

b) Lisans

c) Yüksek Lisans

d) Doktora

11. Öğretim durumunuz

- a) I öğretim b) II. Öğretim c) Uzaktan

12. Bugüne kadar hiç iş deneyiminiz oldu mu?

- a) Evet b) Hayır

13. Mezun olunca aldığınız eğitime uygun bir işe kaç yıl içinde yerleşeceğinizi düşünüyorsunuz?

- a) 1 yıl içinde b) 3 yıl içinde c) 5 yıl içinde d) 5 yıldan fazla

14. Mezun olduktan sonra 1 yıl içinde iş bulamazsanız aşağıdakilerden hangisi size daha uygundur?

- a) Askere gitmek
b) Yüksek lisans yapmak, sınavlara hazırlanmak
c) Kurslara katılmak (girişimcilik, meslek eğitim vb.)
d) Kendi işimi kurmak
e) Diğer, kısaca açıklayınız;.....

15. Üniversite eğitiminiz dışında sahip olduğunuz avantajlarınız neler?

- a) Yabancı dil biliyorum.
b) Yurtdışı deneyimim var.
c) Staj yaptım.
d) Mesleğimle ilgili kurslara katıldım.
e) Okurken aynı zamanda çalıştım

16. Mezun olduktan sonra ortalama ücret beklentiniz?

- a)Asgari ücret(1404)
b)Asgari ücret-2499
c)2500-2999
d)3000 ve üzeri

17. Şu anda gerekli maddi desteği bulsanız, aşağıdakilerden hangisini tercih edersiniz?

- a) Hiç çalışmamayı
b) Eğitime devam etmeyi
c) Nitelikli bir iş bulana kadar beklemeyi
d) Kendi işimi kurmayı
e)Menkul ve gayrimenkul varlıklara yatırım yapmayı

18. Yurtdışından iş teklifi alsanız, bu teklifi kabul etmede sizi güdüleyen ne olur?

- a) Ailemin bakışı ve desteği
b) Ülke içerisindeki iş imkânları ve mesleğimle alakalı kariyer imkânının azlığı
c) Ülkenin genel ekonomik ve siyasi durumuyla alakalı gelecek kaygıları
d)Bireysel hedeflerimi gerçekleştirirken yeterli imkânları burada bulamayacağımı düşünmem
e)Diğer, açıklayınız;.....

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1. “Mezun olunca çok zorlanmadan beklentilerime uygun bir iş bulabileceğime inanıyorum.” cümlesine katılıyor musunuz?	1	2	3	4	5
2. “Eğitim aldığım branşta çalışmak istiyorum” cümlesine katılıyor musunuz?	1	2	3	4	5
3. “Ülkemizin geleceğine güvenle bakıyorum” cümlesine katılıyor musunuz?	1	2	3	4	5
4. “Geleceğimle ilgili ciddi kaygılarım ve korkularım var” cümlesine katılıyor musunuz?	1	2	3	4	5
5. “Toplumdan kamuda çalışma yönünde baskı görüyorum” cümlesine katılıyor musunuz?	1	2	3	4	5
6. “Ebeveynlerimiz bizim yaşımızdayken iş imkânları daha fazlaydı” cümlesine katılıyor musunuz?	1	2	3	4	5
7. “Ailem iş ve eğitim tercihlerimde olumlu katkı sağlıyor” cümlesine katılıyor musunuz?	1	2	3	4	5
8. “Mümkün olsa eğitimime yurt dışında devam etmek isterim” cümlesine katılıyor musunuz?	1	2	3	4	5
9. “Mümkün olsa yurt dışında çalışmayı ve yaşamayı tercih ederim” cümlesine katılıyor musunuz?	1	2	3	4	5
10. “Üniversitede aldığım eğitimin beni iş/meslek yaşamına gereği gibi hazırladığına inanıyorum” cümlesine katılıyor musunuz?	1	2	3	4	5
11. “İş/Meslek yaşamına yönelik bireysel yeteneklerimin, güçlü ve zayıf yönlerimin farkındayım” cümlesine katılıyor musunuz?	1	2	3	4	5
12. “İş/Meslek yaşamımda beni ne tür sorunların beklediğini biliyorum ve bunlarla baş edecek gücüm var” cümlesine katılıyor musunuz?	1	2	3	4	5

13. "Zorunlu kalmadıktan sonra polislik, profesyonel askerlik, güvenlik görevlisi gibi meslekleri tercih etmeyi düşünmüyorum" cümlesine katılıyor musunuz?	1	2	3	4	5
14. "Öncelikli tercihim kamuda çalışmaktır." cümlesine katılıyor musunuz?	1	2	3	4	5
15. "İşsizlikle mücadele için gereken önlemleri almak devletin ödevidir" cümlesine katılıyor musunuz?"	1	2	3	4	5
16. "İşsizlik hastalık, kaza gibi sosyal risklere karşı devletin desteğine ihtiyacım var" cümlesine katılıyor musunuz?	1	2	3	4	5
17. "İşsizlik, hastalık, kaza gibi sosyal risklere karşı devletten destek bulacağıma inanıyorum" cümlesine katılıyor musunuz?	1	2	3	4	5
18. "Devletin uyguladığı istihdam politikalarının iş bulma sürecimde olumlu yönde katkı sağlayacağını düşünüyorum" cümlesine katılıyor musunuz?	1	2	3	4	5
19. "Kamudaki memur ve işçi alımları yeterlidir." cümlesine katılıyor musunuz?	1	2	3	4	5
20. "Mezun olduktan sonra devletten, eğitim (girişimcilik, mesleki vb.) yerine maddi destek (hibe, kredi vb.) almayı tercih ederim" cümlesine katılıyor musunuz?	1	2	3	4	5

Ankete Katıldığınız ve Çalışmamıza Katkı Sağladığınız İçin Teşekkür Ederiz...

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı : Mahmut Selim SARIKAYA

Doğum Yeri ve Yılı : Erzurum / 19.12.1990

Medeni Hali : Bekâr

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi : Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi - İktisat - (2009-2013)

Yüksek Lisans Öğrenimi : Süleyman Demirel Üniversitesi -İktisat-(2014-...)

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi :

İngilizce / Orta

İş Denevimi :

Süleyman Demirel Üniversitesi - Gelendost Meslek Yüksekokulu - 2016-
2017/Güz-Bahar Dönemi - Ücretli Öğretim Elemanı